

Analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu na príkladoch piatich území Slovenska

2022

Publikácia vznikla v rámci schváleného Plánu hlavných úloh Slovenskej agentúry životného prostredia na r. 2021, úlohy č. 8351 *Prírodný turizmus – udržateľný cestovný ruch*.

Recenzenti: Doc. RNDr. Ingrid Belčáková, PhD. (Technická univerzita vo Zvolene)
Doc. Ing. Pavol Molnár, CSc. (Slovenský komitét pre vedecké riadenie Zväzu slovenských vedecko-technických spoločností v Bratislave)
PaedDr. Bohuslava Gregorová, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Odporúčaná citácia monografie:

SLOBODNÍKOVÁ, O. 2022. Analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu na príkladoch piatich území Slovenska. Ministerstvo životného prostredia SR, Slovenská agentúra životného prostredia. 1. vydanie. 256 s. ISBN 978-80-8213-065-5

Odporúčaná citácia kapitoly:

SLOBODNÍKOVÁ, O. 2022. Aspekty prírodného turizmu a odporúčania. In: Analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu na príkladoch piatich území Slovenska. Ministerstvo životného prostredia SR, Slovenská agentúra životného prostredia. 1. vydanie. s. 123-126. ISBN 978-80-8213-065-5

Vydavateľ: © Ministerstvo životného prostredia SR, Slovenská agentúra životného prostredia, 2022

Analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu na príkladoch piatich území Slovenska

Názov: Analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu na príkladoch piatich území Slovenska

Vydavateľ: © Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky
© Slovenská agentúra životného prostredia

Autorka: © RNDr. Mgr. Oľga Slobodníková, PhD. (SAŽP)

Gestori: Sekcia ochrany prírody a krajiny MŽP SR
Sekcia zahraničných vzťahov a environmentálnej politiky MŽP SR

Podakovanie: Mgr. Zlatici Csontos Šimoňákovéj (Sekcia ochrany prírody a krajiny MŽP SR)
Ing. arch. Katarína Andrášiovej, PhD. (Sekcia zahraničných vzťahov a environmentálnej politiky MŽP SR), RNDr. Radoslavovi Považanovi, PhD. (SAŽP),

Mgr. art. Františkovi Morongovi, Ing. Petrovi Sárincovi (odbor regionálnej spolupráce v cestovnom ruchu, Ministerstvo dopravy a výstavby SR),

za podklady ku kultúrno-historickým prvkom Ing. Márii Garčárovej (SAŽP),
za spracovanie máp Bc. Tomášovi Mičíkovi (SAŽP),

účastníkom interview: Ing. Gabriele Kalašovej (NP Malá Fatra), Mgr. Petrovi Vantarovi (NP Veľká Fatra), Ing. Petrovi Farbiakovi (CHKO Štiavnické vrchy),
Ing. Radimírovi Siklienkoví, PhD. (CHKO Ponitrie), Ing. Tomášovi Oľšovskému, PhD. (CHKO Záhorie),

Ing. Štefanovi Vančíkovi (OOCR Malá Fatra), Ing. Jiřímu Pěčovi, PhD. (OOCR Stredné Slovensko), Igorovi Kuhnovi (OOCR Región Banská Štiavnica),
Ing. Marte Háronikovej (Nitrianska OCR), Ing. Martinovi Lidajovi (OOCR Záhorie),

miestnym podnikateľom, obyvateľom a respondentom.

Štylistická a jazyková úprava: Mgr. Alena Kostúriková

Grafická úprava: Stanislav Hupian, Marian Horváth

Fotografie: RNDr. Mgr. Oľga Slobodníková, PhD.

Vydanie: 1.

ISBN: 978-80-8213-065-5

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK	5
ÚVOD.....	6
O PUBLIKÁCIU.....	8
I. ANALYTICKÁ ČASŤ	15
1. PRÍRODNÝ TURIZMUS V KONTEXTE VÝCHODISKOVÝCH DOKUMENTOV	15
1.1 Legislatíva	15
1.2 Národné dokumenty	16
1.3 Medzinárodné dokumenty	18
2. CHARAKTERISTIKA PRÍRODNÉHO TURIZMU	25
2.1 Čo je prírodný turizmus?	25
2.2 Funkcia a princípy prírodného turizmu	27
2.3 Znaký a aktivity prírodného turizmu	29
2.4 Produkty prírodného turizmu	34
3. PODMIENKY PRE PRÍRODNÝ TURIZMUS V CHRÁNENÝCH ÚZEMIACH	38
3.1 Kategorizácia a charakteristika chránených území Slovenska	38
4. ANALÝZA PODMIENOK PRE PRÍRODNÝ TURIZMUS V SKÚMANÝCH CHRÁNENÝCH ÚZEMIACH A V ICH URBÁNNO-RURÁLNO M ZÁZEMÍ	45
4.1 Analýza prírodných podmienok v skúmaných chránených územiach	45
4.2 Analýza kultúrno-historických prvkov a atraktivít v urbánno-rurálnom zázemí skúmaných chránených území.....	69
4.3 Časový a priestorový aspekt cestovného ruchu. Infraštruktúra cestovného ruchu.....	77
4.4 Vyhodnotenie prieskumu z terénu – dotazníky a interview	84
4.5 SWOT analýza v skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí z hľadiska prírodného turizmu	113
II. NÁVRHOVÁ ČASŤ	116
5. TVORBA NÁVRHOV NA ROZVOJ PRÍRODNÉHO A UDRŽATEĽNÉHO TURIZMU	116
5.1 Vhodné lokality a aktivity na prírodný turizmus v skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí.....	116
5.2 Aspekty prírodného turizmu a odporúčania	123
5.3 Postavenie miestnych aktérov v prírodnom a udržateľnom turizme.....	126
5.4 Posilnenie lokálnych pracovných miest, produkcie výroby a služieb, zlepšovanie životnej úrovne	128
5.5 Udržateľný cestovný ruch.....	132
5.6 Manažment prírodného turizmu	137
6. PRÍKLADY PRÍRODNÉHO A UDRŽATEĽNÉHO TURIZMU V ZAHRANIČÍ.....	143
7. PRÍKLADY PRÍRODNÉHO A UDRŽATEĽNÉHO TURIZMU NA SLOVENSKU	143
ZÁVER.....	144
ZOZNAM MÁP A OBRÁZKOV	145
ZOZNAM TABULIEK	145
ZOZNAM TERMINOLOGICKÝCH POJMOV	146
LITERATÚRA	149
PRÍLOHY	152

ZOZNAM SKRATIEK

CR	cestovný ruch
DMO	organizácia destinačného manažmentu (<i>destination management organisation, DMO</i>)
DPH	daň z pridanej hodnoty
EÚ	Európska únia
ETC	Európska komisia pre cestovný ruch (<i>European Tourism Commission</i>)
CHA	chránený areál
CHKO	chránená krajinná oblasť
CHPP	chránený prírodný prvok
CHVÚ	chránené vtáčie územie
MDaV SR	Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky
MF SR	Ministerstvo financií Slovenskej republiky
MH SR	Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky
MCHÚ	maloplošné chránené územie
MIRRI SR	Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky
MK SR	Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
MPaRV SR	Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky
MŠVaV SR	Ministerstvo školstva, vedy a výskumu Slovenskej republiky
MŽP SR	Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky
NGO	mimovládna organizácia (<i>non-governmental organisation</i>)
NP	národný park
NPR	národná prírodná rezervácia
ObCHÚ	obecné chránené územie
OOOCR/KOCR	oblasťná organizácia cestovného ruchu/krajská organizácia cestovného ruchu
OSN	Organizácia spojených národov
PHRSR	plán hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja
PP	prírodná pamiatka
PR	prírodná rezervácia
RR	regionálny rozvoj
SAŽP	Slovenská agentúra životného prostredia
sekcia CR	sekcia cestovného ruchu (na Ministerstve dopravy a výstavby Slovenskej republiky)
SR	Slovenská republika
SZČO	samostatne zárobkovo činná osoba
ŠOP SR	Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky
ŠÚ SR	Štatistický úrad Slovenskej republiky
TIK/TIC	turistická informačná kancelária/turistické informačné centrum
ÚEV	územie európskeho významu
UNESCO	Organizácia spojených národov pre vzdelávanie (<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
UNWTO	Svetová organizácia cestovného ruchu (<i>The United Nations World Tourism Organization, UNWTO</i>)
ÚPD	územnoplánovacia dokumentácia
ÚPN	územný plán
ÚPN-O	územný plán obce
VCHÚ	veľkoplošné chránené územie
VÚC	vyšší územný celok
ŽP	životné prostredie

ÚVOD

Slovensko a jeho prírodné a aj človekom vytvorené podmienky pre turizmus sú lákadlom pre domácich i zahraničných návštevníkov, turistov a hostí. Niet sa čo čudovať, pretože Slovensko je geograficky a kultúrne rozmanité, krásne, výnimočné a s množstvom jedinečností.

Poznávacie, rekreačné, športové, kultúrne i oddychové aktivity ľudia vykonávajú v prírode a krajine už veľa rokov. Množstvo prírodných, kultúrnych, historických, urbánnych, rurálnych a antropogénnych lokalít sa stáva atraktívnejšími na trávenie voľného času, relax, spoznávanie či na načerpanie fyzických a psychických síl človeka.

Prírodné, krajinné a kultúrne bohatstvo je stále vzácnejšie nielen pre domácich a zahraničných návštevníkov, ale aj pre miestnych obyvateľov. Práve pre miestnych obyvateľov nejde iba o jeho poznanie, ale pre nich turizmus a ďalšie s ním späté služby, zariadenia, produkty a potreby vytvárajú možnosti zamestnať sa v profesiách prospešných pre návštevníkov. Na druhej strane si uvedomujeme, že nie každý miestny obyvateľ má osobnostné vlohy, psychologické predpoklady a vzdelanie na to, aby mohol a vedel pracovať v turizme.

Počas pandémie koronavírusu ľudia na Slovensku, aj na celom svete, v rámci núdzového stavu nemohli cestovať do vzdialenejších domácich i zahraničných destinácií. Preto intenzívnejšie vyhľadávali práve prírodné prostredie blízkeho okolia, v ktorom sa mohli individuálne pohybovať, spoznávať jeho krásy a rozmanitosti, zvyšovať si svoju fyzickú kondíciu, oddychovať, nachádzať ticho a priestor pre jedinečné zážitky.

COVID-19 mal negatívny vplyv na cestovný ruch, aktérov, poskytovateľov služieb, lebo ich prevádzky museli byť počas núdzového stavu zatvorené, aby sa neohrozil život a zdravie ľudí. Na druhej strane aj na Slovensku pandémia pomohla objasniť viaceré problémy súvisiace s tradičným modelom turizmu, ktorý je založený na princípe: ukázať návštevníkom niečo z krajiny, potom niečo z pamiatok a poskytnúť služby (hlavne stravovacie, ubytovacie a doplnkové). Ako uvádza Hudec (2021)¹ mnohí zástupcovia turistického sektora a zainteresované strany sa už nechcú vrátiť k tomuto pôvodnému modelu. Firmy sa musia sústrediť na dlhodobé a hodnotové stratégie udržateľnej obnovy, z ktorých môžu mať prospech všetky zúčastnené strany, namiesto sledovania krátkodobých cieľov s potenciálom veľkého zisku.

A **práve prírodný turizmus**, ktorý prioritne zahŕňa aktivity vykonávané v prírode, avšak nie iba v prírode, sa v súčasnosti javí ako jedna z foriem cestovného ruchu, ktorá na jednej strane zohľadňuje rozvoj miestneho cestovného ruchu, lokalít, sídiel, regiónov, miestnej ekonomiky a pracovnej sily, a na druhej strane má už v sebe hodnotové princípy vzťahujúce

¹ Hudec, M. (2021): <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/slovensko-sa-umiestnilo-sieste-na-svete-v-rebricku-udrzatelneho-turizmu/>

sa k ochrane a starostlivosti o toto prírodné, kultúrne a historické bohatstvo, čo potvrdzujú aj príklady zo zahraničia.

Na Slovensku sa začína o prírodnom a udržateľnom turizme viac diskutovať v r. 2021 v súvislosti s pandémiou COVID-19, s reformou národných parkov a s prípravou plánovacích a rozvojových dokumentov na regionálnej a lokálnej úrovni.

Téma prírodného turizmu, miestnej krajiny, prírody, aktivít a zainteresovaných strán je široká. Zahŕňa rozmanitosť záujmov a priamo sa dotýka viacerých oblastí – legislatívy, prírody, krajiny, krajinnej scenérie, kultúrneho dedičstva, cestovného ruchu, ekonomiky, plánovania, lesníctva, poľnohospodárstva, dopravy, regionálneho a miestneho rozvoja, zamestnanosti, obyvateľstva, manažmentu, marketingu, komunikácie, vzdelávania a ďalších oblastí. A tiež zahŕňa viacerých aktérov – miestnych obyvateľov, regionalistov, oblastné a krajské organizácie cestovného ruchu, štátne inštitúcie, samosprávy, univerzity, výskumné inštitúcie, návštevníkov, podnikateľov, neštátne organizácie, súkromných vlastníkov pozemkov a ďalších. Z časového hľadiska téma prírodného turizmu na Slovensku zahŕňa predovšetkým prítomnosť a budúcnosť.

O PUBLIKÁCIÍ

Monografia *Analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu na príkladoch piatich území Slovenska* vznikla ako jeden z výstupov úlohy Prírodný turizmus – udržateľný cestovný ruch, ktorý sa riešil v Slovenskej agentúre životného prostredia v rámci Plánu hlavných úloh v r. 2021.

Okrem predkladanej monografie je problematika prírodného a udržateľného turizmu prezentovaná aj na webovej stránke <https://www.sazp.sk/zivotne-prostredie/starostlivost-o-krajinu/prirodny-turizmus-udrzatelny-cr/>. Sú tu zverejnené dôležité dokumenty zamerané na turizmus, cestovný ruch, udržateľnosť, príklady dobrej praxe na Slovensku a v zahraničí, významné webové linky a odkazy.

Cieľom tejto monografie je uviesť kľúčové informácie, poznatky, analýzy, súvislosti, návrhy a príklady týkajúce sa prírodného a udržateľného turizmu.

Je určená **expertom** Ministerstva životného prostredia SR (MŽP SR), Ministerstva dopravy a výstavby SR v sekcii cestovného ruchu (MDaV SR), Ministerstva investícií a regionálneho rozvoja SR v sekcii regionálneho rozvoja (MIRRI SR), ktorí sa odborne **zaoberajú životným prostredím, cestovným ruchom, prírodou, krajinou, plánovaním, ekonomikou, regionálnym a miestnym rozvojom s aspektom na zvyšovanie životnej úrovne miestnych obyvateľov**.

Monografia prispieva k prezentácii východísk, podmienok, analýz, vzťahov a námetov na rozvoj prírodného a udržateľného turizmu na príkladoch piatich skúmaných chránených území Slovenska: Národný park Malá Fatra (NP Malá Fatra), Národný park Veľká Fatra (NP Veľká Fatra), Chránená krajinná oblasť Štiavnické vrchy (CHKO Štiavnické vrchy), Chránená krajinná oblasť Ponitrie (CHKO Ponitrie) a Chránená krajinná oblasť Záhorie (CHKO Záhorie) a ich urbánno-rurálneho zázemia.

Umožňuje čitateľovi zorientovať sa v téme prírodného a udržateľného turizmu. Tiež rozširuje poznatky, väzby, príčiny a súvislosti v týchto skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí vo vzťahu k prírodnému turizmu a udržateľnému cestovnému ruchu a k zachovávaniu prírodných, kultúrnych, historických, socioekonomických a infraštruktúrnych podmienok a možností daného územia.

Zaujímavé informácie v nej môžu nájsť riaditelia správ skúmaných chránených území – NP Malá Fatra, NP Veľká Fatra, CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie a CHKO Záhorie, ktorí nemajú hlbšie poznatky a skúsenosti z cestovného ruchu a z regionálneho rozvoja, ako aj výkonní riaditelia príslušných oblastných organizácií cestovného ruchu (OOCR) – OOCR Malá Fatra, OOCR Stredné Slovensko, OOCR Región Štiavnica, Nitrianska OCR, OOCR Záhorie, ktorí nemajú detailné poznatky z oblasti starostlivosti o životné prostredie, prírodu, krajinu a miestneho rozvoja. Jednotlivé kapitoly môžu byť návodom napr. aj pre samosprávy na vypracovanie analytických a návrhových častí v ďalších (nielen chránených) územiach a regiónoch Slovenska, ktoré chcú nastúpiť cestu prírodného a udržateľného turizmu.

Tieto analytické a návrhové časti sú tiež vhodné na rozšírenie informácií pre akademikov, výskumníkov a univerzity, ako aj pre odborných pracovníkov zameraných na územné, krajinné a strategické plánovanie, ekonomiku, regionálny a miestny rozvoj, zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva a aj pre expertov na sídla, regióny, krajinu, prírodu a životné prostredie.

V rámci prírodného turizmu ide o socioekonomickú, a tým o hospodársku aktivitu, ktorá prináša práve do miestneho regiónu a miestnym obyvateľom rozvoj ich spoločnosti (socio = spoločnosť, komunita) a ekonomiky, t. j. miestnej ekonomiky, ktorá sa podieľa na zvyšovaní kvality ich života, čo sú fundamentálne atribúty miestneho a regionálneho rozvoja. Tu je potrebné zdôrazniť, že rozvoj prírodného turizmu je tiež založený na udržateľnom využívaní prírodných, hospodárskych a kultúrnych zdrojov. Čiže na tom, čo poskytuje príroda, i na tom, čo vybudoval človek s aspektom zachovania do budúcnosti.

Publikácia má 2 časti:

- I. Analytickú časť
- II. Návrhovú časť

V I. Analytickej časti sme vychádzali z:

- teoretických vedomostí;
- reálnych a praktických poznatkov a skúseností v rámci domáceho a zahraničného turizmu;
- vlastných skúseností zo sprievodcovstva, zo starostlivosti o životné prostredie, z rozvoja obcí, miest a regiónov, z plánovania;
- viacerých analýz skúmaných území, ktoré sme vytvorili na základe vlastných poznatkov a z terénneho prieskumu. Ide o analýzu prírodných podmienok, kultúrno-historických prvkov a atraktivít, socioekonomických a infraštruktúrnych podmienok v skúmaných územiach;
- dostupných štatistických dát;
- vlastných prepočtov štatistických údajov na miestnu úroveň podľa všeobecne platných indexov (napr. Schneiderov index);
- vlastného terénneho prieskumu, z návštev a pozorovania skúmaného územia;
- dotazníkového prieskumu návštevníkov v skúmaných územiach;
- rozhovorov (interview) s riaditeľmi správ skúmaných chránených území (NP Malá Fatra, NP Veľká Fatra, CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie a CHKO Záhorie);
- komunikácie s výkonnými riaditeľmi príslušných OOCR;
- rozhovorov s miestnymi podnikateľmi a obyvateľmi;
- pracovných stretnutí na MŽP SR; na MDaV SR na sekcii CR;
- SWOT analýzy, ktorú sme vypracovali na základe poznania skúmaných území, priestoru, jeho štruktúr a vzájomných väzieb, ako aj ďalších analytických informácií a poznatkov.

Pri II. Návrhovej časti sme vychádzali z:

- vlastného terénneho prieskumu, z návštev a poznania skúmaného územia; z výsledkov parciálnych analýz;
- vyhodnotených odpovedí návštevníkov (respondentov) z dotazníkového prieskumu;
- rozhovorov s aktérmi, podnikateľmi a obyvateľmi v skúmanom území;
- SWOT analýzy;
- syntézy kvalitatívnych a kvantitatívnych poznatkov v skúmanom priestore.

Okrem textových častí sú v monografii aj tabuľkové, grafické, mapové a fotodokumentačné materiály, ktoré prispievajú k detailnejšiemu a názornejšiemu poznaniu prírodného a udržateľného turizmu v skúmaných územiach.

V **I. Analytickej časti** sa venujeme viacerým legislatívnym, národným a medzinárodným dokumentom, ku ktorým sa Slovenská republika zaviazala, aby napĺňala ciele a potreby týkajúce sa starostlivosti o životné prostredie, ochrany prírodného a krajinného bohatstva, kultúrneho dedičstva a to tak, aby sa zachovalo aj pre ďalšie generácie.

Slovenská republika (ďalej len SR) sa tiež zaviazala k podpore udržateľného cestovného ruchu, a tým aj k podpore prírodného turizmu. SR deklarovala podporu turistických aktivít bez degradácie chránených území, budovanie turistického imidžu regiónov, dôraz na udržateľný rozvoj cestovného ruchu, zvyšovanie kvality života miestnych obyvateľov, rozvoj regiónov, ktorý vedie k znižovaniu regionálnych rozdielov. Ide teda o dôležité, aktuálne i naliehavé témy, ktorým je potrebné venovať pozornosť (**1. kapitola**).

Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu pri OSN (UNWTO, 2021)² „cestovný ruch a jeho udržateľný rozvoj plne zohľadňuje súčasné i budúce hospodárske, sociálne a environmentálne vplyvy/účinky, riešenia potrieb návštevníkov, odvetví hospodárstva, životného prostredia, aj domáceho obyvateľstva.“ Má spoločenský, poznávací, edukačný a environmentálny prínos pre domácich i zahraničných návštevníkov a aktérov.

Keďže prírodný turizmus patrí k udržateľnému cestovnému ruchu, tak je dôležité, aby sa aj na Slovensku napĺňali princípy udržateľnosti a to tým, že sa podporia také formy a aktivity v prírodnom turizme, ktoré pomáhajú udržiavať hodnoty prírodného a krajinného bohatstva, kultúrneho dedičstva, podporujú miestny rozvoj a pomáhajú prosperovať miestnej ekonomike.

V ďalšej kapitole vo všeobecnosti charakterizujeme prírodný turizmus, jeho poslanie, znaky, aktivity a produkty (**2. kapitola**). Rozhodli sme sa pre uvedenie tejto kapitoly, pretože o prírodnom turizme nie je na Slovensku veľa poznatkov. Prírodným turizmom sa najviac zaoberajú experti na cestovný ruch (geografi, ekonómovia), odborníci na regionálny a miestny rozvoj, krajinu a prírodu. Mnoho ľudí si myslí, že prírodný turizmus sú iba

² UNWTO (2021): Sustainable tourism. Dostupné na: <https://www.unwto.org/sustainable-development>

rekreačné aktivity v prírode. Avšak pri tvorbe ponuky prírodného turizmu ide aj o aktivity v urbánnej a rurálnej krajine, o aktivity súvisiace s kultúrou, históriou, osobnosťami, gastronómiou či tradičnými podujatiami v miestnom regióne.

Tým, že uvedieme charakteristiku prírodného turizmu, každý čitateľ sa oboznámi s jeho podstatou. V rámci prírodného turizmu je akcent daný predovšetkým na aktivity návštevníka v prírodnom a krajinnom prostredí, potom na spoznávanie kultúrneho dedičstva, ako aj na potreby návštevníkov, miestnych obyvateľov, miestnej ekonomiky a zapojenie miestnej pracovnej sily. Udržanie ekonomicky aktívneho obyvateľstva na Slovensku v horských, vrchovinných, pahorkatinných, nížinných a rovinných oblastiach je kľúčové, lebo ak sa tu neudrží ekonomicky aktívne obyvateľstvo, tak sa stratia aj kultúrne hodnoty tohto územia.

V **3. kapitole** sme uviedli kategorizáciu a charakteristiku chránených území Slovenska z Národnej sústavy chránených území (k 31. 12. 2020), aby aj čitatelia, ktorí priamo nepracujú v oblasti starostlivosti a plánovania krajiny, životnom prostredí, ochrane prírody a krajiny, získali základné informácie a predstavu o systéme chránených území Slovenska.

V nasledujúcej (**4. kapitole**) sa zameriavame na analýzu podmienok pre prírodný turizmus piatich konkrétnych chránených území, a to NP Malá Fatra, NP Veľká Fatra, CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie a CHKO Záhorie. Práve **táto kapitola môže byť vzorom pre analýzy a návrhy k prírodnému a udržateľnému turizmu** v ďalších územiach a regiónoch Slovenska.

Výber piatich nami skúmaných veľkoplošných území nebol náhodný, ale rozhodli tieto faktory:

1. NP Malá Fatra a NP Veľká Fatra z hľadiska výškovej členitosti reprezentujú horský reliéf. Malá Fatra a Veľká Fatra patria do jadrových pohorí. Ochranné pásmo NP Malá Fatra zasahuje (z hľadiska geomorfológie) už aj do flyšového reliéfu. CHKO Štiavnické vrchy má vrchovinný a sopečný reliéf. CHKO Ponitrie pahorkatinný a fluviálny (riečny), CHKO Záhorie nížinný, eolický a aj fluviálny. Ide teda o úplne odlišné typy reliéfov v každom skúmanom chránenom území.
2. Vo všetkých týchto chránených územiach je rozdielny nielen reliéf, ale prebiehali tu rôzne geomorfologické procesy, odlišná je aj geologická stavba, klíma, vodstvo, biota, pôdy, ochrana územia, sú tu teda rôznorodé prírodné podmienky a procesy, a preto sú odlišné aj východiská a možnosti pre rozvoj miestneho prírodného a udržateľného turizmu.
3. V skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí bol v minulosti odlišný historický vývoj a odlišné dominantné hospodárske aktivity. Konkrétne ide o: pasienkárstvo, drevorubačstvo, pálenie dreveného uhlia, baníctvo, keramikárstvo, hrnčiarstvo, pálenie tehly, vinohradníctvo, včelárstvo, ovocinárstvo, mlynárstvo, ťažbu štrkov a pieskov, neskôr aj kúpeľníctvo a pivovarníctvo. A práve odlišný historicko-ekonomický vývoj v týchto skúmaných územiach, ktoré sa nachádzajú aj v rozličných samosprávnych krajoch a v rozličných kultúrno-historických regiónoch Slovenska, má

vplyv na súčasné i budúce formy cestovného ruchu a ponuku rekreačných či poznávacích aktivít.

4. V rámci cestovného ruchu nie je možné striktne oddeliť prírodu od krajiny (krajinnej scenérie, krajinných štruktúr), od kultúry, histórie a duchovnej dimenzie. Tiež je potrebné uvedomiť si, že chránené územia nie sú izolované územia, práveže tu na Slovensku sú obklopené husto osídlenými mestskými i vidieckymi sídlami, ktoré majú väzby a vplyv na chránené územie. Na druhej strane chránené územie má vplyv na tieto sídla. Hovoríme teda o geosystémovom prístupe, čím nevynechávame urbánno-rurálne zázemie.
5. V krajine sa zachováva a buduje hmotné i nehmotné kultúrne dedičstvo a v mestských a vidieckych sídlach prebiehajú aj samotné kultúrne, hudobné, športové a spoločenské podujatia úzko späté s turizmom. Preto sa v tejto štúdii v rámci analýz venujeme aj kultúrnym, kultúrno-historickým, spoločenským a športovým podujatiam v urbánno-rurálnom zázemí každého skúmaného chráneného územia.
6. V súčasnosti je v urbánnych a rurálnych sídlach, ktoré sú v blízkosti skúmaných chránených území, odlišná štruktúra obyvateľstva, či už veková, ekonomická, vzdelanostná, zamestnanecká a aj religiózna. Z týchto demografických štruktúr sa odvíja aj celková socioekonomická situácia v regióne, meste, vidieckej obci. Existujú teda aj v rámci skúmaných chránených území zaostávajúce regióny, napr. Turiec, Liptov, Hont, a na druhej strane regióny, ktoré sú z hľadiska ekonomiky, zamestnanosti a životnej úrovne na tom lepšie (Záhorie, Ponitrie). Štatistický úrad SR však nedisponuje tzv. mestskou a obecnou štatistikou, čiže nie je možné získať kompletné demografické a ekonomické dáta na úrovni mesta či obce, vyhodnotiť ich a dostať tak objektívny prehľad. Takže len na základe dát z úrovne okresov konštatujeme, že aj v skúmaných územiach sú regióny zaostávajúce a regióny nezaostávajúce (prosperujúce). A práve turizmus môže aspoň čiastočne prispieť k tvorbe nových pracovných miest vo vidieckych obciach a mestách, ktoré patria do urbánno-rurálneho zázemia týchto skúmaných chránených území.
7. Navrhované aktivity vzhľadom na historický vývoj územia, na prírodné, kultúrne, socioekonomické podmienky a infraštruktúru cestovného ruchu, ako aj typy a motivácie návštevníkov sa budú líšiť. Odlišnosti závisia od prírodných podmienok, historického vývoja územia (regiónu), kultúrno-historických podmienok, štruktúr obyvateľstva, od socioekonomického potenciálu daného územia pre prírodný a udržateľný turizmus a aj od preferencií rekreačných aktivít návštevníka.

V ďalších analýzach sa zameriavame na návštevníkov, ich motívy, aktivity, očakávania a názory na prírodný a udržateľný turizmus. Tiež prinášame prostredníctvom interview názory riaditeľov príslušných správ skúmaných chránených území na prírodný turizmus. Zároveň sme vyhodnotili aj názory riaditeľov príslušných oblastných organizácií cestovného ruchu (OOCR) na základe interview s nimi. Tieto organizácie pôsobia ako manažérske,

marketingové a propagačné organizácie cestovného ruchu a jeho rozvoja (*z anj. destination management organisation, DMO*). Tiež sme uviedli názory podnikateľov a miestnych obyvateľov pracujúcich v turizme a aj názory zo sekcie cestovného ruchu z MDaV SR.

V súčasnosti je snaha podporiť starostlivosť o životné prostredie, prírodu, krajinu, kultúrne bohatstvo aj v rámci prírodného a udržateľného turizmu. Nejde tu už len o dobrovoľnícke práce, akými sú napr. pomoc pri zbieraní odpadkov v prírode, výsadba stromčekov či nezištná pomoc pri obnove hradov. Tu už musí ísť o finančné podieľanie sa štátu na ochrane týchto hodnôt. Uvedomujeme si, že téma poplatkov v chránených územiach je na Slovensku citlivá. Toto nás však neodradilo a v dotazníku sme zisťovali názory návštevníkov na poplatky v skúmaných chránených územiach, t. j. či sú návštevníci prostredníctvom vstupného poplatku do chráneného územia ochotní finančne prispieť na jeho starostlivosť.

Z čiastkových analýz sme pristúpili k SWOT analýze.

V II. Návrhovej časti (5. kapitola) sa venujeme návrhu lokalít a aktivít pre rozvoj prírodného a udržateľného turizmu prijateľných pre obyvateľov, návštevníkov, prírodu, krajinu, životné prostredie, región, mestské a vidiecke obyvateľstvo a sídla v skúmaných chránených územiach. Návrhy sú tiež ponukou na tvorbu pracovných miest nielen v rámci turizmu, ale aj v prírode blízkyh hospodárskych aktivitách, napr. prírode blízke obhospodarovanie lesa, produkcia miestnych výrobkov prostredníctvom značky „lokálny produkt“ či poskytovanie služieb.

Aktivity a produkty prírodného turizmu budú vytvárať autentické zážitky pre návštevníkov, budú prispievať k príjemnému napĺňaniu ich voľného času a k spoznávaniu krajiny a Slovenska. Rôznorodosť tu pôsobí pozitívne, lebo každé skúmané chránené územie a jeho urbánno-rurálne zázemie má v sebe svojráznosť, neopakovateľnosť a unikátnosť, čím sa stáva vyhľadávaným.

Turizmus, a teda aj prírodný a udržateľný turizmus, nie je možné oddeliť od uvedomenia si miestnej identity, postavenia miestnych aktérov v danom území, od posilnenia miestnej výroby a služieb, ktoré sú späté nielen s rozvojom prírodného turizmu, ale aj s rozvojom daného regiónu, a tým so zlepšením životnej úrovne obyvateľov. Tiež ho nie je možné oddeliť od ekonomického, rozvojového, sociálneho, environmentálneho i vzdelávacieho aspektu. Všetky tieto aspekty vytvárajú v skúmaných územiach synergický efekt, ktorý pozitívne prispieva k zlepšeniu kvality života obyvateľov i návštevníkov.

Uplatňovanie integrovaného prístupu k manažmentu prírodného turizmu je teda nevyhnutné z hľadiska napĺňania princípov a cieľov udržateľnosti a zabezpečenia miestneho rozvoja územia. Tento prístup zároveň odstráni aktuálne problémy životného prostredia a tiež zabezpečí ochranu a efektívne využitie zdrojov a potenciálov územia.³

³ Manažment je riadiacim nástrojom, zahŕňa reťazové plánovanie – organizovanie – kontrolu, ktoré harmonizuje požiadavky rôznych sektorov s ohľadom na udržateľný rozvoj. Integrovaný manažment krajiny musí byť založený na interdisciplinárnom, komplexnom a vyváženom trojčlennom výskume v environmentálnej, sociálnej a ekonomickej sfére (Izakovičová, Z.; Miklós, L. a kol., 2020).

Tiež pomenujeme aktérov, ktorí sa zapoja do prírodného turizmu, ktorí budú vzájomne participovať, spolupracovať a podporovať sa, lebo budú vedieť, že vzájomná spolupráca im prinesie úžitok, spokojnosť a prispejú k očakávaniam návštevníkov. Zúčastnené strany sa prostredníctvom návrhu našich aktivít dozvedia, čo môžu urobiť pre rozvoj prírodného a udržateľného turizmu v ich území, pričom z našich navrhovaných aktivít si môžu vybrať tie, ktoré vyhovujú ich aktuálnym potrebám, miestnym podmienkam a návštevníkom.

V celej monografii pracujeme na úrovni miestneho regiónu a miestneho rozvoja, či už je to konkrétne skúmané chránené územie alebo jeho urbánno-rurálne zázemie, a tým sa priamo na miestne územie a miestne spoločenstvo vzťahujú aj všetky analýzy a návrhy na jeho rozvoj. Držíme sa sloganu: „mysli globálne, konaj lokálne.“

V zahraničí už úspešne fungujú aktivity prírodného turizmu v symbióze s ďalšími hospodárskymi aktivitami a starostlivosťou o životné prostredie, krajinu a prírodu. A tiež dobre funguje spolupráca a vzájomná podpora jednotlivých aktérov. Preto v **6. kapitole** prinášame príklady dobrej praxe zo zahraničia a v **7. kapitole** príklady zo slovenských regiónov, ktoré prispievajú k atraktívnejšiemu obrazu našej krajiny.

Táto publikácia nemá ambíciu predostrieť vyčerpávajúci pohľad na problematiku prírodného turizmu a udržateľného cestovného ruchu, ale oboznámiť čitateľa so spektrom vedomostí a informácií, ktoré autorka považuje za kľúčové pre pochopenie prírodného turizmu a udržateľného cestovného ruchu v kontexte miestneho rozvoja, súčasných pozitívnych trendov v zahraničí a už aj na Slovensku a jej skúseností, znalostí a poznatkov.

I. ANALYTICKÁ ČASŤ

1. PRÍRODNÝ TURIZMUS V KONTEXTE VÝCHODISKOVÝCH DOKUMENTOV

1.1 Legislatíva

Aktivity spojené s prírodným turizmom sa uskutočňujú nielen v horskom, vrchovinnom, pahorkatinnom, nížinnom a rovinnom teréne, ktorý zasahuje aj do chránených území rôzneho stupňa ochrany, ale niektoré rekreačné aktivity a aktivity spojené s poznávaním kultúrneho dedičstva sa uskutočňujú aj v urbánnej, rurálnej a kultúrnej krajine.

V niektorých lokalitách viac a inde menej dochádza k stretom záujmov so životným prostredím, prírodou, miestnymi obyvateľmi, poskytovateľmi služieb cestovného ruchu, samosprávou, vlastníkmi pozemkov, mimovládnyimi organizáciami a ďalšími zainteresovanými stranami. Rekreačné, športové, poznávacie, výchovno-vzdelávacie a ďalšie aktivity prírodného turizmu súvisia s možnosťami, ktoré povoľuje viacero zákonov a ich schválených noviel, vyhlášok, zmien či doplnkov.

Uvádzame preto niekoľko podstatných zákonov vzťahujúcich sa k turizmu, životnému prostrediu, ochrane prírody a krajiny, lesom, poľovníckym spoločenstvám, pozemkom, regionálnemu rozvoju, sprievodcovstvu, zájazdom, športovým podujatiam, pamiatkovému fondu či územnému plánovaniu.

- 1) Zákon č. 460/1992 Z. z. Ústava SR
- 2) Zákon č. 543/2020 Z. z. o ochrane prírody a krajiny
- 3) Zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu
- 4) Zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch
- 5) Zákon č. 274/2009 Z. z. o poľovníctve
- 6) Zákon č. 97/2013 Z. z. o pozemkových spoločenstvách
- 7) Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja
- 8) Zákon č. 309/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja
- 9) Zákon č. 170/2018 Z. z. o zájazdoch
- 10) Zákon č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchranej službe
- 11) Zákon č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí
- 12) Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu
- 13) Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon)
- 14) Zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie

Tieto zákony, resp. tie časti zákona, ktoré súvisia s pohybom a aktivitami v prírode a krajine by mal poznať každý, kto plánuje ísť do prírody a krajiny, vykonávať alebo organizovať nejakú rekreačnú, športovú či kultúrno-spoločenskú aktivitu, a to kvôli tomu, aby ju vykonával v súlade s platnými zákonmi, s oprávnenými záujmami vlastníkov pozemkov, s právami a povinnosťami viažucimi sa k využívaniu miestnej prírody a krajiny na

regeneráciu svojich fyzických a psychických síl. Podrobnejšie informácie súvisiace s legislatívou a uvedenými zákonmi sú v **PRÍLOHE č. 1** a v brožúre *Turistika a šport v prírode* (Ďuriš, 2021)⁴. Tu pripomíname, že je naďalej nutné sledovať najaktuálnejšie znenia, resp. novely a doplnky zákonov.

Organizácia AEVIS, n. o. sa venuje téme prírodného turizmu a vytvorila *Koncept rozvoja prírodného turizmu na Slovensku*. V spolupráci s VIA IURIS (2020) vytvorili prezentáciu s názvom *Analýza vybranej legislatívy vo vzťahu k realizácii prírodného turizmu na Slovensku* **PRÍLOHA č. 2**, v ktorej uvádzajú konkrétne časti zákonov, vyžadujúce si zmenu, a uviedli aj legislatívne návrhy. Táto ich analýza sa už teraz môže stať jedným z podkladov úpravy predmetnej legislatívy.

1.2 Národné dokumenty

K fundamentálnym národným dokumentom patria tie, ktoré sú schválené uznesením vlády SR a jednotlivými rezortmi s kľúčovými bodmi, týkajúcimi sa udržateľného cestovného ruchu, ako aj životného prostredia, krajiny, prírody a kultúry. Hoci ide o národné dokumenty, ich platnosť je účinná aj na regionálnej a miestnej úrovni. Nižšie uvádzame tie, ktoré sa týkajú najaktuálnejšieho obdobia. V **PRÍLOHE č. 3** je uvedený zoznam ďalších národných dokumentov vzťahujúcich sa k téme turizmu a životného prostredia.

- 1) **Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030 – dlhodobá stratégia udržateľného rozvoja Slovenskej republiky – Slovensko 2030 – nové znenie** (skrátene *Slovensko 2030 – nové znenie*), schválené uznesením NR SR č. 41/2021 dňa 20. 01. 2021
- 2) **Programové vyhlásenie vlády na r. 2020-2024** (z perspektívy cestovného ruchu a ochrany prírody), schválené uznesením NR SR dňa 30. 4. 2020
- 3) **Zelenšie Slovensko – Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030** (skrátene *Envirostratégia 2030*), schválené uznesením NR SR č. 87/2019 dňa 27. 02. 2019
- 4) **Stratégia rozvoja cestovného ruchu do r. 2020**, schválená uznesením NR SR č. 379/2013 dňa 10. 07. 2013
- 5) **Stratégia rozvoja udržateľného cestovného ruchu do roku 2030 (v procese)**
- 6) **Koncepcia ochrany prírody a krajiny do r. 2030**
- 7) **Dokumenty samospráv** (VÚC, miest, obcí, PHRSR, manažmentový plán lokality UNESCO a pod)

1) Hneď v prvom dokumente **Slovensko 2030 – nové znenie** (MIRRI, 2021)⁵ v bode II.3 Zlepšiť udržateľnosť a odolnosť národnej a regionálnych ekonomík sa uvádza:

⁴ Ďuriš, M. (2021): *Turistika a šport v prírode*. 3. vyd. Trenčín. 2021. 98 s.

⁵ MIRRI SR (2021): *Slovensko 2030 – nové znenie*. Dostupné na: <https://www.mirri.gov.sk/sekcie/vizia-a-strategia-rozvoja-slovenska-do-roku-2030/index.html>

„Podporovať rozvoj udržateľného cestovného ruchu, najmä prírodného cestovného ruchu, ekologického cestovného ruchu (napr. pozorovanie zvierat, interpretácia hodnôt a pod.“ (s. 26, bod 9).

2) V **Programovom vyhlásení vlády na r. 2020 – 2024** (MDaV SR, 2020)⁶ je uvedené: „Nasmerovanie politiky cestovného ruchu v aktuálnom programovom období určujú ciele *Stratégie rozvoja udržateľného cestovného ruchu do roku 2030* s dôrazom na **udržateľné využívanie potenciálu krajiny, zvyšovanie ekonomického rastu regiónov a zlepšenie rozpoznateľnosti Slovenska ako atraktívnej a autentickej dovolenkovej destinácie.**“

V ďalších bodoch sa pozornosť upriamuje na:

- Zmiernenie negatívnych vplyvov pandémie COVID-19 a reštart turizmu
- Rozvoj turistického potenciálu najmenej rozvinutých regiónov
- Zonácia chránených území
- Zníženie sadzby DPH na služby v cestovnom ruchu
- Podpora nízko kapacitných ubytovacích zariadení
- Rozvoj infraštruktúry pre podnikanie v turizme
- Tvorba komplexného produktu cestovného ruchu
- Prezentácia a propagácia Slovenska
- Skvalitňovanie úrovne destinačného manažmentu
- Odstraňovanie administratívnej záťaže
- Regulačný rámec pre zdieľanú ekonomiku
- Sprístupnenie cestovného ruchu marginalizovaným skupinám
- Zvyšovanie kvality služieb, ochrany a bezpečnosti turistov
- Kvalitné odborné vzdelávanie v oblasti cestovného ruchu

3) Dokument **Zelenšie Slovensko – Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030** (skrátene *Envirostratégia 2030*, MŽP SR, 2020)⁷ v kapitole 13.3. Zlepšiť environmentálne povedomie prostredníctvom prírodného a kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu sa uvádza, že: „Bude sa zvyšovať povedomie o prírodných a kultúrnych hodnotách územia a zavedú sa nové prvky v turistickom ruchu. Zvýši sa podpora, udržiavanie a využívanie výstavných a múzejných priestorov, skanzenov, objektov kultúrneho a prírodného dedičstva, stredísk environmentálnej výchovy, škôl ochrany prírody, lesných škôl s cieľom zvyšovania povedomia o prírodných a kultúrnych hodnotách územia. Cieľom je zatraktívnenie a zavedenie nových prvkov v turistickom ruchu.“

⁶ MDaV SR (2020): Programové vyhlásenie vlády na r. 2020 – 2024. MDaV SR, 2020. Dostupné na: www.mindopr.sk

⁷ MŽP SR (2020): ENVIROSTRATÉGIA 2030. Dostupné na: <https://www.minzp.sk/iep/strategicke-materialy/envirostrategia-2030.html>

4) Stratégia rozvoja cestovného ruchu do r. 2020 (MDaV SR, 2013)⁸ obsahuje v časti A. Analýzu vývoja CR, v časti B. Východiská stratégie rozvoja cestovného ruchu na Slovensku do roku 2020, v C. Stratégiu do r. 2020, potom sa zameriava v časti Ad1 na Oblasť kvality, v Ad2 na Oblasť podpory a dopytu, v Ad3 na Oblasť zvýšenia atraktívnosti Slovenska ako dovolenkového cieľa, rozvoj informačných služieb cestovného ruchu.

Kľúčovým dokumentom je **Stratégia rozvoja udržateľného cestovného ruchu do roku 2030**. MDaV SR (2021)⁹ uviedlo nevyhnutnosť prepracovania niektorých častí tohto strategického materiálu z dôvodu výrazne zmenenej situácie v odvetví CR po pandémie ochorenia COVID-19 a s ňou spojenými opatreniami Úradu verejného zdravotníctva. Zapracovaním negatívnych dopadov pandémie koronavírusu a úpravou vízie i strategických cieľov materiálu totiž dôjde k natoľko výraznej zmene strategického dokumentu, že je nevyhnutné vypracovať aktualizáciu.

Cieľom pripravovanej Stratégie udržateľného rozvoja cestovného ruchu do r. 2030 „je zvyšovanie konkurencieschopnosti CR pri lepšom využívaní jeho potenciálu, so zámerom vyrovnávať regionálne disparity a vytvárať nové pracovné príležitosti.“

5) Koncepcia ochrany prírody a krajiny (KOPK) do r. 2030¹⁰

Koncepcia (Slov-Lex, 2021) obsahuje 4 dlhodobé ciele. Hneď prvý sa týka zlepšenia efektívnosti ochrany a manažmentu chránených území a obsahuje 5 operatívnych cieľov, podľa ktorých sa má dosiahnuť efektívnosť. Zatiaľ však na Slovensku chýba zonácia všetkých národných parkov a chránených krajinných oblastí, ktorá je kľúčová, lebo určí konkrétne lokality a kategórie území, v ktorých sa môžu vykonávať rekreačné aktivity a v ktorých bude ich vykonávanie zakázané.

6) Dokumenty samospráv (VÚC, miest a obcí)

Patria k nim interné dokumenty, napr. všeobecné záväzné nariadenia samospráv (VÚC, miest, obcí), vyhlášky, rozhodnutia, stanoviská a pod. týkajúce sa územia VÚC, mesta, obce, územný plán (ÚPN), územný plán obce (ÚPN-O), plán hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja (PHRSR), manažmentový plán lokality UNESCO a ďalšie dokumenty, ktoré pripravuje, schvaľuje a do praxe uvádza samotná samospráva.

1.3 Medzinárodné dokumenty

V rámci medzinárodných dokumentov sa Slovenská republika ich prijatím zaviazala k plneniu cieľov, odporúčaní a stanovísk, ktoré sa vzťahujú k ochrane prírodného a kultúrneho dedičstva, regionálnemu rozvoju a územnému plánovaniu, miestnej

⁸ MDaV SR (2013): Stratégia rozvoja CR do r. 2020. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/legislativa-a-koncepcne-dokumenty/koncepcne-dokumenty/strategia-rozvoja-cestovneho-ruchu-do-roku-2020>

⁹ MDaV SR (2021): Stratégia rozvoja udržateľného cestovného ruchu do roku 2030. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/legislativa-a-koncepcne-dokumenty/koncepcne-dokumenty/strategia-rozvoja-udrzatelneho-cestovneho-ruchu-do-roku-2030>

¹⁰ Slov-Lex (2021): Koncepcia ochrany prírody a krajiny (KOPK) do r. 2030. Dostupné na: Slov-Lex <https://www.slov-lex.sk>

samospráve a cezhraničnej spolupráce. Implementácia medzinárodných dokumentov sa vzťahuje nielen na územie Slovenska, ale aj na jeho regionálnu a miestnu úroveň. V **PRÍLOHE č. 3** sú uvedené viaceré medzinárodné dokumenty.

Nižšie vyberáme tie najkľúčovejšie, v ktorých sa uvádza krajina, príroda, ekosystémy, biodiverzita, kultúrne dedičstvo, cestovný ruch, udržateľný rozvoj aj so stručným popisom.

- 1) *Protokol o trvalo udržateľnom cestovnom ruchu k Rámcovému dohovoru o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát* (tzv. Karpatský dohovor), a *Stratégia pre rozvoj trvalo udržateľného cestovného ruchu v Karpatoch***
- 2) *Dohovor o biologickej diverzite***
- 3) *Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva***
- 4) *Európsky dohovor o krajine, resp. Dohovor Rady Európy o krajine***
- 5) *Stratégia EÚ pre Podunajskú oblasť***
- 6) *Európa ako popredná svetová destinácia cestovného ruchu – nový politický rámec pre európsky cestovný ruch* (kap. 5.2. Podporovať rozvoj udržateľného, zodpovedného a kvalitného CR, kap. 5.3. Upevniť obraz a zviditeľnenie Európy ako súboru udržateľných a kvalitných turistických destinácií).**
- 7) *Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj***
- 8) *Európsky program pre cestovný ruch 2050***

1) *Protokol o trvalo udržateľnom cestovnom ruchu k Rámcovému dohovoru o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát* (k tzv. Karpatskému dohovoru, MŽP SR, 2021) ¹¹ je významným dokumentom, v ktorom je 36 článkov vzťahujúcich sa k udržateľnému cestovnému ruchu v Karpatoch.

„Cieľom Protokolu o trvalo udržateľnom cestovnom ruchu (ďalej uvádzaný ako „protokol“) je podporovať a uľahčovať spoluprácu zmluvných strán pri rozvoji udržateľného cestovného ruchu v Karpatoch v prospech súčasnej generácie a budúcich generácií s cieľom maximalizovať prínosy cestovného ruchu k biodiverzite, ekosystémom a hospodárskemu a sociálnemu rozvoju, ako aj prínosy biodiverzity k cestovnému ruchu a hospodárskemu a sociálnemu rozvoju, pri súčasnom zmierňovaní nepriaznivých ekologických, environmentálnych a sociálno-ekonomických vplyvov cestovného ruchu“. K týmto cieľom sa vzťahuje 18 bodov (2a-b; 3a-p), v ktorých je uvedené ako ciele udržateľného cestovného ruchu napĺňať.

Protokol poskytuje rámec na koordináciu, spoluprácu, podporu, rozvoj, propagáciu cestovného ruchu tak, aby sa rozvíjala spolupráca všetkých zainteresovaných strán. Je vytvorená platforma pre spoločné stratégie udržateľného rozvoja a je vytvorené fórum pre dialóg medzi všetkými zainteresovanými krajinami (Slovenská republika, Česká republika, Poľsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko a Srbsko). Začínajúc miestnymi

¹¹ MŽP SR (2021): Karpatský dohovor. Dostupný na: <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/karpatsky-dohovor/>

komunitami až po regionálne a národné štátne orgány, inštitúcie Európskej únie a Organizácie Spojených národov. Spoločnou víziou členských krajín Karpatského dohovoru je snaha o vykonávanie komplexnej politiky a spolupráce s cieľom garantovať ochranu a udržateľný rozvoj Karpát. Zlepšenie kvality života, posilnenie lokálnych ekonomík, komunít a ochrana prírodných hodnôt a kultúrneho dedičstva musia ísť ruka v ruke s územím Karpát.

Karpatský dohovor predstavuje podporu udržateľného rozvoja a ochranu regiónu Karpát. Podpísalo ho sedem karpatských krajín (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Slovenská republika, Srbsko a Ukrajina). Ide o jediný riadiaci mechanizmus na viacnásobnej úrovni, ktorý pokrýva celé územie Karpát. Okrem Alpského dohovoru (*Alpine Convention*) ide o druhý subregionálny dohovor na ochranu a udržateľný rozvoj horského regiónu v Európe.

Stratégia pre rozvoj trvalo udržateľného cestovného ruchu v Karpatoch

Účelom stratégie je identifikovať spoločné aktivity, s cieľom uvedomiť si hodnotu a udržateľne využívať jedinečné prírodné a kultúrne hodnoty pre rozvoj turizmu v Karpatoch. Táto stratégia harmonizuje a koordinuje špecifické prístupy krajín vytvorením spoločného porozumenia a platformy pre plánovanie a manažment. Stratégia nie je osamotená aktivita; je to súčasť snáh vlád siedmich karpatských krajín koordinovať zodpovedné využitie, ochranu a propagáciu Karpát ako turistickej destinácie.

1) Dohovor o biologickej diverzite (MŽP SR, 2021)¹² má tri hlavné ciele: 1. ochrana biologickej rôznorodosti na všetkých úrovniach od genetickej, cez druhovú po ekosystémovú; 2. udržateľné využívanie jej zložiek; 3. a spravodlivé a rovnocenné spoločné využívanie prínosov, vyplývajúcich z používania genetických zdrojov. V rámci rozvoja prírodného turizmu je nevyhnutné, aby sa zachovávala biodiverzita v každom type reliéfu.

2) V rámci Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (Pamiatky, 2021)¹³ je 38 článkov. Podľa čl. 1 sa za „kultúrne dedičstvo“ (okrem iných) považujú aj:

- výtvary človeka alebo kombinované diela prírody a človeka a oblasti zahŕňajúce miesta archeologických nálezov majúce výnimočnú svetovú hodnotu z dejinného, estetického, etnologického alebo antropologického hľadiska.

Podľa čl. 2 sa za „prírodné dedičstvo“ považujú:

¹² MŽP SR (2021): Dohovor o biologickej diverzite. Dostupný na: <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/dohovor-biodiverzite/>

¹³ Pamiatky (2021). Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného bohatstva. Dostupný na: http://www.pamiatky.sk/content/data/File/pamiatkovy_urad/evidencia_pamiatok/SKD/dohovor_skd.pdf

- prírodné javy tvorené fyzickými (hmotnými) a biologickými útvarmi alebo skupinami takýchto útvarov, ktoré majú výnimočnú svetovú hodnotu z estetického alebo vedeckého hľadiska;
- geologické a fyziografické útvary a presne vymedzené oblasti, ktoré tvoria miesto prirodzeného výskytu ohrozených druhov zvierat a rastlín výnimočnej svetovej hodnoty z hľadiska vedy alebo starostlivosti o zachovanie prírody;
- prírodné lokality alebo presne vymedzené prírodné oblasti svetovej hodnoty z hľadiska vedy, starostlivosti o zachovanie prírody alebo prírodnej krásy.

3) Európsky dohovor o krajine (MŽP SR, 2021)¹⁴ bol prijatý členskými štátmi Rady Európy 20. októbra 2000 vo Florencii. Cieľom tohto dohovoru je podporiť ochranu, manažment a plánovanie krajiny a organizovať európsku spoluprácu v tejto oblasti. Už v Preambule sa uvádza niekoľko významných bodov súvisiacich s krajinou, v ktorej sa cestovný ruch odohráva.

Tento Dohovor sa dotýka celého územia zmluvných strán a zahŕňa prírodné, vidiecke, mestské a prímestské oblasti, plochy pevniny, vnútrozemské vodné plochy a morské oblasti. Týka sa typov krajiny, ktoré môžu byť považované za pozoruhodné, ale aj typov krajiny všedných alebo narušených. Od 1. júla 2021 je jeho názov *Dohovor Rady Európy o krajine* a vstúpil do platnosti aj Protokol, ktorým sa tento dohovor mení a dopĺňa. Podpísali ho tiež štáty, ktoré sa nachádzajú mimo Európy.

4) Stratégia EÚ pre Dunajskú oblasť (*The EU Strategy for the Danube Region, skratka EUSDR*) predstavuje novú formu územnej spolupráce. Jej ambíciou je vytvoriť mechanizmus spoločnej zodpovednosti krajín v Dunajskom regióne za hospodársky a sociálny rozvoj rešpektujúci zachovanie prírodného a kultúrneho dedičstva. Stratégia je postavená na štyroch základných pilieroch: konektivita, budovanie prosperity, posilňovanie Dunajského regiónu a ochrana životného prostredia. Stratégia deklaruje nevyhnutnosť interdisciplinárnosti a integrovaného prístupu k budovaniu udržateľného rozvoja regiónu. Vedeckým základom takéhoto integrovaného manažmentu krajiny a životného prostredia je vo všeobecnosti geosystémový prístup ku krajine, manažérskym základom je zosúladenie rozvoja spoločnosti s prírodným, sociálno-ekonomickým a kultúrno-historickým potenciálom krajiny.¹⁵

¹⁴ MŽP SR (2021): Európsky dohovor o krajine. Dostupný na: <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/europsky-dohovor-krajine-european-landscape-convention/>

¹⁵ Izakovičová, Z.; Miklós, L. a kol. (2020): Implementácia integrovaného prístupu k manažmentu krajiny v rámci Dunajskej stratégie. (Integrated approach to the management of the landscape for the implementation of the Danube strategy). In *Ekológia (Bratislava): International journal for ecological problems of the biosphere*, 2020, vol. 39, no. 4, p. 357-379.

5) Európa ako popredná svetová destinácia cestovného ruchu – nový politický rámec pre európsky cestovný ruch ¹⁶

Tento dokument predstavuje nový politický rámec pre európsky cestovný ruch, v ktorom EÚ špecifikuje svoju politiku vo vzťahu k rozvoju európskeho cestovného ruchu. Pre rozvoj európskeho cestovného ruchu Európska únia presadzuje politiku, ktorá vychádza zo štyroch základných osí. Tieto osi má Európska únia realizovať v rámci vzájomnej spolupráce členských štátov a hlavných aktérov cestovného ruchu (samospráva, štátna správa, združenia, oblastné organizácie, podniky, ktoré poskytujú služby cestovného ruchu a aj služby, ktoré súvisia s cestovným ruchom).

Prioritné osi
Os 1: Podnietiť konkurencieschopnosť cestovného ruchu v Európe
Os 2: Podporiť rozvoj udržateľného, trvalého, zodpovedného a kvalitného CR
Os 3: Upevniť obraz a zviditeľnenie Európy ako súboru udržateľných a kvalitných destinácií.
Os 4: Maximalizovať potenciál finančných politík a nástrojov EÚ na rozvoj CR

Kap. 5.2. Podporovať rozvoj udržateľného, zodpovedného a kvalitného CR

Konkurencieschopnosť cestovného ruchu je úzko spojená s jeho udržateľnosťou, keďže kvalita turistických destinácií vo veľkej miere závisí od ich prírodného, krajinného, kultúrneho prostredia a ich integrácie do miestneho spoločenstva, ako aj od infraštruktúry CR. Udržateľný charakter cestovného ruchu pokrýva mnohé aspekty: zodpovedné využívanie prírodných zdrojov, zohľadnenie dosahu činností na životné prostredie (produkcia odpadu, spotreba vody, tlak na využívanie pôdy a na biodiverzitu atď.), využívanie „čistých“ energií, ochrana dedičstva a zachovanie prírodnej a kultúrnej integrity destinácií, kvalita a udržateľnosť vytvorených pracovných miest, miestne hospodárske dôsledky a kvalita zákazníckych služieb. Tieto zásady sa vo veľkej miere odzrkadľujú v stratégiách cestovného ruchu, realizovaných na národnej a regionálnej úrovni, hoci sa dostatočne nevykonávajú v rámci konkrétnych opatrení¹⁷.

6) **Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj (skrátene Agenda 2030)** (MIRRI SR, 2020)¹⁸ sa týka doslova každého človeka. Hlavy štátov, vlád a vysokí predstavitelia sa dohodli na nových globálnych cieľoch udržateľného rozvoja v sídle OSN v New Yorku v dňoch 25.-27. septembra 2015. Prijali historické rozhodnutie o komplexnom a ďalekosiahlom súbore univerzálnych a transformačných cieľov a súvisiacich čiastkových cieľov zameraných na

¹⁶ eur-lex.europa (2021): Európa ako popredná svetová destinácia cestovného ruchu – nový politický rámec pre európsky cestovný ruch. (Brusel, 30.6.2010; COM (2010) 352 v konečnom znení. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0352>

¹⁷ eur-lex.europa (2021): Európa ako popredná svetová destinácia cestovného ruchu – nový politický rámec pre európsky cestovný ruch. (Brusel, 30.6.2010; KOM (2010) 352 v konečnom znení, s. 12. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0352>

¹⁸ MIRRI SR (2020): Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj. (2020). Dostupné na: <https://www.mirri.gov.sk/sekcie/investicie/agenda-2030/index.html>; <https://agenda2030.statistics.sk/Agenda2030/na-uvod/>

ľudí. Zaviazali sa vytrvalo pracovať na tom, aby celú túto *Agendu 2030* implementovali do roku 2030, s cieľom dosiahnuť udržateľný rozvoj v jeho troch rozmeroch – ekonomickom, sociálnom a environmentálnom, vyváženým a integrovaným spôsobom.

Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj obsahuje 17 cieľov v oblasti udržateľného rozvoja a 169 súvisiacich čiastkových cieľov, ktoré vyvažujú tri vyššie uvedené rozmery (ekonomický, sociálny a environmentálny).

Udržateľný cestovný ruch a aj jeho súčasť prírodný turizmus sa podieľa na všetkých cieľoch, no hlavne na cieľi: **8; 12; 15; 17.**

CIEĽ 1: Ukončiť chudobu všade a vo všetkých jej formách.

CIEĽ 2: Ukončiť hlad, dosiahnuť potravinovú bezpečnosť a lepšiu výživu a podporovať udržateľné poľnohospodárstvo.

CIEĽ 3: Zabezpečiť zdravý život a podporovať blahobyt pre všetkých a v každom veku.

CIEĽ 4: Zabezpečiť inkluzívne, spravodlivé a kvalitné vzdelávanie a podporovať celoživotné vzdelávacie príležitosti pre všetkých.

CIEĽ 5: Dosiahnuť rodovú rovnosť a posilniť postavenie všetkých žien a dievčat.

CIEĽ 6: Zabezpečiť dostupnosť a udržateľný manažment vody a sanitárnych opatrení pre všetkých.

CIEĽ 7: Zabezpečiť prístup k cenovo dostupným, spoľahlivým a udržateľným moderným zdrojom energie pre všetkých.

CIEĽ 8: Podporovať inteligentný, udržateľný a inkluzívny ekonomický rast¹⁹, plnú a produktívnu zamestnanosť a riadnu prácu pre všetkých.

CIEĽ 9: Vybudovať pevnú infraštruktúru, podporovať inkluzívnu a udržateľnú industrializáciu a posilniť inovácie.

CIEĽ 10: Znížiť rozdiely v rámci krajín a medzi krajinami.

CIEĽ 11: Premeniť mestá a ľudské obydľia na inkluzívne, bezpečné, odolné a udržateľné.

CIEĽ 12: Zabezpečiť udržateľnú spotrebu a výrobné schémy.

CIEĽ 13: Podniknúť bezodkladné opatrenia na boj proti klimatickým zmenám a ich dôsledkom.

CIEĽ 14: Zachovať a udržateľne využívať oceány, moria a zdroje mora na udržateľný rozvoj.

CIEĽ 15: Chrániť, obnovovať a podporovať udržateľné využívanie teritoriálnych ekosystémov, udržateľne riadiť lesné hospodárstvo, bojovať proti znehodnocovaniu pôdy a zastaviť stratu biodiverzity.

CIEĽ 16: Podporovať mierovú inkluzívnu spoločnosť v prospech udržateľného rozvoja. Poskytnúť prístup k spravodlivosti pre všetkých a budovať efektívne, transparentné a inkluzívne inštitúcie na všetkých úrovniach.

¹⁹ Inteligentný ekonomický rast znamená vytvorenie hospodárstva založeného na znalostiach a inovácii, udržateľný rast je podpora ekologickejšieho a konkurencieschopnejšieho hospodárstva, ktoré efektívnejšie využíva zdroje a inkluzívny ekonomický rast je podpora hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti, ktorá zabezpečí sociálnu a územnú súdržnosť. (EK, 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. 2020. CELEX_52010DC2020, 36 s.)

CIEĽ 17: Posilniť prostriedky implementácie a revitalizácie globálneho partnerstva pre udržateľný rozvoj.

Vláda SR²⁰ vníma *Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj* ako príležitosť a prostriedok na určenie národných priorít pre rozvoj Slovenska. Vnútroštátna implementácia *Agendy 2030* si vyžiadala vytvorenie inštitucionálneho rámca, ktorý integruje všetkých relevantných aktérov a dáva priestor na vyjadrenie rôznym zložkám spoločnosti. Kvôli závažnosti agendy udržateľného rozvoja je okrem zainteresovania širokej škály expertov zo štátnej, akademickej, súkromnej i mimovládnej sféry kľúčová aj vysoká úroveň angažovanosti politických predstaviteľov. Sú jasne vymedzené kompetencie, zodpovednosti a hodnotiaci rámec.

Priorita 1 Vzdelanie pre dôstojný život

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 4, 8, 10)

Priorita 2 Smerovanie k znalostnej a environmentálne udržateľnej ekonomike pri demografických zmenách a meniacom sa globálnom prostredí

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 7, 8, 9, 10, 12)

Priorita 3 Znižovanie chudoby a sociálna inklúzia

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 1, 2, 10)

Priorita 4 Udržateľné sídla, regióny a krajina v kontexte zmeny klímy

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 6, 7, 11, 13, 15)

Priorita 5 Právny štát, demokracia a bezpečnosť

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 5, 16)

Priorita 6 Dobré zdravie

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 3, 10)

Súbor týchto šiestich národných priorít a 29 hlavných výziev, ktoré prispôsobujú medzinárodný záväzok Slovenska voči Agende 2030 národným podmienkam, sú detailne uvedené v **PRÍLOHE č. 4** (i na webovej stránke ²¹ Agendy 2030).

7) Európsky program pre cestovný ruch 2050 ²²

Európska komisia pripravuje *Plán na vybudovanie udržateľného, inovatívneho a odolného európskeho systému cestovného ruchu do roku 2050*.

Po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy sa v článku 195 Zmluvy o fungovaní EÚ (ZFEÚ) po prvýkrát uznáva význam cestovného ruchu v inštitucionálnom rámci Únie.

²⁰ Agenda 2030 (2020): Agenda 2030. Dostupné na: <https://agenda2030.statistics.sk/Agenda2030/na-uvod/>

²¹ Agenda 2030. (2020). Dostupné na: <https://agenda2030.statistics.sk/Agenda2030/politicky-kontext/>

²² Európsky parlament (2020): Európsky program pre cestovný ruch 2050. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0177_SK.html

Únia týmto spôsobom doplní činnosť členských štátov podporou konkurencieschopnosti podnikov v odvetví cestovného ruchu.

Cestovný ruch a cestovanie zaznamenalo od januára do augusta 2020 dramatický pokles rezervácií o 92 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom, pričom sa zaznamenali 85%-né straty v ubytovacích zariadeniach, reštauráciách, cestovných kanceláriách a cestujúcich na diaľkových železničných tratiach a 90 % v leteckých spoločnostiach a na výletných lodiach. V súčasnosti je v Únii ohrozených 6 miliónov pracovných miest, a to podľa tých najmiernejších scenárov²³.

Vzhľadom na medzinárodný kontext a závažný vplyv súčasnej koronakrízy na cestovný ruch a cestovanie je cieľom tejto iniciatívnej správy zamerať sa na štyri usmernenia, ktoré umožnia: (1) obnovenie hospodárstva plánmi reakcie na pandémiu, (2) preorientovanie politiky riadenia v rámci Únie, (3) **posilnenie iniciatív odvetvia zameraných na udržateľný, zodpovedný a inteligentný cestovný ruch**, (4) plánovanie budúcnosti turizmu a zmien, ktoré sa uskutočnia na strane dopytu a ktoré si môžu vyžadovať prispôsobenie ponuky.

Plánovanie cestovného ruchu do budúcnosti je teraz nevyhnutné. Prioritou EÚ na nasledujúce desaťročie by malo byť posúdenie trendov a dynamiky dopytu, možnosti cestujúcich, spotrebiteľov, **prechod na modely, ktoré budú mať za cieľ ekologickjšie hospodárstvo**. Cestovný ruch má obrovský potenciál, pokiaľ ide o úctu ľudí k hodnotám, tradíciám a kultúre ostatných a vďaka tomu môže pomôcť dosiahnuť stabilitu a mier medzi národmi, čo je hodnota, ktorú zdieľa s Európskou úniou.²⁴

2. CHARAKTERISTIKA PRÍRODNÉHO TURIZMU

2.1 Čo je prírodný turizmus?

V európskej a svetovej literatúre sa objavujú viaceré definície, aktivity a koncepcie, ktoré súvisia s ekoturizmom, prírodným turizmom či zeleným turizmom, pričom niektorí autori ich považujú za synonymá, iní ich považujú za obsahovo odlišné pojmy a ďalší vidia rozdiel len v určitých znakoch. Tiež je potrebné zdôrazniť, že niektoré definície týchto pojmov sa už v priebehu rokov (oproti tým pôvodným a prvotným definíciám) doplnili, modifikovali, posilnili o nové aspekty.

V tejto štúdii sa nebudeme podrobne zaoberať teoretickými definíciami, ich odlišnosťami, analýzou, či ich vnímaním v tom-ktorom štáte. Aby však čitatelia pochopili ako vnímame ekoturizmus a prírodný turizmus a k čomu sa prikláňame, v krátkosti uvádzame niekoľko informácií.

²³ Európsky parlament (2021). Dostupné na: www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0033_SK.html#title2

²⁴ Európsky parlament (2021): Dostupné na: www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0033_SK.html#title2

Medzinárodná ekoturistická spoločnosť (TIES, 2015)²⁵ definuje **ekoturizmus** (*ecotourism*) ako „zodpovedné cestovanie do prírodne málo narušených oblastí, ktoré pomáha chrániť životné prostredie, podporuje prosperitu miestneho obyvateľstva, poskytuje sa výklad o danom mieste (lokalite) a prebieha vzdelávanie tak návštevníkov, ako aj zamestnancov pôsobiacich v danej prírodnej oblasti.“

Matlovičová a kol. (2015)²⁶ uvádzajú, že priekopníkmi ekoturizmu boli pôvodne bohatí Newyorčania, ktorí považovali za módne cestovať do Amazónie a do afrických oblastí. Na prenocovanie nevyužívali hotely, ale chatrče miestnych domorodcov, s ktorými sa taktiež stravovali a za tieto služby im platili, čím pomáhali miestnej komunite s prežitím. Ako spôsob miestnej prepravy volili väčšinou chôdzu, alebo jazdu na koni či kanoe.

Podľa Masona (2003)²⁷ ekoturizmus je založený na cestovaní do relatívne neporušených prírodných oblastí, je to cestovanie, ktorého motívom je predovšetkým spoznávanie fauny, flóry a ekosystémov daného územia. Pre ekoturizmus sú typické malé skupiny návštevníkov (4 – 6 ľudí), ktorých sprevádzajú väčšinou miestni sprievodcovia, ktorí dokonale poznajú svoje územie.

Prírodný turizmus je zameraný na návštevu prírodných, krajinných a kultúrno-historických zaujímavostí, ktoré majú geografické, historické alebo biologické charakteristiky, ktoré sú špecifické pre trh cestovného ruchu (UNWTO, 2020a, b). Ide napr. o dažďové pralesy, savany, púšte, jazerá, nížinné, horské, vysokohorské a polárne oblasti, pričom môžu byť obývané alebo neobývané. Zároveň ide o spoznávanie krajinných prvkov a krajinných scenérií, kultúrno-historických pamiatok a kultúrneho dedičstva, miestneho obyvateľstva a spôsobu jeho života (Fennel, 2020)²⁸.

Niektoré prírodné atrakcie a krajinné objekty môžu byť blízko miest a vidieckych sídiel (dokonca môžu byť priamo v nich), zatiaľ čo niektoré môžu byť veľmi vzdialené od miest a dedín. Podobne, niektoré lokality môžu mať veľa návštevníkov, zatiaľ čo niektoré pozná len zopár ľudí (Mason, 2020)²⁹.

V rámci prírodného turizmu ide o ukázanie prírodného bohatstva, krajinej scenérie (krajinný obraz, krajinné štruktúry) a turistických destinácií v prírode a krajine návštevníkom tak, aby sa zachovávalo prírodné a kultúrne bohatstvo, životné prostredie, rešpektoval sa spôsob miestneho obyvateľstva a aby destinačné (cieľové) miesta v krajine ostali zachované a nepoškodené pre budúce generácie (UNWTO, 2020).

²⁵ TIES (2015): Ecotourism. Dostupné na: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/>

²⁶ Matlovičová, K. a kol. (2015): Turistika a jej formy. 1. vydanie, Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied. Prešov. 2015. 552 s. ISBN 978-80-555-1530-4

²⁷ Wallace and Pierce 1996, In Mason, P. (2003): Tourism Impact, Planning and Management. London: Butterworth Heinemann, 2003. 207 p., ISBN 0 7506 5970X

²⁸ Fennel, D. A. (2020): Ecotourism. 5th edition. Routledge Publ., Ontario. 2020. 398 p., ISBN 9780367364601

²⁹ Mason, P. (2020): Tourism Impact, Planning and Management. 4th edition. Routledge, New York. 2020. 53 p., ISBN ISBN 978-0-367-22160-7

„Globálny etický kódex pre cestovný ruch (GCET) je základným referenčným rámcom pre zodpovedný a udržateľný cestovný ruch a je komplexným súborom princípov, ktoré majú viesť kľúčových hráčov v rozvoji cestovného ruchu. Je adresovaný vládam, cestovnému ruchu, komunitám, návštevníkom a jeho cieľom je pomôcť maximalizovať výhody tohto sektora a zároveň minimalizovať jeho potenciálne negatívny vplyv na životné prostredie, kultúrne dedičstvo a komunity na celom svete.“³⁰

V rámci tvorby produktového balíka sa k prírodnému turizmu zaraďuje aj spoznávanie kultúrneho dedičstva, pamiatok, lokálnych tradícií, gastronómie, osobností či návšteva spoločenských podujatí, ktoré sa v území organizujú. Tým návštevníci získavajú autentický zážitok nielen z pobytu v prírode, ale aj zo spoznávania krajiny, jej štruktúr, územia, kultúrno-historických pamiatok, kultúrneho bohatstva (dedičstva) a z účasti na podujatiach. Ak teda hovoríme o prírodnom turizme, tak v súčasnosti je nutné počítať nielen s prírodným aspektom (aktivitami v prírode a krajine), ale aj s ekonomickým, rozvojovým, sociálnym, environmentálnym, poznávacím a vzdelávacím.

Prax a príklady zo zahraničia (alpské a škandinávske krajiny) tiež ukazujú, že prírodný turizmus vytvára súlad medzi prírodným, socioekonomickým a kultúrnym prostredím a vyznačuje sa zosúladeným manažmentom chránených území a manažmentom cestovného ruchu, pričom svojimi postupmi a krokmi smeruje k udržateľnému rozvoju a k zachovaniu tohto prírodného, krajinného a kultúrneho bohatstva pre ďalšie generácie.

Na rozvoji, aktivitách a manažmente prírodného turizmu sa podieľajú predovšetkým fundovaní experti na turizmus, destinačný manažment (DMO), starostlivosť o prírodu, krajinu, životné prostredie, manažment chránených území, tiež odborníci na rozvoj regiónov, miestni obyvatelia, podnikatelia, samosprávy, akademický sektor, štátne i neštátne subjekty.

Prírodný a udržateľný turizmus sa podieľa na lokálnej zamestnanosti, na tvorbe lokálnych produktov (poľnohospodárskych, remeselných, priemyselných, ekologických) a na poskytovaní potrebných služieb pre návštevníkov. V oblastiach, ktoré nie sú až tak hospodársky rozvinuté, môže vytvárať potrebné pracovné miesta, čím napomáha k zvyšovaniu zamestnanosti a kúpyschopnosti obyvateľstva. Z environmentálneho pohľadu predstavuje prírodný a udržateľný turizmus dôležitý fenomén pri zachovávaní prírodného a krajinného bohatstva, kultúrneho dedičstva, historických pamiatok, pamiatok UNESCO, pri výstavbe alebo rekonštrukcii objektov a infraštruktúry cestovného ruchu, ako aj pri miestnom a regionálnom rozvoji.

2.2 Funkcia a princípy prírodného turizmu

Prírodný turizmus nie je vynálezom 21. storočia, keďže v zahraničí už úspešne funguje viac rokov. Ak sa pozrieme bližšie na históriu, tak už na konci 19. st. a v 20. st. sa v rôznych

³⁰ Global Code of Ethics for Tourism (GCET) (2021): Dostupné na: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>. 10 článkov Kódexu dostatočne pokrýva ekonomické, sociálne, kultúrne a environmentálne zložky cestovania a turizmu.

formách objavuje predovšetkým v turisticky vyspelých štátoch, akými sú Rakúsko, Taliansko, Nórsko či Švédsko. V súčasnosti sa prírodnému turizmu úspešne venujú už aj v okolitých štátoch: v Slovinsku, Čechách, Poľsku.

Na základe charakteristík prírodného turizmu v predošlej podkapitole je funkciou prírodného turizmu zachovávať priaznivé životné prostredie, zosúladiť starostlivosť o prírodu, krajinu, jej rozmanitosť a rôznorodosť, ekosystémy a biodiverzitu, pamiatky a kultúrne bohatstvo s miestnym rozvojom, t. j. s rozvojom miestnej ekonomiky, tvorbou pracovných miest a zvyšovaním životnej úrovne miestnych obyvateľov.

Princípy prírodného turizmu:

V rámci prírodného a udržateľného turizmu je podľa UNWTO potrebné prijať tieto **princípy**³¹:

- Budovať environmentálne, spoločenské a kultúrne povedomie a rešpekt o priaznivom životnom prostredí.
- Poskytovať pozitívne skúsenosti návštevníkom a aj miestnym obyvateľom (hostiteľom).
- Poskytovať priamu finančnú podporu na ochranu prírody, krajiny a výnimočných miest (lokálít).
- Vytvárať finančné zdroje pre miestnych obyvateľov a aj pre súkromný sektor.
- Poskytovať návštevníkom nezabudnuteľné poznávacie zážitky, ktoré pomáhajú zvyšovať citlivosť na politické, ekonomické, sociálne a environmentálne prostredie hostiteľských krajín.
- Navrhovať, budovať a prevádzkovať zariadenia s nízkym dopadom na životné prostredie.
- Uznávať práva a duchovné hodnoty miestnych obyvateľov a spolupracovať s nimi na miestnom rozvoji.

Ak chceme, aby sa tieto princípy naplňali, tak **rozhodnutia o prírodnom i udržateľnom turizme budú závisieť od tém regionálneho a miestneho rozvoja** v samosprávach, konkrétne vo VÚC, v mestách, vo vidieckych obciach. Prírodný turizmus nie je možný bez určitého zamerania na konkrétny región a konkrétne lokality, pretože každý región, každé územie (i skúmané chránené územia) je svojské, originálne a špecifické z hľadiska jeho potenciálu pre turizmus, ako aj z hľadiska infraštruktúry CR, potrieb miestneho obyvateľstva a miestneho rozvoja.

Potrebné je vziať do úvahy, že lokálne potreby sa líšia od miesta k miestu a aj v rámci celého vyššieho územného celku (VÚC). Tiež je odlišný Turiec od Liptova, Tekov od Novohradu, Záhorie od Ponitria či Zemplín od Abova. Preto potreby miestnej ekonomiky, miestnych

³¹ UNWTO (2021): Sustainable development. Dostupné na: <https://www.unwto.org/sustainable-development>; <https://www.unwto.org/>

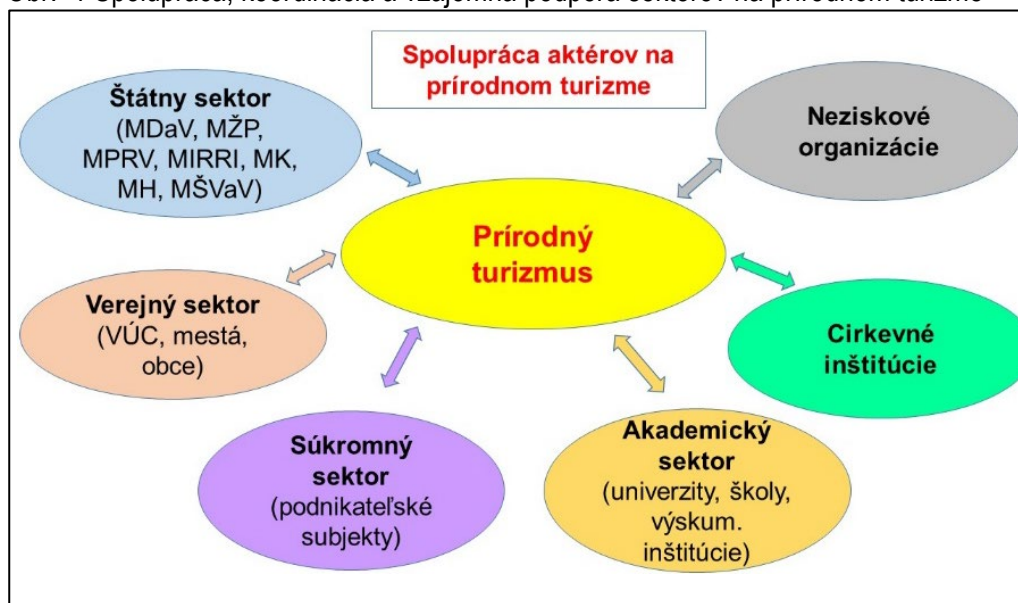
obyvateľov a miestneho rozvoja môžu byť a aj sú vyjadrené rôznymi spôsobmi, rôznymi záujmami a aj rôznymi záujmovými skupinami.

V slovenských podmienkach je nutná spolupráca, koordinácia a vzájomná podpora predovšetkým na miestnej úrovni, pretože miestni aktéri najlepšie poznajú svoje územie a podmienky na rozvoj prírodného a udržateľného turizmu a na rozvoj tohto územia, keďže tu žijú, pracujú a trávajú svoj voľný čas.

Počíta sa aj s podporou ďalších sektorov (Obr. 1). A to:

1. Štátny sektor – MŽP SR, MDaV SR (Sekcia CR), MIRRI SR, MPA RV SR, MŠVaV SR, MK SR, MH SR, MF SR.
2. Verejný sektor – VÚC, mestá, vidiecke obce.
3. Súkromný sektor – podnikateľské subjekty v oblasti CR, ŽP, RR, marketingu, manažmentu, komunikácie, propagácie a pod.
4. Akademický sektor – univerzity, vysoké a stredné školy, výskumné inštitúcie.
5. Cirkevné inštitúcie.
6. Neštátny sektor – mimovládne organizácie, spolky, občianske združenia a pod.

Obr. 1 Spolupráca, koordinácia a vzájomná podpora sektorov na prírodnom turizme

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Iba vzájomná spolupráca medzi vyššie uvedenými sektormi, ktoré rôznymi spôsobmi zdieľajú záväzok zodpovedného spoznávania lokalít a regiónov, starostlivosť o životné prostredie, prírodu, krajinu, kultúrne dedičstvo, miestny rozvoj a rozvoj cestovného ruchu, vytvorí pevný základ, na ktorom možno prírodný turizmus postaviť.

2.3 Znaky a aktivity prírodného turizmu

Znaky prírodného turizmu predstavujú jeho bližšiu charakteristiku prostredníctvom prístupu návštevníka a prístupu zainteresovaných aktérov k prírode, krajine, životnému prostrediu,

spoznávaníu nových miest, cestovaníu, využívaníu služieb, uvedomeníu si potreby starať sa o prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo a zachovať ho aj pre ďalšie generácie.

Znaky prírodného turizmu, ktorými sa riadia návštevníci a zúčastnené strany v zahraničí: ^{32 33 34 35 36}

- Spoznávanie krajiny a hlavne prírodných, kultúrnych, historických, religióznych jedinečností (nielen v chránených územiach), bez masovosti a davov, ktoré bránia naplno zažiť túto jedinečnosť.
- Pozitívne prispievať k životnému prostredíu, napr. vybrať si environmentálne prijateľný spôsob cestovania, uplatňovať tzv. 4R (*reduce, refuse, reuse, recycle*), znižovať svoju celkovú spotrebu a odpad, znižovať používanie jednorazových plastov a pod.
- Zodpovedne si vychutnať nádherné prírodné scenérie, kultúrne dedičstvo, krajinný ráz, t. j. pohybovať sa iba po vyznačených chodníkoch a sprístupnených lokalitách.
- Minimalizovať emisie oxidu uhličitého (CO₂), napr. využívať verejnú dopravu, vlak, elektromobil, elektrobicykel a pod. Vybrať si strediská CR bez automobilov. Ide o ďalšiu skvelú možnosť v rámci cestovania a udržateľného cestovného ruchu.
- Znižovať uhlíkovú stopu v rámci prepravy návštevníkov v stredisku CR, t. j. prevádzkovať elektricky poháňané autobusy, tourbusy, skibusy, elektrovlaky, elektrobicykle, podporovať cyklodopravu. Vytvárať zóny bez automobilov.
- Praktizovať mäkké formy CR, t. j. tie, ktoré nezanechajú enormný negatívny vplyv na životné prostredie.
- Vylúčiť spotrebu plastov, napr. vziať si svoju viackrát použiteľnú fľašu – nie plastovú, a kedykoľvek ju naplniť pitnou vodou z kohútika. Takto sa dá cestovať zodpovedne a počas svojej dovolenky sa dá vyhnúť platu na jedno použitie.
- Vybrať si ubytovanie, v ktorom dbajú na udržateľnosť (už aj na Slovensku sú ubytovacie zariadenia, hotely, penzióny, chaty a pod.), ktoré monitorujú svoju spotrebu vody a elektriny, využívajú obnoviteľné zdroje energie, znižujú množstvo odpadu alebo využívajú regionálne produkty.
- Namiesto veľkých hotelových reťazcov sa rozhodnúť pre miestne (aj menšie) ubytovacie zariadenia, a tým podporiť miestnu ekonomiku a komunálne organizácie, čo je súčasťou udržateľného rozvoja, a toto môže návštevník uplatniť už počas cestovania do destinácie i v destinácii.
- Dodržiavať prísny kódex správania, ktorý má tieto základné princípy:

³² Slovenia Green (2021): Dostupné na: <https://www.slovenia-green.si/>

³³ Sweden Tourism (2021): Dostupné na: <https://sweden.nordicvisitor.com/>

³⁴ Sustainable tourism in Switzerland (2021): Dostupné na: <https://www.magicswitzerland.com/sustainable-tourism-and-responsible-travel-in-switzerland/>

³⁵ Tourism Sustainable Essentials (2015): Sustainable Tourism. 5th Edition. Destination BC Corp., 2015. 66 p.

³⁶ Micheletti, S. (2015): Overall Management Strategy+Tourism Strategy. Fondazione Dolomiti FD4U.Cortina 'd Ampezzo. 2015.52 p.

- a. Počas svojej návštevy rešpektovať a vážiť si životné prostredie, prírodu, krajinu, jej obyvateľov, kultúru, históriu, osobnosti, architektúru a pod.
- b. Mať pozitívny vplyv na životné prostredie, prírodu, krajinu, spoločnosť a hospodárstvo.
- c. Zanechať nízku ekologickú stopu, príp. žiadnu.
- d. Podporovať a vnímať miestne regióny a ich tradície, zvyky, gastronómiu, profesiu.
- Podporiť miestne podnikanie, miestnych obyvateľov a ich produkty a služby (napr. vyberať si a kúpiť si miestne a eticky vyrobené jedlá, nápoje, výrobky a služby, rešpektovať miestne komunity a ich kultúru) a takýmto spôsobom podporiť aj zaostávajúce regióny.
- Vybrať si certifikovanú cestovnú kanceláriu, ktorá má environmentálnu značku, t. j. organizuje kvalitné zájazdy a výlety zamerané na udržateľný turizmus.
- „Právo vstupu“ – toto vzácne slovné spojenie dáva právo každému človeku túlať sa po krajine v úplnom pokoji a tichu, samozrejme, že po sprístupnených chodníkoch, na zaujímavé miesta, pokiaľ tie miesta a lokality nechá návštevník tak, ako ich našiel (v zahraničí toto už dobre funguje, napr. v Rakúsku, Švajčiarsku, Nemecku, Švédsku, Fínsku).
- Vybrať si ubytovanie postavené v súlade s ekologickými normami pre výstavbu a štandardmi pre pasívne domy (napr. prístrešky, budy, nocľahárne v prírode postavené na princípoch ekoarchitektúry).
- „Z farmy na stôl“ znamená podporiť domácich farmárov v gastronomickom sektore (napr. kúpa produktov od miestnych farmárov a výrobcov) a zredukovať zbytočné „potravinové kilometre“).
- „Rešpektujeme prírodné a krajinné prvky“ znamená, že viditeľné značenie trás označuje miesta, ktoré sú pre ľudí prístupné, či už na letnej túre alebo v zime. To zaisťuje, že miestna príroda a krajina nebude narušená alebo vysídlená a jej hodnoty budú chránené a nezničené.

Všetky tieto malé zmeny sa napokon sčítajú, návštevníci si zvýšia environmentálne povedomie, vylepšia si svoj prístup k prírode a krajine, zvýšia svoju zodpovednosť a prispievajú k udržateľnosti.

Wiezik a kol. (2019)³⁷ vymedzil 10 znakov prírodného turizmu v slovenských podmienkach.

Aktivity prírodného turizmu

Aktivity sú činnosti, ktoré sa môžu za určitých podmienok vykonávať návštevníkmi a zapojenými aktérmi. Cieľom týchto aktivít je pobyt v prírode, v urbánno-rurálnom zázemí, poznávanie, učenie sa, ale aj dobrodružstvo, romantika, vnímanie (percepcia) krajiny a napokon komplexný zážitok z miestnej lokality, komunity a prostredia.

³⁷ Wiezik a kol. (2019): Koncept prírodného turizmu v slovenských podmienkach. AEVIS, n. o., 2019. 39 s.

Zaujímavé lokality v určitom území, pohyb na čerstvom vzduchu, skúmanie a spoznávanie krajinných prvkov, objektov, javov a procesov pôsobí na človeka pozitívne. Slovensko má významný prírodný, kultúrny, historický, socioekonomický, infraštruktúrny potenciál a vhodné miesta na aktívny oddych.

Aktivity prírodného a udržateľného turizmu sme rozdelili na viaceré ciele, ktoré si návštevník môže vybrať.

Ciele spojené s prírodou a krajinou:

- pešie túry a cyklotúry v horskom, vrchovinnom, pahorkatinnom, nížinnom a rovinatom reliéfe;
- pešie túry a cyklotúry v sopečnom, eolickom, fluviálnom, krasovom, ľadovcovom, antropogénnom reliéfe;
- trekking (dlhšie trasy v ťažšom teréne);
- pešie túry a cyklotúry po náučných chodníkoch;
- splavovanie riek na kajaku, kanoe, príp. na paddleboarde;
- člkovanie na sprístupnených vodných plochách (napr. tajchoch, vodných nádržiach);
- paragliding;
- horolezectvo;
- výlety na koni;
- zimná pešia turistika;
- výlety na bežkách, skialpoch, snežniciach;

Ciele spojené s faunou:

- sprístupnené pozorovanie vtáctva a fauny;
- tematické výpravy a výlety zamerané na spoznávanie fauny;
- vzdelávanie v oblasti poznávania fauny a chránených druhov živočíchov;
- psie záprahy;

Ciele spojené s flórou:

- sprístupnené pozorovanie flóry (napr. tzv. jarný aspekt – kvitnutie rastlín)
- tematické výpravy a výlety zamerané na spoznávanie flóry;
- vzdelávanie v oblasti poznávania a využívania bylín, húb, chránených rastlín;
- splavovanie dreva;

Ciele spojené s vedou, výskumom a vzdelávaním:

- vedecké výpravy, na ktorých turisti-dobrovoľníci pomáhajú pri výskumoch v teréne;
- výpravy a výskumy spojené s geografiou miestneho regiónu:
 - spoznávanie miestnych prírodných zaujímavostí: reliéfnych, klimatických, hydrologických, morfológických, biologických, pedologických, litografických, antropogénnych;

- spoznávanie miestnych obyvateľov: historický vývin miestneho obyvateľstva, tradície, zvyky, jazyk, kultúra, politicko-právny systém, typické fyziognomické črty a vizáž obyvateľstva; charakterové znaky obyvateľov miestneho regiónu;
- spoznávanie mestských a vidieckych sídiel: vývin sídiel, pôdorysné typy sídiel, funkčné a priestorové znaky obydľí, vývoj a usporiadanie ulíc, architektúra, urbanistické zaujímavosti, administratívne členenie, vývoj sídelnej siete, komunikácií, infraštruktúry a pod.;
- činnosti a typické hospodárske aktivity obyvateľov v minulosti i v súčasnosti: v poľnohospodárstve, priemysle, doprave, službách, turizme na vidieku a v mestách; lokalizačné faktory socioekonomických aktivít a pod.;
- rozvoj regiónov, miest a vidieckych obcí; faktory rozvoja; znaky a charakteristiky prosperujúcich a zaostávajúcich regiónov; možnosti a podmienky miestneho udržateľného rozvoja, konkurenčné výhody a nevýhody územia, budovanie imidžu a lokálnej značky a pod.;
- výpravy a výskumy spojené s geomorfológiou, geológiou a astrológiou, t. j. výpravy do jaskýň, na rôzne typy reliéfu – na glaciálny, krasový, eolický, fluviálny, sopečný, antropogénny, kombinovaný, sledovanie ich útvarov a geomorfologických procesov; spoznávanie hornín, nerastov; geologický vývoj územia a geologické procesy; pozorovanie nočnej oblohy, hviezd, meteórov, pohybov nebeských telies, hmlovín, galaxií a pod.;
- výpravy a výskumy spojené so skúmaním lingvistiky, vývoja jazyka, nárečia a pod.
- výpravy a výskumy spojené so skúmaním miestnej etnológie, kultúry a architektúry;
- výpravy a výskumy spojené so skúmaním sakrálnych pamiatok a relígií;
- výpravy a výskumy spojené so skúmaním miestnej botaniky a zoológie;
- výpravy a výskumy spojené so skúmaním miestneho hospodárstva (ekonomiky);
- výpravy a výskumy spojené so skúmaním inovatívnych technológií;
- výpravy a výskumy spojené s environmentálnou výchovou;

Ciele spojené s biznisom (s podnikaním):

- organizovanie teambuildingov v určitom type krajiny (prírodnej, rurálnej, urbánnej, antropogénnej, kombinovanej);
- organizovanie teambuildingov v prírode;

Ciele spojené s dobrodružstvom:

- trasy za panoramatickými výhľadmi;
- putovné cesty (magistrály);
- pútnické a religiózne cesty;
- kultúrne cesty;
- špeciálne poznávacie cesty;
- lanové a lezecké parky, zip dráhy;

- ferraty;
- trasy za rozhľadňami a vartovkami; návšteva vyhlíadky;
- trasy v korunách stromov;
- dobrodružstvo v labyrinte;

Ciele spojené s poznávaním gastronómie, kultúry, histórie a etnografie:

- pešie vychádzky a okruhy v rámci spoznávania miestnej gastronómie;
- pešie vychádzky a okruhy v rámci spoznávania kultúrnych a historických pamiatok, podujatí, festivalov;
- pešie vychádzky a okruhy v rámci spoznávania miestnej etnografie;
- pobyty v regiónoch, dedinách a kultúrnych centrách rôznych etnických a religióznych skupín;
- vzdelávacie výlety (výučba miestnych jazykov, nárečí, ľudového remesla, umenia, miestnych jedál a nápojov a pod.);

Tematicky zamerané chodníky a okruhy na:

- mlynárstvo (vodné mlyny, veterné mlyny);
- vinohradníctvo;
- ovocinárstvo;
- pivovarníctvo;
- sklárstvo;
- keramiku;
- tehliarstvo;
- baníctvo;
- čipkárstvo;
- lesníctvo;
- kalvárie a krížové cesty;

Iné:

- aktivity spojené s dobrovoľníckymi činnosťami (napr. údržba turistických a cyklistických chodníkov, zber odpadkov, obnova hradov, zrúcanín a rozhľadní, čistenie studničiek, starostlivosť o táboriská a prístrešky);
- aktivity spojené so starostlivosťou o zachránené živočíchy;
- aktivity spojené so starostlivosťou o vojenské cintoríny;
- aktivity spojené so spoznávaním osobností;

2.4 Produkty prírodného turizmu

Podľa definície UNWTO je produkt cestovného ruchu „kombináciou hmotných a nehmotných prvkov, ako sú prírodné, kultúrne a človekom vytvorené zdroje, atrakcie, zariadenia, služby a činnosti okolo konkrétneho centra záujmu, ktoré predstavuje jadro cieľového marketingového mixu, pričom sa vytvára celkový zážitok z návštevy vrátane emocionálnych aspektov pre potenciálnych zákazníkov. Produkt cestovného ruchu sa cenovo predáva prostredníctvom distribučných kanálov a má svoj životný cyklus.“³⁸

Produkt v turizme cielene spája určité prvky a čiastkové služby, ktoré majú potenciál destinácie. Podobu produktu má tzv. pobytový balík. Ide napr. o 4-dňový pobyt, v ktorom sú skombinované viaceré služby v jednej cene, napr. ubytovanie, stravovanie, wellness, lístok na lanovku, 4-dňový ski pass, návšteva jaskyne.

Táto možnosť však nie je jediná, lebo do popredia sa dostáva to najdôležitejšie: poskytnúť návštevníkovi kvalitný a nezabudnuteľný zážitok naplánovaný pre jeho potreby a aby sa dobre cítil. Pri produkte prírodného turizmu teda nejde už len o „klasický“ balík vo forme all inclusive, ale je tu dôležité pripraviť pre návštevníkov takú ponuku produktov, ktoré im prinesú autentický zážitok a uspokojenie, príjemné a radostné emócie a to od chvíle kedy opustili domov až do doby návratu.

Produkt prírodného turizmu vychádza nielen z prírodného potenciálu daného miesta, v ktorom budú návštevníci nachádzať svoje motívy a potreby. Okrem prírodných podmienok budú využívať aj potreby a služby z kultúrneho, historického, socioekonomického potenciálu a z miestnej infraštruktúry cestovného ruchu. Tým si vytvoria jadro produktu.³⁹

Tu je dôležité povedať, že pri prírodnom turizme si môže aj sám zákazník (návštevník) vyskladať balík služieb, t. j. nepotrebuje služby cestovnej kancelárie (CK) alebo nejakej inej organizácie. Úlohou CK je potom ponúknuť zákazníkovi nielen bežný balík služieb, ale taký, ktorý ponúkne autentické zážitky. V podkapitole 5.1 sú navrhnuté aktivity pre prírodný turizmus, ktoré sa môžu stať základom pre tvorbu produktových balíkov v skúmaných územiach i v nechránených územiach.

Ak hovoríme o komplexnom produkte, tak v súčasnosti je už nutné ponúknuť komplexný zážitok, t. j. súbor zážitkov, aby bol zákazník po absolvovaní výletu, príp. dovolenky, spokojný, aby sa splnili, či dokonca sa prevýšili jeho očakávania, aby bol ochotný na základe dobrej skúsenosti sa znova vrátiť do destinácie a zaplatiť aj za ďalší zážitok a služby. Na **Obr. 2** sú uvedené viaceré vzťahy, ktoré vstupujú do produktu prírodného turizmu.

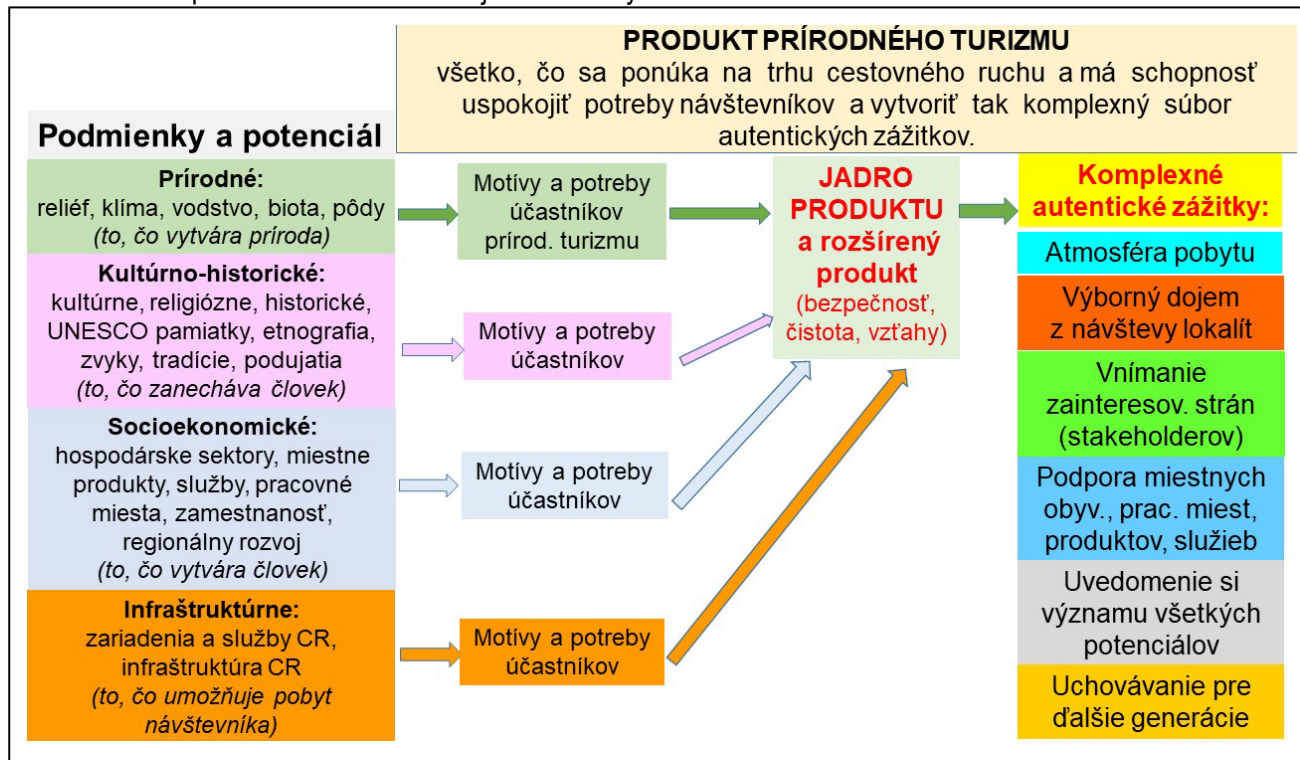
Produkt prírodného turizmu priamo závisí od podmienok konkrétneho územia a jeho potenciálu. A keďže prírodné, kultúrne, socioekonomické i infraštruktúrne podmienky

³⁸ UNWTO (2020): Tourism products. Dostupné na: <https://www.unwto.org/tourism-development-products>

³⁹ Dwyer, L.; Forsyth, P.; Dwyer, W. (2020): Tourism Economics and Policy. Channel View Publications Ltd., 2020. 640 p. ISBN 9781845417314

v chránených územiach na Slovensku sú rôznorodé, tak aj produkty prírodného turizmu nebudú vo všetkých skúmaných územiach rovnaké. Niektoré produkty prírodného turizmu na nížine budú iné, ako produkty v pahorkatine, vrchovine či v horskom prostredí.

Obr. 2 Produkt prírodného turizmu a vzájomné vzťahy

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že v chránených skúmaných územiach **môže byť súčasťou ponuky a produktu prírodného turizmu:**

- pešia turistika, cykloturistika, zimná turistika, skialpinizmus, horolezectvo, paragliding;
- pozorovanie prírody – fauny, flóry; sledovanie zvierat (zo záznamov kamier), stôp;
- pozorovanie útvarov, procesov a javov v prírode a krajine (geomorfologické, klimatické, hydrologické, biotické, pedologické, antropogénne; socioekonomické);
- prechádzky po náučných chodníkoch s cieľom vzdelávania a výchovy;
- spoznávanie sprístupnených jaskýň, krasových útvarov a procesov (cez deň a v noci);
- spoznávanie krajinných prvkov, krajinných scenérií (krajinného obrazu, krajinných štruktúr);
- pozorovanie a výskum krajiny pre študentov bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia;
- podieľanie sa na rôznych aktivitách (napr. vysádzanie pôvodných druhov drevín);
- práce na ekofarme (starostlivosť o zvieratá, lúky, dreviny, mokrade a pod.);
- pozorovanie nočnej oblohy;
- exkurzia na rašelinisko, mokrad', mŕtve rameno, breh potoka a rieky;
- spoznávanie kultúrneho dedičstva, kultúrno-historických pamiatok;
- prechádzky po tematických cestách a chodníkoch.

V rámci ponuky prírodného a udržateľného turizmu môžu byť súčasťou **aj aktivity vykonávané v urbánno-rurálnom zázemí** a to kvôli tomu, že skúmané chránené územia určitou svojou plochou zasahujú do urbánnych a rurálnych katastrálnych území a zároveň už prebiehajú vzájomné interakcie a vplyvy medzi chráneným územím a jeho urbánno-rurálnym zázemím.

Ide napr. o tieto aktivity:

- rekreačné aktivity v prímestskej krajine;
- podujatia v oddychovo náučnom areáli pre dospelých, rodiny, deti, seniorov;
- pozorovanie organizmov a ich znakov pod lupou;
- ukážky práce jaskyniarov vo forme výstavy fotografií z podzemia;
- projekcie tematických filmov, prednášky, kvízy, putovné výstavy;
- návšteva rozhľadne (s popisom panoramatického výhľadu, infotabule, kvízy pre deti);
- návšteva labyrintu, príp. ľadového labyrintu;
- návšteva skanzenu;
- návšteva sakrálnych pamiatok, sakrálnych objektov;
- spojenie prírody a krajiny s miestnymi ľuďmi do tematického podujatia (napr. deň obce);
- prezentácia miestnych príbytkov a spôsobu života miestnych obyvateľov;
- lezecká stena pre deti a dospelých;
- kultúrne cesty – spoznávanie jedinečností, histórie, osobností, kultúry a pamiatok;
- podujatie o pozitívnom vplyve telesného pohybu na zdravie návštevníkov + autentický zážitok z pohybu;
- podujatia na gazdovskom dvore (varenie lokálnych jedál, podávanie miestnych nápojov);
- pečenie tradičného chleba, pečiva, koláčov typických pre miestny región (napr. trdelník, kapustníky, buchty, štrúdle a pod.);
- varenie typických miestnych jedál návštevníkom (napr. z fazule, tekvice, zemiakov, kapusty, sliviek, marhúľ, cesta, mäsa);
- podieľanie sa návštevníkov na výrobe miestneho gastronomického produktu a nápoja (napr. varenie tradičného jedla, výroba muštu, vína);
- ochutnávky jedál a nápojov;
- tvorba tradičných remeselných produktov z prútia, kože, šúpolia, textilu, vlny (napr. remeselnícky deň, tábor pre deti, jarmoky).

K uvedeným činnostiam sa môžu pridať ešte ďalšie aktivity súvisiace s kultúrnym a historickým potenciálom daného územia, napr. návšteva kultúrnej, kultúrno-historickej pamiatky, pamiatky UNESCO; spoznávanie hradov a zámkov, sprístupnených zrúcanín, baníckych štôlní a šácht, historických mlynov, návšteva kultúrnych podujatí. Tiež sa môžu pridať aktivity spojené so športovými, spoločenskými a hudobnými podujatiami.

3. PODMIENKY PRE PRÍRODNÝ TURIZMUS V CHRÁNENÝCH ÚZEMIACH

3.1 Kategorizácia a charakteristika chránených území Slovenska

Územnou ochranou prírody a krajiny podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny „sa rozumie ochrana prírody a krajiny na území Slovenskej republiky alebo jeho časti. Pre územnú ochranu sa ustanovuje päť stupňov ochrany. Rozsah obmedzení sa so zvyšujúcim stupňom ochrany zväčšuje. Na území, kde sa prekrývajú viaceré chránené územia s rôznymi stupňami ochrany (napríklad národný park a zároveň prírodná rezervácia), vždy platí najvyšší z nich.“⁴⁰ V rámci nižšie uvedených charakteristík chránených území vychádzame z tohto zákona č. 543/2002 Z.z.

Na území Slovenskej republiky platí prvý stupeň ochrany, ak tento zákon alebo všeobecne záväzný právny predpis vydaný na jeho základe neustanovuje inak. V prvom stupni ochrany sa uplatňujú ustanovenia o všeobecnej ochrane prírody a krajiny podľa zákona. Tomuto stupňu ochrany sa teda neposkytuje územná ochrana podľa § 17 až 31 zákona. Čiže je to územie mimo osobitne vyhlásených chránených území, s výnimkou chránených vtáčích území, jaskýň a vodopádov a ich ochranných pásiem a obecných chránených území. V týchto kategóriách totiž neplatia stupne ochrany, ale podmienky, stanovené v ich vyhlasovacích predpisoch.

Podľa uvedeného zákona za chránené územia (CHÚ) možno vyhlásiť lokality, na ktorých sa nachádzajú biotopy európskeho významu, biotopy národného významu, biotopy druhov európskeho významu, biotopy druhov národného významu a biotopy vtákov vrátane sťahovavých druhov (na ktorých ochranu sa vyhlasujú chránené územia), významné krajinné prvky alebo prírodné výtvory.

Národná sústava chránených území

Sústava je tvorená dvomi typmi chránených území:

- 1) Veľkoplošné chránené územia (VCHÚ) – národné parky a chránené krajinné oblasti.
- 2) Maloplošné chránené územia (MCHÚ) – chránené areály, prírodné rezervácie, národné prírodné rezervácie, prírodné pamiatky, národné prírodné pamiatky, prírodné parky a chránené krajinné prvky (**Mapa 1**).

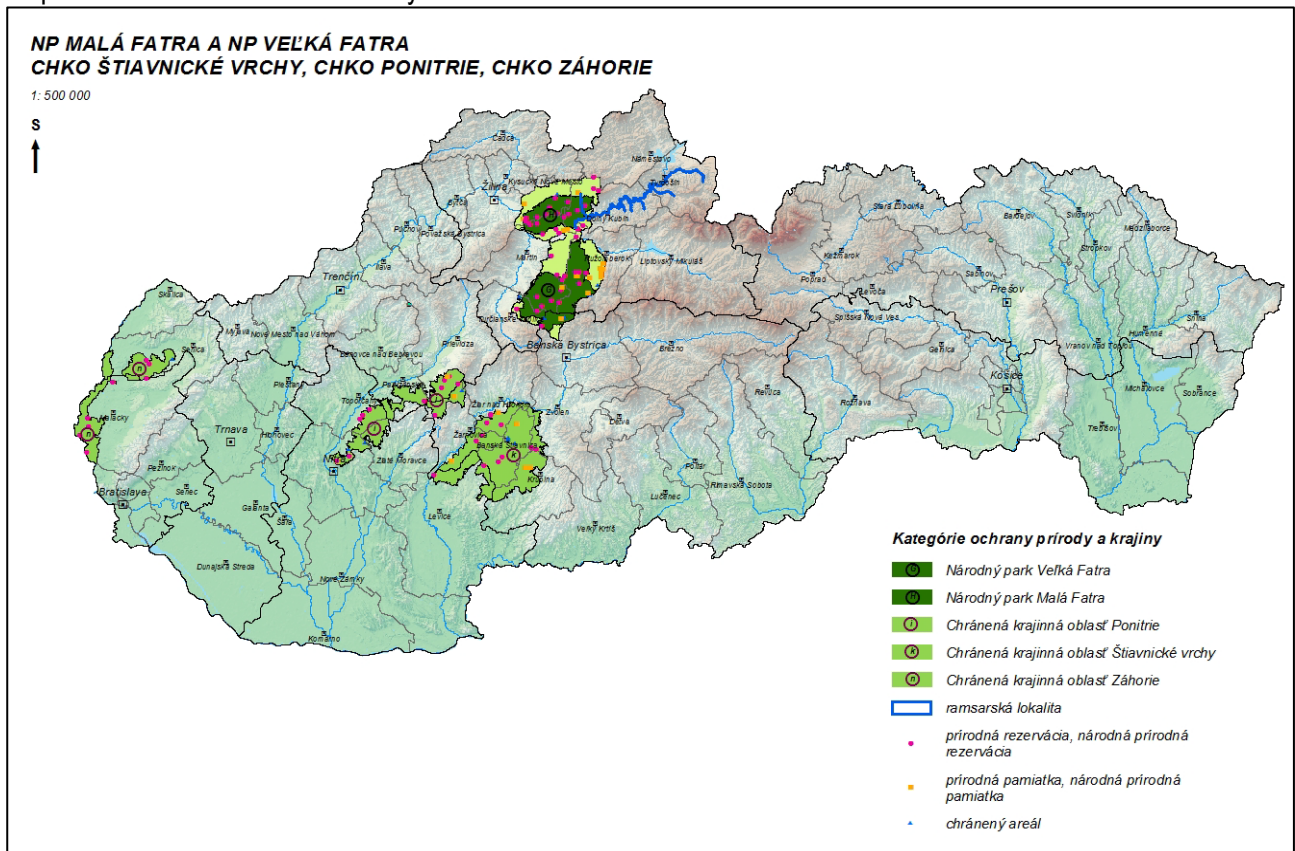
Všetky tieto chránené územia tvoria Národnú sústavu chránených území, rozdelenú do týchto kategórií:

Chránená krajinná oblasť (CHKO) je rozsiahlejšie územie, spravidla s výmerou nad 1 000 ha, s rozptýlenými ekosystémami, významnými pre zachovanie biologickej rozmanitosti (diverzity) a ekologickej stability, s charakteristickým vzhľadom krajiny alebo so špecifickými formami historického osídlenia. Vyhlásiť ho môže vláda Slovenskej republiky (ďalej len

⁴⁰ Zákon o ochrane prírody a krajiny č. 543/2002 Z. z. Dostupné na: www.zakonypreludi.sk/zz/2002-543

„vláda“) nariadením a na jej území platí druhý stupeň ochrany, ak v zákone nie je ustanovené inak (napríklad vyhlásením zonácie alebo MCHÚ na území CHKO). K 31. 12. 2020 je na území Slovenska vyhlásených 14 CHKO (Tab. 1).

Mapa 1 Národná sústava chránených území Slovenska k r. 2021

Zdroj: Atlas krajiny SR (2002), ŠOP SR (2020), SAŽP (2020); spracoval T. Mičík (2021)

Národný park (NP) je rozsiahlejšie územie, spravidla s výmerou nad 10 000 ha (100 km²), prevažne s ekosystémami podstatne nezmenenými ľudskou činnosťou alebo v jedinečnej a prirodzenej krajinskej štruktúre, tvoriace najvýznamnejšie prírodné dedičstvo, v ktorom je ochrana prírody nadradená nad ostatné činnosti. Vyhlásiť ho môže vláda nariadením a na jeho území platí tretí stupeň ochrany, ak nie je v zákone ustanovené inak. K 31. 12. 2020 je na Slovensku vyhlásených 9 národných parkov (Tab. 2).

Tab. 1 CHKO na Slovensku

Názov	Rok vzniku	Výmera	Prevažujúci typ reliéfu podľa členitosti	Okresy
CHKO Biele Karpaty	1979	44 568 ha (445 km ²)	pahorkatinný	Ilava, Myjava, Nové Mesto nad Váhom, Púchov, Trenčín, Skalica
CHKO Cerová vrchovina	1989	16 280 ha (162 km ²)	pahorkatinný	Lučenec, Rimavská Sobota
CHKO Dunajské luhy	1998	12 284 ha (123 km ²)	nížinný	Bratislava, Senec, Komárno, Dunajská Streda, Galanta, Šaľa, Nové Zámky
CHKO Horná Orava	1979	58 738 ha (587 km ²)	pahorkatinný	Námestovo, Tvrdošín, Dolný Kubín
CHKO Kysuce	1984	65 462 ha (654 km ²)	vrchovinný, horský	Bytča, Čadca, Dolný Kubín, Považská Bystrica, Púchov, Žilina
CHKO Latorica	1990	23 198 ha (232 km ²)	nížinný	Michalovce, Trebišov
CHKO Malé Karpaty	1976	64 610 ha (646 km ²)	pahorkatinný	Bratislava, Hlohovec, Malacky, Modra, Nové Mesto nad Váhom, Pezinok, Piešťany, Senica, Trnava
CHKO Poľana	1981	20 360 ha (203 km ²)	vrchovinný, horský	Banská Bystrica, Brezno, Detva, Zvolen
CHKO Ponitrie	1985	37 655 ha (376 km ²)	pahorkatinný	Bánovce nad Bebravou, Levice, Nitra, Partizánske, Prievidza, Topoľčany, Zlaté Moravce, Žarnovica, Žiar nad Hronom.
CHKO Strážovské vrchy	1989	30 979 ha (309 km ²)	horský	Bytča, Ilava, Považská Bystrica, Prievidza, Púchov, Žilina
CHKO Štiavnické vrchy	1979	77 630 ha (776 km ²)	vrchovinný, horský	Banská Štiavnica, Krupina, Veľký Krtíš, Žarnovica, Žiar nad Hronom
CHKO Vihorlat	1973	17 485 ha (174 km ²)	vrchovinný	Humenné, Michalovce, Snina, Sobrance
CHKO Východné Karpaty	1977	25 307 ha (253 km ²)	vrchovinný	Medzilaborce, Snina, Stropkov, Svidník
CHKO Záhorie	1988	27 522 ha (275 km ²)	nížinný, pahorkatinný	Bratislava, Malacky

Zdroj: Správy chránených území (štatistické údaje). Typ reliéfu – vlastné spracovanie (2021)

Tab. 2 Národné parky na Slovensku

Názov	Rok vzniku	Výmera	Prevažujúci typ reliéfu podľa členitosti	Okresy
TANAP	1948	vlastné územie: 73 800 ha (738 km ²); ochranné pásmo: 30 703 ha (307 km ²)	horský	Kežmarok, Liptovský Mikuláš, Poprad, Tvrdošín
NAPANT	1978	vlastné územie: 72 842 ha (728,4 km ²); ochranné pásmo: 110 162 ha (1 101,6 km ²)	horský	Banská Bystrica, Brezno, Liptovský Mikuláš, Poprad, Ružomberok
PIENAP	1967	vlastné územie: 3 750 ha (37,5 km ²); ochranné pásmo: 22 444 ha (224,44 km ²)	horský	Kežmarok, Stará Ľubovňa
NP Veľká Fatra	2002	vlastné územie: 40 371 ha (403,71 km ²); ochranné pásmo: 26 132 ha (261,32 km ²)	horský	Banská Bystrica, Martin, Ružomberok, Turčianske Teplice
NP Malá Fatra	1988	vlastné územie: 22 630 ha (226,30 km ²); ochranné pásmo: 23 262 ha (232,62 km ²)	horský	Dolný Kubín, Martin, Žilina
NP Slovenský raj	1988	vlastné územie: 19 413 ha (194,13 km ²); ochranné pásmo: 5 475 ha (54,75 km ²)	horský	Brezno, Poprad, Rožňava, Spišská Nová Ves
NP Slovenský kras	2002	vlastné územie: 34 611 ha (346,11 km ²); ochranné pásmo: 11 742 ha (117,42 km ²)	horský	Košice-okolie, Rožňava
NP Muránska planina	1997	vlastné územie: 20 318 ha (203,18 km ²); ochranné pásmo: 21 698 ha (216,98 km ²)	vrchovinný, horský	Brezno, Revúca, Rimavská Sobota
NP Poloniny	2007	vlastné územie: 29 805 ha (298 km ²); ochranné pásmo: 10 973 ha (110 km ²)	vrchovinný, horský	Snina

Zdroj: Správy chránených území (štatistické údaje). Typ reliéfu – vlastné spracovanie (2021)

Prírodný park je rozsiahlejšie územie, spravidla s výmerou nad 500 ha (0,5 km²), prevažne s ekosystémami pozmenenými ľudskou činnosťou, ktoré tvoria biocentrá nadregionálneho významu alebo ktoré sú dôležité pre zabezpečenie priaznivého stavu biotopov európskeho významu, biotopov národného významu, biotopov druhov európskeho významu alebo biotopov druhov národného významu. Vyhlásiť ho môže vláda a na jeho území platí druhý alebo tretí stupeň ochrany, ak nie je v zákone ustanovené inak. V tejto novej kategórii (od roku 2020) nebolo zatiaľ vyhlásené žiadne chránené územie.

Chránený areál (CHA) je lokalita spravidla s výmerou do 500 ha, na ktorej sú biotopy európskeho významu alebo biotopy národného významu alebo ktorá je biotopom druhu európskeho významu alebo biotopom druhu národného významu a kde priaznivý stav týchto biotopov závisí na obhospodarovaní človekom. Vyhlásiť ho môže vláda nariadením a na jeho území platí druhý, tretí, štvrtý alebo piaty stupeň ochrany. K 31.12. 2020 je vyhlásených 181 CHA.

Prírodná rezervácia (PR) je lokalita, spravidla s výmerou do 1 000 ha, ktorá predstavuje pôvodné alebo ľudskou činnosťou málo pozmenené biotopy európskeho alebo biotopy národného významu alebo biotopy druhov európskeho alebo biotopy národného významu. Vyhlásiť ju môže vláda nariadením a na jej území platí štvrtý alebo piaty stupeň ochrany. Prírodnú rezerváciu, spravidla predstavujúcu nadregionálne biocentrum ako súčasť najvýznamnejšieho prírodného dedičstva štátu, môže vláda nariadením vyhlásiť za **národnú prírodnú rezerváciu (NPR)**. K 31.12. 2020 je vyhlásených 376 PR (vrátane 3 súkromných a 202 NPR).

Prírodná pamiatka (PP) je bodový, líniový alebo iný maloplošný ekosystém, jeho zložky alebo prvky, spravidla s výmerou do 50 ha majú vedecký, kultúrny, ekologický, estetický alebo krajnotvorný význam. Vyhlásiť ju môže vláda nariadením a na jej území platí štvrtý alebo piaty stupeň ochrany. Jedinečnú prírodnú pamiatku, ktorá predstavuje súčasť najvýznamnejšieho prírodného dedičstva štátu, môže vláda nariadením vyhlásiť za **národnú prírodnú pamiatku (NPP)**. K 31.12. 2020 je vyhlásených 269 PP a 60 NPP.

Chránený krajinný prvok (CHKP) je významný krajinný prvok, ktorý plní funkciu biocentra, biokoridoru alebo interakčného prvku najmä miestneho alebo regionálneho významu. Môže ho vyhlásiť vláda nariadením a na jeho území platí druhý, tretí, štvrtý alebo piaty stupeň ochrany. K 31.12. 2020 je vyhlásený 1 CHPK.

Obecné chránené územie (ObCHÚ) je lokalita, spravidla s výmerou do 100 ha, s kultúrnym, vedeckým, ekologickým, estetickým alebo krajnotvorným významom. Môže ho vyhlásiť obec všeobecne záväzným nariadením, v ktorom sú uvedené podmienky jeho ochrany. K 31.12. 2020 je vyhlásených cca 10 ObCHÚ.

Jaskyne a prírodné vodopády sú osobitnou skupinou chránených území. V zmysle zákona je jaskyňou človeku prístupný a prírodnými procesmi vytvorený dutý podzemný priestor v zemskej kôre, ktorého dĺžka alebo hĺbka presahuje 2 m a rozmery povrchového otvoru sú menšie ako jeho dĺžka alebo hĺbka. Prírodným vodopádom v zmysle zákona je taký prírodný skalný útvar, cez ktorý vodný tok, pôsobením prírodných síl bez zásahu človeka, padá z výšky nad 3 m alebo preteká súvislým alebo kaskádovitým skalným zrázom strmým viac ako 75° a voda v koryte pretrváva celý rok. Všetky jaskyne a prírodné vodopády, ktoré spĺňajú uvedené definície sú v zmysle zákona prírodnými pamiatkami (PP). Jedinečnú jaskyňu alebo prírodný vodopád, ktoré predstavujú súčasť najvýznamnejšieho prírodného dedičstva štátu, môže vláda vyhlásiť za národnú prírodnú pamiatku (NPP). Pre jaskyne a prírodné vodopády a ich ochranné pásma neplatia stupne ochrany, ale osobitné ochranné podmienky, uvedené v § 24 zákona.

Na Slovensku je evidovaných vyše 7 400 jaskýň a vyše 200 vodopádov, ktoré sú prírodnými pamiatkami na základe uvedených kritérií. Z nich bolo 44 jaskýň a 5 prírodných vodopádov osobitne vyhlásených za národné prírodné pamiatky a 9 jaskýň bolo osobitne vyhlásených za prírodné pamiatky. Spolu 20 jaskýň má vyhlásené ochranné pásma. So sprievodcom je

prístupných 13 jaskýň prevádzkovaných Správou slovenských jaskýň a 5 jaskýň prevádzkovaných inými subjektami. Ďalších 45 jaskýň je verejnosti voľne prístupných.

Európska sústava chránených území Natura 2000 v Slovenskej republike

Vstupom do Európskej únie 1. mája 2004 sa Slovenská republika zaradila do spoločenstva štátov, ktoré je postavené na základoch spoločnej vnútornej aj zahraničnej politiky. Spoločné pravidlá a normy sú záväzné rovnako pre všetky členské štáty EÚ a sú nadradené ich jednotlivým národným zákonom. Európska únia tak vystupuje voči ostatnému svetu ako jeden celok.

Podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny európska sústava chránených území Natura 2000 je koherentná európska ekologická sústava pozostávajúca z lokalít s výskytom biotopov európskeho významu, biotopov druhov európskeho významu a biotopov sťahovavých druhov, ktorej cieľom je umožniť zachovať, a ak je to potrebné, obnoviť priaznivý stav týchto biotopov a druhov v ich prirodzenom areáli. Na území Slovenskej republiky európsku sústavu chránených území tvoria chránené vtáčie územia a územia európskeho významu.

Sústava chránených vtáčích území (v európskej legislatíve sú tieto územia nazývané ako *Special Protected Areas, SPAs*), ktorá sa vytvára od roku 1979 na základe smernice Rady č. 79/409/EHS o ochrane voľne žijúcich vtákov (tzv. smernica o vtákoch), ktorú nahradila smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/147/ES z 30. novembra 2009 o ochrane voľne žijúceho vtáctva.

Chránené vtáčie územie (CHVÚ) podľa zákona predstavuje biotopy sťahovavých druhov vtákov, najmä oblasti ich hniezdenia, preperovania, zimovania, ako aj miesta odpočinku na ich migračných trasách a biotopy druhov vtákov európskeho významu. Na účel zabezpečenia ich prežitia a rozmnožovania ho môže vyhlásiť vláda nariadením, v ktorom ustanoví aj zoznam činností, ktoré sú v CHVÚ zakázané, vrátane ich územného a časového obmedzenia.

Pôvodný vedecký návrh chránených vtáčích území v Slovenskej republike obsahoval 45 lokalít. Po zmene kritérií výberu vláda Slovenskej republiky uznesením č. 636 zo dňa 9. júla 2003 schválila národný zoznam navrhovaných chránených vtáčích území, ktorý obsahoval 38 území. Uznesením vlády SR č. 345 zo dňa 25. mája 2010 boli z národného zoznamu vylúčené 2 územia a na pokyn Európskej komisie bolo doplnených 5 nových území. Od 31. mája 2011 tak národný zoznam obsahuje 41 navrhovaných chránených vtáčích území. Ministerstvo životného prostredia SR (MŽP SR) ich vyhlasuje za chránené vtáčie územia podľa zákona. Od roku 2013 je už takto vyhlásených všetkých 41 CHVÚ, ktoré zaberajú rozlohu 1 284 806 ha, čo predstavuje 26,20 % z rozlohy SR, pričom veľkou časťou rozlohy sa prekrývajú s inými chránenými územiami.

Sústava území európskeho významu (v európskej legislatíve označovaných ako *Special Areas of Conservation, SACs*), ktorá sa vytvára od roku 1992 na základe smernice Rady č. 92/43/EHS o ochrane prirodzených biotopov a voľne žijúcich živočíchov a rastlín (tzv. smernica o biotopoch).

Územím európskeho významu (ÚEV) sa podľa zákona rozumie územie v Slovenskej republike tvorené jednou alebo viacerými lokalitami,

- na ktorých sa nachádzajú biotopy európskeho významu alebo druhy európskeho významu, na ktorých sa vyhlasujú chránené územia,
- ktoré sú zaradené v národnom zozname týchto lokalít, obstaraným MŽP SR a prerokovaným s Ministerstvom pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky.

Národný zoznam ÚEV, vydaný vo výnose MŽP SR č. 3/2004-5.1 zo 14. júla 2004, ktorým sa vydáva národný zoznam území európskeho významu, obsahoval 382 návrhov ÚEV s celkovou rozlohou 587 194,8 ha (11,72 % rozlohy SR). Po schválení vládou SR bol zaslaný Európskej komisii na schválenie a po úprave sa počet znížil na 381 území. Prvou aktualizáciou bol počet území zvýšený na 473. Dňa 1. januára 2018 nadobudlo účinnosť opatrenie zo 7. decembra 2017 č. 1/2017, ktorým sa mení a dopĺňa výnos MŽP SR zo 14. júla 2004 č. 3/2004-5.1, ktorým sa vydáva národný zoznam území európskeho významu. Opatrením sa ustanovuje druhý doplnok národného zoznamu území európskeho významu v súlade s uznesením vlády Slovenskej republiky č. 495/2017 z 25. októbra 2017 o Druhej aktualizácii národného zoznamu území európskeho významu.

Celkový počet ÚEV sa tak zvýšil zo 473 na súčasných 642 ÚEV s rozlohou 615 279 ha (stav k júlu 2021) a podiel ÚEV z rozlohy Slovenska sa zvýšil z 11,92 % na 12,56 %, pričom priemer pre suchozemské ÚEV v celej EÚ je 13,84 % (podľa údajov Európskej komisie z februára 2018). Väčšinou rozlohy sa ÚEV prekrývajú s chránenými územiami národnej sústavy.

Po schválení národného zoznamu Európskou komisiou sú navrhované ÚEV vyhlasované príslušnými orgánmi ochrany prírody za **chránené územia**, resp. ich zóny podľa zákona, to znamená, že v národnej sústave chránených území SR nefigurujú samostatne ako osobitná kategória, ale ako chránené územia národnej sústavy alebo ich časti.

Povinnosti, vyplývajúce z oboch spomenutých smerníc, SR zakotvila v zákone, ako aj vo vykonávacom predpise k nemu – vyhláške MŽP SR č. 24/2003 Z. z. z 9. januára 2003.

Cieľom súvislej európskej sústavy chránených území NATURA 2000 je zachovať prírodné dedičstvo významné pre celú EÚ, zabezpečiť jeho ochranu a podporiť tie aktivity v chránených územiach, ktoré sú v súlade so záujmami ochrany prírody.

Územia medzinárodného významu

Územím medzinárodného významu sa podľa zákona rozumie lokalita, na ktorú sa vzťahujú záväzky a odporúčania v oblasti ochrany prírody a krajiny, ktoré pre Slovenskú republiku

vyplývajú z medzinárodných zmlúv, ktorými je viazaná, z členstva v medzinárodných organizáciách a z medzinárodných programov, ku ktorým Slovenská republika pristúpila.

Územia medzinárodného významu tvoria **mokrade medzinárodného významu (14 tzv. Ramsarských lokalít), lokality svetového prírodného dedičstva UNESCO (2 lokality), biosférické rezervácie (4 lokality) a lokality s udeleným Diplomom Rady Európy (2 lokality)**. Môžu nimi byť aj iné medzinárodne významné územia evidované v zoznamoch, ktoré vedú príslušné orgány zriadené na základe medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná, orgány medzinárodných organizácií, ktorých je Slovenská republika členom, alebo orgány medzinárodných programov, ku ktorým Slovenská republika pristúpila.

Ak si to vyžaduje plnenie záväzkov a odporúčaní, územie medzinárodného významu sa vyhlási za chránené územie podľa tohto zákona so stupňom ochrany, ktorého uplatnením sa zabezpečí ochrana územia medzinárodného významu v súlade s týmito záväzkami a odporúčaniami. Všetky územia medzinárodného významu na Slovensku sú v súčasnosti súčasťou niektorej z národných kategórií chránených území.

4. ANALÝZA PODMIENOK PRE PRÍRODNÝ TURIZMUS V SKÚMANÝCH CHRÁNENÝCH ÚZEMIACH A V ICH URBÁNNO-RURÁLNO M ZÁZEMÍ

4.1 Analýza prírodných podmienok v skúmaných chránených územiach

Prírodné podmienky sú základom pre prírodný turizmus, hoci aktivity prírodného turizmu sa neodohrávajú výlučne iba v prírode, resp. v prírodnej krajine. Organizujú a uskutočňujú sa aj v urbánno-rurálnom zázemí každého skúmaného územia.

Ďalej uvádzame stručnú charakteristiku prírodných podmienok v skúmaných chránených územiach: NP Malá Fatra, NP Veľká Fatra, CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie, CHKO Záhorie. Analyzovali sme: polohu, reliéf, klímu, vodstvo, biotu, pôdy, ochranu prírody⁴¹ a podmienky pre prírodný turizmus. Fotodokumentácia je v **PRÍLOHE č. 9**

4.1.1. Charakteristika NP Malá Fatra

Poloha

Národný park Malá Fatra sa nachádza na strednom Slovensku, mimo dosahu štátnej hranice (**Mapa 2**). Administratívne patrí do Žilinského samosprávneho kraja a do jeho okresov: Martin, Žilina, Dolný Kubín. V rámci historických regiónov patrí územie Malej Fatry do Turca a Oravy, západná časť do žilinského regiónu. NP Malá Fatra sa nerozprestiera na celom území rovnomenného pohoria, ale len v jednom z jeho podcelkov – v severovýchodnej Krivánskej Fatre.

⁴¹ Detailnejšie informácie o ochrane prírody majú príslušné správy chránených území (NP a CHKO). Pre naše potreby sme v texte určili stupeň ochrany.

Reliéf

Malá Fatra je 4. najvyšším pohorím Slovenska (po Vysokých Tatrách, Nízkych Tatrách a Oravských Beskydoch). Je súčasťou provincie Západné Karpaty, subprovincie Vnútorne Západné Karpaty a Fatransko-tatranskej oblasti. Prevládajúcim typom geologického podložia je kryštalinikum spolu s jednotkami druhohorného obalu a príkrovov. V ochrannom pásme sú horniny flyšového pásma (pieskovce a ílovce) a bradlového pásma (vápence a dolomity) ⁴².

Jadro pohoria tvoria kryštalické horniny (granodiority, kryštalické bridlice), väčšiu časť budujú horniny obalovej série, najmä dolomity a vápence. V odolných horninách vápencov a dolomitov vznikol členitý reliéf s charakteristickými bralami, tiesňavami, skalnými vežami (komplex Rozsutcov, Bobôť a Sokolia, Vrátna dolina – Tiesňavy, Diery). Tento členitý reliéf ostro kontrastuje so zaobleným povrchom na ľahšie zvetrávajúcich horninách. Typickým príkladom tohto kontrastu je pre Malú Fatru ikonická panoráma bralnatého Veľkého Rozsutca a hladkého hôľneho Stohu. Z hľadiska výškovej členitosti patrí reliéf Malej Fatry medzi vysoké hornatiny.

Charakteristickým znakom je hlavný hrebeň (26 km), ktorý sa kľukatí a vytvára rászochy oddeľujúce hlboké doliny. Geomorfologický charakter pohoria sa teda dotváral hlavne v postglaciálnej ére. Malú Fatru rozdeľuje na dve časti u rieka Váh, ktorá si pohorím vytvára úzky prielom. Severná časť je Krivánska Fatra (Veľký Kriváň 1 709 m n. m.), ktorá je pestrejšia a vyššia, južnejšia je Lúčanská Fatra (Veľká lúka 1 475 m n. m.). Reliéf podmienili tektonické pohyby ⁴³. Malá Fatra má výrazný ústredný chrbát, kde sa nachádzajú aj najvyššie vrchy. Najvyšším je Veľký Kriváň (1 709 m n. m.). Medzi ďalšie patria: Malý Kriváň (1 671 m n. m.), Chleb (1 646 m n. m.), Stoh (1 607 m n. m.), Suchý (1 468 m n. m.), Veľký Rozsutec (1610 m n. m.), Malý Rozsutec (1 343 m n. m.) a iné.

Výnimočnými geomorfologickými útvarmi sú Domašínsky a Kraloviansky meander, vytvorené riekou Váh, ktorá tu tiekla už v čase vzniku pohoria a postupne sa zarezávala do dvíhajúceho sa hrebeňa Malej Fatry. V závere Vrátnej doliny sa nachádza najväčší doteraz objavený jaskynný systém v Malej Fatre. Ide o verejnosti neprístupnú Jaskyňu nad vyvierackou s dĺžkou 550 m. Pozoruhodná svojou výzdobou, kalcitovými drúzami, je Kryštálová jaskyňa, ktorá je taktiež verejnosti neprístupná. Na malých plochách sa tu vyskytuje aj kras (Kúrska dolina, Strateneč, Belianska dolina, záver Vrátnej doliny) so svojimi typickými formami: tiesňavy, kaňony, škrapy, závrty, vodopády (Šutovský vodopád) a jaskyne.

Pestrosť geologického podložia, tvarovanie reliéfu, diferenciácia výšok, rôznosť expozícií a sklonu terénu predstavujú z hľadiska prírodných hodnôt veľký význam pre cestovný ruch.

⁴² MŽP SR, ESPRIT s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o., Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s., ISBN 80-88833-27-2

⁴³ Lacika, J. Ondrejka, K. (2009): Národné parky. Ed. D. Kollár, Vyd. DAJAMA, 1. vyd., Bratislava. 2009. 127 s., ISBN 978-80-89226-27-6

Klíma

Územie NP Malá Fatra patrí do dvoch klimatických oblastí: do miernej (M – priemerne menej ako 50 letných dní za rok, s denným maximom menej ako 25 °C) a jej dvoch okrskov M5 (mierne teplý vlhký s chladnou až studenou zimou, dolinový) a M7 (mierne teplý, veľmi vlhký vrchovinový) a do chladnej klimatickej oblasti (C – júlový priemer teploty je menej ako 16 °C, veľmi vlhká oblasť) a jej troch okrskov C1 (mierne chladný veľmi vlhký), C2 (chladný horský, veľmi vlhký) a C3 (studený horský, veľmi vlhký). Priemerná ročná teplota má hodnotu menej ako 2 °C, v priľahlých dolinách a kotlinách 7 °C. Vietor prúdi hlavne zo severu a severozápadu. Pre jesenné a zimné mesiace sú charakteristické inverzie. V lete je hrozbou búrková činnosť. Výška snehovej pokrývky v najvyšších miestach presahuje v januári aj 2 m a sneh sa tam udrží aj 100 dní. Najviac zrážok padne na náveterných stranách, na JV strane masívu sa tvorí zrážkový tieň.⁴⁴

Vodstvo

Celé územie Malej Fatry patrí do jediného povodia, a to povodia Váhu. Toky majú charakter bystrín, horských riek a potokov s prudkým spádom. Dierový potok vytvoril pôsobivé útvary a vodopády v Jánošíkových dierach. Západný okraj pohoria lemujú rieky Varínka a Rajčianka, z východu obteká pohorie rieka Váh, ktorá delí Malú Fatru na dve časti a vytvára Domašínsky meander. Zo severu tečie rieka Orava, ktorá ústi do Váhu pri obci Kľačany. Za sútokom týchto riek Váh vytvára pôsobivý a chránený Kľačanský meander. Ďalej pozdĺž toku Váhu je umiestnená umelá priehrada Krpelany s umelým kanálom, ktorá využíva silu toku na výrobu elektrickej energie. V dedinke Rieka (časť Šútova) a Nezbudská Lúčka sa nachádzajú zatopené kameňolomy.

V okolí pohoria sa nachádza niekoľko minerálnych prameňov napr. pri obci Nezbudská Lúčka, Poluvsie, Žaškov, Kamenná Poruba, Rajecká Lesná a hlavne v kúpeľnom meste Rajecké Teplice. Priamo v pohorí v Slovianskej doline je prameň s názvom Smradľavá voda. V oblastiach vápenatých hornín vznikli vodopády. Najväčší a najkrajší je Šútovský vodopád (38 m). Ďalšie sa nachádzajú v doline Stohového potoka, v oblasti Jánošíkových dier a nad osadou Biela (vodopád Padacia na východ od Malého Rozsutca). Kľačanský vodopád je pod vrcholom Kľaču v Lúčanskej Fatre, Vodopády Dierového potoka sa nachádzajú v Jánošíkových dierach, Tiesňavy – viacero menších vodopádov na rieke Varínka (Vrátňanka) a Fačkovský vodopád pod vrcholom Kľaču v Lúčanskej Fatre, asi 3 km juhovýchodne od obce Fačkov.

Biota

Prevládajúcou vegetačnou formáciou sú lesné spoločenstvá. V Malej Fatre zaberajú lesy takmer dve tretiny. Veľké relatívne prevýšenie a tvar reliéfu spôsobili, že je tu dobre vyvinutá a z väčšej časti aj zachovalá vertikálna členitosť – zonácia lesných spoločenstiev. Výnimočná je tým, že na relatívne malom území je tu zastúpených sedem výškových

⁴⁴ Bochniček, O. a kol. (2015): Klimatický atlas Slovenska. Vydal SHMÚ Bratislava, 1. vyd. 2015. 132 s. ISBN 978-80-88907-91-6

vegetačných stupňov – od dubovo-bukového, cez bukový, bukovo-jedľový, smrekovo-bukovo-jedľový, smrekový, kosodrevinový až po relikty alpínskeho stupňa. Vzhľadom na to, že na celom Slovensku je všetkých deväť výškových vegetačných stupňov, Krivánska Fatra predstavuje významné modelové územie pre poznávanie a sledovanie vývoja prirodzených lesov v rámci Slovenska. V súčasnosti prevládajú listnaté dreviny (60 %) nad ihličnatými (40 %). Najrozšírenejšou drevinou je buk lesný (*Fagus sylvatica*) (55 %), potom nasleduje smrek obyčajný (*Picea abies*) (30 %), jedľa biela (*Abies alba*) (6 %), kosodrevina (*Pinus mugo*) (3 %) a javor horský (*Acer pseudoplatanus*) (2 %). Menšie zastúpenie majú dub zimný (*Quercus petraea*), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), breza previsnutá (*Betula pendula*), lipa malolistá alebo lipa srdcovitá (*Tilia cordata*), jelša lepkavá (*Alnus glutinosa*), borovica lesná (*Pinus sylvestris*), smrekovec opadavý (*Larix decidua*) a tis obyčajný (*Taxus baccata*).

Bohaté geologické podložie, členitý reliéf a veľké rozpätie nadmorských výšok podnietili mimoriadne pestrý vývoj rastlinných spoločenstiev. Na území národného parku a jeho ochranného pásma bolo doteraz zistených viac ako 1 100 druhov vyšších rastlín. Vyskytujú sa tu aj štyri vlastné endemity Malej Fatry – alchemilka Sojákova (*Alchemilla sojakii*), alchemilka panenská (*Alchemilla virginea*), očianka stopkatá (*Euphrasia stipitata*) a jarabina Margittaiho (*Sorbus margittaiana*). Tieto druhy nerastú nikde inde ako v Malej Fatre. Na vápencových skalných stenách sa vyskytujú chránené druhy ako poniklec slovenský (*Pulsatilla slavnica*), klinček neskorý (*Dianthus serotinus*), astra alpínska (*Aster alpinus*), horec Clusiov (*Gentiana clusii*)⁴⁵.

Charakteristickými druhmi nad hornou hranicou lesa sú vrba sieťkovaná (*Salix reticulata*), dryádka osemľupienková (*Dryas octopetala*), prilbica tuhá (*Aconitum firmum*), stračia nôžka (*Delphinium cultorum*) a pod. Na prechodných rašeliniskách, slatiniskách, vlhkých a podmáčaných lúkach sú bohato zastúpené ohrozené rastlinné spoločenstvá druhmi ako napr. rosička okrúhlostá (*Drosera rotundifolia*), vstavačovec Fuchsov (*Dactylorhiza fuchsii*), bradáčik vajcovitý (*Listera ovata*), všivec močiarny (*Pedicularis palustris*) atď. Vyskytujú sa tu biotopy európskeho významu (Alpínske a subalpínske vápnomilné trávno-bylinné porasty, Horské kosné lúky a prioritný biotop Kosodrevina). V podhorskom pásme sú kvetnaté lúky.⁴⁶

Zo zástupcov fauny sú tu zastúpené bezstavovce, napr. jasoň červenooký (*Parnassius apollo Linnaeus*), fúzač alpský (*Rosalia alpina*), stavovce (vretenica severná (*Vipera berus*), mlok karpatský (*Lissotriton montandoni*), z vtákov ľabtuška vrchovská (*Anthus spinoletta*), výr skalný (*Bubo bubo*), kuvik vrabčí (*Glaucidium passerinum*), rybárik riečny (*Alcedo atthis*)

⁴⁵ Lacika, J.; Ondrejka, K. (2009): Národné parky. Ed. D. Kollár, Vyd. DAJAMA, 1. vyd., Bratislava. 2009. 127 s. ISBN 978-80-89226-27-6

⁴⁶ NP Malá Fatra (2021): <http://npsmalafatra.sopsr.sk/priroda/flora/>

i veľké šelmy (medveď hnedý (*Ursus arctos*), vlk dravý (*Canis lupus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*).⁴⁷

Pôdy

Pôda je najvrchnejšia časť zemskej kôry. Vzniká na styku a za vzájomného pôsobenia biosféry, atmosféry, litosféry a hydrosféry v podmienkach určitého typu reliéfu. Skladá sa z neživej zložky, ktorou sú častice ílu, hliny, piesku, kamienky, pôdna vlhkosť, vzduch, odumreté časti rastlín a živočíchov (tvoriace humus), živou zložkou (tzv. edafón) sú korene rastlín, mikroorganizmy a drobné živočíchov. 1 cm pôdy vznikne približne za 100 rokov. Základnou vlastnosťou pôdy je schopnosť poskytovať živiny rastlinám, t. j. má produkčnú funkciu.

V Malej Fatre majú najvýraznejšie zastúpenie: podzoly, kambizeme, rendziny, čiastočne aj fluvizeme (v okolí potokov) a pseudogleje. Z pôdných druhov sa tu najviac vyskytujú hlinité, piesčito-hlinité a ílovito-hlinité druhy. Pôdy v Malej Fatre sú silno kamenité.

Ochrana prírody

Na území NP platí 3. – 5. stupeň ochrany, v ochrannom pásme 2. stupeň.

Podmienky pre prírodný turizmus

V NP Malá Fatra je viac ako 280 značených chodníkov pre rodiny s deťmi i pre náročných turistov. Na malom území sú rozmanité prírodné úkazy (krasové javy, činnosť rieky Váh a miestnych potokov, hôľny reliéf, kaňony a ďalšie). Sú tu hrebene s prekrásnymi scenériami, skalné úbočia, tiesňavy, rokliny, tiché doliny a horské bystriny. Turistické trasy vedú na Veľký Rozsutec, Poludňový Grúň, Chleb, Stoh či Veľký Fatranský Kriváň.

Turisticky najnavštevovanejšou je Vrátna dolina, prístupná z Terchovej (rodisko Juraja Jánošíka). Pri vstupe do tejto doliny každého návštevníka očaria pôsobivé skalné útvary. Pôsobia ako impozantná brána, ktorá je úžasným prírodným výtvorom. Príjemnou prechádzkou pre celú rodinu je rozhľadňa *Terchovské srdce*. V okolí Terchovej je najhustejšia sieť (64,5 km) cyklistických trás rôznej náročnosti a zasahuje sem aj Kysucká cyklomagistrála a aj Oravská cyklotrasa. Rôzne cyklotrasy vedú do Žiliny, Bystrickej a Vrátnej doliny, okolo vodnej nádrže Nová Bystrica, vodného diela Žilina, Terchovským chotárom či hrebeňom Kysúc (nepatria do NP M. Fatra)

Rekreačným sídlom je osada Štefanová pod Veľkým Rozsutcom. Najvyššie položenou chatou v pohorí Malá Fatra je Chata pod Chlebom. Východiskom peších túr do južnej časti NP Malá Fatra je Strečno a Turčianske Kľačany. Severná časť je prístupná zo Zázrivej. Na turčianskej strane pohoria je dôležitým strediskom autokemping Trusalová.

Jánošíkove diery alebo len Diery je jedinečnou sústavou tiesňav a kaňonov v Krivánskej Malej Fatre, rebríky a reťaze sú súčasťou celej dobrodružnej trasy. V **Tab. 3** je uvedených 10 naj- pozoruhodností v NP Malá Fatra a v jeho urbánno-rurálnom zázemí.

⁴⁷ NP Malá Fatra (2021): <http://npsmalafatra.sopsr.sk/priroda/fauna/>

Tab. 3 10 naj- pozoruhodností v NP Malá Fatra a v jeho urbánno-rurálnom zázemí

1. Najvyšší bod	Veľký Kriváň (1 709 m n. m.)
2. Najnižší bod	Ústie Hradského potoka do rieky Váh pod Starým hradom 350 m n. m.
3. Najznámejší vrchol	Veľký Rozsutec (1 609 m n. m.)
4. Najznámejšia skala	Modliaci sa mních v Tiesňavách
5. Najväčší vodopád	Šútovský vodopád (38 m)
6. Dĺžka hrebeňa	26 km
7. Najnavštevovanejší chodník	Náučný chodník Štefanová – Diery
8. Celková dĺžka značených trás v NP Malá Fatra (podľa www.oma.sk , k aug. 2021)	Turistické: 50 ks, 261 km Cyklotrasy: 8 ks, 19 km Bežkárske: neuvedené
9. Najvýznamnejšie lokality CR v NP MF	Vrátna dolina, Malá Lučivná, ATC Trusalová, Jánošíkove diery, Boboty, Chleb
10. Najvýznamnejšie strediská CR v ochrannom pásme a zázemí	Zázrivá, Terchová, Turčianske Teplice, Martin, Žilina

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

4.1.2. Charakteristika NP Veľká Fatra

Poloha

Národný park Veľká Fatra sa nachádza v rovnomennom pohorí v severozápadnej časti stredného Slovenska (**Mapa 2**). Len malá časť ochranného pásma NP zasahuje na okraj Turčianskej kotliny. Územie NP Veľká Fatra zasahuje do Banskobystrického samosprávneho kraja (okres Banská Bystrica) a do Žilinského samosprávneho kraja (okresy: Turčianske Teplice, Martin, Ružomberok, Dolný Kubín). Rozprestiera sa v historických regiónoch Turiec, Liptov a Pohronie. Veľká Fatra tvorí medzi nimi výrazný horský predel.

Reliéf

Pohorie Veľká Fatra má podobnú geologickú stavbu ako iné kryštálicko-druho horné pohoria Vnútrotných Západných Karpát. Kryštálické jadro tvoria horniny žulového typu (granity, granodiority) a obalovú sériu tvoria kremence, kremité pieskovce a pestré bridlice. Veľká Fatra je klasickou ukážkou príkrovového pohoria (krížňanský príkrov je nižší a chočský príkrov je vyšší, nasunutý na krížňanský). Kvartérne (najmladšie) sedimenty sú vo všetkých častiach pohoria (travertíny, štrky).

Celé pohorie Veľkej Fatry sa vyznačuje kompaktnou morfológickou podobou. Hlavný hrebeň (Hôľna Fatra) má dve bočné rázsochy, Liptovskú a Turčiansku. Oddeľuje ich Lubochnianska dolina. Horský masív dosahujúci stredohorských výšok poskytuje neobyčajne pestrý súbor horských krajinných scenérií. Hôľny typ reliéfu sa viaže na mäkké slieňovcové súvrstvia spodnej kriedy. Charakterizujú ho široké a zaoblené tvary (Ploská, Krížna, Borišov).⁴⁸

⁴⁸ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

Z hľadiska geomorfologického členenia patrí pohorie Veľká Fatra do provincie Západné Karpaty, subprovincie Vnútorne Západné Karpaty a do oblasti Fatransko-tatranskej. Celok Veľká Fatra sa delí na 7 podcelkov: 1. Hôľna Fatra, 2. Bralná Fatra, 3. Zvolen, 4. Lysec, 5. Šiprúň, 6. Šípska Fatra, 7. Revúcke podolie. Veľká Fatra patrí medzi naše najväčšie a najvyššie pohoria. Najvyšší vrch je Ostredok dosahuje 1 596 m n. m. Reliéf je značne členitý, z hľadiska výškovej členitosti patrí medzi vysoké hornatiny. Veľká Fatra je klasickou ukážkou príkrovového pohoria.

Veľká Fatra tiež patrí medzi naše najväčšie jadrové pohoria. Vápence a dolomitmi tvoria základ pre geomorfologické útvary akými sú: hlboko rezané doliny, skalné a bralné formácie, ihly, okná, previsy a hôľne časti (hladké, oblé, mohutné chrby a vrchy, napr. Krížna, Rakytov, Borišov, Ostredok). Vo Veľkej Fatre sa nachádza viacero jaskýň, ktoré vznikli pôsobením vody na vápencoch a dolomitoch. Ide o tieto jaskyne: Harmanecká, Mažarná, Stĺpová, Horná a Dolná Túfna, Gulôčková, Suchá a ďalšie. Určitou raritou je nesprístupnená Jelenecká aragonitová jaskyňa v doline Starohorského potoka na rozhraní Veľkej Fatry a Starohorských vrchov a Dekrétova jaskyňa. Všetky jaskyne s dĺžkou a hĺbkou viac ako 2 m a vodopády nad 3 m pádu vody zo skaly sú prírodnými pamiatkami priamo zo zákona (napr. Necpalské vodopády).

Vplyvom vody sa vytvorili travertíny (krasový útvar): Jazierske travertíny (Ružomberok-Jazierce), Rojkovská travertínová kopa (Stankovany) či Travertínové terasy Bukovinka (južne od Ružomberka).

Medzi najznámejšie doliny vo Veľkej Fatre patrí Ľubochňianska dolina (najdlhšia), Gaderská dolina, Blatnická dolina, Belianska dolina, Kantorská dolina, Jasenská dolina, Necpalská dolina, Žarnovická dolina, Bystrická dolina, Nižné Matejkovo a Vyšné Matejkovo.

Klíma

Vo Veľkej Fatre sa častejšie vyskytujú chladnejšie a vlhkejšie dni aj vzhľadom na jej nadmorskú výšku. Z klimatického hľadiska patrí južná časť Veľkej Fatry do mierne teplej oblasti (M – je tu priemerne menej ako 50 letných dní za rok s denným maximom viac ako 25 °C) a do okrsku M7 (mierne teplý, veľmi vlhký, vrchovinový). Severná časť patrí už do chladnej oblasti C (júlový priemer teploty je menej ako 16 °C, ide o veľmi vlhkú oblasť) a do jej dvoch okrskov: C1 (mierne chladný, veľmi vlhký) a C2 (chladný horský, veľmi vlhký).⁴⁹ Vietor prúdi hlavne zo západu a severu. Priemerné ročné teploty sú nižšie ako 4 °C. Výška snehu sa pohybuje na náveterných svahoch a v zrázoch v januári aj nad 2 m. Snehové lavíny sú bežným zimným javom (Turecká, Bystrická dolina, Ramžiná, Ploská, Rakytov). Prevládajú západné vetry, inverzie (jeseň a zima) a stabilné suché počasie je počas tzv. babieho leta na jeseň.

⁴⁹ Bochniček, O. a kol. (2015): Klimatický atlas Slovenska. Vydal SHMÚ Bratislava, 1. vyd. 2015. 132 s. ISBN 978-80-88907-91-6

Vodstvo

Hydrologicky nie je územia Veľkej Fatry jednotné. Prevažná časť patrí do povodia Váhu, len malú JV časť odvodňuje potok Bystrica a Starohorský potok do Hrona. Cez územie Veľkej Fatry tečie niekoľko miestnych nepomenovaných tokov. Z pomenovaných potokov sú najznámejšie: Beliansky, Blatnický, Dolinka, Gaderský, Sklabinský, Vôdka (prítoky Turca), Likavka (prítok Váhu). Centrálnu časť pohoria odvodňuje Ľubochnianka. Minerálne vody vyvierajú pozdĺž hlbokých zlomových línií (Rojkov, Stankovany, Ľubochna).

Biota

Prevažnú časť NP Veľká Fatra tvoria lesné spoločenstvá, ktoré sú vďaka výškovej členitosti pestré. Najväčšie zastúpenie má buk a smrek, menšie dub a jedľa. Lesné spoločenstvá vytvárajú úplný sled vegetačných stupňov od dubovo-bukového v najnižších polohách cez bukový, jedľový, smrekovo-bukovo-jedľový, smrekový až po kosodrevinu v najvyšších polohách. Zachoval sa tu reliktný druh tis obyčajný (*Taxus baccata*) (najviac v Harmaneckej doline).

Rastlinstvo je vo Veľkej Fatre neobyčajne pestré. Zastúpené sú teplomilné, horské a vysokohorské druhy. Reliktný charakter majú spoločenstvá skalných biotopov, ktoré pretrvali na nedostupných miestach (strmé až kolmé skalné steny, previsy, extrémne polohy najvyšších vrchov, lavínózne žľaby). Z nelesných spoločenstiev sú najrozsiahlejšie lúčne spoločenstvá v hôľnom pásme. Rastú tu vzácne byliny akou je ľalia zlatohlavá (*Lilium martagon*), prilbica pestrá (*Aconitum variegatum*), prilbovka biela (*Cephalanthera damasonium*), črievičník papučkový (*Cypripedium calceolus*) a cyklámen fatranský (*Cyclamen fatrense*). Kvety Veľkej Fatry možno najlepšie obdivovať od mája do júla.⁵⁰

Fauna je veľmi pestrá a druhovo rozmanitá. Málo narušená príroda a lesy poskytujú živočíchom dobré podmienky. Vyskytuje sa tu medveď hnedý (*Ursus arctos*), vlk dravý (*Canis lupus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*), liška hrdzavá (*Vulpes vulpes*), zajac poľný (*Lepus europaeus*), jelenia a srnčia zver, netopiere (v jaskyniach). Z vtákov orol skalný (*Aquila chrysaetos*), sokol sťahovavý (*Falco peregrinus*), krkavec čierny (*Corvus corax*), výr skalný (*Bubo bubo*).⁵¹

Pôdy

V celej Veľkej Fatre sú prevládajúcim typom pôd rendziny. V malých množstvách majú zastúpenie aj kambizeme a podzoly. Z hľadiska pôdneho druhu prevládajú hlinité a ílovito-hlinité pôdy, v menších množstvách aj ílovité. Pôdy vo Veľkej Fatre sú silne kamenité.⁵²

⁵⁰ NP Veľká Fatra (2021): <http://npvelkafatra.sopsr.sk/priroda/>

⁵¹ NP Veľká Fatra (2021): <http://npvelkafatra.sopsr.sk/priroda/>

⁵² MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

Ochrana prírody

V NP Veľká Fatra platí 3. stupeň ochrany, ktorý reguluje a obmedzuje niektoré ľudské aktivity. V ochrannom pásme platí 2. stupeň ochrany. Vstupom SR do EÚ bola Veľká Fatra zaradená do siete celoeurópskej sústavy chránených území NATURA 2000 a od 2010 tiež patrí medzi chránené vtáčie územie.

Podmienky pre prírodný turizmus

V regióne Turiec je 58 značených turistických chodníkov s celkovou dĺžkou 481,1 km. Z turistického hľadiska sú atraktívne doliny turčianskeho regiónu – Blatnická a Gaderská, známe vápencovými a dolomitovými útvarmi. Medzi turistické ciele v Lúčanskej Malej Fatre na turčianskej strane patria vrcholy Kľak, Veľká Lúka, Krížava, v Krivánskej Malej Fatre sú to Kľačianska Magura, Fatranský Kriváň alebo Chleb. V poslednom období rastie popularita Valčianskej doliny. Medzi najvýznamnejšie turistické centrum Liptova patrí Malinné Brdo. Atraktívny je Vikolínec, zapísaný na Zozname svetového prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO. Obľúbeným východiskom do Bralnej Fatry je obec Blatnica a Mošovce. Vyhľadávané sú Liptovské Revúce, Donovaly a Staré Hory.

Hrabovská dolina je oddávna známym miestom rekreácie hlavne pre obyvateľov Ružomberka a okolia. Vybudovaním kabínkovej lanovky a následne lyžiarskeho strediska sa Hrabovská dolina stala známou i za hranicami Slovenska. V lete je Hrabovská dolina plná aktivít a zábavy v prírode pre všetkých. Cyklotrasa spája Hrabovskú dolinu s Čutkovskou a okrem nej sú tu ďalšie cyklotrasy.

Kyslíková trasa je vybudovaná na športové vyžitie a zlepšenie kondície všetkých vekových kategórií návštevníkov Hrabova. Dráha meria 1,3 km a pozostáva zo šiestich stanovnísk s rôznymi drevenými cvičebnými prvkami – prekážkami, na ktorých sa dajú precvičiť jednotlivé partie tela. Zaujímavé je člnkovanie na vodnej nádrži pri Hrabove, pri ktorom je možné pozorovať pstruhy a kapre. Náučný chodník okolo vodnej nádrže má na jednotlivých stanovištiach umiestnené informačné panely, ktoré informujú o okolitej faune a flóre.

Zaujímavý je lesnícky náučný chodník J. D. Matejovie pri Dolnom Jelenci v okrese B. Bystrica. Donovaly sú významným strediskom cestovného ruchu na Slovensku, hoci neležia priamo vo Veľkej Fatre, hraničia s ňou, pričom viaceré turistické a cyklistické trasy smerujú z Donovál do V. Fatry. Nachádza sa tu viacero náučných chodníkov, poznávacích okruhov a oddychových miest. V **Tab. 4** je uvedených 10 naj- pozoruhodností v NP Veľká Fatra a v jeho urbánno-rurálnom zázemí.

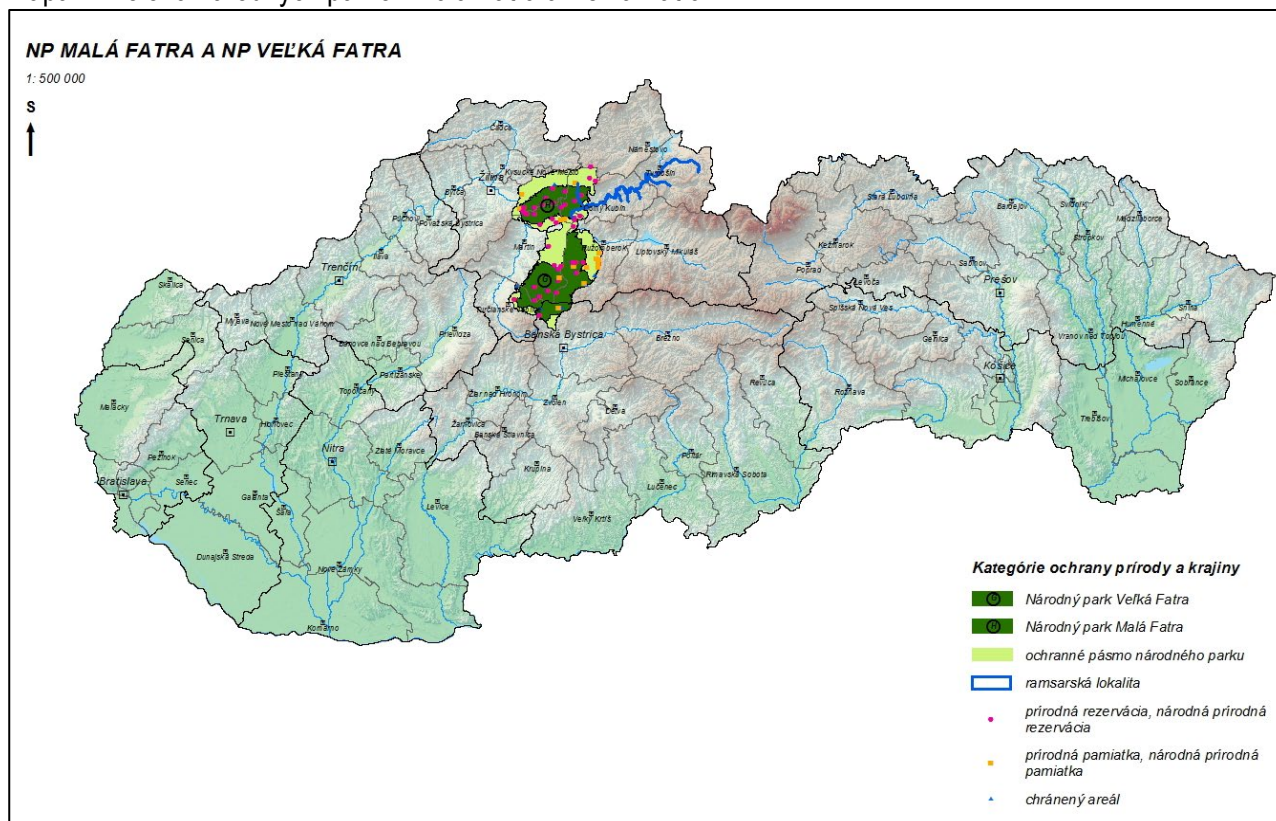
Tab. 4 10 naj- pozoruhodností v NP Veľká Fatra a v jeho urbánno-rurálnom zázemí

1. Najvyšší bod	Ostredok s výškou 1 596 m n. m. ⁵³
2. Najkrajšia jaskyňa	Harmanecká jaskyňa – s mimoriadne bohatým výskytom mäkkého sintra i s množstvom zimujúcich netopierov.
3. Najznámejšie vrcholy	Ostredok (1 596 m), Krížna (1 574 m), Rakytov (1 567), Borišov (1 540 m), Ploská (1 532 m), Zvolen (1 403 m), Tlstá (1 373 m), Ostrá (1 263 m)
4. Najznámejšia skala	Kráľova skala, Majerova skala
5. Najväčší vodopád	Vrátnianský vodopád
6. Najmalebnejšie horské hrebene	Hlavný hrebeň vedie po trase Malý Šturec – Kráľova Studňa – Krížna – Ostredok na Ploskú, kde sa hrebeň delí na turčiansku a liptovskú vetvu. Turčianska vetva hrebeňa pokračuje v smere Ploská - Chata pod Borišovom – Malý Lysec – Jarabina – Kľak – Ľubochnianske sedlo a končí vrchom Kopa. Liptovská vetva hrebeňa vedie na trase Ploská – Čierny kameň – Minčol – Rakytov – Skalná Alpa – Malá Smrekovica do Nižného Šiprúnskeho sedla, kde sa vetví na tri rássochy: Malinné, Vtáčnik – Plieška a Magura - Kútnikov kopec.
7. Najnavštevovanejší chodník	Náučný chodník Hrebeňom Veľkej Fatry (Pod Líškou (1 345 m) – Krížna (1 574 m) – Ostredok (1 596 m) – Ostredok rázc. – Koniarky (1 535 m) – Chyžky (1 340 m) – Chata pod Borišovom rázc (1 312 m). – Chata pod Borišovom (1 260 m)
8. Celková dĺžka značených trás v NP Veľká Fatra (podľa www.oma.sk , k aug. 2021)	Turistické: 59 ks, 349 km Cyklochodníky: 14 ks, 106 km Bežkárské: 6 ks, 21 km
9. Najvýznamnejšie lokality CR v NP VF	Park tmavej oblohy na Krížnej; Gaderská, Necpalská, Belianska, Ľubochnianska, Bystrická, Zalámaná dolina; Ferrata Dve veže (Liptovské Revúce), Malinné Brdo, Harmanecká jaskyňa
10. Najvýznamnejšie strediská CR v ochrannom pásme a zázemí	Donovaly, Hrabovo, Liptovský Ján (Liptovská Mara), Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Banská Bystrica

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

⁵³ Do roku 2016 bola ako výška uvádzaná hodnota 1 592 m n. m. V roku 2016 Názvoslovná komisia Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky prerokovala zmenu názvu, polohy aj výšky Ostredku. Názov Ostredok zostal pre najvyšší bod masívu ponechaný, bola tak však pomenovaná južnejšie položená nová kóta. Nadmorskú výšku nižšej z kót úrad spresnil na 1 592,54 m n. m. (zaokrúhlené 1 593 m n. m.) a výšku vyššej z kót upresnil na 1 595,58 m n. m. (zaokrúhlené 1 596 m n. m.)

Mapa 2 Poloha národných parkov Malá Fatra a Veľká Fatra

Zdroj: Atlas krajiny SR (2002), ŠOP SR (2020), SAŽP (2020); spracoval T. Mičík (2021)

4.1.3. Charakteristika CHKO Štiavnické vrchy

Poloha

Územie CHKO Štiavnické vrchy sa nachádza na strednom Slovensku, jeho južná časť na juhozápadnom (**Mapa 3**). Z hľadiska administratívneho vymedzenia patrí toto územie do Banskobystrického samosprávneho kraja (okresy: Zvolen, Krupina, Banská Štiavnica, Žarnovica, Žiar nad Hronom) a z menšej časti do Nitrianskeho samosprávneho kraja (okres Levice). V rámci historických regiónov patrí prevažná časť územia do Hontu, menšie časti na západe do Tekova a na severe do Podpoľania.

CHKO Štiavnické vrchy je rozlohou 77 630 ha najväčšou svojho druhu na Slovensku. Bola vyhlásená za účelom ochrany nielen prírodných hodnôt tohto územia, ale aj unikátnych pamiatok spojených s historickým osídlením a baníctvom.

Reliéf

Štiavnické vrchy sú rozlohou najväčším sopečným pohorím na Slovensku a vo Vnútrohorských Západných Karpatoch. Patria medzi stredoslovenské neovulkanity. Majú stavbu stratovulkanického typu s dobre vyvinutou kalderou (zvyšok krátera) o rozmeroch 18×22 km. Vznikli v neogéne (treťohory) počas viacerých vulkanických fáz. Ich pôvodná sopečná štruktúra bola vplyvom erózie a denudácie značne pozmenená. V dôsledku rôznej odolnosti sopečných hornín (čadič, andezit a ryolit) dnes Štiavnické vrchy predstavujú pestrý, silne

členený reliéf. Okrem sopečných hornín sú tu aj staršie horniny, ako napríklad granitoidy, známe ako „vyhnianska drvená žula“, triasové dolomity, dolomitické vápence, bridlice a iné.

Vo vulkanickom komplexe Štiavnických vrchov je uzavretý hodruško-vyhniansky a skleno-teplický ostrov, tvorený paletou prvohorných a druhohorných hornín. Po tektonickom zlome vystupujú v Sklených Tepliciach z druhohorného podložia vulkanitov minerálne vody, z ktorých sa vylučuje recentný travertín. Územie je bohaté na výskyt minerálov.

Geomorfologický vývoj formovali tektonické, erózne-denudačné a periglaciálne procesy dotvárané mohutnými blokovými zosuvmi, najmä v západnom tektonickom ohraničení Žiarskej kotliny, severozápadne od Sklených Teplíc a severne od Jalnej. Gravitačné procesy pri úpätí skalných brál viedli k vzniku kamenných sutí a kamenných morí (Vyhne). Reliéf Štiavnických vrchov je prevažne vrchovinný, z menšej časti aj pahorkatinný.⁵⁴

Najvyšší vrch je Sitno (1 009 m n. m.), tvorí najvýznamnejšiu časť CHKO po stránke geologickej, geomorfologickej, biotickej a krajinárskej. Tvorí významnú krajinnú dominantu. Predmetom ochrany sú erózne zvyšky lávového prúdu so skalnými útvarmi na jeho čele. Prírodné hodnoty Štiavnických vrchov dopĺňa množstvo antropogénnych výtvorov (technických), ktoré sú dnes neodmysliteľnou súčasťou krajiny (tajchy, pingy, staré povrchové dobývky, systém prívodných a odvodných jarkov a pod.).

Klíma

Z klimatického hľadiska sú tu dve klimatické oblasti: teplá (T) – priemerne 50 a viac letných dní za rok s denným maximom teploty viac ako 25 °C a mierna (M) priemerne menej ako 50 letných dní za rok, s denným maximom teploty vzduchu menej ako 25 °C). Južná časť územia patrí teplej oblasti a jej okrsku T4, ktorý je teplý, mierne suchý s miernou zimou a okrsku T6, ktorý zaberá aj oblasť okolo rieky Hron, prejavuje sa ako teplý, mierne vlhký s miernou zimou. Pre oba okrsky sú priemerné teploty v januári vyššie ako -3 °C.

Centrálnu časť smerom od nižších polôh k vyšším zaberá mierna oblasť a jej okrsky M3, ako mierne teplý, mierne vlhký, pahorkatinový až vrchovinový a M6, mierne teplý, vlhký, vrchovinový. Tieto okrsky majú priemerné teploty v júli vyššie, alebo rovné 16 °C. Najvyššie polohy charakterizuje chladná oblasť (C) a jej mierne chladný okrskok C1 s priemernými teplotami v júli vyššími alebo rovnými 12 °C.⁵⁵

Inverzia sa môže vyskytnúť takmer v každom mesiaci roka. Najčastejšie sú to nočné inverzie hlavne počas anticyklonálnych situácií. Tieto sa ráno vplyvom slnečného žiarenia rozpadávajú. Vyskytujú sa najčastejšie v letnom polroku. V zimnom polroku sa vyskytujú tiež nočné inverzie, trvajúce však ráno dlhšie a vznikajú už popoludní. V zimných mesiacoch sa vyskytujú inverzie, ktoré môžu trvať i celý deň a dokonca niekoľko dní za sebou.

⁵⁴ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

⁵⁵ Bochníček, O. a kol. (2015): Klimatický atlas Slovenska. Vydal SHMÚ Bratislava, 1. vyd. 2015. 132 s. ISBN 978-80-88907-91-6

Prevládajú západné a juhozápadné vetry. Snehová pokrývka v januári v priemer dosahuje od 30 do 60 cm.

Vodstvo

Štiavnické vrchy patria do dvoch povodí, a to do povodia Hronu a Ipľa. K významnejším tokom územia patria: potok Štiavnica, Čajkovský potok, Jabloňovka, Klastavský potok, Belujský potok, Bebrava (povodie Ipľa) a tiež Jasenica, Vydričný potok, Vyhniansky potok, Hodrušský potok, Richňava a Chválenský potok (povodie Hrona).

Veľká časť podzemných vôd centrálnej časti je odvádzaná Voznickou odvodňovacou štôľňou priamo do rieky Hron.

Atraktivnosť územia zvyšujú vodné nádrže – tajchy. Ich budovanie si vynútil rozvoj baníctva v minulých storočiach a slúžili ako zdroj energie i úžitkovej vody. Spolu s napájacími a náhonovými jarkami a ďalšími vodohospodárskymi zariadeniami tvoria unikátny technický systém.

Biota

Prvky teplomilnej a suchomilnej flóry sa vyskytujú najmä v lesostepných a skalnatých biocenózach na teplých, výslnných andezitových skalách a strmých skalnatých svahoch, kde plytká vrstva pôdy nedovoľuje vývoj lesných a trávnatých porastov. Prvky suchomilnej a teplomilnej flóry reprezentuje: čerešňa krovitá (*Prunus fruticosa*), kostrava valeská (*Festuca valesiaca*) a padalmátska (*Festuca pseudodalmatica*), kavyl' Ivanov (*Stipa joannis*), kavyl' vláskovitý (*Stipa capillata*), kukučka vencová (*Silene coronaria*).

Horské druhy prenikajú zo severu a udržiavajú sa v inverzných miestach chladných severných dolín, na úpäťí severných svahov, na podchladených tienených sutinách v severnej časti Štiavnických vrchov a úzkych hlbokých dolinách (valdštajnika trojpočetná (*Waldsteinia ternata*) a chvostník jedľovitý (*Huperzia selago*). Niektorým druhom sa darí aj na vlhkých lúkach, kde rastie napr. šafran karpatský (*Crocus heuffelianus*), žltohlav najvyšší, (*Trollius europaeus*), kosatec sibírsky (*Iris sibirica*), rosička okrúhlostá (*Drosera rotundifolia*) a ďalšie. Z chránených druhov sa tu vyskytujú napr. aj ľalia zlatohlavá (*Lilium martagon*) a ľalia cibul'konosná (*Lilium bulbiferum*), šafran karpatský (*Crocus heuffelianus*).

Veľkú časť územia CHKO Štiavnické vrchy zaberajú lesy (65 %). Mimo centrálnej časti sa dodnes miestami zachovali málo narušené lesné komplexy. Dominantné postavenie má, hlavne v južnej časti, dub (*Quercus*). Niektoré teplomilné druhy dosahujú severnú hranicu svojho rozšírenia (dub cerový (*Quercus cerris*), javor tatársky (*Acer tataricum*). V nižších polohách prevládajú dubové (*Quercus*), hrabové (*Carpinus*) a zmiešané lesy. Vo vyšších polohách bučiny (*Fagus*) s jedľou (*Abies*) a umelo vysádzovaným smrekom (*Picea*), na sutinách s javorom (*Acer*), jaseňom (*Fraxinus*) a lipou (*Tilia*). Na nedostupných miestach sa vyskytujú aj lesy lipovo-javorových sutín. Zaujímavý je aj výskyt tisu obyčajného (*Taxus baccata*), ktorý je naviazaný na karbonátové podložie v okolí Sklených Teplíc.

Pre najteplejšie oblasti Štiavnických vrchov je charakteristický výskyt javora tatárskeho (*Acer tataricum*). Teplomilným druhom konkurujú chladnomilné ako jelša sivá (*Alnus incana*), breza plstnatá (*Betula pubescens*), smrečinovec plazivý (*Goodyera repens*).⁵⁶

V súvislosti s intenzívnou banskou činnosťou v 17. a 18. storočí a v dôsledku výroby dreveného uhlia došlo v centrálnej časti voľakedajšieho banskoštiavnického stratovulkánu prakticky k úplnému odstráneniu pôvodných lesných porastov. Nahradené boli predovšetkým výsadbou smrekových monokultúr. Sú tu aj pralesné rezervácie Kyslá a Lesná (dnes NPR Kašivárová), Sitno, Jabložovský Roháč a PR Kojatín. Pozoruhodný je plošne najrozsiahlejší prales Drastvica s prirodzeným výskytom jedle bielej v dubových porastoch. Najstaršie duby zimné majú vek okolo 400 rokov.

V rámci fauny je pre Štiavnické vrchy typické prelínanie sa horských druhov s druhmi pahorkatín a dokonca nížin, čo je dobre pozorovateľné napríklad v masíve Sitna pri bezstavovcoch. Zo živočíšstva sú hojne zastúpené vtáky, ako orol kriľavý (*Clanga pomarina*), myšiak hôrny (*Buteo buteo*), sova obyčajná (*Strix aluco*) a mnoho druhov spevavcov. Vyskytujú sa tu i vzácne mäsožravé cicavce (medveď hnedý (*Ursus arctos*), rys ostrovid (*Lynx lynx*) a mačka divá (*Felis silvestris*). K najnápadnejším druhom hmyzu patria motýle – vidlochvost feniklový (*Papilio machaon*) a vidlochvost ovocný (*Iphiclides podalirius*), žije tu tiež vzácna modlivka zelená (*Mantis religiosa*), roháč obyčajný (*Lucanus cervus*) a fúzač alpský (*Rosalia alpina*). V opustených banských dielach našlo skrýše niekoľko druhov netopierov, napríklad podkovár veľký (*Rhinolophus ferrumequinum*) a malý (*Rhinolophus hipposideros*), netopier obyčajný (*Myotis myotis*), večernica malá (*Pipistrellus pipistrellus*) a iné.⁵⁷

Pôdy

V Štiavnických vrchoch prevládajú kambizeme, v malom množstve sa tu vyskytujú rendziny, andozeme a na Sitne aj pseudogleje. Z hľadiska zrnitosti (pôdny typ) prevládajú prachovito-hlinité, hlinito-piesčité a hlinité pôdy, ktoré patria do stredne ťažkých pôd.⁵⁸

Ochrana prírody

Vlastné územie chránenej prírodnej oblasti má 2. stupeň ochrany. Národné prírodné rezervácie, prírodné rezervácie, prírodné pamiatky: 5. a 4. stupeň.

Podmienky pre prírodný turizmus

Krajina v okolí Štiavnických vrchov je kopcovitá a zvlnená. Sopečná činnosť sa tu prejavila na konci treťohôr a vytvorila sopečný reliéf. Po sebe zanechala najväčší stratovulkán v strednej Európe – štiavnický. Jeho kaldera má 24 km. Ďalšími útvarmi po sopečnej činnosti sú: kamenné more vo Vyhniach, lávové prúdy, horúce pramene (Vyhne, Sklené Teplice).

⁵⁶ CHKO Štiavnické vrchy (2021): <http://chkostiavnickevrchy.sopsr.sk/priroda/fauna-a-flora/>

⁵⁷ CHKO Štiavnické vrchy (2021): <http://chkostiavnickevrchy.sopsr.sk/priroda/fauna-a-flora/>

⁵⁸ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s., ISBN 80-88833-27-2

V Štiavnických vrchoch sú už vybudované náučné chodníky so zastávkami s informačnými tabuľkami v prírode. Informácie sú zamerané na rôzne oblasti, približujú napr. baníctvo, históriu, lesníctvo, archeológiu, prírodné a nerastné bohatstvo, technické zaujímavosti okolia, významné osobnosti regiónu (napr. Chodník Andreja Kmeťa, Náučný chodník Glanzenberg, Ekológia piargských tajchov, Náučný chodník Kysihýbeľ, Geologický náučný chodník Paradajs, náučné chodníky Banskoštiavnického geomontánneho geoparku a ďalšie). V Sitnianskej vrchovine je navštevované Sitno (1 009 m) s rozhľadňou a vysielacom. Štiavnické vrchy poskytujú ideálny terén pre horskú cyklistiku, nenáročnú cyklistiku (Bajkom k tajchom) a je tu vyznačených asi 45 km bežkárskych trás.

Veľmi obľúbené sú i umelé vodné nádrže – tajchy, ktoré v letných mesiacoch ponúkajú možnosť kúpania i vodných športov (najznámejšie sú: Počúvadlianske, Richňavské, Kolpašské, Vindšachtské a Klinger). Zamrznuté tajchy sa počas tuhej zimy menia na klziská (Veľká Vodárenská – korčuľovanie, Červená studňa – hokej). V **Tab. 5** je uvedených 10 naj-pozoruhodností v CHKO Štiavnické vrchy a v jej urbánno-rurálnom zázemí.

Tab. 5 10 naj- pozoruhodností v CHKO Štiavnické vrchy a v jej urbánno-rurálnom zázemí

1. Najvyšší bod	Sitno (1 009,2 m n. m.)
2. Najväčší stratovulkán na Slovensku	Štiavnický stratovulkán
3. Najznámejšie vrcholy	Paradajs (939 m), Tanád (939 m), Šobov (888 m), Skalka (882 m), Končiar (881 m), Studený vrch (876 m), Ostrý vrch (868 m), Banský vrch (866 m) Kanderka (862 m), Veľký Žiar (856m), Zlatý vrch (850 m), Strela (840 m), Štálová (836 m), Drastavica (834 m).
4. Najznámejšie podujatie	Salamandrové dni (B. Štiavnica), Dni sv. Huberta (Sv. Anton)
5. Najväčší vodopád	Rudniansky vodopád (4 m, pri obci Uhliská)
6. Dĺžka hrebeňa	Sedlo Červená studňa (791 m) – Paradajs kríž – Tanád (939 m) – sedlo pod Kanderkou (800 m) – Sedlo Pleso (775 m) – Kopanice-Baňa (655 m)
7. Najnavštevovanejší chodník	Náučný chodník Paradajs, Piargský chodník, náučné banské chodníky
8. Celková dĺžka značených trás v CHKO Štiavnické vrchy (podľa www.oma.sk , k aug. 2021)	Turistické: 73 ks, 583 km Cyklotrasy: 36 ks, 444 km Bežkárske: 24 ks, 44 km
9. Najvýznamnejšie lokality CR v CHKO Štiavnické vrchy	Tajchy (umelé vodné nádrže), Štiavnický stratovulkán, najvyšší vrch Sitno, náučné chodníky, Banskoštiavnický Geopark, Banka Lásky (Zážitkový dom o básni Marína), Pamiatky UNESCO, Štiavnické divy
10. Najvýznamnejšie strediská CR v zázemí chráneného územia	Banská Štiavnica, Štiavnické Bane, Banská Belá, Počúvadlo, Banský Studenec, Hodruša Hámre, Svätý Anton, Sklené Teplice

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

4.1.4. Charakteristika CHKO Ponitrie

Poloha

CHKO Ponitrie sa nachádza na rozhraní západného a stredného Slovenska (**Mapa 3**). Jeho severná časť patrí do Trenčianskeho samosprávneho kraja (okres Prievidza, Partizánske), západná do Banskobystrického (okres Žarnovica, Žiar nad Hronom) a južná do Nitrianskeho

samosprávneho kraja (okres Nitra, Topoľčany, Zlaté Moravce). Z hľadiska historických regiónov zasahuje do regiónov Horná Nitra a Dolná Nitra.

Reliéf

CHKO Ponitrie z veľkej časti patrí do dvoch geomorfologických celkov: Tribeč a Vtáčnik (okrajovo do Pohronského Inovca). Z Podunajskej pahorkatiny zasahujú podcelky Nitrianska niva, Nitrianska pahorkatina, Žitavská niva a Žitavská pahorkatina. Územie má pestrú geologickú stavbu a s ňou súvisiacu pestrú geomorfológiu.

Tribeč – celok Tribeč so svojimi podcelkami patrí do Fatransko-tatranskej oblasti, ktorá je súčasťou Vnútrotných Západných Karpát. Patrí medzi kryštálicko-druhohorné jadrové pohoria (v jadre granity a kryštálické bridlice, v obale vápence, dolomity, kremence). Pohorie Tribeč vybieha ako úzky horský klin do severnej časti Podunajskej nížiny medzi riekou Nitrou, ktorá ho ohraničuje zo západnej strany, a riekou Žitavou na východnej strane. Na východe hraničí s vulkanickými pohoriami – Vtáčnikom a Pohronským Inovcom. Jeho ohraničenie voči neogénnym sedimentom severných výbežkov Podunajskej nížiny je tektonické.⁵⁹

Na jurských vápencoch vznikli škrapy a je tu vyvinutý aj Zoborsko-žibrický kras. Súčasťou tohto krasového územia je 61 m hlboká priepasť Žibrica.

Tribeč sa delí na štyri podcelky: 1. Zobor, 2. Jelenec, 3. Veľký Tribeč, 4. Rázdiel. Najvyšší vrch je Veľký Tribeč (829 m n. m.). Výrazným znakom v pohorí Tribeč sú početné monoklinálne chrbty a hlboké V-doliny bez nív alebo so slabo vyvinutou nivou.

Ku geomorfologicky zaujímavým patria kremencové hôrky lemujúce pohorie zo západu na východ. Niektoré z nich sú vyhlásené za maloplošné chránené územia a sú súčasťou územia európskeho významu Hôrky, zahŕňajúceho Národnú prírodnú rezerváciu Hrdovická, Prírodnú rezerváciu Solčiansky háj a Prírodnú rezerváciu Kovarská hôrka.

Vtáčnik je treťohorné sopečné pohorie (andezity, ryolity), delí sa na 3 podcelky: 1. Vysoký Vtáčnik, 2. Nízky Vtáčnik a 3. Župkovská brázda. Celok Vtáčnik aj s podcelkami patrí už do oblasti Slovenské stredohorie. Najvyšší vrch je Vtáčnik s výškou 1 346 m n. m. Jedinečnými prírodnými výtvarmi sú napríklad kaňon Bystričanskej doliny, kde po jeho oboch stranách vynikajú skalné steny Veľkej skaly a Hrádku, valcovitý sopečný komín na vrchu Ostrovica či rozpadnuté skalné veže na hlavnom hrebeni Vtáčnika.

Reliéf Vtáčnika a Tribeča patrí medzi pahorkatinový a vrchovinový.⁶⁰

Klíma

Väčšina územia CHKO Ponitrie patrí do teplej klimatickej oblasti (T), t. j. je tam priemerne 50 a viac letných dní za rok, s denným maximom teploty viac ako 25 °C, a v rámci nej do

⁵⁹ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

⁶⁰ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

troch okrskov: T2 (teplý, suchý, s miernou zimou), T4 (teplý, mierne suchý a s miernou zimou), T6 (teplý, mierne vlhký, s miernou zimou).

Stredne vysoké časti patria do mierne teplej oblasti (M), t. j. priemerne menej ako 50 letných dní za rok, s denným maximom vzduchu menej ako 25 °C, a v rámci nej do dvoch okrskov M1 (mierne teplý, mierne vlhký, s miernou zimou, pahorkatinový) a M3 (mierne teplý, mierne vlhký, pahorkatinový až vrchovinový). Vrcholové časti Vtáčnika už patria do chladnej oblasti (C), t. j. júlový priemer teploty vzduchu menej ako 16 °C, oblasť je veľmi vlhká. Prevládajú západné a juhozápadné vetry. Súvislá snehová pokrývka sa vyskytuje v zime iba vo vrcholových a stredných častiach oboch pohorí.⁶¹

Vodstvo

Najhlavnejšia rieka, ktorá sa nachádza v Ponitří je rieka Nitra a jej prítok Bebrava. Rieka Nitra pramení pod Fačkovským sedlom v Malej Fatre v nadmorskej výške 850 m n. m. a pri obci Komoča sa vlieva do Váhu. Je typickým nížinným tokom a výrazne dominantnou riekou v regióne, ktorá zberá vodu takmer z celého územia. Jej koryto tečie asymetricky, bližšie k pohoriu Tribeč. Z ľavej strany Nitra priberá len krátke a málo vetvené potoky, oveľa rozvinutejšia je riečna sieť v pravostrannej časti povodia. Z CHKO Ponitrie priberá k sebe tieto toky: Dršňa, Hradský potok a Vyčoma, Jelenský, Lefantovský, Hlomniansky, Onžiarisky a iné.

Biota

Rastlinné a živočíšne spoločenstvá sa v pohorí Tribeč vyznačujú výskytom veľkého množstva vzácných a chránených druhov, ktoré sú viazané na prírodné podmienky. Suchomilná a teplomilná vegetácia s neobyčajným bohatstvom xerothermných rastlinných druhov sa sem rozšírila z Podunajskej nížiny po ústupe ľadovcov (PR Dobrotínske skaly, Lupka, Žibrica a ďalšie).

Veľkú druhovú rôznorodosť podporuje aj stret panónskeho a alpínskeho biogeografického regiónu v južnej časti pohoria. Z lesných spoločenstiev v Tribeči a jeho okolí prevažujú dubovo-hrabové (*Quercus-Carpinus*), dubové (*Quercus*) a vo vyšších pohoriach bukové (*Fagus*) lesy.

Ďalej sa v nej vyskytuje jelenia (*Cervinae*), v nižších polohách srnčia (*Capreolus*) a diviacia zver (*Sus scrofa*). Veľmi dobre sa v Tribeči darí danielej (*Dama*) a muflonej zveri (*Ovis*), ktorá bola na Slovensku introdukovaná v roku 1867.

Pre pohorie Vtáčnik sú typické bukové porasty a zmiešané porasty buka (*Fagus*) a jedle (*Abies*). Vrchol Vtáčnika, je charakteristický bukovými porastami krovinatého vzrastu, tzv. listnatou kosodrevinou, ale aj pôvodnými smrečínami (*Picea*). Flóru reprezentujú najmä

⁶¹ Bochniček, O. a kol. (2015): Klimatický atlas Slovenska. Vydal SHMÚ Bratislava, 1. vyd. 2015. 132 s. ISBN 978-80-88907-91-6

horské druhy rastlín, zo živočíchov tu môžeme stretnúť už aj veľké šelmy medveďa hnedého, rysa ostrovida a vlka dravého, množstvo vtákov a ostatných živočíšnych druhov.⁶²

Zo vzácných dravcov sa v CHKO Ponitrie vyskytuje orol kráľovský (*Aquila heliaca*), hadiar krátkoprstý (*Circaetus gallicus*) a včelár obyčajný (*Pernis apivorus*). Územie je bohaté aj na mnohé vzácne a chránené bezstavovce, ako sú napríklad fúzač obrovský (*Cerambyx cerdo*), nosorožtek obyčajný (*Oryctes nasicornis*), cikáda viničová (*Empoasca solani*) a pod. Z chránených druhov obojživelníkov je charakteristická salamandra škvrnitá (*Salamandra salamandra*) a skokan hnedý (*Rana temporaria*) z plazov sa vyskytuje užovka obojkatá (*Natrix natrix*) a užovka stromová (*Zamenis longissimus*)⁶³.

V blízkosti hradu Gýmeš sa nachádza Chránený areál Jelenská gaštanica, ktorá je prvým známym pokusom o umelo založený lesný porast gaštana jedlého na Slovensku z rokov 1240 a 1241, kde v súčasnosti najstaršie jedince majú vek 300-350 rokov. Pohorie Tribeč je známe aj dlhoročným chovom zubra hrivnatého v Topoľčianskej zubrej zvernici neďaleko obce Topoľčianky.

Pôdy

Zastúpenie pôd je pestré. V Tribeči a vo Vtáčniku sa najviac vyskytujú kambizeme, potom sú tu menšie lokality s podzolmi, rendzinami, hnedozemami, v okolí potokov sú fluvizeme. Na malých plochách Podunajskej pahorkatiny sú už aj černozy a černice.

Z hľadiska pôdných druhov je najviac zastúpená prachovito-hlinitá a hlinitá pôda, ktoré patria do stredne ťažkých pôd.⁶⁴

Ochrana prírody

Vrchol Vtáčnika je súčasťou rovnomennej národnej prírodnej rezervácie a územia európskeho významu. Predmetom ochrany v CHKO Ponitrie sú najmä biotopy súvislých lesov a lokality s výskytom stepnej a lesostepnej flóry a fauny, ale aj ďalšie prírodné osobitosti. V území platí druhý 2. stupeň ochrany, vo vyšších stupňoch ochrany (3. až 5. stupeň) je v súčasnosti vyhlásených 18 maloplošných chránených území. V CHKO Ponitrie sa nachádza sedem území európskeho významu a Chránené vtáčie územie Tribeč.

Podmienky pre prírodný turizmus

Krajina v Ponitří je zvlnená, mierne vrchovinná a pahorkatinná. Podmienky pre turistické aktivity sú vhodné hlavne pre pešiu turistiku a cykloturistiku (po vyznačených trasách) v Tribeči a Vtáčniku. Skala Hrádok (Kamenec pod Vtáčnikom) je najvyššia andezitová stena na Slovensku, ktorá ponúka špecifický typ lezenia po lištách v kompaktných platniach i kútoch s výborným trením. Vďaka svojej výške stena ponúka viac dĺžkové lezenie.

⁶² CHKO Ponitrie (2021): Dostupné na: <http://chkoPONITRIE.sopsr.sk/priroda/fauna/>

⁶³ CHKO Ponitrie (2021): Dostupné na: <http://chkoPONITRIE.sopsr.sk/priroda/fauna/>

⁶⁴ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

Hipocentrum nad kúpeľmi v Bojniciach ponúka výuku jazdy na koni, výuku jazdy pre zdravotne postihnutých, kočiarovú službu, ustajnenie koní. V posledných dvoch rokoch ho navštevuje viac a viac návštevníkov.

Múzeum praveku v prírode – v Prepoštskej jaskyni v meste Bojnice je jediné múzeum tohto druhu na Slovensku. Je tu vytvorený praveký svet záhadných neandertálcov, možnosť nočnej prehliadky za svetla fakieľ, ako aj absolvovanie kvízu o praveku.

Prehliadky Rotundy sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici (každú sobotu od 12. júna 2021).

V Zoborských vrchoch je vybudovaný náučný chodník s 27 zastaveniami a s celkovou dĺžkou 14,7 km. Cieľom peších turistov je najmä Pyramída (553 m) a aj Svoradova jaskyňa (355 m).

Nitrianska Kalvária s dvanástimi kaplnkami a Misijným múzeom sa nachádza na jednom zo siedmich pahorkov, na ktorých bola Nitra postavená. Odtiaľto je krásny výhľad na celé mesto. Kalvária je tiež vyhľadávaným miestom lezcov.

V lesoch Tribeča sa nachádza najstaršie jaskynné osídlenie Slovenska, jaskyňa Čertova pec či pôsobivé rozhladne na Marháte a Panskej javorine poskytujúce výhľady do širokého okolia. Zaujímavosťou je Ranč pod Babicou a jeho Minizoo (vhodné pre deti). Vináreň Vineria je zameraná nielen na konzumáciu vína, ale aj na informácie o pestovaní a spracovaní viniča a výrobe vína.

Zaujímavosťou je 12 Požitavských cyklotrás v okolí Zlatých Moraviec, Tribeča a Pohronského Inovca, ako aj v okolí Nitry, Topoľčian, Žarnovice, Partizánskeho či Prievidze. V Tab. 6 je uvedených 10 naj- pozoruhodností v CHKO Ponitrie a v jej urbánno-rurálnom zázemí.

Tab. 6 10 naj- pozoruhodností v CHKO Ponitrie a v jej urbánno-rurálnom zázemí

1. Najvyšší bod	Veľký Tribeč (829 m n. m.), Vtáčnik (1 346 m n. m.)
2. Dĺžka hrebeňa	pohorie Tribeč – 35 km; pohorie Vtáčnik – 47,5 km
3. Najznámejšie vrcholy	Veľký Tribeč (830 m); Sokolec (799 m); Malý Tribeč (769 m); Veľká Ostrá (745 m); Veľká Homôľka (1 298 m), Kláštorská skala (1 278 m), Plešina (1063 m), Malá Homôľka (1 274 m)
4. Najnavštevovanejší chodník	Náučný chodník Buchlov a Náučný chodník Vtáčnik
5. Najzaujímavejšia lokalita	Zoborská lesostep
6. Najznámejšie podujatie	Festival chutí Nitrianskeho kraja
7. Najväčšie arborétum v strednej Európe	Arborétum Mlyňany
8. Celková dĺžka značených trás v CHKO Ponitrie (podľa S-CHKO a www.oma.sk , k aug. 2021)	Turistické: 59 ks, 309 km (z toho 61 km NCH) Cyklotrasy: 34 ks, 305 km Bežkárske: neuvedené
9. Najvýznamnejšie lokality CR v CHKO Ponitrie	Ferrata – Skala Hrádok; Náučné chodníky v pohorí Tribeč (NCH Vápenný vrch, NCH Park v Topoľčiankach) a v pohorí Vtáčnik; Múzeum praveku v prírode, Zveropark Revište, hrad Gýmeš
10. Najvýznamnejšie strediská CR v zázemí	Nitra, Topoľčany, Zlaté Moravce, Žarnovica, Partizánske, Prievidza, Bojnice

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

4.1.5. Charakteristika CHKO Záhorie

Poloha

Chránená krajinná oblasť Záhorie sa nachádza na západnom Slovensku, neďaleko hraníc s Južnou Moravou v Českej republike a Rakúskom (**Mapa 3**). Administratívne patrí jej väčšia severnejšia časť do Trnavského samosprávneho kraja (okres Senica) a menšia južná časť do Bratislavského samosprávneho kraja (okres Malacky). Rozprestiera sa na Záhorskej nížine. CHKO Záhorie sa v rámci historických regiónov nachádza v rovnomennom regióne Záhorie.

Reliéf

CHKO Záhorie je na Slovensku vyhlásenou prvou chránenou krajinnou oblasťou na nížine. Z hľadiska geomorfologického vymedzenia toto územie patrí do oblasti Záhorská nížina a jej celku Borská nížina. Najvyšší bod má 297 m n. m.

Chránená oblasť je rozdelená na dve časti: západnú a severovýchodnú, ktoré sa vo svojej prírodnej podstate líšia. Rozdiely vyplývajú z odlišného vývoja a geomorfologických pomerov, ktoré determinujú aj ostatné zložky prírodnej krajiny a spôsob jej využívania. Tieto dve časti majú spoločnú len geologickú stavbu. Z hľadiska reliéfu je tu najviac zastúpený rovinný a pahorkatinný, menej vrchovinný.

Západná (lužná) časť je plochá, ale veľmi členitá, čo spôsobuje dlhodobé pôsobenie rieky a človeka na krajinu. Ide teda o krajinu modelovanú činnosťou rieky Moravy s riečnymi terasami a širokou riečnou nivou. Na terasách sa ukladali masy pieskov z riečnych nánosov Moravy. Prírodný charakter tejto západnej časti CHKO sa zachoval vďaka tomu, že štyri desaťročia bola v neprístupnom hraničnom pásme. Na rovinatej riečnej nive Moravy je pestrá lužná krajina s prietokovými i mŕtvymi ramenami. Na tejto rovine sa takmer každý rok prejavujú záplavy. Ďalej od rieky leží mierne zvlnená rovina riečnych terás Moravy s čiastočnými zásahmi človeka. Aj tu sa lokálne vyvinul eolický (vetrom formovaný) reliéf, nie však v takom rozsahu ako v severovýchodnej časti. Najcennejšími segmentmi krajiny na rovinatej riečnej nive Moravy sú mokré kosené lúky s cennými rastlinnými druhmi a pozostatky mäkkých a tvrdých lužných lesov.

Nivná a lužná krajina pri rieke Morave je jedinečným krajinným klenotom. Spolu s alúviom Rudavy sú zapísané do zoznamu mokradí medzinárodného významu v rámci Ramsarského dohovoru. Sústava mokradí na nive Moravy predstavuje chránené vtáčie územie Záhorské Pomoravie.

Severovýchodná (borová) časť, na severe Borskej nížiny, je ovplyvnená veternými (eolickými) procesmi súvisiacimi s prenosom piesku. Reliéf tvoria presypové valy, vetrom zvlnené pokrovy, oblé presypy a duny polmesiačikovitého tvaru.

Eolický reliéf, ktorý tu dominuje, je v slovenských podmienkach jedinečným prírodným fenoménom. Viazá sa na rozsiahlu oblasť pokrytú viatymi pieskami, ktorá sa tiahne v takmer

celej dĺžke Borskej nížiny. Na zabránenie prirodzeného pohybu piesku vetrom tu už v čase panovania Márie Terézie vysadili borovicové lesy. Vďaka tomu je Borská nížina najviac zalesnenou nížinou na Slovensku. Borovicové lesy dali tomuto územiu pomenovanie Bor.

Eolický reliéf má podobu zvlnenej roviny, ktorá sa v detailnejšej mierke člení na množstvo malých kopcov, chrbtov a depresíí. Vyskytujú sa tu rozličné typy pieskových dún vrátane barchanov. Práve tu v CHKO Záhorie sa koncentruje najvýraznejšie a najrozšírenejšie nahromadenie viatych pieskov v strednej Európe. Boli vyvíate zo štrkopieskových terás Moravy vetrami západných smerov. Najväčšia plocha týchto pieskov fixovaná borovicami a pieskomilnou vegetáciou sa nachádza v katastroch obcí Borský Mikuláš, Lakšárska Nová Ves a Šaštín-Stráže. Piesočné presypy (duny) a barchany sú orientované v smere SZ–JV. Dosahujú výšku až 15 m a dĺžku niekoľko 100 m. Morfológicky najzaujímavejší je sťahovavý „živý“ piesočný presyp pri Lakšárskej Novej Vsi (dĺžka 200 m).⁶⁵

Klíma

Územie patrí do teplej klimatickej oblasti (T), t. j. priemerne je tu 50 a viac letných dní za rok, s denným maximom teploty vzduchu viac ako 25 °C a jej dvoch okrskov: T4 (teplý, mierne suchý s miernou zimou) a T6 (teplý, mierne vlhký, s miernou zimou). Pahorkatinné časti patria už do miernej klimatickej oblasti (M) a najviac sú zastúpené okrsky M1 (mierne teplý, mierne vlhký, s miernou zimou, pahorkatinný) a M4 (mierne teplý, vlhký, s miernou zimou, pahorkatinný až rovinný).

Trvalá snehová pokrývka sa v najchladnejších mesiacoch (január, február) vyskytuje v závislosti od počasia a jej výška je premenlivá. Priemerný počet dní so snehovou pokrývkou v Borskej nížine za rok je 35 dní a priemerná výška snehovej pokrývky je 15 cm.

Z hľadiska veterných pomerov ide o jednu z najveternejších oblastí Slovenska. Najväčšie rýchlosti vetra a aj najviac veterných dní sa vyskytujú v zimnom a jarnom období s najvyššou priemernou dennou variáciou rýchlosti v rozmedzí medzi 12. až 17. hodinou. Najveternejším mesiacom je február s priemernou hodnotou 6,1 m/s, naopak najmenej veterný je september, iba 1,3 m/s v mesačnom priemere. Prevládajúce vetry sú zo západu a z juhu. V chladnom polroku (od októbra do marca) je priemerná rýchlosť vetra 5,1 m/s, v teplom polroku (apríl až september) 2,96 m/s.⁶⁶

Vodstvo

Územím chránenej oblasti pretekajú tri rieky: Morava, Rudava a Myjava. Morava pôvodne tiekla východnejšie, ale počas štvrtohôr ju piesky vytlačili na západ. Ostatné vodné toky sú kanalizované. Výnimku tvorí ústie Rudavy, ktoré je vďaka ochrany štátnej hranice renaturalizované. Vodné plochy tu tvoria 4% z rozlohy. Z prírodného hľadiska upúta Devínske jazero, ktoré je vlastne prirodzeným, ale aj umelým prehradením ramena rieky

⁶⁵ CHKO Záhorie (2021): Dostupné na: <http://chkozahorie.sopsr.sk/priroda/>; MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

⁶⁶ Bochníček, O. a kol. (2015): Klimatický atlas Slovenska. Vydal SHMÚ Bratislava, 1. vyd. 2015. 132 s. ISBN 978-80-88907-91-6

Morava, vytvorené viacramenné riečne jazero. Potom sú to umelo vytvorené Skalické rybníky.

Nedostatok povrchovej vody čiastočne kompenzuje podzemná voda, ktorá sa vo veľkých množstvách zhromaždila pod priepustnými vrstvami viatych pieskov. Hladina podzemnej vody, ktorá je nosnou zásobárňou lesa sa pôvodne vyskytovala v hĺbke 150 až 800 cm v závislosti od mocnosti duny. V posledných dvadsiatich rokoch má klesajúcu tendenciu, miestami až o 150 až 200 cm.

Biota

Vlhké lúky sú najvzácnejším krajinným prvkom tejto chránenej krajiny oblasti. Sú typickým príkladom spolupôsobenia prírody a ľudí na krajinu. Najvýznamnejším faktorom, ktorý má vplyv na ich zloženie, sú každoročné záplavy rieky Moravy prinášajúce živiny a dostatok vlahy. Lúky je potrebné kosiť aspoň raz za 2 až 3 roky, inak zarastú najprv kríkmi a neskôr stromami, čím sa zmenia na les. Starat' sa o ne a zachovať tieto unikátne ekosystémy sa oplatí, pretože sa tu vyskytuje obrovské množstvo druhov (v priemere až 50 na 10 m²), z toho je mnoho vzácných a chránených. Ide napr. o plamienok celistvolistý (*Clematis integrifolia*), skorocel najvyšší (*Plantago altissima*), kosatec sibírsky (*Iris sibirica*), bleduľa letná (*Leucojum aestivum*), horec pľúcny (*Gentiana pneumonanthe*), graciola lekárska (*Gratiola officinalis*). Nižší terén (depresie) vytvára priestor pre vodnú a močiarnu vegetáciu (leknica žltá (*Nuphar lutea*), lekno biele (*Nymphaea alba*), kotvica plávajúca (*Trapa natans*), drobulka bezkoreňová (*Wolffia arrhiza*) a i.).⁶⁷

V nive rieky Morava sa nachádza špeciálne miesto, ktorým je **piesková duna**, nachádzajúca sa na severe územia medzi obcami Malé Leváre a Moravský Svätý Ján. Je to jediný výskyt tohto typu biotopu v súčasnom alúviu rieky. Počas záplav sa vypína z vody ako ostrov porastený zakrpatenými borovicami lesnými (*Pinus sylvestris*), podľa ktorých dostala aj meno – Borová. Táto piesková duna je ešte stále pohyblivá, na rozdiel od celého veľkého komplexu dún, tvoriacich druhú, východnejšiu časť CHKO Záhorie.

Rastú tu špeciálne prispôsobené rastlinné druhy. Väčšinou sú menšieho vzrastu, majú plytký koreňový systém na zachytávanie povrchovej vlahy alebo naopak hlboký kolový koreň, ktorý dosiahne až k hladine podzemnej vody. Druhy vyskytujúce sa na týchto stanovištiach sú vo flóre našej krajiny veľmi vzácne, pretože ich výskyt je obmedzený takmer výlučne na Záhorie alebo južné Slovensko.⁶⁸

Výskyt **lužných lesov** je úplne nezávislý od nadmorskej výšky, prípadne zemepisnej šírky a je daný len špecifickým charakterom stanovišťa. Pokrývajú územia, ktoré sa vyznačujú vysokou hladinou podzemnej vody, prítomnosťou prúdiacej vody. Pôda je tu veľmi bohatá na živiny, ktoré sem rieka splavila z vyššej časti toku a ktoré výrazne podporujú rýchly rozvoj vegetácie.

⁶⁷ Lacika, J.; Ondrejka, K. (2009): Národné parky Slovenska. 1. vyd., DAJAMA Bratislava. 2009. 127 s. ISBN 978-80-89226-27-6

⁶⁸ CHKO Záhorie (2021): Dostupné na: <http://chkozahorie.sopsr.sk/priroda/lesy/>

V súčasnosti lužné lesy predstavujú posledné zvyšky z pôvodnej rozlohy. Sú našimi druhovo najbohatšími lesnými ekosystémami a najdynamickejšími lesnými spoločenstvami v oblasti strednej Európy s najvyššou produkciou biomasy. Je to dané najmä priaznivými pôdnymi a klimatickými pomermi a špecifickým vodným režimom.⁶⁹

Môžeme ich rozdeliť do dvoch základných skupín – na mäkké a tvrdé lužné lesy.

Mäkké lužné lesy sa viažu na veľké rieky, vyskytujú sa na riečnych naplaveninách a v záplavových územiach. Pre svoju existenciu si vyžadujú pravidelné záplavy a vysokú hladinu podzemnej vody. Často tvoria iba úzke pruhy popri rieke alebo malé skupinky v terénnych zníženiach. Hlavnými drevinami sú vŕba biela (*Salix alba*) a krehká (*Salix fragilis*), topoľ biely (*Populus alba*), čierny (*Populus nigra*) a sivý (*Populus × canescens*), vŕba purpurová (*Salix purpurea*) a trojtyčinková (*Salix triandra*), svíb krvavý (*Swida sanguinea*) a baza čierna (*Sambucus nigra*).

Tvrde lužné lesy sa nachádzajú už v suchších polohách údolných nív, na riečnych terasách či agradačných valoch (mierna prírodná vyvýšenina brehu). Ovplyvňuje ich kolísajúca hladina podzemnej vody. Hlavné dreviny sú: brest hrabolitý (*Ulmus minor*) a väzový (*Ulmus laevis*), jaseň úzkolistý (*Fraxinus angustifolia*), dub letný (*Quercus robur*), javor poľný (*Acer campestre*), kalina obyčajná (*Viburnum opulus*), zob vtáčí (*Ligustrum vulgare*), bršlen európsky (*Euonymus europaeus*) a iné.⁷⁰

Lesy na viatych pieskoch

V dávnej minulosti boli na viatych pieskoch riedke porasty borovice (*Pinus*), duba (*Quercus*), brezy (*Betula*) a lipy (*Tilia*). Po osídlení človekom boli riedkolesy zmenené na pasienkové lesy, kde bola aj borovica (*Pinus*) a dub (*Quercus*). Kvôli produkcii dreva sa začali pestovať borovice (borovica lesná, *Pinus sylvestris*) a svoju dominanciu si zachovala dodnes, avšak už nie na produkciu.

V oblasti pieskových dún sa vytvorili podmienky pre viacero druhov drevín: dub (*Quercus petraea*), agát biely (*Robinia pseudoacacia*), lipa malolistá (*Tilia cordata*), jarabina vtáčia (*Sorbus aucuparia*). V zamokrených územiach rastie jelša lepkavá (*Alnus glutinosa*), breza previsnutá (*Betula pendula*), čremcha obyčajná (*Prunus padus*) a krušina jelšová (*Rhamnus frangula*).

Z fauny sa tu vyskytuje: jelenia, srnčia, muflónia zver, králiky divé (*Oryctolagus cuniculus*), rôzne druhy hmyzu, rýb, plazov, obojživelníkov a vtákov. Veľké šelmy sa tu nenachádzajú. Od r. 1976 tu má domov bobor vodný (*Castor fiber*).

Pôdy

Zloženie pôd je pestré. V západnej časti v okolí rieky Moravy sú fluvizeme, bližšie do vnútrozemia na Záhorskej a Borskej nížine sú prevládajúce regozeme, úrodné černice

⁶⁹ CHKO Záhorie (2021): Dostupné na: <http://chkozahorie.sopsr.sk/priroda/lesy/>

⁷⁰ CHKO Záhorie (2021): Dostupné na: <http://chkozahorie.sopsr.sk/priroda/lesy/>

a černoze. Smerom na východ sú už aj hnedozeme (okolie Senice), striedané s kambizemami a rendzinami.

Z hľadiska pôdných druhov (zrinitosť) jednoznačne prevládajú piesčité pôdy, ktoré patria z hľadiska zrinitosti k ľahkým pôdam. V nive Moravy sú piesčito-hlinité a hlinité druhy. Ojedinele sa vyskytujú veľmi malé ostrovčeky ílovitých pôd.⁷¹

Ochrana prírody

Platí tu 2. stupeň ochrany, v maloplošných lokalitách 2. – 5. stupeň.

Podmienky pre prírodný turizmus

Príroda Záhoria je veľmi pestrá. Nechýbajú v nej lúky, borovicové lesy, vlhké lužné lesy, pieskovcové skaly, viate piesky, ale v neposlednom rade aj rieky, potoky, mokrade, vodné nádrže, štrkoviská, rybníky, biodiverzita nížinného reliéfu.

Pešia turistika je najrozšírenejšia voľnočasová aktivita v regióne Dolného Záhoria najmä vďaka jednoduchému prístupu na Záhorskú nížinu a k časti Malých Karpát, príp. aj Bielych Karpát. Turistické chodníky v príjemnom nížinnom a jemne zvlnenom reliéfe poskytujú aj menej náročné turistické trasy či výstupy. Náučné chodníky sú vytvorené v prírodne, krajinársky, historicky, urbanisticky, ale aj v kultúrne zaujímavých a typických regiónoch. Majú rôznu dĺžku a zameranie (napr. NCH Nivou Moravy, Holíčsky lužný les – Klátovské rameno, Lakšárska Nová Ves – Tomky, Z lesa do lesa, Vinohradníctvo, Plavecký kras).

Pomerne rovinný ráz Záhoria je ideálny práve pre cykloturistiku. Vzhľadom na hraničnú polohu Záhoria je samozrejmosťou napojenie siete cyklotrás na okolité štáty (Rakúsko a ČR). Základom siete cyklotrás sú štyri cyklomagistrály (Záhorská, Malokarpatská, Štefánikova, Moravská).

Hraničná rieka Morava s krásnymi prírodnými zákutiami, nádherného lesnatého prostredia Záhoria je vhodná pre splavovanie skúsených i menej skúsených vodákov, pre rodiny s deťmi či starších ľudí. Baťov kanál vedie čiastočne po umelo vybudovaných kanálových častiach a čiastočne po rieke Morava. Prístavom je Skalica.

Jazdectvo sa postupne rozmáha. Veľa jazdcov má svojho vlastného koňa a tí, čo si ho nemôžu dovoliť, navštevujú jazdecké kluby. Najznámejší žrebčín na Záhorí sa nachádza v Kopčanoch.

Vzhľadom na klimatické podmienky sa v rámci zimnej turistiky dá bežkovať už len vo výnimočných zimných dňoch, keď je trvalejšia snehová pokrývka. V **Tab. 7** je uvedených 10 naj- pozoruhodností v CHKO Záhorie a v jej urbánno-rurálnom zázemí.

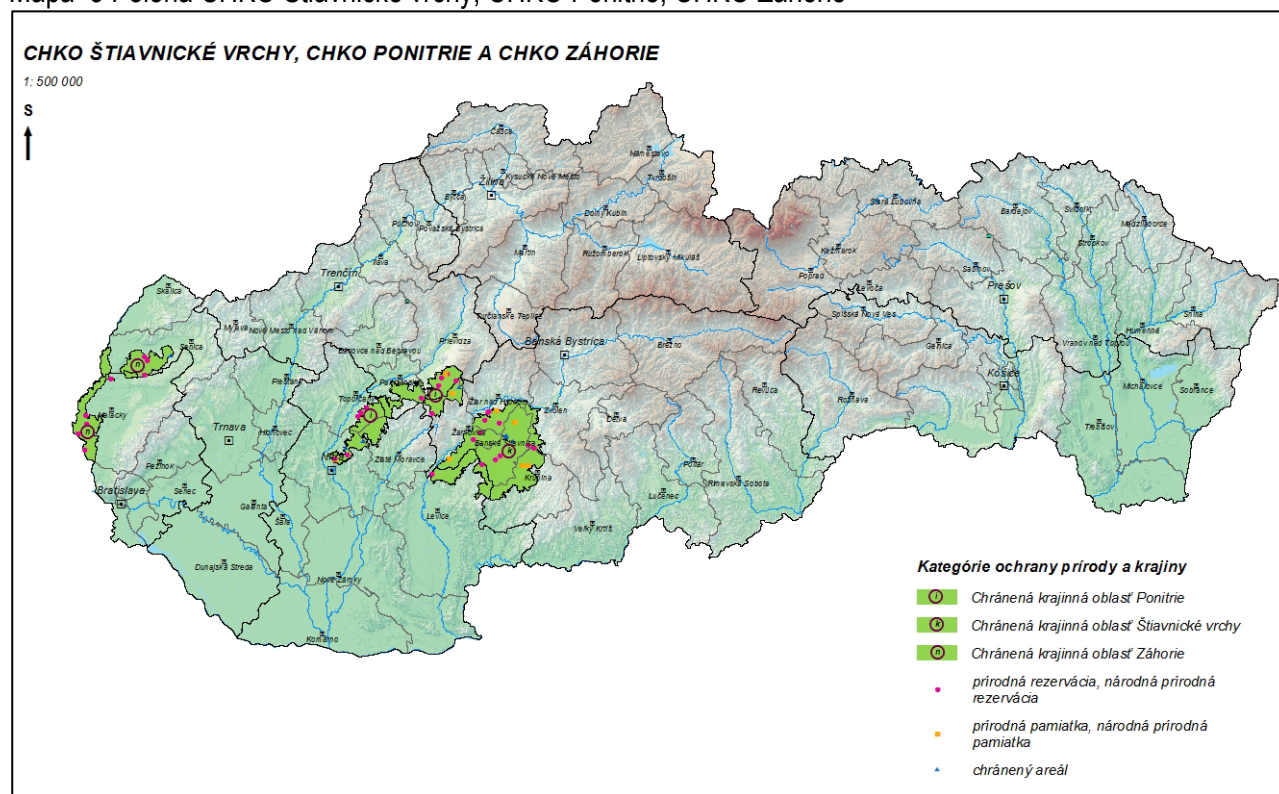
⁷¹ MŽP SR, ESPRIT, s.r.o. (2002): Atlas krajiny SR. MŽP SR a ESPRIT, s.r.o. Banská Štiavnica. 1. vydanie. Bratislava. 2002. 341 s. ISBN 80-88833-27-2

Tab. 7 10 naj- pozoruhodností v CHKO Záhorie a v jej urbánno-rurálnom zázemí

1. Najvyšší bod	297 m n. m.
2. Veľkosť vodných plôch	1 150 ha
3. Najväčší komplex nížinných lesov na Slovensku (tzv. bory)	52 200 ha
4. Najviac zalesnená nížina na Slovensku	Borská nížina
5. Najatraktívnejšia vodná turistická cesta	Baťov kanál
6. Najnavštevovanejší chodník	Cyklotrasa Devín – Záhorská Ves (21 infotabúl)
7. Najznámejšie podujatie	Zejdeme sa na hambálku
8. Celková dĺžka značených trás v CHKO Záhorie (podľa www.oma.sk , k aug. 2021)	Turistické: 7 ks, 52 km Cyklotrasy: 5 ks, 45 km Bežkárске: neuvedené
9. Najvýznamnejšie lokality CR v CHKO Záhorie	ramená r. Moravy, viate piesky na Borskej nížine, kompa (do Rakúska a späť); turistické trasy v Borskej a Záhorskej nížine, Devínske jazero
10. Najvýznamnejšie strediská CR v zázemí	Vysoká pri Morave, Záhorská Ves, Moravský Svätý Ján, Malacky, Plavecký Štvrtok, Borský Mikuláš, Senica, Skalica, Holíč

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Mapa 3 Poloha CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie, CHKO Záhorie

Zdroj: Atlas krajiny SR (2002), ŠOP SR, SAŽP; spracoval T. Mičik (2021)

4.2 Analýza kultúrno-historických prvkov a atraktivít v urbánno-rurálnom zázemí skúmaných chránených území

Kultúra a história neodmysliteľne patria k cestovnému ruchu. Ide o komplex špecifických duchovných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych čŕt spoločnosti alebo sociálnej

skupiny, ktorý zahŕňa spolu s umením a literatúrou aj spoločný spôsob života, životný štýl, hodnotový systém, tradície a vieru.⁷²

V skúmaných chránených územiach, ale predovšetkým v ich urbánno-rurálnych zázemiach sú pozoruhodné kultúrno-historické, religiózne, technické pamiatky a objekty, pamiatky UNESCO, pamiatkové rezervácie, atraktívne spoločenské podujatia organizované obyvateľmi dedín a miest s dôrazom na zachovanie tradícií, zvykov a kultúrneho dedičstva. Poznávanie miestneho kultúrneho bohatstva a dedičstva teda tiež zaraďujeme k prírodnému turizmu.

Návštevníci prírodných atrakcií si často spestrujú svoj pobyt návštevami historických pamiatok, múzeí, galérií a uprednostňujú kratšie, lokálnejšie, častejšie sa opakujúce dovolenky. Toto na miestnej úrovni prináša väčší počet turistov so záujmom o prírodu, krajinu, históriu a zachovanie kultúrneho dedičstva, čo môže pozitívne ovplyvniť: tvorbu nových pracovných miest, zvýšenie príjmu pre miestne obyvateľstvo, posilnenie miestnej ekonomiky, zachovanie regionálnych zvykov, tradícií a posilnenie hrdosti komunity na kultúrne dedičstvo a zvýšenie povedomia o destinácii. Historické a kultúrne objekty môžu výrazne zvýšiť atraktívnosť a konkurencieschopnosť danej turistickej lokality.

V rámci analýzy kultúrnych a kultúrno-historických podmienok sme sa zamerali na primárnu ponuku a zdokumentovali sme v urbánno-rurálnom zázemí každého skúmaného chráneného územia týchto 14 prvkov:

1. Múzeá
2. Galérie
3. Pamiatkové rezervácie
4. Archeologické lokality
5. Pamiatky UNESCO
6. Sakrálne stavby a pamiatky
7. Národnohistorické pamiatky (pamätníky, pomníky, pamätné miesta)
8. Ľudová architektúra
9. Technické pamiatky
10. Hrady a kaštiele, ruiny
11. Organizované podujatia s prepojením na cestovný ruch (voľnočasové)
12. Šport a športové podujatia
13. Zábava a voľný čas
14. Jedinečnosti mesta, obce, lokality

⁷² UNESCO (2021): Culture. Dostupné na: <https://en.unesco.org/>

Najzaujímavejšie a najnavštevovanejšie atraktivity v urbánno-rurálnom zázemí

Región v blízkosti pohoria Malá Fatra je známy ako Jánošíkov kraj. V urbánno-rurálnom zázemí NP Malá Fatra sú z hľadiska turizmu najzaujímavejšími a aj najnavštevovanejšími kultúrno-historickými prvkami, aktivitami a podujatiami tieto:

- hrad Strečno, Starhrad, Budatín, Lietava, stredoveká dedina Paseka,
 - Považské múzeum v Žiline; múzeum *Jánošík a Terchová* a Drevený betlehem v Terchovej, Skanzen vo Vychylovke;
 - lyžiarske stredisko Vrátna Malá Fatra (v Krivánskej časti NP Malá Fatra) patrí medzi najnavštevovanejšie strediská zimných športov (lokalita Paseky, Poludňový grúň, Chleb);
 - z podujatí sú navštevované augustové Hradné dni Žofie Bosniakovej na hrade Strečno, jazda na koni na ranči v Brodne, v Bytčici, v Brezanych; jazda po Historickej lesnej úvratovej železnici Vychylovka, jazda lanovkou na Chleb, jazda historickým vláčikom Terchovský vláčik;
 - z gastronómie sú organizované podujatia: Kuchyňa starých materí pri tónoch Terchovskej muziky (špeciality z baraniny, pečené kolená, rebrá, zabíjačkové špeciality, domáce bryndzové halušky, kapustové strapačky, kotlíkový guláš, syrové špeciality a iné). V Terchovej existuje pivovar s domácou výrobou nepasterizovaného piva – pivo Vříšky;
 - na Gazdovskom dvore v Žiline chovajú poníky, zajace, sliepky, morky, kozy, rôzne druhy prasiat, kozliat, kačíc, húsat a ďalších hospodárskych zvierat. Mini ZOO a diviacia obora v Terchovej je najvýznamnejšou atraktivitou predovšetkým pre deti;
 - územie je bohaté na sakrálne stavby – kostoly, kaplnky, prícestné križe, pútnické miesta.
- Sumarizácia kultúrno-historických prvkov v urbánno-rurálnom zázemí NP Malá Fatra je v **Tab. 8**.

Tab. 8 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí NP Malá Fatra

Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí NP Malá Fatra	
Typ prvku	Počet
Múzeá	6
Galérie	1
Pamiatkové rezervácie	2
Archeologické lokality	6
Pamiatky UNESCO	1
Sakrálne stavby a pamiatky	48
Národnohistorické pamiatky (pamätníky, pomníky, pamätné miesta)	75
Ľudová architektúra	14
Technické pamiatky	2
Hrady a kaštiele, ruiny	9
Organizované podujatia s prepojením na CR (kultúrne a voľnočasové)	42
Šport a športové podujatia	27
Zábava a voľný čas	18
Jedinečnosti mesta, obce, lokality	22

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Urbánno-rurálne zázemie NP Veľká Fatra patrí do regiónu Turiec a Liptov. Turiec je jeden zo slovenských regiónov a regiónov cestovného ruchu (celým menom Turčiansky región cestovného ruchu), ktorý zahŕňa okresy Martin (Dolný Turiec) a Turčianske Teplice. Dôležitým bodom na turistickej mape je kúpeľné mesto Turčianske Teplice. Tu môže návštevník hlavne regenerovať v známych kúpeľoch alebo môže využiť aj Aquapark a kúpalisko. V Turčianskych Tepliciach sa nachádzajú pôvodné historické kúpeľné stavby, ktoré prechádzajú postupnou rekonštrukciou a modernizáciou. Významný pre cestovný ruch je i renovovaný kúpeľný park v tomto meste.

Z hľadiska turizmu najzaujímavejšími a aj najnavštevovanejšími kultúrno-historickými prvkami, aktivitami a podujatiami sú tieto:

- Stála banícka expozícia v Starých Horách⁷³; Náučný banský chodník v Starých Horách; banícka história a história Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti; banícke pamiatky: Špaňodolinský banský vodovod; Malý banský náučný chodník; Naše múzeum medi (Špania Dolina), Banícky orloj; Barborská cesta – náučno-poznávací trasa spája mestá a lokality, ktoré boli v minulosti centrom baníctva celoeurópskeho významu (Banská Bystrica, Kremnica, Banská Štiavnica a ďalšie mestecká a dediny v okolí), zameraná je na prírodu, krajinu, baníctvo, technické, historické, kultúrne a religiózne pamiatky;
- sakrálne stavby a pamiatky: Drevený artikulárny kostol v Hronseku, zapísaný v zozname UNESCO pamiatok; Kostol Nanebovzatia Panny Márie (najst. sakrálna pamiatka v B. Bystrici) a ďalšie kostoly a religiózne stavby, Kalvária na Urpíne;
- Stredoslovenská galéria (B. Bystrica), Múzeum SNP (B. Bystrica), Stredoslovenské múzeum (B. Bystrica), Štátna vedecká knižnica (B. Bystrica); Vlkolínec (UNESCO), Liptovské múzeum (Ružomberok), Mestská knižnica (Ružomberok), Galéria Ľ. Fullu (Ružomberok), Galéria Mikuláša Galandu (T. Teplice), Slovenské národné múzeum (Martin), Múzeum slovenskej dediny (Martin);
- Podujatia: Za 7mi horami (L. Mikuláš), Radvanský jarmok (B. Bystrica); Banskobystrické kultúrne leto; Čaj o piatej (B. Bystrica), Potulky mestom (B. Bystrica), množstvo spoločenských podujatí pre deti, mládež, dospelých a seniorov; Faklčúg, Slivková paráda (Špania Dolina), Pieskové kráľovstvo (Hrabovo), Noc saunových rituálov (Bešeňová) a ďalšie.

Sumarizácia kultúrno-historických prvkov v urbánno-rurálnom zázemí NP Veľká Fatra je v **Tab. 9**.

⁷³ Staré Hory a Špania Dolina sa síce nenachádzajú priamo v NP Veľká Fatra, no ich rurálne zázemie a samotná dedina priťahujú návštevníkov NP Veľká Fatra do týchto obcí kvôli autentickým zážitkom, spojených s banskými, technickými a religióznymi pamiatkami, ktoré úzko súvisia s baníctvom, ktoré v týchto obciach a ich katastroch v minulosti intenzívne prebiehalo.

Tab. 9 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí NP Veľká Fatra

Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí NP Veľká Fatra	
Typ prvku	Počet
Múzeá	7
Galérie	2
Pamiatkové rezervácie	3
Archeologické lokality	9
Pamiatky UNESCO	1
Sakrálne stavby a pamiatky	32
Národnohistorické pamiatky (pamätníky, pomníky, pamätné miesta)	55
Ľudová architektúra	52
Technické pamiatky	6
Hrady a kaštiele, ruiny	18
Organizované podujatia s prepojením na CR (kultúrne a voľnočasové)	47
Šport a športové podujatia	21
Zábava a voľný čas	28
Jedinečnosti mesta, obce, lokality	34

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Najzaujímavejšie a najnavštevovanejšie atraktivity v urbánno-rurálnom zázemí

Štiavnický región je z minulosti známy ťažbou striebra i zlata. Preto Banskú Štiavnicu volajú „strieborná“ a jej územie *Terra banensium – Zem baníkov*. Po stáročia bola B. Štiavnica centrom baníctva a vzdelanosti Európy (prvá banská akadémia). Dômyselný systém tajchov, zberných a náhonných jarkov, čerpace stroje na vodu zachránili baníctvo v období od 18. st. až 20. st. (vďaka M. K. Hellovi a S. Mikovínimu). Po banskej činnosti tu zostalo množstvo štôlní, chodieb, šacht, píng, technických zariadení, vynálezov, tajchov, múzeí, zvykov, sviatkov a podujatí.

Z hľadiska turizmu najzaujímavejšími a aj najnavštevovanejšími kultúrno-historickými prvkami, aktivitami a podujatiami sú tieto:

- 380 objektov v B. Štiavnici a jej okolí, ktoré sú zapísané v Zozname svetového prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO;
- vzácne historické centrum so šošovkovitým pôdorysom (Trojičné námestie) ostalo takmer nedotknuté modernou dobou;
- Banskoštiavnická kalvária na vrchu Scharffenberg (Ostrý vrch) patrí medzi najkrajšie barokové kalvárie Európy. Má 22 objektov z toho 3 kostoly, 17 kaplniek, zastavenia krížovej cesty, výjavy z ukrižovania;
- významné pamiatky: Starý zámok, Nový zámok (protiturecké výboje), kostoly, Budova Radnice, radničné hodiny, Trojičné námestie, Mineralogické múzeum, Múzeum v prírode, Botanická záhrada, vyrezávaný betlehem, Dom Maríny, kaštieľ vo Sv. Antone, kaplnky a prícestné kríže v Štiavnických Baniach (Piargoch);
- typické banícke vidiecke obce: Hodruša-Hámre, Štiavnické Bane, Banská Belá, Banský Studenec a i., v ktorých sú dodnes zachované technické pamiatky a banské budovy. Bývalé

banícke obydlia sú lokalizované vo svahoch, dnes majú hlavne obytnú a rekreačnú funkciu. Zachoval sa tu pôvab dedinskej baníckej architektúry;

- horúce pramene z podzemia v kúpeľoch Sklené Teplice a jaskynný liečivý kúpeľ Parenica (42 °C);

- stredoveký kostol v Iliji a románska rotunda v Baďane, tufové pivnice;

- podujatia: Drieňovské divadelné večere, Letný filmový festival, koncerty, Salamandrové dni, Víkend otvorených parkov a záhrad, 4 živly, Dni sv. Huberta, Festival peknej hudby, Folklórne slávnosti Podhorie, Podsitnianske dni hojnosti, Štiavnický živý šach;

Sumarizácia kultúrno-historických prvkov v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Štiavnické vrchy je v **Tab. 10**.

Tab. 10 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Štiavnické vrchy

Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Štiavnické vrchy	
Typ prvku	Počet
Múzeá	7
Galérie	1
Pamiatkové rezervácie	5
Archeologické lokality	3
Pamiatky UNESCO	380
Sakrálne stavby a pamiatky	202
Národnohistorické pamiatky (pamätníky, pomníky, pamätné miesta)	34
Ľudová architektúra	135
Technické pamiatky	127
Hrady a kaštiele, ruiny	25
Organizované podujatia s prepojením na CR (kultúrne, voľnočasové)	46
Šport a športové podujatia	15
Zábava a voľný čas	42
Jedinečnosti mesta, obce, lokality	68

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Najzaujímavejšie a najnavštevovanejšie atraktivity v urbánno-rurálnom zázemí

Ponitrie sa nachádza v povodí rieky Nitra a jej prítokov. Región Ponitrie niekedy nazývaný aj Dolná Nitra sa môže pochváliť bohatou históriou s hlbokými koreňmi, ktorá tu po sebe zanechala vzácne dedičstvo v podobe hradov, kaštieľov, kostolov či múzeí. Ponitriu však nechýbajú ani atraktívne termálne kúpaliská (Podhájska) a prírodné lákadlá, ktoré vám v príjemnom prostredí odhalia mnohé tajomstvá fascinujúcej rastlinnej a živočíšnej ríše.

K najviac navštevovaným patria:

- Mestská pamiatková rezervácia Nitra;

- Kaštieľ Topoľčianky – Národná kultúrna pamiatka situovaná na okraji Topoľčianok pozostáva zo zámku, ktorého krídlo bolo pretvorené na kaštieľ v klasicistickom duchu, považovaný za najkrajšie prevedenie tohto architektonického slohu u nás. Kaštieľ funguje ako múzeum dobového nábytku, porcelánu, keramiky, obrazov a tisícok kníh zámockej knižnice. Zo všetkých strán je kaštieľ obklopený malebným parkom vytvoreným podľa

anglického vzoru, v ktorom sa nachádza aj skleník, poľovnícky zámoček a sochy jeleňa a diviaka z dielne sochára Alojza Štróbla;

- najväčšie arborétum Strednej Európy je situované na pomedzí obcí Tesárske Mlyňany a Vieska nad Žitavou. (viac než 2 300 druhov drevín, z ktorých mnohé sú vzácne a pochádzajú z ďalekých oblastí, ako je Severná Amerika či Východná Ázia);

- ruiny hradu Gýmeš zdobia kopec Dúň v pohorí Tribeč pri obci Jelenec. Hrad pochádza z 13. storočia;

- prírodná galéria umeleckej keramiky v Kaštieli Beladice, ktorá funguje od r. 2007, pokračujúca v tradícii medzinárodných keramických workshopov, ktoré sa v kaštieli už kedysi vykonávali. Podobná galéria v tak veľkom rozsahu inde na Slovensku nie je, nakoľko zahŕňa početné diela popredných slovenských, aj svetových umelcov a návštevníkom je voľne prístupná. Nemenej dôležitou súčasťou kaštieľa Beladice je jeho priľahlý park, ideálne miesto pre príjemnú prechádzku;

- Hrušovský hrad – v 13. st. to bol veľkolepý hrad, no na začiatku 18. st. už len zrúcanina, ktorá sa nachádza na vrchu Skalka medzi Topoľčiankami a Skýcovom. Vďaka svojej vyvýšenej polohe kedysi hrad dozeral na poriadok obchodných ciest a aj teraz sa z neho turistom naskytuje dobrý výhľad na Tribeč a Pohronský Inovec. Organizujú sa na ňom Letné hradné dni;

Sumarizácia kultúrno-historických prvkov v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Ponitrie je v **Tab. 11**.

Tab. 11 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Ponitrie

Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Ponitrie	
Typ prvku	Počet
Múzeá	10
Galérie	4
Pamiatkové rezervácie	1
Archeologické lokality	6
Pamiatky UNESCO	0
Sakrálné stavby a pamiatky	105
Národnohistorické pamiatky (pamätníky, pomníky, pamätné miesta)	28
Ľudová architektúra	8
Technické pamiatky	4
Hrady a kaštiele, ruiny	21
Organizované podujatia s prepojením na CR (kultúrne, voľnočasové)	58
Šport a športové podujatia	11
Zábava a voľný čas	21
Jedinečnosti mesta, obce, lokality	24

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Najzaujímavejšie a najnavštevovanejšie atraktivity v urbánno-rurálnom zázemí

Pomenovanie Záhorie znamená, že územie leží za horami, konkrétne za pohorím Malé Karpaty. Unikátne prostredie je zachované aj vďaka desaťročiam vynúteného pokoja na ostro stráženej hranici s Rakúskom medzi tzv. východným a západným blokom.

Z hľadiska turizmu najzaujímavejšími a aj najnavštevovanejšími kultúrno-historickými prvkami, aktivitami a podujatiami sú tieto:

- sakrálne pamiatky: Rotunda sv. Juraja Skalici (najstaršia kultúrna pamiatka), Bazilika Sedembolestnej Panny Márie v Šaštíne, Sväté schody v Malackách, synagógy (Malacky, Stupava, Rohožník);
- Habánske múzeum vo Veľkých Levároch, Habánsky dvor v Sobotišti;
- Záhorie sa môže pochváliť množstvom technických pamiatok. Tieto zachytávajú rôzne obdobia technického rozvoja regiónu. Je tu zachované množstvo hodnotných technických objektov: 53 km dlhý Baťov kanál, náučný chodník Bobria hrádza v obci Kuchyňa, manufaktúrne budovy v Holíči, veterný mlyn v Holíči, Mlyn bratov Pilárikových v Skalici, Ľadovňa (pivnica) v Skalici, Škodáčkov mlyn v Čáčove-Senici;
- regionálne produkty: Skalický trdelník, víno Skalický rubín (majú ochrannú známku EÚ), Levanduland (víno, džemy s príchutou levandule);
- Vínná cesta Záhorie, Levanduland („Levanduleň zo Záhoria“);
- podujatia: Festival kráľovských vín, dedinka remesiel, Skalické dni, Historický festival Rotenstein (najväčší slovenský festival histórie a rytierstva), Celonárodná púť k patrónke Slovenska v Šaštíne a iné religiózne podujatia (hody v jednotlivých obciach), Dni zelá (Dni kapusty) v Stupave, Prvomájové Malacky (športové, hudobné, spoločenské aktivity), CIBULA FEST (multižánrový „Open Air“ festival. Podujatie je primárne zamerané na prezentáciu Českej a Slovenskej hudobnej scény. Tento prioritný smer je doplnený o hosťujúce žánre z celého sveta), Trdlofest (festival hudby, trdelníka, vína a dobrej nálady. Počas celého podujatia sa môžu návštevníci zúčastniť rôznych súťaží, ako napríklad súťaže v jedení fazolnice a trdelníka, súťaže Upeč si svoj trdelník, súťaže vo varení kotlíkového guláša a pod.), Štramák fest (Pivné slávnosti v príjemnom prostredí parku v Senici), Slovenské piesky (prelet techniky Vzdušných ozbrojených síl SR, ukážky bojov, statické a dynamické ukážky), Otvorenie golfovej sezóny a iné.

Sumarizácia kultúrno-historických prvkov v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Záhorie je v **Tab. 12**.

Tab. 12 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Záhorie

Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Záhorie	
Typ prvku	Počet
Múzeá	5
Galérie	2
Pamiatkové rezervácie	0
Archeologické lokality	0
Pamiatky UNESCO	0
Sakrálne stavby a pamiatky	72
Národnohistorické pamiatky (pamätníky, pomníky, pamätné miesta)	12
Ľudová architektúra	8
Technické pamiatky	15
Hrady a kaštiele, ruiny	10
Organizované podujatia s prepojením na CR (kultúrne, voľnočasové)	42
Šport a športové podujatia	18
Zábava a voľný čas	34
Jedinečnosti mesta, obce, lokality	19

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

4.3 Časový a priestorový aspekt cestovného ruchu. Infraštruktúra cestovného ruchu

V súčasnosti je cestovný ruch a aj turizmus vnímaný ako veľmi komplexný fenomén, ktorý má svoju vnútornú štruktúru a jeho komponenty sú vzájomne poprepájané do systému určitých vzťahov a súvislostí.

Cestovný ruch má svoj časový a priestorový aspekt. Odohráva sa v určitom čase, napr. letná sezóna, zimná sezóna, víkend, mimosezónne obdobie a pod., a aj v konkrétnom priestore, či už je to administratívne územie (kraj, okres, mesto, vidiecka obec), alebo v nejakej geomorfologickej jednotke (Podunajská rovina, Borská nížina, Hornonitrianska kotlina, Chvojnická pahorkatina, Ondavská vrchovina, Štiavnické vrchy a pod.), v chránenom území (NP Veľká Fatra, CHKO Záhorie a pod.) či v zariadeniach cestovného ruchu (hotel, penzión, wellness, športové ihrisko, kongresová sála a pod.).

Aktéri v turizme teda pôsobia v konkrétnom čase a v konkrétnom území, rovnako služby, aktivity, podujatia, zariadenia späté s cestovným ruchom, ako aj jeho rozvoj, sú realizované tiež v konkrétnom čase a priestore.

Z časových a priestorových dát a údajov sa dajú vyčítať rôzne vzťahy, súvislosti, príčiny, dokonca aj udržateľnosť. Ukazovateľmi sú napr. návštevnosť, počet prenocovaní, počet domácich a zahraničných návštevníkov v ubytovacích zariadeniach a pod. Ako sme však uviedli v úvode, Štatistický úrad SR však nemá k dispozícii ani časové a ani priestorové údaje z cestovného ruchu zamerané na najnižšie územné jednotky, t. j. na mestá a vidiecke obce. Na regionálnej úrovni (kraje, okresy) i miestnej úrovni (mestá a vidiecke obce) teda chýbajú napr. dáta, týkajúce sa zamestnanosti v cestovnom ruchom, jej podiel na celkovej zamestnanosti, ako aj podiel cestovného ruchu na HDP na úrovni okresu/mesta/obce či rôzne indexy a ukazovatele návštevnosti miest a vidieckych obcí, destinácií, stredísk cestovného ruchu. Tiež chýba komplexná štatistika dennej návštevnosti (jednodňových návštevníkov a rezidentov). Nie sú údaje na miestnej úrovni o intenzite prenocovaní, t. j. rôzne prepočty týkajúce sa prenocovaní (napr. na počet stálych obyvateľov vidieckej obce) a nie sú ani prepočty vzťahujúce sa k hustote ubytovacích zariadení na miestnej úrovni (počet ubytovacích kapacít na 1 km² zastavaného územia vidieckej obce). Absentujú teda dáta, tým pádom chýba ich objektívna aktuálna interpretácia o návštevnosti, sezónnosti, únosnosti a udržateľnosti.

Tiež zo správ chránených území nie sú k dispozícii takéto aktuálne štatistické údaje, ktoré sa týkajú turizmu v chránených územiach. Ročná, príp. sezónna návštevnosť sa v niektorých chránených územiach vykazuje iba odhadom, čo však neodzrkadľuje reálnu situáciu v teréne⁷⁴. Ide o nepresné a nereálne počty, a takto vykázaná návštevnosť je

⁷⁴ Počet návštevníkov sa vyžaduje spočítaním aut, parkujúcich na parkovisku v doline pri vstupe na turistický chodník, s posádkou 3 osôb, t. j. počet aut na parkovisku sa vynásobí tromi a získa sa „počet“ návštevníkov. Nejde teda o ukazovateľ reálnej návštevnosti.

oprávnené spochybniteľná. Úplne teda chýbajú reálne údaje o sezónnej návštevnosti (nielen) chránených území, ale aj ročná, mesačná, týždenná či denná návštevnosť. Potom nie je možné presne určiť top obdobie, t. j. špičku, maximum návštevníkov a tzv. hluché obdobie, t. j. najmenší počet návštevníkov v danej lokalite. Tiež nie je možné určiť presuny návštevníkov v rámci lokalít (návštevnícke toky), lebo pohyb návštevníkov sa nemonitoruje.

V zahraničí sa monitoring návštevnosti v chránených i nechránených územiach vykonáva. Ide o sledovanie nielen jednotlivých atraktívnych miest, t. j. určitých bodov, ale sa monitorujú aj línie, t. j. turistické, cyklistické, bežkárske, horolezecké, ferratové, náučné a tematické trasy a aj celé plochy (zóny, oblasti). Tým získavajú reálne počty o návštevnosti a tiež vedú vyhodnotiť únosnosť (zaťažiteľnosť) územia a vedú sa vyjadriť aj k udržateľnosti. Na základe výsledkov potom dokážu manažovať návštevnícke toky a v prípade zaťaženia určitého územia vedú návštevníkov presmerovať. Tým zosúladi rozvoj turizmu, ochranu životného prostredia, ochranu prírody a krajiny a udržateľnosť.

Aby sme mohli aspoň modelovo určiť, aká je situácia v rámci priestorového aspektu cestovného ruchu, zamerali sme sa na **návštevnosť** urbánnych sídiel (miest), ktoré sú v zázemí skúmaných chránených území. Tieto údaje sa vzťahujú k počtu návštevníkov, ktorí v týchto mestách prenocovali, pretože neexistujú dáta, ktoré zaznamenajú počty jednodňových návštevníkov (teda tých, ktorí prídu do mesta, ale v ňom neprenocujú). Potom sme sa zamerali na počet ubytovacích zariadení, určenie intenzity prenocovaní a hustoty ubytovacích kapacít. Tieto ukazovatele: návštevnosť, intenzita a hustota sú bežne sledované a vyhodnocované v zahraničí, lebo okrem priestorového aspektu (štát, kraj, okres, mesto, destinácia, stredisko CR), majú aj spomínaný časový aspekt, t. j. poskytujú významné doplňujúce údaje na vyhodnotenie mesačnej, štvrťročnej a ročnej sezóny. Návštevnosť, intenzita a hustota tiež naznačujú ekonomický, sociálny a environmentálny aspekt územia. Tiež (do určitej miery) odzrkadľujú investičnú a podnikateľskú činnosť v území. A ak by sme ich prepočítali na miestny región, tak sa nám ukáže jeho rozvinutosť alebo nerozvinutosť.

V **Tab. 13** sú uvedené štatistické údaje z r. 2020 a 2019, ktoré sa týkajú:

- 1) návštevnosti v mestách, ktoré tvoria urbánne zázemie skúmaných chránených území;
- 2) rozdielu v návštevnosti v týchto dvoch rokoch. V každom meste ide o pokles návštevnosti, tak celkovej, ako aj návštevnosti domácimi a zahraničnými návštevníkmi, čo bolo spôsobené šíriacim sa koronavírusom v r. 2020 a následným vyhlásením núdzového stavu, v ktorom bol zahrnutý aj zákaz cestovania z okresu do okresu a zo štátu do štátu v záujme ochrany zdravia a života obyvateľov.

Najvyšší rozdiel v celkovej návštevnosti bol v Topoľčanoch, kedy v tomto meste došlo k poklesu návštevníkov v r. 2020 oproti r. 2019 až o -68,08 %. Druhý najvyšší pokles mala Žilina (-60,81 %) a potom Banská Bystrica (-59,92 %). Najvyšší pokles v rámci domácich

návštevníkov mal D. Kubín (-92,79 %) a v rámci zahraničných návštevníkov B. Štiavnica (-81,88 %).

Schneiderov index (Tab. 14) v r. 2020 a 2019 nám vyjadruje podiel počtu návštevníkov na 100 trvalo bývajúcich obyvateľov. Najvyšší medziročný rozdiel v rámci všetkých návštevníkov (ako aj domácich a zahraničných) majú mestá Bojnice (-534,25), T. Teplice (-284,21) a B. Štiavnica (-150,59).

Tab. 13 Návštevnosť miest v zázemí skúmaných chránených území v r. 2020 a 2019

Chránené územie	Mesto	Návštevnosť v r. 2020 a 2019								
		Celková (počet návštevníkov)			Domáci (počet návštevníkov)			Zahr. (počet návštevníkov)		
		2020	2019	Rozdiel 2020/2019 (%)	2020	2019	Rozdiel 2020/2019 (%)	2020	2019	Rozdiel 2020/2019 (%)
NP Malá Fatra	Martin	19 332	38 433	-49,70 %	15 345	26 875	-42,90 %	3 987	11 558	-65,50 %
	Žilina	40 331	102 901	-60,81% (2)	28 750	64 692	-55,56 %	11 581	38 209	-69,69 %
	D. Kubín	15 523	24 189	-35,83 %	1 306	18 115	-92,79 %	2 463	6 074	-59,45 %
NP Veľká Fatra	B. Bystrica	29 572	73 774	-59,92% (3)	23 079	51 736	-55,39 %	6 493	22 038	-70,54 %
	T. Teplice	21 421	39 255	-45,43 %	18 894	31 769	-40,53 %	2 527	7 486	-66,24 %
	Ružomberok	47 155	71 123	-33,70 %	35 536	47 171	-24,67 %	11 619	23 952	-51,49 %
CHKO Štiavnické vrchy	Zvolen	22 050	43 588	-49,41 %	17 957	32 280	-44,37 %	4 093	11 308	-63,80 %
	Krupina	2 082	3 457	-39,77 %	1 886	2 808	-32,83 %	196	649	-69,80 %
	B. Štiavnica	24 093	39 035	-38,28 %	22 603	30 813	-26,64 %	1 490	8 222	-81,88 %
	Žarnovica	1 581	1 171	35,01 %	1 581	1 166	35,59 %	0	5	-100,00 %
	Žiar nad Hr.	3 128	6 569	-52,38 %	2 532	4 754	-46,74 %	596	1 815	-67,16 %
CHKO Ponitrie	Nitra	30 221	74 594	-59,49 %	19 167	40 334	-52,48 %	11 054	34 260	-67,73 %
	Bojnice	29 848	56 678	-47,34 %	26 795	44 332	-39,56 %	3 053	12 346	-75,27 %
	Prievidza	4 959	10 380	-52,23 %	3 890	8 452	-53,98 %	1 069	1 928	-44,55 %
	Partizánske	6 746	12 326	-45,27 %	2 949	3 771	-21,80 %	3 797	8 555	-55,62 %
	Topoľčany	1 736	5 439	-68,08 % (1)	1 263	4 434	-71,52 %	473	1 005	-52,94 %
	Zl. Moravce	2 747	5 149	-46,65 %	1 745	3 418	-48,95 %	1 002	1 731	-42,11 %
CHKO Záhorie	Senica	4 353	10 141	-57,08 %	3 474	6 600	-47,36 %	879	3 541	-75,18 %
	Skalica	3 951	9 650	-59,06 %	2 919	5 333	-45,27 %	1 032	4 317	-76,09 %
	Malacky	4 413	8 513	-48,16 %	3 041	5 396	-43,64 %	1 372	3 117	-55,98 %

Zdroj: Podklady zo ŠÚ SR (2021), vlastné vypracovanie výpočtov (2021)

Tab. 14 Schneiderov index v r. 2020 a 2019

Chránené územie	Mesto	Schneiderov index v r. 2020 a 2019 (podiel počtu návštevníkov na 100 trvalo bývajúcich obyvateľov)								
		Podiel všetkých návštevníkov na 100 trvalo býv. obyvateľov			Podiel domácich návštevníkov na 100 trvalo býv. obyvateľov			Podiel zahr. návštevníkov na 100 trvalo býv. obyvateľov		
		2020	2019	Rozdiel 2020-2019	2020	2019	Rozdiel 2020-2019	2020	2019	Rozdiel 2020-2019
NP Malá Fatra	Martin	35,96	71,49	-35,53	28,54	49,99	-21,45	7,42	21,50	-14,08
	Žilina	50,17	128,01	-77,84	35,76	80,48	-44,71	14,41	47,53	-33,13
	D. Kubín	83,68	130,40	-46,72	7,04	97,65	-90,61	13,28	32,74	-19,47
NP Veľká Fatra	B. Bystrica	38,05	94,92	-56,87	29,70	66,57	-36,87	8,35	28,36	-20,00
	T. Teplice	341,37	625,58	-284,21(2)	301,10	506,28	-205,18 (2)	40,27	119,30	-79,03 (2)
	Ružomberok	178,92	269,87	-90,94	134,84	178,98	-44,15	44,09	90,88	-46,80
CHKO Štiavnické vrchy	Zvolen	52,39	103,55	-51,17	42,66	76,69	-34,03	9,72	26,86	-17,14
	Krupina	26,44	43,90	-17,46	23,95	35,66	-11,71	2,49	8,24	-5,75
	B. Štiavnica	242,82	393,42	-150,59(3)	227,81	310,55	-82,75 (3)	15,02	82,87	-67,85 (3)
	Žarnovica	25,80	19,11	6,69	25,80	19,03	6,77	0,00	0,08	-0,08
	Žiar nad Hr.	16,76	35,19	-18,43	13,56	25,46	-11,90	3,19	9,72	-6,53
CHKO Ponitrie	Nitra	39,75	98,11	-58,36	25,21	53,05	-27,84	14,54	45,06	-30,52
	Bojnice	594,34	1128,59	-534,25(1)	533,55	882,76	-349,20 (1)	60,79	245,84	-185,05 (1)
	Prievidza	10,99	22,99	-12,01	8,62	18,72	-10,11	2,37	4,27	-1,90
	Partizánske	30,58	55,88	-25,30	13,37	17,10	-3,73	17,21	38,78	-21,57
	Topoľčany	7,10	22,26	-15,15	5,17	18,14	-12,98	1,94	4,11	-2,18
	Zl. Moravce	24,47	45,86	-21,39	15,54	30,44	-14,90	8,92	15,42	-6,49
CHKO Záhorie	Senica	21,55	50,21	-28,66	17,20	32,68	-15,48	4,35	17,53	-13,18
	Skalica	26,34	64,33	-37,99	19,46	35,55	-16,09	6,88	28,78	-21,90
	Malacky	25,40	48,99	-23,60	17,50	31,05	-13,55	7,90	17,94	-10,04

Zdroj: Podklady zo ŠÚ SR (2021), vlastné vypracovanie výpočtov (2021)

Ubytovacie zariadenia patria do infraštruktúry cestovného ruchu. Zamerali sme sa na ich počet, na počet izieb, lôžok a počet prenocovaní v r. 2020 a 2019 (Tab. 15). Z tabuľky sa dá vyčítať len veľmi mierny (takmer nevýrazný) pokles počtu ubytovacích zariadení, izieb a lôžok. Počet ubytovacích zariadení do určitej miery odzrkadľuje veľkosť mesta, ako aj jeho socioekonomický aspekt a potenciál pre turizmus.

Tab. 15 Ubytovacie zariadenia v mestách v zázemí skúmaných chránených území v r. 2020 a 2019

Chránené územie	Mesto	Ubytovacie zariadenia CR v r. 2020 a v r. 2019									
		Počet ubyt. zariad.		Počet izieb spolu		Počet lôžok spolu		z toho stále lôžka		Počet izieb dostupných osobám so znížen. mobilitou	
		2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019
NP Malá Fatra	Martin	30	30	601	601	1573	1593	1528	1555	10	8
	Žilina	42	42	989	994	2144	2175	2077	2109	9	9
	D. Kubín	19	18	318	318	881	868	789	774	9	12
NP Veľká Fatra	B. Bystrica	41	42	785	847	1862	1929	1757	1798	17	10
	T. Teplice	23	25	592	596	1382	1391	1208	1234	6	9
	Ružomberok	54	56	743	884	2038	2430	1684	2071	11	20
CHKO Štiavnické vrchy	Zvolen	20	20	414	403	1199	925	836	834	16	16
	Krupina	6	6	44	44	115	119	107	102	0	0
	B. Štiavnica	46	48	368	408	984	1073	849	931	6	7
	Žarnovica	7	8	43	64	122	185	122	185	1	1
	Žiar n. Hr.	3	3	76	79	150	155	147	148	2	1
CHKO Ponitrie	Nitra	31	34	876	905	1902	1991	1806	1889	36	36
	Bojnice	37	37	896	895	1980	2003	1845	1843	34	35
	Prievidza	12	12	154	167	348	394	336	363	7	9
	Partizánske	6	7	93	104	252	268	221	244	0	0
	Topoľčany	4	5	83	102	256	307	256	305	5	5
	Zl. Moravce	4	4	84	84	170	170	153	151	1	1
CHKO Záhorie	Senica	10	10	261	263	568	572	564	568	7	7
	Skalica	10	10	138	143	291	301	273	281	3	2
	Malacky	5	5	97	93	242	236	232	225	0	0

Zdroj: ŠÚ SR (2021)

Veľké rozdiely sú už v počte prenocovaní v r. 2020 a v r. 2019 (Tab. 16). Najviac prenocovaní v r. 2020 bolo v meste Bojnice (cez 197 tis.) a Turčianske Teplice (cez 162 tis.), ako aj v r. 2019 práve v týchto dvoch mestách (cez 325 tis. v Bojniciach a cez 258 tis. v T. Tepliciach). Tu je však potrebné uviesť, že v obidvoch týchto mestách sú kúpele (Bojnice medzinárodného významu), ktoré sú vyhľadávané nielen pacientmi, ktorým je indikovaná medicínska kúpeľná liečba, ale aj samoplatcami. Obidve tieto skupiny (pacienti a samoplatcovia) sa najviac podieľajú na počte prenocovaní.

Najväčší pokles v počte prenocovaní mali Topoľčany (-71,89 %), potom Senica (-65,90 %) a Skalica (-65,17 %). Aj na tomto ukazovateli už vidieť zavedenie a dodržiavanie protipandemických opatrení, t. j. zákaz cestovať z okresu do okresu a zo štátu do štátu, tvrdý lockdown v 1. a 2. vlne koronakrízy, zastavenie poskytovania všetkých služieb cestovného ruchu a aj niektorých druhov výroby v hospodárstve. A tým aj majitelia ubytovacích i stravovacích zariadení pristúpili k zatvoreniu svojich prevádzok a poskytovatelia iných a doplnkových služieb v CR ich kvôli koronakríze tiež nemohli poskytovať. Pre Senicu a Skalicu ešte platí, že sú to mestá v pohraničí, t. j. v blízkosti českých hraníc, takže aj návštevníci z Moravy a Čiech, ktorí sú podstatnou klientelou, tiež

nemohli v r. 2020 na Slovensko vycestovať, keďže zákaz vycestovania za účelom rekreácie za hranice okresov a aj za hranice štátu zaviedla aj Česká republika.

Tab. 16 Počty prenocovaní a ich rozdiel v r. 2020 a 2019

Chránené územie	Mesto	Počet prenocovaní v r. 2020 a 2019			
		2020	2019	Rozdiel v r. 2020 a 2019	
NP Malá Fatra	Martin	45 996	88 729	-42 733	-48,16 %
	Žilina	88 073	214 077 (3)	-126 004	-58,86 %
	Dolný Kubín	41 411	58 857	-17 446	-29,64 %
NP Veľká Fatra	B. Bystrica	60 649	145 065	-84 416	-58,19 %
	T. Teplice	162 735 (2)	258 623 (2)	-95 888	-37,08 %
	Ružomberok	142 971 (3)	195 446	-52 475	-26,85 %
CHKO Štiavnické vrchy	Zvolen	40 560	81 162	-40 602	-50,03 %
	Krupina	5 513	7 379	-1 866	-25,29 %
	B. Štiavnica	46 407	75 242	-28 835	-38,32 %
	Žarnovica	5 064	5 359	-295	-5,50 %
	Žiar n. Hron.	5 399	12 444	-7 045	-56,61 %
CHKO Ponitrie	Nitra	75 409	179 046	-103 637	-57,88 %
	Bojnice	197 286 (1)	325 672 (1)	-128 386	-39,42 %
	Prievidza	7 646	17 725	-10 079	-56,86 %
	Partizánske	15 988	27 906	-11 918	-42,71 %
	Topoľčany	3 668	13 050	-9 382	-71,89 (1) %
	Zl. Moravce	7 162	11 322	-4 160	-36,74 %
CHKO Záhorie	Senica	9 477	27 794	-18 317	-65,90 (2) %
	Skalica	7 645	21 950	-14 305	-65,17 (3) %
	Malacky	10 420	22 700	-12 280	-54,10 %

Zdroj: Podklady zo ŠÚ SR (2021), vlastné vypracovanie výpočtov (2021)

V rámci **intenzity prenocovaní** sme sa zamerali na počet prenocovaní na km² zastavaného územia obce, ako aj na 100 stálych obyvateľov. Zistili sme, že v r. 2020 bola najvyššia intenzita v Bojniciach, potom v Turčianskych Tepliciach a Ružomberku (Tab. 17). Najvyššia **hustota ubytovacích kapacít** na km² zastavaného územia obce, ako aj na 100 obyvateľov obce bola tiež v Bojniciach, Turčianskych Tepliciach a potom v B. Štiavnici.

Významným faktorom intenzity a hustoty v mestách Bojnice a T. Teplice je, ako sme už uviedli pri návštevnosti, ich kúpeľná funkcia, vplyvom ktorej dochádza k rozširovaniu ubytovacích kapacít, poskytovaných služieb, ako aj k výstavbe a prestavbe potrebnej kúpeľnej infraštruktúry, napr. chodníky pre pacientov-vozičkárov a návštevníkov kúpeľov, rozšírenie a úprava kúpeľného parku, rozšírenie poskytovaných medicínskych a rekreačných služieb, nový aquapark a jeho služby.

V prípade Banskej Štiavnice ide ešte o významné faktory, a to: jej zaradenie na zoznam UNESCO, jej výnimočný krajinný a urbánny ráz, históriu, baníctvo, geopark, architektúru, kultúru, osobnosti, pamiatky a pod., čo ju robí jedným z najnavštevovanejších miest Slovenska s výnimočným genius loci. Tieto faktory sa podieľali na zvýšení počtu lôžok, atraktivít a príťažlivých podujatí na území mesta a aj v jeho rurálnom okolí, čo podnietilo nárast (pred pandemiou) návštevnosti v samotnej Banskej Štiavnici.

Tab. 17 Intenzita prenocoaní a hustota ubytovacích zariadení v mestách v zázemí skúmaných chránených územiach v r. 2020

Chránené územie	Mesto	Intenzita prenocoaní v r. 2020			Hustota ubytov. zariadení v r. 2020		
		Počet prenocoív.	Intenzita (počet prenocoív. na km ² zastavaného územia obce)	Intenzita (počet prenocoív. na 100 trvalo bývajúcich obyv. Charvátov index)	Počet stálych lôžok	Hustota (počet ubyt. kapacít na km ² zastav. územia obce)	Hustota (počet ubyt. kapacít na 100 trvalo bývajúcich obyv. obce)
NP Malá Fatra	Martin	45 996	4 027,67	85,55	1528	133,80	2,84
	Žilina	88 073	5 267,52	109,56	2077	124,22	2,58
	D. Kubín	41 411	11 345,48	223,24	789	216,16	4,25
NP Veľká Fatra	B. Bystrica	60 649	4 191,36	78,04	1757	121,42	2,26
	T. Teplice	162 735	42 712,60 (2)	2593,39 (2)	1208	317,06 (2)	19,25 (2)
	Ružomberok	142 971	18 738,01 (3)	542,48 (3)	1684	220,71	6,39
CHKO Štiavnické vrchy	Zvolen	40 560	4 229,41	96,36	836	87,17	1,99
	Krupina	5 513	1 650,60	70,01	107	32,04	1,36
	B. Štiavnica	46 407	12 749,18 (3)	467,72	849	233,24 (3)	8,56 (3)
	Žarnovica	5 064	1 848,18	82,64	122	44,53	1,99
	Žiar nad Hr.	5 399	1 020,60	28,92	147	27,79	0,79
CHKO Ponitrie	Nitra	75 409	4 015,39	99,19	1806	96,17	2,38
	Bojnice	197 286	100 656,12 (1)	3928,43 (1)	1845	941,33 (1)	36,74 (1)
	Prievidza	7 646	1 053,17	16,94	336	46,28	0,74
	Partizánske	15 988	3 600,90	72,48	221	49,77	1,00
	Topoľčany	3 668	702,68	15,01	256	49,04	1,05
	Zl. Moravce	7 162	2 280,89	63,79	153	48,73	1,36
CHKO Záhorie	Senica	9 477	1 625,56	46,92	564	96,74	2,79
	Skalica	7 645	2 135,47	50,97	273	76,26	1,82
	Malacky	10 420	1 648,73	59,97	232	36,71	1,34

Zdroj: Podklady zo ŠÚ SR (2021), vlastné vypracovanie výpočtov (2021)

Infraštruktúra predstavuje súbor zariadení a služieb, ktoré prispievajú k napĺňaniu potrieb návštevníka a aj k jeho zážitku. Ide o:

- ubytovacie zariadenia a ich služby (napr. hotely, penzióny, chaty, ubytovne a pod.)
- stravovacie zariadenia a ich služby (reštaurácie, kaviarne, bary, cukrárne a pod.)
- športovo-rekreačné zariadenia a ich služby (napr. ihrisko, kúpalisko/krytá plaváreň/bazén/aquapark, sauna/fitness/wellness, zimný štadión, lanovka, lyžiarsky vlek, požičovňa športových potrieb/servis, verejná lyžiarska škola, zjazdová trať, lyžiarska bežecká trať, turistický chodník, cykloturistická trasa, poľovníctvo, rybolov, jazda na koni a i.);
- kultúrne a zábavné zariadenia a ich služby (napr. divadlo, galéria, kino, knižnica, múzeum, kongresové centrum, kasíno a i.);
- cestovná kancelária/agentúra, turistická informačná kancelária (TIC), sprievodcovia a ich služby;

- dopravné zariadenia a ich služby (napr. MHD, autobusová, železničná, letecká, vodná doprava, parkoviská, požičovňa aut, autoservis, servis bicyklov a i.);
- zdravotnícke zariadenia a ich služby (napr. nemocnica, poliklinika, lekáreň a i.);
- záchranné zariadenia a ich služby (napr. horská služba, vodná záchranná služba, polícia a i.);
- obchodné a komunálne zariadenia a ich služby (napr. obchodný dom, potraviny, predajňa športových potrieb, očná optika, holičstvo, kaderníctvo, kozmetika a i.);
- ostatné zariadenia a ich služby (napr. pošta, banka, bankomat, poisťovňa a i.)

V rámci prírodného turizmu však nejde o budovanie ďalšej masívnej infraštruktúry, využíva sa predovšetkým tá, ktorá už v chránenom území existuje, resp. sa využíva tá, ktorá existuje v príslušnom urbánno-rurálnom zázemí skúmaného chráneného územia. Tým sa prispieva k zachovávaniu prírodných, krajinných a kultúrnych hodnôt.

4.4 Vyhodnotenie prieskumu z terénu – dotazníky a interview

V rámci dotazníkového prieskumu sme od 15. júna 2021 do 31. augusta 2021 zrealizovali dotazníkový prieskum, ktorý sa týkal názorov návštevníkov, ktorí aspoň na jeden deň navštívili skúmané územia. Respondenti vyplňali dotazníky v teréne (turistické chodníky a cyklochodníky) a pri zaujímavých rekreačných lokalitách, napr. pri tajchoch, kalváriách, rozhľadni, kaštieli, v meste i vo vidieckej obci.

Zo všetkých piatich skúmaných území sme vyhodnotili spolu 1 750 dotazníkov, z nich prišlo 325 online. Za každé skúmané územie sme vyhodnotili po 350 dotazníkov. Dotazník je v **PRÍLOHE č. 5**.

V dotazníku sme sa zamerali na **demografické otázky**:

- 1) Pohlavie
- 2) Trvalý pobyt (v kraji)
- 3) Vek

a **na odborné otázky**:

- 4) Výber chráneného územia
- 5) Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy
- 6) Motívy a aktivity návštevníkov
- 7) Očakávania návštevníkov
- 8) Ochota platiť/neplatiť poplatok za vstup do chráneného územia, pričom poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie
- 9) Výška poplatku za jeden vstup
- 10) Existencia/neexistencia miestnych produktov
- 11) Zakúpené miestne produkty a služby
- 12) Odporúčania na vytvorenie pracovných miest v regióne vybraného chráneného územia (podľa návštevníkov)

Vyhodnotenie dotazníkov od návštevníkov NP Malá Fatra⁷⁵

Otázka č.1 – č. 5

1. Pohlavie, 2. Trvalý pobyt v kraji, 3. Vek, 4. Výber chráneného územia, 5. Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy.

Dotazník vyplnilo 350 respondentov. Žien 171, čo je 48,86 % z počtu respondentov NP Malá Fatra a 179 mužov, čo je 51,14 % z počtu respondentov NP Malá Fatra.

Najviac návštevníkov NP Malá Fatra bolo zo Žilinského kraja (101 osôb; 28,86 %) a to vo veku 50-59 rokov (108 osôb; 30,86 %).

Prevládali jednodňoví návštevníci (217 osôb; 62 %).

Otázka č. 6:

6. Aké sú vaše motívy a aktivity ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia (vyberte viac možností).

Poradie motívov a aktivít návštevníkov v NP Malá Fatra je takého:

1. Pešia turistika (330; 94,19 %).
2. Návšteva hradov, zámkov, zrúcanín (322; 91,86 %).
3. Pobyt v prírode a prechádzky (287; 81,98 %).
4. Zjazdové lyžovanie (214; 61,05 %)
5. Cykloturistika (203; 58,14 %).

Otázka č. 7:

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia sú (vyberte viac možností).

Očakávania návštevníkov NP Malá Fatra majú takého poradie:

1. Nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce (346; 98,84 %).
2. Autentický zážitok (338; 96,51 %).
3. Spoznanie kultúrno-historického dedičstva a historických pamiatok (301; 86,05 %).
4. Kvalitné ubytovanie, strava a ďalšie poskytované služby (291; 83,14 %).
5. Prekonanie seba samého (spoznanie nových lokalít, hrebeňovka a pod.) (260; 74,47 %)

V rámci „Iné“ uviedli respondenti:

„Nestretne medveďa/diviaka.“

„Bude pekné počasie.“

„Dostanem pravé halušky s bryndzou.“

„Budeme mať kde zaparkovať.“

„Vychutnám si hrady, zrúcaniny a výhľady z nich.“

„Tešíme sa na pekný penzión, príjemné a útulné bývanie.“

⁷⁵ Všetky grafy z dotazníkového prieskumu sú v PRÍLOHE č. 8.

Otázka č. 8:

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie?

Prevažuje odpoveď „Nie“, označilo ju 211 osôb (60,29 %). „Áno“ odpovedalo 139 osôb (39,71 %).

Otázka č. 9:

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

Výšku poplatku pre NP Malá Fatra uviedli návštevníci v cenách: jedno, dve, tri, päť a desať eur. V **Tab. 18** sú uvedené relatívne počty osôb (v %) ochotné zaplatiť poplatok, ako aj v absolútnych číslach (abs.). Priemerná cena poplatku pre NP Malá Fatra vyšla na **1,46** eur.

Tab. 18 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup? ⁷⁶

Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	Respondenti NP Malá Fatra	
	%	abs.
poplatok 1 euro	29,71	104
poplatok 2 eurá	6,57	23
poplatok 3 eurá	2,29	8
poplatok 5 eur	0,57	2
poplatok 10 eur	0,57	2
spolu	39,71	139

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

⁷⁶ Názvy tabuliek vzťahujúce sa k dotazníkovému prieskumu sú **písané kurzívou**.

Otázka č. 10:

10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia: Existuje, Neexistuje, Nevie.

Až 348 osôb (99,43 %) uviedlo, že „Existuje.“ Iba dvaja (0,57 %) označili „Nevie“.

Otázka č. 11:

11. Uvedte miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili.

Uviedli hlavne tieto:

- ✓ Parenice, ovčí syr, korbáčiky, žinčica, bryndza, oštiepky.
- ✓ Halušky, domáce polievky: kapustnica, šošovicová, fazuľová, hubová.
- ✓ Domáce klobásy, jaternice, slanina.
- ✓ Domáci chlieb a domáce pečivo, pečené buchty.
- ✓ Rebarborový mrežovník, kysnuté koláče, šiflíky s kapustou, podplameník.
- ✓ Slivovica, pivo, kofola.
- ✓ Ubytovanie a stravovanie v penzióne.
- ✓ Vyrezávané a kožené suveníry.

Otázka č. 12:

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest.

Návrhy respondentov na vytvorenie pracovných miest sú uvedené v **Tab. 19**, pričom najviac navrhujú poskytovateľov ubytovacích služieb (317; 90,57 %), kuchára zameraného na miestnu gastronómiu (222; 63,42 %), prepravcu batožiny (172; 49,14 %). Potom nasleduje poskytovateľ stravovacích služieb (124; 35,43 %) a záhradník (97; 27,71 %).

Tab. 19 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov NP Malá Fatra

Návrhy na vytvorenie pracovných miest	Respondenti NP Malá Fatra	
	%	abs.
Poskytovateľ ubytovacích služieb	90,57	317 (1)
Poskytovateľ stravovacích služieb	35,43	124
Pracovník v informačnom centre	5,14	18
Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre)	0,00	0
Správca minifarmy hospodárskych zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)	2,29	8
Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony)	27,71	97
Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)	5,14	18
Sprievodca na hipoturistiku (turistika na koni)	1,14	4
Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločn. a pod.)	0,00	0
Pracovník v požičovni bicyklov a turistických potrieb	3,42	12
Prepravca batožiny	49,14	172 (3)
Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)	63,42	222 (2)
Neviem	0,00	0

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Iba 4 návrhy (1,14 %) boli na pracovné miesto „Sprievodca na hipoturistiku“ a nula návrhov na „Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre)“ a „Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)“

V rámci „Iné“ uviedli ďalšie profesie:

„Čašníci“, „Chyžné“, „Lanovkári“, „Strážca parkovísk, t. j. vybudovať parkoviská pre návštevníkov.“ „Všetky profesie, ktoré tu pomôžu cestovnému ruchu.“

Vyhodnotenie dotazníkov od návštevníkov NP Veľká Fatra

Otázka č.1 – č. 5

1. Pohlavie, 2. Trvalý pobyt v kraji, 3. Vek, 4. Výber chráneného územia, 5. Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy.

Dotazník vyplnilo 350 respondentov. Žien 188, čo je 53,71 % z počtu respondentov NP Veľká Fatra a 162 mužov, čo je 46,29 % z počtu respondentov NP Veľká Fatra.

Najviac respondentov NP Veľká Fatra bolo z Banskobystrického kraja (112; 32 %) a zo Žilinského kraja (101; 28,86 %).

Najviac ich bolo vo veku 40-49 rokov (112 ; 32 %).

Prevládali jednodňoví návštevníci (228; 65,14 %).

Otázka č. 6:

6. Aké sú vaše motívy a aktivity ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia (vyberte viac možností).

Poradie motívov a aktivít návštevníkov v NP Veľká Fatra a v jeho zázemí je takéto:

1. Pešia turistika (347; 99,02 %).
2. Cykloturistika (319; 91,18 %).
3. Návšteva hradov, zámkov, zrúcanín (311; 88,73 %).
4. Pobyt v prírode a prechádzky (293; 83,82 %).
5. Bežkovanie (281; 80,39 %).

Otázka č. 7:

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia sú (vyberte viac možností).

Poradie očakávaní respondentov NP Veľká Fatra:

1. Nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce (350; 100 %).
2. Autentický zážitok (347; 99,02 %).
3. Spoznanie kultúrno-historického dedičstva a historických pamiatok (311; 88,73 %).
4. Dosiahnutie najvyššieho bodu v danom území (305; 87,25 %).
5. Prekonanie seba samého (spoznanie nových lokalít, hrebeňovka a pod.) (238; 68,14 %).

V rámci „Iné“ respondenti uviedli:

„Nestretnem medveďa.“

„Nestretnem diviaka.“

„Konečne sa dostanem tam, kde som ešte nebol.“

„Dúfam, že bude pekné počasie aj hore na túre.“

„Oddýchnem si od manželky.“

„Nebudeme zase pešo šlapať na Kráľovú studňu, kvôli vymytej ceste, po ktorej tourbus neprejde. Treba tu už konečne urobiť poriadnu asfaltku a dať e-busy.“ (toto uviedlo 244 osôb z 350 respondentov, čo je 69,80 % zo všetkých respondentov z NP Veľká Fatra).

„Stretnem nových ľudí.“

„Zmysluplne strávim voľný čas.“

„Stretnem sa s mojou turistickou/cyklistickou partiou.“

Otázka č. 8:

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie?

Prevažuje odpoveď „Nie“, označilo ju 247 osôb (70,57 %). „Áno“ odpovedalo 103 (29,43 %).

Otázka č. 9:

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

Výšku poplatku pre NP Veľká Fatra uviedli respondenti v cenách: jedno, dve, tri a päť eur. V **Tab. 20** sú uvedené relatívne počty osôb ochotné zaplatiť poplatok (v %), ako aj v absolútnych číslach (abs.). Priemerná cena poplatku vyšla na **1,12** eur.

Tab. 20 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?

Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	Respondenti NP Veľká Fatra	
	%	abs.
poplatok 1 euro	26,29	92
poplatok 2 eurá	2,57	9
poplatok 3 eurá	0,57	2
poplatok 5 eur	0,00	0
poplatok 10 eur	0,00	0
spolu	29,43	103

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 10:

10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia: Existuje, Neexistuje, Nevie.

Až 349 osôb (99,71 %) uviedlo, že „Existuje.“ Iba jeden respondent označil „Neviem“ (0,29 %).

Otázka č. 11:

11. Uvedte miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili.

Uviedli hlavne tieto:

- ✓ Halušky, palacinky, domáce buchty, guláš, pirohy na sladko a slano.
- ✓ Štrúdle, čučoriedkový koláč, tvarožník, makovník, zmrzlina.
- ✓ Kapustnica, hubová, šošovicová, fazuľová polievka.
- ✓ Domáci džem, domáci med, domáce pečivo, domáce klobásy.
- ✓ Pivo, slivovica, medovina, džúsy.
- ✓ Ubytovanie a stravovanie v penzióne, hoteli.
- ✓ Magnetky; odznak; pohľadnica; pečiatky, ktoré zbieram.

Otázka č. 12:

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest.

Návrhy respondentov na vytvorenie pracovných miest sú uvedené v **Tab. 21**, pričom najviac navrhujú poskytovateľov stravovacích (328; 93,71 %) a ubytovacích služieb (312; 89,14 %), kuchára zameraného na miestnu gastronómiu (305; 87,14 %), záhradníka (93; 26,57 %) a prepravcu batožiny (24; 6,86 %).

Tab. 21 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov NP Veľká Fatra

Návrhy na vytvorenie pracovných miest	Respondenti NP Veľká Fatra	
	%	abs.
Poskytovateľ ubytovacích služieb	89,14	312 (2)
Poskytovateľ stravovacích služieb	93,71	328 (1)
Pracovník v informačnom centre	2,85	10
Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agent.)	0,00	0
Správca minifarmy hospodárskych zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)	2,28	8
Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony)	26,57	93
Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)	3,43	12
Sprievodca na hipoturistiku (turistika na koni)	2,00	7
Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)	0,00	0
Pracovník v požičovni turistických potrieb	4,00	14
Prepravca batožiny	6,86	24
Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)	87,14	305 (3)
Neviem	0,00	0

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Iba 7 návrhov (1,96 %) bolo na „Sprievodca na hipoturistiku“ a nula návrhov na „Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre)“ a „Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)“

V rámci „Iné“ uviedli aj:

„Čašník.“

„Cestári – na urgentné vybudovanie asfaltovej cesty na Kráľovu studňu a potom dať pravidelné e-busy.“

„Rozšírenie parkoviska v Blatnici a v Gaderi, a aj inde, napr. pri Šútovskom jazere.“

„Konečne zrenovovať všetky kaštiele v Turčianskej kotline. Pracovnou silou by boli nezamestnaní a miestni obyvatelia. Je to naše bohatstvo a tu na Slovensku to chátra, pričom by cestovný ruch mohol z návštev kaštieľov dobre prosperovať.“

Vyhodnotenie dotazníkov od návštevníkov CHKO Štiavnické vrchy

Otázka č.1 – č. 5

1. Pohlavie, 2. Trvalý pobyt v kraji, 3. Vek, 4. Výber chráneného územia, 5. Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy.

Dotazník vyplnilo 350 respondentov. Žien 165, čo je 47,14 % z počtu respondentov CHKO Štiavnické vrchy a 185 mužov, čo je 52,86 % z počtu respondentov CHKO Štiavnické vrchy. Najviac respondentov CHKO Štiavnické vrchy bolo z Banskobystrického kraja 98 osôb (28 %).

Najviac ich bolo vo veku 40-49 rokov (102; 29,14 %).

Prevládali jednodňoví návštevníci (201; 57,43 %).

Otázka č. 6:

6. Aké sú vaše motívy a aktivity ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia (vyberte viac možností).

Poradie motívov a aktivít respondentov v CHKO Štiavnické vrchy a v ich zázemí je takéto:

1. Pešia turistika (341; 97,33 %).
2. Návšteva pamiatok UNESCO (328; 93,78 %).
3. Kultúrne podujatia (313; 89,33 %).
4. Návšteva hradov, zámkov, zrúcanín (305; 87,11 %).
5. Pobyt v prírode a prechádzky (292; 83,56 %).

Otázka č. 7:

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia sú (vyberte viac možností).

Poradie očakávaní návštevníkov CHKO Štiavnické vrchy:

1. Autentický zážitok (338; 96,44 %).
2. Spoznávanie kultúrno-historického dedičstva a kultúrnych pamiatok (336; 96 %).

3. Nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce (332; 94,67 %).
4. Dosiahnutie najvyššieho bodu v danom území (289; 82,67 %).
5. Kvalitné ubytovanie, strava a ďalšie poskytované služby (230; 65,78 %).

V rámci **iné** respondenti uviedli:

„Nestretne medveďa/diviaka.“

„Bude to skvelé poznávanie, pekné túry a cyklotúry.“

„Voda v tajchoch bude príjemná na plávanie a osvieženie.“

„Teším sa, že uvidím banskoštiavnickú kalváriu a Dom Maríny, a pamiatky UNESCO.“

„Dúfam, že nebude pršať.“

„Oddýchneme si a zrelaxujeme.“

„Zatrénujem si, zabajkujem si.“

Otázka č. 8:

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie?

Prevažuje odpoveď „Nie“, označilo ju 239 osôb (68,29 %). „Áno“ odpovedalo 111 osôb (31,71 %).

Otázka č. 9:

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

Výšku poplatku pre CHKO Štiavnické vrchy uviedli respondenti v cenách: jedno, dve, tri, päť a desať eur. V **Tab. 22** sú uvedené relatívne počty osôb ochotné zaplatiť poplatok (v %), ako aj v absolútnych číslach (abs.). Priemerná cena poplatku vyšla na **1,46** eur.

Tab. 22 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?

Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	Respondenti CHKO Štiavnické vrchy	
	%	abs.
poplatok 1 euro	24,57	86
poplatok 2 eurá	4,57	16
poplatok 3 eurá	1,43	5
poplatok 5 eur	0,57	2
poplatok 10 eur	0,57	2
spolu	31,71	111

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 10: *10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia: Existuje, Neexistuje, Neviem.*

Až 347 osôb (99,14 %) uviedlo, že „Existuje.“ Iba traja (0,86 %) označili „Neviem.“

Otázka č. 11:

11. Uvedte miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili.

Uviedli hlavne tieto:

- ✓ Párance, šúľance, halušky, trhance, langoše (pri tajchoch), guláš.
- ✓ Štrúdle, mrežovník, nudľanc, haruľa.
- ✓ Zemiaková alebo kukuričná fučka, bírhund (podávané v ubytovaní na súkromí) .
- ✓ Bonbóny (U Divnej pani), čokoláda, káva, zmrzlina.
- ✓ Domáce jablká, domáce slivky, domáci džem.
- ✓ Pivo (ERB), slivovica, kalvados, džúsy.
- ✓ Ubytovanie a stravovanie v penzióne, v hoteli, na súkromí.
- ✓ Sušené bylinky, koreniny, zeleninové biošaláty; biokozmetika.

Otázka č. 12:

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest.

Návrhy respondentov na vytvorenie pracovných miest sú uvedené v **Tab. 23**, pričom najviac navrhujú „Poskytovateľov stravovacích služieb“ (320; 91,42 %), „Kuchára zameraného na miestnu gastronómiu“ (314; 89,71 %) a „Poskytovateľov ubytovacích služieb“ (274; 78,28 %), „Záhradníka“ (170; 48,57 %) a „Prepravcu batožiny“ (20; 5,71 %).

Tab. 23 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov CHKO Štiavnické vrchy

Návrhy na vytvorenie pracovných miest	Respondenti CHKO Štiavnické vrchy	
	%	abs.
Poskytovateľ ubytovacích služieb	78,28	274 (3)
Poskytovateľ stravovacích služieb	91,42	320 (1)
Pracovník v informačnom centre	1,71	6
Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre)	0,00	0
Správca minifarmy hospodárskych zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)	4,57	16
Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony)	48,57	170
Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)	3,42	12
Sprievodca na hypoturistiku (turistika na koni)	2,57	9
Manažér podujatí (kultúrnych, šport., spoločn. a pod.)	1,71	6
Pracovník v požičovni turistických potrieb	5,42	19
Prepravca batožiny	5,71	20
Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)	89,71	314 (2)
Neviem	0,00	0

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Iba 6 návrhov bolo na „Pracovník v informačnom centre“ a na „Manažér podujatí (kultúrnych, šport., spoločenských a pod.).“ Nula návrhov na „Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre).“

V rámci „Iné“ uviedli:

„Čašníci.“

„Brigádnici, nezamestnaní alebo študenti, ktorí by pomáhali pri skrášľovaní verejného priestoru v uliciach – zametanie, polievanie kvetov.“

„Policajti, ktorí večer dbajú na dodržiavanie nočného pokoja (v B. Štiavnic, pri tajchoch), lebo opití návštevníci robia hluk.“

„Dať viac kvetov na námestie, do ulíc, na okná reštaurácií, kaviarní, pamiatok v B. Štiavnic a aj v okolitých dedinách.“

„Plavčici pri tajchoch.“

„Smetiari na odvoz plastových vriec, v ktorých sú smeti.“

„Treba rozšíriť parkovacie miesta pri Belianskom tajchu, Počúvadle a aj inde. Po 9-tej hod. sa už nedá normálne parkovať. Ľudia by za zaparkovanie auta, samozrejme, zaplatili.“

„Vybudovať strážené parkoviská.“

„Pripraviť viac domácich rýchlych jedál v bufetoch pri tajchoch (palacinky, zeleninové a ovocné šaláty).“

„Treba opraviť drevené schody na Sitno. Niektoré nie sú upevnené a dcéra si na nich vytkla členok a spadla.“

„Opraviť drevené zábradlie pri schodoch na Sitno.“

„Dobre by bolo omaľovať fasádu na Chate Andreja Kmeťa na Sitne.“

„Viac spropagovať baníctvo a UNESCO pamiatky.“

Vyhodnotenie dotazníkov od návštevníkov CHKO Ponitrie

Otázka č. 1 – č. 5

1. Pohlavie, 2. Trvalý pobyt v kraji, 3. Vek, 4. Výber chráneného územia, 5. Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy.

Dotazník vyplnilo 350 respondentov. Žien 200, čo je 57,14% z počtu respondentov CHKO Ponitrie a 150 mužov, čo je 42,86 % z počtu respondentov CHKO Ponitrie.

Najviac respondentov CHKO Ponitrie bolo z Nitrianskeho kraja 86 osôb (24,57 %).

Najviac ich bolo vo veku 60 – 69 rokov (81; 23,14 %).

Prevládali jednodňoví návštevníci (211; 60,29 %).

Otázka č. 6:

6. Aké sú vaše motívy a aktivity ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia (vyberte viac možností).

Poradie motívov a aktivít respondentov v CHKO Ponitrie a v ich zázemí je takéto:

1. Kultúrne podujatia (325; 92,95 %).
2. Pešia turistika (310; 88,55 %).
3. Pobyt v prírode a prechádzky (299; 85,46 %).
4. Cykloturistika (296; 84,58 %).
5. Športové podujatia (271; 77,53 %).

Otázka č. 7:

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia sú (vyberte viac možností).

Poradie očakávaní respondentov CHKO Ponitrie:

1. Nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce (347; 99,12 %).
2. Autentický zážitok (338; 96,48 %).
3. Spoznávanie kultúrno-historického dedičstva a kultúrnych pamiatok (310; 88,55 %).
4. Dosiahnutie najvyššieho bodu v danom území (273; 78,41 %).
5. Kvalitné ubytovanie, strava a ďalšie poskytované služby (217; 62,11 %).

V rámci „Iné“ respondenti uviedli:

„Prejdem na bicykli 200 km za 2 dni.“

„Nestretnem diviaka/ medveďa.“

„Psychicky si oddýchneme.“

„Nazbierame si huby a liečivé bylinky.“

„Vychutnáme si výhľady z Gymeša a iných zrúcanín, aj zo Zobora.“

„Treba viac spropagovať Ponitrie, máme tu pekné a zaujímavé miesta a ľudia o nich málo vedia.“

„Upevním si kondičku a zdravie.“

„Stretneme sa s novými ľuďmi.“

Otázka č. 8:

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie?

Prevažuje odpoveď „Nie“, označilo ju 235 osôb (67,14 %). „Áno“ odpovedalo 115 osôb (32,86 %).

Otázka č. 9:

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

Výšku poplatku pre CHKO Ponitrie uviedli respondenti v cenách: jedno, dve a tri eurá.

V **Tab. 24** sú uvedené relatívne počty osôb ochotné zaplatiť poplatok (v %), ako aj v absolútnych číslach (abs.). Priemerná cena poplatku vyšla na **1,53** eur.

Tab. 24 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?

Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	Respondenti CHKO Ponitrie	
	%	abs.
poplatok 1 euro	18,57	65
poplatok 2 eurá	11,14	39
poplatok 3 eurá	3,14	11
poplatok 5 eur	0,00	0
poplatok 10 eur	0,00	0
spolu	32,86	115

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 10:

10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia: Existuje, Neexistuje, Nevie.

Až 348 osôb (99,43 %) uviedlo, že „Existuje.“ Iba dvaja (0,57 %) označili „Neviem.“

Otázka č. 11:

11. Uveďte miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili.

Uvedli hlavne tieto:

- ✓ Melence, jáderkové slíže, škvarkové ritěše, husacina.
- ✓ Zvarová polievka, kapustová polievka (nazývaná kvások), hubová polievka.
- ✓ Burgyňáše, štedrák, jablková torta.
- ✓ Bonbóny, čokoláda, zmrzlina.
- ✓ Domáci džem, domáci med a produkty z medu, bylinky.
- ✓ Domáce kvalitné vína a hrozno.
- ✓ Ubytovanie a stravovanie v penzióne.

Otázka č. 12:

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest.

Návrhy respondentov na vytvorenie pracovných miest sú uvedené v **Tab. 25**, pričom najviac navrhujú „Poskytovateľov stravovacích služieb“ (336; 96,04 %), „Kuchára zameraného na miestnu gastronómiu“ (319; 91,14 %), „Poskytovateľov ubytovacích služieb“ (305; 87,14 %), „Záhradníka“ (222; 63,42 %) a „Pracovníka v požičovni turistických potrieb“ (22; 6,17 %).

Tab. 25 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov CHKO Ponitrie

Návrhy na vytvorenie pracovných miest	Návštevníci CHKO Ponitrie	
	%	abs.
Poskytovateľ ubytovacích služieb	87,14	305 (3)
Poskytovateľ stravovacích služieb	96,00	336 (1)
Pracovník v informačnom centre	2,57	9
Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre)	0,00	0
Správca minifarmy hospodárskych zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)	2,57	9
Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony)	63,42	222
Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)	4,85	17
Sprievodca na hipoturistiku (turistika na koni)	2,57	9
Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)	1,71	6
Pracovník v požičovni turistických potrieb	6,28	22
Prepravca batožiny	5,42	19
Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)	91,14	319 (2)
Neviem	0,00	0

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Iba 6 návrhov (1,76 %) bolo na „Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)“ a nula návrhov na „Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre).“

V rámci „Iné“ respondenti uviedli:

„Čašníci.“

„Organizátori („Treba zorganizovať viac podujatí v prírode (napr. aj koncerty), tam, kde sa to dá.“)

„Drevomajstri („Treba dať lavičky, altánky a prístrešky k chodníkom, príp. ich zrenovovať.“ „Treba dať viac infotabúl k chodníkom.“)

„Propagátori („Treba viac propagovať tento región na Slovensku a aj v zahraničí.“ „Na Ponitrie je krásne, radi sem chodíme.“)

Vyhodnotenie dotazníkov od návštevníkov CHKO Záhorie

Otázka č. 1 – č. 5

1. Pohlavie, 2. Trvalý pobyt v kraji, 3. Vek, 4. Výber chráneného územia, 5. Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy.

Dotazník vyplnilo 350 respondentov. Žien 175, čo je 50,00 % z počtu respondentov CHKO Záhorie a 175 mužov, čo je 50% z počtu respondentov CHKO Záhorie

Najviac respondentov CHKO Záhorie bolo z Trnavského kraja 73 osôb (20,86 %).

Najviac ich bolo vo veku 40 – 49 rokov (88; 25,14 %).

Prevládali jednodňoví respondenti (230; 65,71 %).

Otázka č. 6:

6. Aké sú vaše motívy a aktivity ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia (vyberte viac možností).

Poradie motívov a aktivít respondentov v CHKO Záhorie a v ich zázemí je takéto:

1. Pešia turistika (344; 98,28 %).
2. Cykloturistika (340; 97,14 %).
3. Člnkovanie (337; 96,28 %).
4. Pobyt a prechádzky v prírode (329; 94 %).
5. Kultúrne podujatia (299; 85,43 %).

Otázka č. 7:

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia sú (vyberte viac možností).

Poradie očakávaní respondentov CHKO Záhorie:

1. Nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce (347; 99,14 %).
2. Autentický zážitok (344; 98,28 %).
3. Spoznávanie kultúrno-historického dedičstva a kultúrnych pamiatok (315; 89,88 %).
4. Dobrý prístup a parkovanie (264; 75,42 %).
5. Dosiahnutie najvyššieho bodu v danom území (234; 66,85 %).

V rámci „Iné“ respondenti uviedli:

„Nazbieram si huby.“

„Navštívim aj susedné Rakúsko a Česko.“

„Nestretnem diviaka.“

„Dám si dobré víno.“

„Dám si trdelník a jablkovú ťahanú štrúdlu.“

„Dám si zázvorníky.“

„Po roku sa zase stretneme s celou širokou rodinou.“

„Dúfam, že sa budeme člnkovať na Baťovom kanáli.“

„Pozrieme si Malacky, Holíč, Záhorskú Ves a potom aj Rakúsko.“

„Je tu pekne, chodíme sem často, sú tu milí ľudia.“

Otázka č. 8:

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie?

Prevažuje odpoveď „Nie“, označilo ju 246 osôb (70,29 %). „Áno“ odpovedalo 104 osôb (29,71 %).

Otázka č. 9:

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

Výšku poplatku pre CHKO Záhorie uviedli respondenti v cenách: jedno, dve a tri eurá. V **Tab. 26** sú uvedené relatívne počty osôb ochotné zaplatiť poplatok (v %), ako aj v absolútnych číslach (abs.). Priemerná cena poplatku vyšla na **1,32** eur.

Tab. 26 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?

Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	Respondenti CHKO Záhorie	
	%	abs.
poplatok 1 euro	18,00	63
poplatok 2 eurá	9,71	34
poplatok 3 eurá	2,00	7
poplatok 5 eur	0,00	0
poplatok 10 eur	0,00	0
spolu	29,71	104

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 10:

10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia: Existuje, Neexistuje, Neviem.

Až 348 osôb (99,43 %) uviedlo, že „Existuje“. Iba dvaja (0,57 %) označili „Neviem“.

Otázka č. 11:

11. Uvedte miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili.

Uviedli hlavne tieto:

- ✓ Skalický trdelník a Skalický rubín (víno).
- ✓ Šumajstr (fazuľa s krúpami, slaninou a oškvarkami).
- ✓ Zemiakové tašky na sladko s makom, lokše s makom a višňami, slivkové/marhuľové gule.
- ✓ Záhorácka chrenovica, pečená husacina, zašubraný regiment (halušky s makom a lekvárom). Zemiaková baba.
- ✓ Domáci džem, domáci med a produkty z medu, bylinky, hrozno, domáce ovocie a zelenina.
- ✓ Domáce vína zo Záhoria.
- ✓ Ubytovanie a stravovanie v penzióne/hoteli.
- ✓ Magnetky.

Otázka č. 12:

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest.

Návrhy respondentov na vytvorenie pracovných miest sú uvedené v **Tab. 27**, pričom najviac navrhujú „Poskytovateľov stravovacích (340; 97,14 %) a ubytovacích služieb“ (329; 94 %), „Kuchára zameraného na miestnu gastronómiu“ (327; 93,42 %), „Záhradníka“ (187; 53,42 %) a „Pracovníka v požičovni turistických potrieb! (27; 7,71 %).

Tab. 27 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov CHKO Záhorie

Návrhy na vytvorenie pracovných miest	Respondenti CHKO Záhorie	
	%	abs.
Poskytovateľ ubytovacích služieb	94,00	329 (2)
Poskytovateľ stravovacích služieb	97,14	340 (1)
Pracovník v informačnom centre	1,71	6
Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cest. agentúre)	0,00	0
Správca minifarmy hospodárskych zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)	3,14	11
Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony)	53,42	187
Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)	3,14	11
Sprievodca na hipoturistiku (turistika na koni)	1,71	6
Manažér podujatí (kultúrnych, šport., spoločn. a pod.)	0,85	3
Pracovník v požičovni turistických potrieb	7,71	27
Prepravca batožiny	6,57	23
Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)	93,42	327 (3)
Neviem	0,00	0

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Iba 3 návrhy (0,85 %) boli na „Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)“ a nula návrhov na „Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre).“

V rámci „Iné“ uviedli:

„Čašníci, zmrzlinári, pekári (trdelníkov a pizze).“

„Vinári, ekopoľnohospodári, ekofarmári, t. j. malí lokálni pestovatelia a spracovatelia úrody.“

„Zberači ovocia a hrozna.“

„Odborníci a dobrovoľníci na spoluprácu s Českom a Rakúskom.“

„Každá profesia, ktorá pomôže cestovnému ruchu.“

VYHODNOTENIE CELKOM – prehľad hlavných zistení dotazníkového prieskumu

Otázka č. 1

1. Pohlavie

Celkovo sa na prieskume zúčastnilo 1 750 respondentov, z toho 899 žien, čo je 51,37 % zo všetkých respondentov a 851 mužov, čo je 48,63 %. (**Tab. 28**)

Tab. 28 Respondenti podľa pohlavia

Respondenti podľa pohlavia	Všetci respond. (abs.)	Ženy (abs.)	Muži (abs.)	Ženy % z respond. skúm. CHÚ	Muži % z respond. skúm. CHÚ	Ženy % zo všetkých respond. (z 1750)	Muži % zo všetkých respond. (z 1750)	Spolu % zo všetkých respond. (z 1750)
NP Malá Fatra	350	171	179	48,86	51,14	9,77	10,23	20,00
NP Veľká Fatra	350	188	162	53,71	46,29	10,74	9,26	20,00
CHKO Štiav. vrchy	350	165	185	47,14	52,86	9,43	10,57	20,00
CHKO Ponitrie	350	200	150	57,14	42,86	11,43	8,57	20,00
CHKO Záhorie	350	175	175	50,00	50,00	10,00	10,00	20,00
Spolu	1750	899	851	51,37	48,63	51,37	48,63	100,00

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 2

2. Trvalý pobyt máte v kraji.

Dotazník vyplnilo najviac respondentov z Banskobystrického kraja 350, čo je 20 % zo všetkých respondentov. Na druhom mieste boli respondenti zo Žilinského kraja (300; 17,14 %) a potom z Nitrianskeho (265; 15,14 %), Trnavského (228; 13,02 %), Bratislavského (218; 12,46 %), a Trenčianskeho (201; 11,49 %). Pod 10% respondentov bolo z Prešovského (96; 5,49 %) a Košického kraja (92; 5,25 %). (Tab. 29).

Tab. 29 Respondenti podľa trvalého pobytu v kraji

Trvalý pobyt respond. v kraji	BA		TT		TN		NR		BB		ZA		PO		KE	
	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs
NP Malá Fatra	10,00	35	7,43	26	10,86	38	9,14	32	18,29	64	28,86	101	7,14	25	8,29	29
NP Veľká Fatra	8,29	29	13,14	46	8,86	31	7,43	26	32,00	112	24,86	87	3,14	11	2,29	8
CHKO Štiavnické vrchy	10,29	36	6,86	24	9,43	33	18,29	64	28,00	98	14,86	52	5,71	20	6,57	23
CHKO Ponitrie	13,71	48	16,86	59	12,86	45	24,57	86	13,43	47	7,71	27	6,29	22	4,57	16
CHKO Záhorie	20,00	70	20,86	73	15,43	54	16,29	57	8,29	29	9,43	33	5,14	18	4,57	16
Spolu (z 350)	62,29	218	65,14	228	57,43	201	75,71	265	100,00	350	85,71	300	27,43	96	26,29	92
Celkom (z 1750)	12,46	218	13,02	228	11,49	201	15,14	265	20,00	350	17,14	300	5,49	96	5,26	92

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 3

3. Vek

Najviac zastúpenou vekovou skupinou boli respondenti vo veku 40 – 49 rokov (477; 27,26 %), potom 50 – 59 rokov (392; 22,40 %), 30 – 39 rokov (292; 16,69 %), 60 – 69 rokov (218;

12,40 %), 19 – 29 rokov (201; 11,49 %). Najmenej nad 70 rokov (91; 5,2 %) a do 18 rokov (79; 4,5 %). (Tab. 30).

Tab. 30 Respondenti podľa veku

Respondenti podľa veku	do 18 r.		19-29 r.		30-39 r.		40-49 r.		50-59 r.		60-69 r.		nad 70 r.		spolu	
	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs.	%	abs.
NP Malá Fatra	2,29	8	10,57	37	14,29	50	26,86	94	30,86	108	11,71	41	3,43	12	100	350
NP Veľká Fatra	2,86	10	9,71	34	14,86	52	32,00	112	24,57	86	10,86	38	5,14	18	100	350
CHKO Štiav. vrchy	6,00	21	9,14	32	16,57	58	29,14	102	19,43	68	12,86	45	6,86	24	100	350
CHKO Ponitrie	5,14	18	11,43	40	19,43	68	23,14	81	18,00	63	16,86	59	6,00	21	100	350
CHKO Záhorie	6,29	22	16,57	58	18,29	64	25,14	88	19,14	67	10,00	35	4,57	16	100	350
Celkom (z 1750)	4,51	79	11,49	201	16,69	292	27,26	477	22,40	392	12,46	218	5,20	91	100	1750

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 4

4. Výber chráneného územia.

Detailnejšie informácie sú uvedené v Tab. 31. V každom chránenom území sme vyhodnocovali po 350 vyplnených dotazníkov. Najviac opýtaných žien bolo v CHKO Ponitrie (200; 57,14 % z celkového počtu opýtaných), potom z NP Veľká Fatra (188; 53,71 %) a CHKO Záhorie (175; 50 %)

Tab. 31 Výber chráneného územia

Výber CHÚ	Všetci respondenti (abs.)	Ženy (abs.)	Muži (abs.)	Ženy (%)	Muži (%)
NP Malá Fatra	350	171	179	48,86	51,14
NP Veľká Fatra	350	188	162	53,71	46,29
CHKO Štiav. vrchy	350	165	185	47,14	52,86
CHKO Ponitrie	350	200	150	57,14	42,86
CHKO Záhorie	350	175	175	50,00	50,00
Celkom	1750	899	851	51,37	48,63

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 5

5. Ako dlho zostanete v území počas terajšej návštevy?

Zo všetkých respondentov výrazne prevládajú jednodňoví návštevníci, ktorých bolo počas realizácie dotazníkového prieskumu 1 087 (62,11 % z celkového počtu 1 750 respondentov). Dvojdňových bolo 381 (21,77 %) a trojdňových a viacdňových bolo 282 (16,11 %). (Tab. 32).

Tab. 32 Dĺžka pobytu v chránenom území

Dĺžka pobytu v CHÚ	1 deň		2 dni		3 dni a viac	
	%	abs.	%	abs.	%	abs.
NP Malá Fatra	62,00	217	20,57	72	17,43	61
NP Veľká Fatra	65,14	228	19,14	67	15,71	55
CHKO Štiav. vrchy	57,43	201	24,00	84	18,57	65
CHKO Ponitrie	60,29	211	24,86	87	14,86	52
CHKO Záhorie	65,71	230	20,29	71	14,00	49
Celkom (z 1750)	62,11	1087	21,77	381	16,11	282

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Otázka č. 6

6. Aké sú vaše motívy a aktivity ako návštevníka chráneného územia, príp. jeho urbánno-rurálneho zázemia (vyberte viac možností).

Dominujúcou aktivitou je (1) pešia turistika, ktorú vykonáva 1 671 respondentov (95,49 %), potom nasleduje (2) návšteva hradov, zámkov, zrúcanín (1 559; 89,06 %), (3) pobyt v prírode a prechádzky (1 500; 85,73 %). Ďalej (4) cykloturistika (1 453; 83,01 %) a (5) kultúrne podujatia (1 277; 72,99 %).

Otázka č. 7

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia sú (vyberte aj viac možností).

Na prvom mieste je očakávanie zamerané na (1) nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce. Označilo ju 1 722 osôb, čo je 98,42 % zo všetkých respondentov. Potom nasleduje (2) autentický zážitok (1704; 97,37 %), (3) spoznanie kultúrno-historického dedičstva a historických pamiatok (1 572; 89,83 %), (4) dosiahnutie najvyššieho bodu v danom území (1 358; 77,62 %), (5) kvalitné ubytovanie, strava a ďalšie poskytované služby (1 165; 66,60 %).

Na 6. mieste je prekonanie seba samého (hrebeňovka, plavba na kajaku, spoznanie nových lokalít a pod.) (936; 53,47 %), potom (7) podávané tradičné lokálne jedlá a nápoje (miestna gastronómia) (717; 40,97 %), (8) kúpa typických miestnych produktov (gastronomických, remeselných, suvenírových a pod.) (630; 36,03 %), (9) dobrý prístup a parkovanie (473; 27,03 %), (10) požičovne bicyklov a turist. potrieb (444; 25,37 %), (11) iné (133; 26,60 %).

Otázka č. 8 a č. 9.

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie.

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

1 178 osôb, čo je 67,31 % (viac ako polovica zo všetkých respondentov) sa vyjadrilo, že **nechcú platiť poplatok** za vstup do chráneného územia. Kladnú odpoveď uviedlo 572 osôb, čo je 32,69 % zo všetkých respondentov. V **Tab. 33** je uvedená aj výška poplatku. Najviac osôb (410) je ochotných zaplatiť 1 euro, čo je najnižšia suma. Najvyššia je 10,- eur (4 osoby). Priemerná cena poplatku za jeden vstup za všetky skúmané územia je **1,41 €**.

Tab. 33 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup? (všetci respondenti)

Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	celkom	
	%	abs.
poplatok 1 euro	23,43	410
poplatok 2 eurá	6,91	121
poplatok 3 eurá	1,89	33
poplatok 5 eur	0,23	4
poplatok 10 eur	0,23	4
spolu	32,69	572

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Zaujímavé sú aj poznámky k poplatkom. Uvádzame ich v plnom znení:

- „Peniaze na starostlivosť o chránené územie nech dá rezort MŽP, má na to štátny rozpočet a tam sú aj moje dane. Prečo mám platiť 2x?“
- „Už som poplatok zaplatil vo forme mojich vysokých daní a odvodov.“
- „Prečo by som mal platiť na starostlivosť o štátne pozemky!!! O moje súkromné pozemky sa ako ich majiteľ musím postarať sám, tak nech sa aj štát, ktorý je ich majiteľom, postará o tie svoje štátne.“
- „Nezaplatím, lebo nik nevie, kde skončia tieto moje peniaze.“
- „Nebudem platiť, lebo služby nie sú ako v zahraničí. Choďte sa tam pozrieť, aké služby pre turistov, cyklistov, lyžiarov, bežkárov, horolezcov, ferratistov a pod. poskytujú v Rakúsku, Taliansku, Švajčiarsku, dokonca už aj v Poľsku a Česku.“
- „Nezaplatím, lebo tu nie sú služby a možnosti na spoznávanie prírody, ktoré majú v Rakúsku/Švajčiarsku/Poľsku v chránených územiach, a pritom tam sú tieto služby bežným štandardom. A za niektoré sa vôbec neplatí.“
- „Nezaplatím, lebo tu sa aj tak všetko zakazuje. Preto chodím na turistiku, poznávačky a lyžovačky do zahraničia (Dolomity, francúzske, švajčiarske, slovinské a rakúske Alpy), lebo tam sú normálni ochranári, ktorí nerobia z ochrany prírody vedu. Mrzí ma, že moje peniaze idú podnikateľom v zahraničí, a nie tým našim slovenským. Tu na Slovensku ochranári pre turistov a lyžiarov nerobia nič. Práveže sú to oni, ktorí všetko zakazujú. Tak za čo im mám platiť?“
- „Mám nízky dôchodok a platím už dosť poplatkov.“

Otázka č. 10 a 11.

10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia: „Existuje“; „Neexistuje“; „Neviem“.

11. Uvedte existujúce miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili.

99,43 % respondentov (1 740) uviedlo, že ponuka miestnych produktov existuje a poznajú ju. Len 10 opýtaných (0,57 %) uviedlo, že nevie.

Konkrétne produkty a služby, ktoré si respondenti zakúpili sú uvedené pri vyhodnotení za každé skúmané chránené územie a jeho urbánno-rurálne zázemie na predošlých stranách.

Otázka č. 12

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest (označte viac možností).

Najviac návrhov pracovných miest od návštevníkov sa týka týchto profesií:

- (1) poskytovateľ stravovacích služieb (1 577; 90,05 %)
- (2) poskytovateľ ubytovacích služieb (1 537; 87,82 %)
- (3) kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu) (1 488; 84,92 %)
- (4) záhradník (údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony) (768; 43,89%)
- (5) prepravca batožiny (257; 14,74 %)

Najmenej návrhov pracovných miest od návštevníkov sa týka týchto profesií:

- (6) pracovník v požičovni turistických potrieb (93; 5,31 %)
- (7) sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť) (71; 3,99 %)
- (8) správca minifarmy (52; 2,97 %)
- (9) pracovník v informačnom centre (49; 2,80 %)
- (10) sprievodca na hipoturistiku (35; 2,00 %)
- (11) manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských ap.) (15; 0,85 %)
- (12) pracovník v cestovnej kancelárii (príp. cestovnej agentúre) (0; 0 %)

Podrobnejšie informácie sú uvedené v **Tab. 34** Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov.

Tieto zistenia môžu v budúcnosti využiť aktéri ako analytický a východiskový podklad na vypracovanie svojich plánovacích dokumentov na rozvoj prírodného a udržateľného turizmu.

Tab. 34 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov

Návrhy na vytvorenie prac. miest	NP Malá Fatra		NP Veľká Fatra		CHKO Štiav. vrchy		CHKO Ponitrie		CHKO Záhorie		Celkom (z 1750)	
	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.
Poskytovateľ ubyt. služ.	90,57	317 (1)	89,14	312 (2)	78,28	274 (3)	87,14	305 (3)	94,00	329 (2)	87,82	1537 (2)
Poskytovateľ strav. služ.	70,00	252 (2)	93,71	328 (1)	91,42	320 (1)	96,00	336 (1)	97,14	340 (1)	90,05	1577 (1)
Pracovník v IC	5,14	18	2,85	10	1,71	6	2,57	9	1,71	6	2,80	49
Pracovník v CK/v CA)	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0
Správca minifarmy hosp. zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)	2,29	8	2,28	8	4,57	16	2,57	9	3,14	11	2,97	52
Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zeleninové záhony)	27,71	97	26,57	93	48,57	170	63,42	222	53,42	187	43,89	768
Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)	5,14	18	3,42	12	3,42	12	4,85	17	3,14	11	3,99	71
Sprievodca na hipoturistiku (turistika na koni)	1,14	4	2,00	7	2,57	9	2,57	9	1,71	6	2,00	35
Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločn. ap.)	0,00	0	0,00	0	1,71	6	1,71	6	0,85	3	0,85	15
Pracovník v požičovni turist. potrieb	3,42	12	4,00	14	5,42	19	6,28	22	7,71	27	5,31	93
Prepravca batožiny	49,14	172	6,86	24	5,71	20	5,42	19	6,57	23	14,74	258
Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)	63,42	222 (3)	87,14	305 (3)	89,71	314 (2)	91,14	319 (2)	93,42	327 (3)	84,92	1488 (3)

Zdroj: Vlastný výskum a spracovanie (2021)

Vyjadrenia správ chránených území

V rámci interview sme komunikovali aj so zamestnancami správ chránených území NP Malá Fatra, NP Veľká Fatra, CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie a CHKO Záhorie. V bodoch sme zhrnuli ich vyjadrenia v súvislosti s prírodným turizmom.

- Správa chráneného územia nemá právnu subjektivitu.
- Pozemky v chránenom území v súčasnosti nepatria iba štátu, ale v chránenom území (NP a CHKO) sú viacerí vlastníci pozemkov: Štátne lesy SR, súkromníci, urbár, cirkev, vojsko (Ministerstvo vnútra SR), mesto, vidiecka obec. Správa chránených území sa môže starať iba o pozemky patriace štátu. Nemôže sa starať o pozemky iných vlastníkov, hoci tie sú súčasťou chráneného územia.
- Správy chránených území nemajú expertov, ktorí by vykonávali odborné činnosti súvisiace s manažmentom, marketingom, propagáciou a komunikáciou ohľadom cestovného ruchu a prírodného turizmu.

- Správy nemajú kvalifikovaných sprievodcov, ktorí by plynule ovládali aspoň jeden svetový jazyk a mali by potrebné odborné sprievodcovské skúšky, ktoré musia sprievodcovia CR absolvovať, aby získali odbornú kvalifikáciu „Sprievodca cestovného ruchu“.
- V rámci výchovnej činnosti sú niektorí zamestnanci správ chránených území schopní a ochotní urobiť prednášky a exkurzie aj priamo v teréne predovšetkým pre žiakov materských a základných škôl, príp. na požiadavku aj pre stredné a vysoké školy.
- V teréne nie sú sčítače turistov, chýbajú webové aplikácie, živé kamery, ktoré monitorujú REÁLNY aktuálny počet a pohyb návštevníkov v chránenom území.
- Niektoré správy chránených území viac, iné menej spolupracujú s aktérmi cestovného ruchu, t. j. so samosprávami, s turistickými informačnými kancelárkami (TIK,) s oblastnými organizáciami CR (OOCR), s podnikateľmi v CR, s organizátormi podujatí a pod. V súčasnosti zamestnanci správ chránených území nemajú čas na užšiu spoluprácu, nemajú to ani v náplni svojej práce. Spolupráci do budúcnosti sú správy chránených území otvorené.
- Niektoré správy chránených území podporujú rozšírenie zariadení a služieb CR v ich chránenom území, hlavne v 2. stupni ochrany (napr. rozšírenie parkovísk, vybudovanie ďalších cyklotrás, cyklomostov cez potoky, vybudovanie tematických turistických ciest) a v 3. stupni ochrany napr. vybudovanie prístreškov a lavičiek. Niektoré správy sú zas za redukciu už existujúcich zariadení a služieb CR a nepodporujú vybudovanie ďalšej potrebnej infraštruktúry, počítajú len s takou infraštruktúrou CR, ktorá už existuje.
- Niektoré správy skúmaných chránených území sú za to, aby sa vyberal poplatok za vstup do chráneného územia (predovšetkým do dolín, kde je možný vstup iba z jedného bodu), pričom suma bude použitá na starostlivosť o toto chránené územie. A na druhej strane niektoré správy chránených území sú za to, aby sa poplatok nevyberal, lebo návštevník sa na zaujímavé miesto dostane aj z inej svetovej strany, po inom vyznačenom chodníku, z iného bodu, hlavne na nízine, v mierne zvlnenej pahorkatine, ale aj vo vrchovine a hornatine.
- Všetky správy sa zhodli na tom, že nie je urobený najaktuálnejší výskum ohľadom únosnosti ich chráneného územia, t. j. ohľadom zaťaženia územia návštevníkmi a turistami a tiež neexistuje výskum/prieskum ohľadom návštevnosti daného chráneného územia, a tým nie sú pomenované konkrétne lokality, ktoré sú návštevnosťou turistov počas roka nepreťažené a preťažené.
- Neexistujú zosúladené plány manažmentu turizmu a manažmentu ochrany prírody skúmaného chráneného územia, ktoré by navzájom korešpondovali a zohľadňovali tak nevyhnutné potreby turizmu, miestnej ekonomiky, miestnej pracovnej sily, miestneho rozvoja, ako aj ochrany prírody a krajiny.

Vyjadrenia z oblastných organizácií CR

V rámci interview sme komunikovali aj s výkonnými riaditeľmi OOCR Malá Fatra, OOCR Stredné Slovensko, OOCR Región Banská Štiavnica, Nitrianska OCR, OOCR Záhorie.

V bodoch sme zhrnuli ich vyjadrenia v súvislosti s prírodným a udržateľným turizmom.

- OOCR-ky podporujú rekreačné, športové, spoločenské, poznávacie aktivity súvisiace s prírodným turizmom. Napr. OOCR Malá Fatra, OOCR Stredné Slovensko už teraz spolupracujú s niektorými správami chránených území na rozvoji prírodného a udržateľného turizmu.
- OOCR Región Banská Štiavnica, Nitrianska OCR, OOCR Záhorie spolupracujú na aktivitách a podujatiach prírodného turizmu prostredníctvom mestskej samosprávy, v ktorej majú sídlo a prostredníctvom turistickú informačnej kancelárie.
- OOCR-ky si uvedomujú potrebu ochrany a starostlivosti o krajinu a jej prírodné a kultúrne dedičstvo. V rámci rozvoja turizmu a ochrany prírody a ochrany krajiny sú témy, pri ktorých sa už dosiahli kompromisy, napr. dohoda o uzavretí ferraty pre návštevníkov počas hniezdenia vtáctva. Kompromis sa týka zosúladenia potrieb a služieb cestovného ruchu s potrebami starostlivosti o životné prostredie a ochrany prírody a krajiny.
- OOCRky, experti na turizmus, rozvoj regiónov, univerzity môžu robiť školenia a workshopy pre zamestnancov správ chránených území ohľadom informácií a poznatkov o CR, o rozvoji CR, miestnom a regionálnom rozvoji, o manažmente CR, marketingu CR a reklame CR.
- OOCR-ky sa zhodujú, že zatiaľ neexistujú zosúladené plány manažmentu prírodného turizmu a manažmentu ochrany prírody pre každé skúmané chránené územie, ktoré by navzájom korešpondovali a zohľadňovali potreby turizmu, životného prostredia, ochrany prírody, ochrany krajiny, kultúrneho dedičstva, miestneho rozvoja a pod.
- Niektoré OOCR-ky sa vyjadrili, že sú za návštevnícky poplatok za vstup do chráneného územia, ale je nutné v niektorých prípadoch rozšíriť služby CR pre návštevníkov v niektorých lokalitách, napr. vyčleniť viac parkovacích miest, prepojiť cyklotrasy, zvýšiť atraktivnosť lokalít, vybudovať prístrešky a lavičky, osadiť infotabule pri zaujímavých bodoch, zaviesť e-busy, e-kolobežky a e-bicykle, príp. vodíkové busy. Dve OOCR-ky nesúhlasia s výberom vstupného poplatku pokiaľ nie sú dané jasné pravidlá ohľadom výberu a konkrétneho účelu, na ktorý bude vstupný poplatok následne použitý.

Naše otázky a postrehy ohľadom možného výberu vstupného poplatku:

1. Ako bude prebiehať vyberanie vstupného poplatku do lokality, na ktorú sa dá prísť z viacerých značených chodníkov, resp. z viacerých svetových strán? Ide o lokality, ktoré sa nachádzajú vo všetkých typoch reliéfu, t. j. na rovinnom, nížinnom, pahorkatinnom, vrchovinnom i horskom.
2. Ako bude vyberaný a rozdeľovaný poplatok za vstup na turisticky značený chodník v chránenom území, ktorého jeden úsek patrí štátu a druhý úsek patrí neštátnemu vlastníkovi?
3. Komu bude platiť návštevník poplatok za parkovanie pred vstupom na turistický chodník v chránenom území, keďže pozemok na parkovanie patrí obci a chodník, príp. časť chodníka patrí štátu?

4. Komu bude platiť návštevník poplatok za lístok na lanovku, keďže majiteľom lanovky je súkromný subjekt a majiteľom pozemku, na ktorom sa bude návštevník pohybovať je tiež súkromný subjekt? Pritom lanovka a turistický chodník sa nachádza v chránenom území.
5. Kto a na aký účel použije peniaze zo vstupného poplatku?

DÔLEŽITÉ ZISTENIE:

V rámci nášho dotazníkového prieskumu, ktorý sme zrealizovali od 15. júna 2021 do 31. augusta 2021, sa **67,31 %** opýtaných návštevníkov (1 178 z 1 750) vyjadrilo, že **nie sú ochotní platiť** za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie. S výberom vstupného teda nesúhlasia.

Informácie z dostupných štatistických údajov.

Aby sme upriamili pozornosť na situáciu ohľadom návštevnosti, prenocovaní, tržieb a aj vnímanie pandemickej situácie, použili sme dostupné oficiálne štatistické údaje za rok 2020 zo Štatistického úradu SR.

- Pandémia koronavírusu mala v r. 2020 veľmi negatívne dopady pre podnikateľov v turizme. Na Slovensku sa ubytovalo iba 3,2 mil. návštevníkov, pritom v r. 2019 sa ich ubytovalo 6,4 mil., čo bol rekord za posledných 10 rokov. Medziročný pokles bol teda 50 %.
- Podľa ŠÚ SR boli tržby v r. 2020 na úrovni 277 mil. €, čo je o 46,4 % menej ako v r. 2019. K väčšiemu prepadu tržieb nedošlo aj vďaka množstvu Slovákov, ktorí sa rozhodli prežiť dovolenku na Slovensku. V r. 2020 sa ubytovalo 2,4 mil. domácich hostí. Avšak aj tak došlo k poklesu ubytovaní domácich hostí o 40,5 % oproti r. 2019.
- Návštevnosť Slovenska v r. 2020 poklesla o 50,1 %. A o 2/3 klesol počet zahraničných návštevníkov. Slovensko navštívilo iba 854 tis. cudzincov, čo je najnižšie číslo od r. 1998.
- 9,8 mil. nocí strávili turisti v našich ubytovacích zariadeniach v r. 2020. Pozitívnu správou je, že stúpol čas strávený v našich ubytovacích zariadeniach z 2,8 noci na 3,1 noci.
- Najhoršia situácia nastala na jeseň 2020 so sprísnením opatrení, keď ubytovateľom klesli medziročne tržby až takmer o 80 %.
- Aj do cudziny vycestovalo o 2/3 menej Slovákov, ako v 2019, t. j. v predpandemickom roku.
- Štatistické údaje za r. 2021 ešte nie sú k dispozícii, porovnanie bude teda možné až po zverejnení oficiálnych údajov.

Vyjadrenia podnikateľov, pracujúcich v CR a miestnych obyvateľov

- S dostupným očkovaním a miernym zlepšovaním pandemickej situácie (v lete 2021) prišla nádej, že tento rok sa dovolenkovanie oživí. Na Slovensko sa totiž môžu dostať len plne očkovaní dovolenkári alebo takí, ktorí sú ochotní podstúpiť karanténu. Aj preto vo všetkých slovenských rezortoch prevažuje domáca klientela nad zahraničnou.

- Finančná pomoc od štátu bola pomalá, chaotická a neskorá. Veľa prevádzok ukončilo svoje podnikanie.
- Ak by sa zatvorili prevádzky aj na jeseň a v zime 2021, t. j. ďalší tvrdý lockdown, tak by došlo ku kolapsu personálnej politiky, a niektoré zariadenia CR by vôbec neprežili a zamestnancom by už nepomohla ani pomoc od štátu.
- Veľa zamestnancov z cestovného ruchu odišlo pracovať do iných odvetví hospodárstva, hlavne do priemyslu, kde majú istý príjem, pretože priemysel na rozdiel od služieb funguje aj napriek obmedzeniam. Tiež sa nechcú vrátiť do odvetvia CR kvôli nízkemu finančnému ohodnoteniu, službám počas víkendov a sviatkov a náročnej práci s ľuďmi.
- Už teraz chýbajú profesie: kuchár, čašník, barman, recepčná, animátor, obsluha vlekov, lanoviek a ďalšie. A teda chýba kvalifikovaná pracovná sila.
- Potreba zachovať aj tradičné remeslo a poctivú prácu, napr. stolársku, tesársku, murársku, cukrársku, pekársku, vinársku. Pri týchto manuálnych prácach ide o spojenie klasickej stolárčiny, tesárčiny, murárčiny, cukrárčiny, pekárčiny, vinárčiny s moderným dizajnom a prístupom k zákazníkovi. Kvalita, účelnosť a využiteľnosť sa spája s dokonalými materiálmi a potravinárskymi surovinami a produktmi. Z dreva, malty, železa vznikajú produkty, ktoré slúžia roky. Z cesta, čokolády, plnky, z vína či muštu vznikajú neodolateľné výrobky až umelecké diela určené na konzumáciu. Tu je nutné uvedomiť si, že v prípade týchto manuálnych prác trendy prejdú, lebo raz bude v móde to, raz ono. Ale produkty z tradičných surovín, z kvalitných materiálov a s precíznym spracovaním prežijú desaťročia. Tieto profesie tiež súvisia s turizmom.
- Podnikatelia a obyvatelia sa zhodujú, že so zmenami, nariadeniami, obmedzeniami súvisiacimi s COVIDOM-19 sa jednoducho museli naučiť žiť.
- Slovensko je malý trh, a preto CR a ľudia, ktorí v ňom pracujú, nevyžijú iba z domácich návštevníkov, podstatná klientela sú zahraniční hostia.
- Miestni podnikatelia, obyvatelia i samosprávy vidia príležitosti pre miestne firmy, zlepšenie zamestnanosti a aj zlepšenie kvality života.
- Poskytovatelia služieb cestovného ruchu očakávajú, že budú podnikat' so ziskom, využívať trhový potenciál, vyvíjať produkty a služby pre cieľové skupiny.
- Očakávajú verných návštevníkov.
- Podnikatelia a miestni obyvatelia sú ochotní napomáhať pri prezentovaní prírodných, krajinných a kultúrnych hodnôt prírodného a udržateľného turizmu.
- Očakávajú podporu ochrany prírodného a kultúrneho dedičstva, udržiavanie prírodnej, krajinnej a kultúrnej rozmanitosti, jej prínosu pre CR a pre ich zdravie a zdravie návštevníkov.
- Očakávajú väčšie pochopenie, ústretovosť a porozumenie medzi ochranármi a podnikateľmi v turizme.

Vyjadrenia sekcie cestovného ruchu z MDaV SR

- MDaV SR je ústredným orgánom štátnej správy pre cestovný ruch podľa § 8 ods. 1 písmeno n) zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.
- Politika v gescii rezortu úzko súvisí s mobilitou – dopravou a výstavbou. Legislatívno-finančná podpora je v oblasti cestovného ruchu vykonávaná v zmysle zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov.
- Ciele rozvoja v oblasti cestovného ruchu na najbližšie obdobie sú nastavované v rámci pripravovanej Stratégie udržateľného rozvoja cestovného ruchu do roku 2030. V rámci stratégie rozumieme udržateľný rozvoj cestovného ruchu ako stav zohľadňujúci súčasné a budúce hospodárske, sociálne, kultúrne a environmentálne vplyvy, ktoré sú zamerané na potreby návštevníkov, sektora cestovného ruchu, životného prostredia a hostiteľských komunít pri udržiavaní spokojnosti.
- Pod pojmom prírodný turizmus MDaV SR chápe zodpovedné cestovanie do prírody, ktoré je šetrné k životnému prostrediu a zlepšujúce podmienky miestnych komunít. V zmysle metodických materiálov pripravila sekcia Manuál pre destinačný manažment ramsarskej lokality a Metodiku pre destinačný manažment geoparku.
- Sekcia cestovného ruchu vníma prírodný turizmus ako dôležitú súčasť koncepčných a strategických dokumentov na národnej úrovni, pričom implementácia musí byť realizovaná prostredníctvom PHRSR samosprávy, akčných plánov vykonávaných v prostredí reálneho života obce, dediny a mesta. Za odbornej a vecnej podpory a rozpočtovo krytých finančných prostriedkov.
- Priestor pre viditeľnú a rámcovú participáciu by MDaV SR chcelo zdefinovať v plánovanom zákone o cestovnom ruchu, ktorého súčasťou by mal byť aj súčasný zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov. Aktuálne je tento výkon realizovateľný len cez kooperačnú platformu organizácie cestovného ruchu, ktorej aktivity sú financované cez dotačný mechanizmus z rozpočtovej kapitoly Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky. Členstvom v existujúcich medzinárodných a multisektorových skupinách, organizáciách, ako aj prostredníctvom účasti v pracovných skupinách, ktoré sú zamerané na udržateľný cestovný ruch, koordinované EÚ komisiou, UNWTO, ECM (<https://www.europeancitiesmarketing.com>) a i.

Multilaterálne podporné programy:

- Rámcový dohovor o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát (ďalej iba „Karpatský dohovor“) s cieľom ochrany a racionálneho využívania územia Karpát.
 - Protokol o trvalo udržateľnom cestovnom ruchu k Rámcovému dohovoru o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát, ktorý má štatút medzinárodnej zmluvy vládnej povahy.

- Stratégia EÚ pre podunajskú oblasť (ďalej iba „Dunajská stratégia“⁷⁷). Tento program spája deväť členských a päť nečlenských krajín, cez ktoré preteká rieka Dunaj a ktoré sa spoločným úsilím podieľajú na rozvoji jeho priľahlého územia. Dunajská stratégia je založená na štyroch pilieroch, ktorými sú: Prepojenie podunajskej oblasti, Ochrana životného prostredia podunajskej oblasti, Rozvíjanie prosperity v podunajskej oblasti a Posilnenie podunajskej oblasti.

Ako chce MDaV SR podporovať aktivity a aktérov zapojených do prírodného turizmu a udržateľného CR?

- Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky nemá vlastné finančné zdroje. Podpornú činnosť môže realizovať len v zmysle zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu a organizácie cestovného ruchu. Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky nie je priamym zriaďovateľom oblastných a krajských organizácií cestovného ruchu a nemá žiadny zákonný dosah na ich činnosť. Primárnou úlohou dotácie je podporovať rozvoj cestovného ruchu na úrovni oblasti/regiónu a kraja, motivovať a spájať zúčastnené subjekty z oblasti verejnej a súkromnej sféry k užšej spolupráci, a tak vytvárať komplexný produkt cestovného ruchu. Cieľom poskytovania dotácií je zvýšiť počet domácich, ako aj zahraničných návštevníkov, predĺžiť ich pobyt na území Slovenskej republiky a zvýšiť ich prínos pre hospodárstvo.
- Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky sekcia cestovného ruchu pracuje na materiály obsahujúcom environmentálne odporúčania pre činnosti a realizácie aktivít.
- Každoročne prioritizuje a odporúča, aby organizácie cestovného ruchu svojou činnosťou a plánovanými aktivitami podporovali napríklad aj zelené formy a udržateľný cestovný ruch vo všetkých oblastiach cestovného ruchu najmä s dôrazom na ekoturizmus, cykloturistiku, geoturizmus a aktivity spojené s čistením a údržbou lesov, hôr, plies, horských turistických chodníkov a iných prírodných útvarov, smart turizmus – inteligentné mestá, podporujúci inovatívny, udržateľný a inkluzívny rozvoj cestovného ruchu, zámenu postupov a prístupov v destináciách, debarierizáciu (fyzická, informačná) atraktivít cestovného ruchu lokálneho a národného charakteru (národné kultúrne pamiatky, národné prírodné parky a iné), debarierizáciu poskytovaných služieb a informácií v rámci TIC (prístup k informáciám s ohľadom na špecifické potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva, napr.: osoby so zrakovým, sluchovým, telesným, mentálnym postihnutím, seniorov, osoby s obmedzenou schopnosťou pohybu a iné).

Aký je váš názor na tvorbu pracovných miest a posilnenie miestnej ekonomiky prostredníctvom prírodného turizmu?

Prírodný turizmus je len jedna časť z veľmi širokej problematiky životného prostredia, ktorá zasahuje aj do pôdy, teda patriaca aj pod odbornú a vecnú kuratelú pôdohospodárstva. Domnievame sa, že dané činnosti by mali zabezpečovať odborne a vedomostne vybavené

⁷⁷ Európska komisia (2017): *Stratégia Európskej únie pre Podunajskú oblasť*. Dostupné na: https://ec.europa.eu/regional_policy/sk/information/publications/factsheets/2017/factsheet-eu-strategy-for-the-danube-region

osoby. Predmetnú problematiku by sme odporúčali prediskutovať na úrovni podnikov a organizácii na to zákonom zriadenými, Štátne lesy SR, Lesoprojekt ai.

4.5 SWOT analýza v skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnych zázemiach z hľadiska prírodného turizmu

SWOT analýza charakterizuje silné a slabé stránky (vnútorná analýza) skúmanej oblasti a jej možné príležitosti a ohrozenia (vonkajšia analýza). Svojím obsahom poskytuje SWOT analýza (Tab. 35) poznatky o aspektoch a faktoroch, ktoré je možné využiť v prospech rozvoja prírodného turizmu a na druhej strane poznatky o faktoroch, ktoré bude potrebné v ďalších krokoch eliminovať (napr. pri tvorbe stratégie).

Silné stránky zahŕňajú komparatívne a konkurenčné výhody pre rôzne typy rozvojových aktivít, slabé stránky sú ohrozujúce, limitujúce. Príležitosti ako možnosti a potenciál rozvoja. Ohrozenia (a riziká z vonkajšieho prostredia) môžu mať rozhodujúce účinky na rozvoj územia, jeho obyvateľov, aktérov i návštevníkov.

Tab. 35 SWOT analýza v skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnych zázemiach z hľadiska prírodného turizmu

<u>S – Silné stránky</u>	<u>W – Slabé stránky</u>
<ul style="list-style-type: none"> • jedinečná príroda a krajina; • pestrá biodiverzita; lesy a pralesy; jaskyne, pozoruhodná fauna a flóra; • pestrá geografická a krajinná diverzita; • rôznorodé výškové členenie: roviny, nížiny, pahorkatiny, vrchoviny, hornatiny; • rozmanité územie – rôzne typy reliéfu: ľadovcový, krasový, fluvialny, eolický, sopečný, antropogénny, kombinovaný, jedinečné útvary, javy a procesy v týchto typoch reliéfu; • vybudované a značené turistické a cyklistické chodníky, bežkárske trate, náučné chodníky, tematické trasy (cesty), geoparky, ferraty, a ďalšia rekreačná infraštruktúra; • jedinečné kultúrne dedičstvo a kultúrne lokality; • UNESCO lokality – kultúrne a prírodné; mestské sídlo – B. Štiavnica je zaradená v zozname UNESCO lokalít; • množstvo hradov, zámkov, kaštieľov, múzeí, galérií, pamätníkov, sakrálnych, technických pamiatok a ďalších kultúrno-historických a historických objektov; • dobrá dostupnosť k prírodným, kultúrnym, historickým, technickým, baníckym, religióznym, etnografickým a iným pamiatkam; • široká ponuka organizovaných kultúrnych, športových a rekreačných podujatí v urbánno-rurálnom zázemí chráneného územia; • prírodná, geografická, krajinná, kultúrna a historická rôznorodosť a rozmanitosť slovenských regiónov; 	<ul style="list-style-type: none"> • neexistuje zosúladený manažment ochrany prírody a manažment prírodného turizmu pre každé skúmané chránené územie (ktoré je originálne a svojské); • neexistuje komplexná analýza podmienok pre rozvoj prírodného turizmu v každom chránenom území a návrhy na jeho udržateľný rozvoj; • chýbajú ciele, potreby, možnosti, stratégia rozvoja pre každé chránené územie vo vzťahu k prírodnému turizmu, chýbajú aktivity na dosiahnutie cieľov; • neexistuje finančná analýza a finančný mechanizmus na fungovanie prírodného turizmu pre každé chránené územie; • chýbajú financie na údržbu, renováciu a rozvoj infraštruktúry: všetkých typov chodníkov a trás, infopanelov, atraktivít, prístreškov, lavičiek a pod.; • neexistuje marketingová a komunikačná stratégia pre prírodný turizmus pre každé chránené územie; • vo všetkých chránených územiach ešte nie je zonácia, t. j. rozdelenie chráneného územia na zóny, v ktorých je a nie je povolené zasahovať (t. j. vykonávať a nevykonávať v ňom hospodárske aktivity); • chýba aktívna spolupráca medzi kľúčovými aktérmi na miestnej, regionálnej a národnej úrovni; • správy chránených území nemajú kvalifikovaných odborných zamestnancov so špecializáciou na CR, prírodný a udržateľný turizmus, manažment prírodného turizmu, marketing prírodného turizmu, komunikáciu v prírodnom turizme, miestny a regionálny rozvoj, miestnu ekonomiku a pod., teda

<ul style="list-style-type: none"> • ochota štátnych aktérov ísť cestou prírodného turizmu a udržateľného CR; • ochota aktérov prijať opatrenia na zveľadenie miestneho dedičstva; • hľadanie rovnováhy medzi ponukou a tým, čo návštevníci očakávajú, a opatreniami, ktoré sa majú prijať na zveľadenie miestneho prírodného a krajinného bohatstva, kultúrneho dedičstva a rozvoja CR; • cestovný ruch je ekonomická aktivita a je prostriedkom na zvyšovanie environmentálneho povedomia širokej verejnosti; 	<p>chýbajú najdôležitejší a kľúčoví „viacfunkční“ experti na prírodný turizmus;</p> <ul style="list-style-type: none"> • správy chránených území majú „iba“ zamestnancov zameraných na lesníctvo, botaniku, zoológiu, ochranu prírody, krajinu, stráž, niekde aj na envir. výchovu; preto je nutná spolupráca so subjektmi zameranými na CR, DMO a regionálny rozvoj; • zamestnanci správ chránených území nemajú skúsenosti s vývojom produktu CR, s marketingom, predajom produktu CR a s komunikáciou s návštevníkmi; • chýbajú kvalifikovaní sprievodcovia CR, ktorí aktívne ovládajú cudzie jazyky a pôsobili by v chránených územiach; • neexistujú štúdie z chránených území, zamerané na aktuálnu zaťažiteľnosť a únosnosť územia návštevníkmi; • zo ŠÚ SR chýbajú oficiálne štatistické dáta na miestnej úrovni, príp. ich prepočty a indexy, ktoré odzrkadľujú miesta úroveň rozvoja CR v chránených územiach; • chýbajú aplikácie, sčítacie zariadenia, webové kamery, smart zariadenia zaznamenávajúce počet a pohyb návštevníkov (peších, cyklistov, bežkárov a pod.); • chýbajú parkoviská pri chránených územiach (nie v CHÚ), elektrodoprava a udržateľná doprava; • v niektorých lokalitách chýbajú parkoviská pre návštevníkov v urbánno-rurálnom zázemí; • chýba propagácia lokálnych produktov, t. j. viac produktov so značkou „lokálny produkt“, príp. „regionálny produkt“; • chýbajú kvalitatívne štandardy (EMAS a pod.); • chýba environmentálne povedomie miestnych obyvateľov o prírodnom a udržateľnom turizme, ktoré by im bolo prezentované inovatívne; • očakávania zúčastnených strán sú odlišné, t. j. iné očakávania majú ochranári, iné majú samosprávy, iné podnikatelia, iné miestni obyvatelia, iné ďalší aktéri, preto je potrebná intenzívna komunikácia a hľadanie spoločných cieľov a kompromisov;
<p style="text-align: center;"><u>O – Priležitosti</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • zosúladiť manažment chránených území s manažmentom prírodného turizmu a udržateľného CR; • hľadať a zapájať sa do investičných projektov zameraných na rozvoj regiónov, podporu zamestnanosti, ochranu prírody, biodiverzity a krajiny; • inovácia ponuky a služieb prírodného turizmu vo vzťahu k ekológii, environmentalistike a k zmene klímy; • inovácia ponuky a služieb prírodného turizmu vo vzťahu k zážitkom návštevníkov; 	<p style="text-align: center;"><u>T – Ohrozenia</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • neodborné a neprofesionálne manažérske, marketingové a komunikačné postupy a tým spôsobené nesprávne a nezvratné rozhodnutia; • chýbajúca spolupráca s aktérmi, neplnenie dohôd, neprijímanie kompromisov; • rozvoj zahraničnej konkurencie, čím dochádza k odlivu domácich návštevníkov; • prírodné katastrofy (záplavy, lavíny, suchá, požiare, lejaky, víchrice);

<ul style="list-style-type: none"> • posilniť postavenie miestnych obyvateľov a zlepšiť ich životnú úroveň prostredníctvom zamestnania v službách a produktoch CR v chránených územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí; • zapojenie miestnych aktérov do diskusie o tvorbe produktov v prírodnom turizme; • zamerať sa na strategické plánovanie v rámci regionálneho rozvoja, turizmu a rozvoja vidieka; • vykonávať prírode blízke obhospodarovanie lesov a ekologické poľnohospodárstvo; • inšpirovať sa pozitívnymi činnosťami, ktoré už prebiehajú v NP Poloniny a v NP Muránska Planina z hľadiska turizmu, zamestnanosti a miestneho ekonomického rozvoja; • vybudovať ekonomicky sebestačné regióny aj na území NP a CHKO; • zapájať miestnych obyvateľov do rozvoja CR v zázemí chráneného územia a do tvorby nových pracovných miest súvisiacich s prírodným turizmom a inými hospodárskymi aktivitami (lesníctvo, doprava, služby); • podieľať sa na zavedení nových lokálnych a regionálnych produktov, príp. služieb a aj takto budovať turisticky atraktívny región; • zaradiť viac miestnej histórie, geografie, kultúry, etnografie, tradície, športových a spoločenských podujatí do produktových balíkov prírodného turizmu; • vytvoriť aj nové atraktívne turistické trasy a podujatia tam, kde sa to dá (2. a 3. stupeň ochrany); • renovovať a vytvoriť chodníky aj pre imobilných obyvateľov a návštevníkov (vozičkárov, osoby so zdravotným postihnutím); • údržba chodníkov počas celého roka; • pútavé vzdelávacie environmentálne aktivity a podujatia; • zvýšiť obraz o Slovensku prostredníctvom návštevnosti chráneného územia a jeho urbánno-rurálneho zázemia; • viac rozvíjať cezhraničnú spoluprácu (SR-ČR, SR-AT, SR-HU, SR-PL, SR-UK); • viac využívať moderné technológie – IT, IKT, aplikácie, online priestor, weby, internet, smart technológie a pod.; • zaviesť využívanie obnoviteľných zdrojov energie; • rozvíjať patriotizmus prostredníctvom prezentácie Slovenska pred zahraničnými návštevníkmi; • vychovávať profesionálov, ktorí budú svoju prácu vykonávať radi a s nadšením; • zdieľať zodpovednosť a kolektívne záväzky k chránenému územiu a k rozvoju prírodného a udržateľného turizmu. 	<ul style="list-style-type: none"> • nereálny monitoring návštevnosti (napr. cez tzv. turistický semafor); • amatérske plánovanie rozvojových aktivít a územného, krajinného a strategického plánovania; • strach z inovácií, konzervatívne myslenie niektorých aktérov; • nedostatok financií; • neexistencia propagácie a reklamy; • problémy s odpadmi; s využívaním energie; • chýbajúca starostlivosť o kultúrno-historické dedičstvo; • niektoré outdoorové aktivity sa nemôžu realizovať po celý rok (napr. horolezectvo, ferraty, pešia turistika) kvôli hniezdaniu, ruji, kvitnutiu vzácnych bylín a pod., čo spôsobuje odliv domácich návštevníkov do zahraničia; • málo parkovacích miest na okraji chráneného územia, resp. ochranného pásma; • výber vstupného poplatku; • nedostatok sezónnych pracovníkov; • neefektívna spolupráca na miestnej úrovni, t. j. málo rokovaní, málo stretnutí a málo splnených záverov; • návštevník, ktorý príde do územia a ešte nie je uvedomelý a môže narušiť a zničiť zdroje prírodného, krajinného a kultúrneho dedičstva, ktoré si turisti prídu pozrieť.
--	---

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

II. NÁVRHOVÁ ČASŤ

5. TVORBA NÁVRHOV NA ROZVOJ PRÍRODNÉHO A UDRŽATEĽNÉHO TURIZMU

5.1 Vhodné lokality a aktivity na prírodný turizmus v skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí

Skúmané chránené územia a ich urbánno-rurálne zázemia majú podmienky a potenciál prilákať domácich a zahraničných návštevníkov. Už v súčasnosti v nich existuje určitá vybudovaná, fungujúca infraštruktúra CR, služby pre návštevníkov, ako aj produkty cestovného ruchu.

V rámci prírodného a udržateľného cestovného ruchu hovoríme o hodnotových perspektívach, takže je nutné v rámci aktivít prírodného turizmu sa posunúť ďalej. To znamená vytvoriť také ponuky, ktoré zaujmú návštevníka a zároveň budú nositeľom špecifickej hodnotovej črty – odkazu prítomnosti, prírodných, kultúrnych a historických hodnôt daného územia. Napr. ukázať návštevníkom také lokality, ktoré v sebe majú jedinečnú krajinnú scenériu, čiže hľadať krásu tam, kde by ju možno málokto čakal. Doceniť a nanovo objaviť hodnoty rôznych prvkov a javov krajiny, vizuálnu scenériu lokalít a života miestnych obyvateľov.

Potom ukázať návštevníkom, že počas putovania viac spoznajú seba samých, svoje ja a popritom aj nové lokality. Naučiť návštevníkov (aj aktérov) vážiť si životné prostredie, prírodu, krajinu a zároveň v nej odychovať. Nevytvárať ďalší tlak návštevami na notoricky známe, už predimenzované miesta a strediská CR (napr. vo Vysokých Tatrách, Nízkych Tatrách, Slovenskom raji), ale návštevnícke toky odkloniť do iných lokalít. Ponúknuť možno menej známe, ale zažiť viac.

Umožniť návštevníkom spoznať pravidlá a žargón cestovateľov, ktorí sa napr. pozdravia s každým, koho stretnú. Sprostredkovať mu stretnutie s miestnymi obyvateľmi a neformálne sa s nimi porozprávať o ich spôsobe života. Podieľať sa na výrobe typického produktu. Vytvárať situácie, aby si návštevník (cestovateľ) uvedomil hodnotu voľne ponúknutého ovocia, pečiva, nápoja, syra, vody od miestneho obyvateľa, za ktoré dobrovoľne zaplatí.⁷⁸

Samozrejme, môže sa naďalej pokračovať v ponuke súčasných rekreačných aktivít, keďže je o ne záujem. Špecifická hodnotová črta (znak) prispeje k udržateľnosti, návštevník získa autentický zážitok, o ktorom bude pozitívne hovoriť, destináciu bude odporúčať svojim blízkym a známym, čo podnieti záujem nových návštevníkov. Na ponuky s hodnotovou črtou je možné naviazať pracovné miesta, ako aj propagáciu a zviditeľnenie regiónu.

⁷⁸ V zahraničí na pútnických cestách, akými sú napr. Via Francigena, Svätjakubská cesta, Jeruzalemská cesta a iné, sú hlavne na vidieku pred rodinnými domami voľne umiestnené domáce produkty pre pútnikov – pečivo, ovocie, zelenina, syry, nápoje a pod. a každý pútnik si z nich môže vziať. Peniaze vloží do malej kasy, hoci sa s domácim pánom osobne ani nestretol.

Z nových rekreačných lokalít pripadajú do úvahy tie, ktoré môžu byť vykonávané **v 2. stupni ochrany prírody**. V ďalších stupňoch ochrany prírody, t. j. v 3., 4. a 5. stupni sa naďalej vyžaduje povolenie od príslušnej správy chráneného územia vykonávať predmetnú aktivitu a to napr. aj výskum v 5. stupni ochrany. Samozrejme, že sa počíta aj s určitými lokalitami, ktoré nebudú pre návštevníkov sprístupnené z hľadiska ochrany prírody a krajiny. Konkrétne lokality s možnosťami rozvoja realizácie rekreačných a turistických aktivít však ukáže až zonácia všetkých chránených území, t. j. všetkých NP a CHKO, keďže v súčasnosti ešte nie je.

Okrem lokalít v chránených územiach je veľký priestor na aktivity v urbánno-rurálnom zázemí chránených území, pretože prírodný turizmus to nie sú iba aktivity v prírode, ale aj aktivity vo vidieckej, mestskej, antropogénnej, poľnohospodárskej, priemyselnej krajine a pod.

Z uvedených analýz v predošlých kapitolách a zo SWOT analýzy sme vypracovali návrhy, ktoré môžu miestni aktéri v skúmaných územiach realizovať. Navrhnuté aktivity majú odporúčací charakter. Niektoré z nich sa môžu vykonávať v chránenom území a zároveň v urbánno-rurálnom zázemí a opačne (t. j. v urbánno-rurálnom zázemí a zároveň v chránenom území). Preto sme uviedli aktivity do jednej podkapitoly a aktéri si sami môžu zvoliť, či sa niektorá aktivita bude vykonávať v chránenom území alebo v urbánno-rurálnom zázemí. Ide o: outdoorové aktivity; outdoorové aktivity spojené so zdravím a liečivými účinkami; gastroaktivity; aktivity spojené s digitalizáciou; aktivity spojené s miestnym rozvojom; s umením; so vzdelávaním; so strieborným turizmom.

Outdoorové aktivity:

- Tzv. poznávačky – lepšie spoznať miestnu krajinu, rozličné prírodné, kultúrno-historické, socioekonomické, regionálne lokality a procesy, zaujímavosti s výkladom fundovaného sprievodcu zameraného na jednotlivé témy a javy:
 - 1) reliéf, klíma, vodstvo, rastlinstvo a živočíšstvo vo voľnej prírode, pôdy, ochrana a tvorba krajiny;
 - 2) obyvateľstvo, sídla, architektúra, vývoj a usporiadanie ulíc, pôdorysné typy sídiel a ich vývoj, urbánne a rurálne sídla, väzby a vzťahy medzi nimi, priestorové a funkčné znaky sídiel, morfológické znaky sídiel, územno-správne členenie;
 - 3) poľnohospodárstvo, priemysel, doprava, služby, cestovný ruch, zahraničný obchod; súčasná politická a ekonomická situácia; politické strany; volebný systém;
 - 4) kultúrno-historický vývoj územia; kultúrno-historické regióny v území (na Slovensku), ich vzájomné väzby, príčiny a zvláštnosti medzi nimi, príp. ich porovnanie; prevládajúce pôvodné sektory zamestnania obyvateľov v minulosti a v súčasnosti; príčiny a väzby zmien/transformácií; súčasné regionálne procesy a javy; prosperujúce a zaostávajúce regióny (príčiny, vzťahy, súvislosti);
- turistika pri východe slnka (pozorovanie prírody a krajiny);
- pozorovanie hviezd;

- horolezectvo, ferraty;
- prejdienie kultúrnych, pútnických trás, chodníkov a náučných chodníkov s cieľom spoznávania prírody, života miestnych ľudí, osobností, zvykov, tradícií, relígií, architektúry, typických hospodárskych aktivít daného regiónu – lesníctvo, baníctvo, mlynárstvo, vinárstvo, včelárstvo, ovocinárstvo, technické, kultúrne, historické a religiózne pamiatky;
- zorganizovanie podujatí pre peších turistov (napr. Spoznaj región XY, Turistická desiatka, dvadsiatka a pod.);
- hipoturistika⁷⁹;
- pozorovanie vtáctva, hmyzu a iných živočíchov vo vyhradených lokalitách;
- zorganizovanie podujatí pre bežcov (beh počas dňa, beh ráno, beh večer, ultrabehy, behy pre rôzne vekové kategórie, beh od bodu A do bodu B);
- cykloturistika – ako výzva pre rôzne vekové kategórie;
- zabicyklovať si s osobnosťou (umelec, učiteľ, lekár, vedec a pod.);
- zorganizovanie podujatia pre mountainbikerov;
- zorganizovanie podujatia pre bežkárov a zimných turistov k výnimočným prírodným, geografickým, historickým a kultúrnym bodom/lokalitám;
- vybudovanie labyrintu zo snehu; stavanie sôch zo snehu;
- oživenie verejného priestoru vo forme infotabúl: napr. Obec – región – návštevník, Človek, Príroda, Krajina, História, Kultúra, Osobnosti, Zvyky a tradície, Atrakcie, Jedinečnosti a pod.;
- vytvorenie rekreačno-športovej zóny v obci/v meste;
- vytvorenie kultúrno-spoločenskej zóny v obci/ v meste;
- vybudovanie ekoareálov s púťavou edukačnou funkciou (pre deti i dospelých);
- vybudovanie ekomostov, ktoré spájajú brehy potokov, na ktorých sú zaujímavosti, mokrade (ekomostmi sa oba brehy sprístupnia návštevníkom);
- vybudovanie vyhliadkovej plošiny, sklenej kabínky (panoramatický výhľad, infotabuľa s popisom zaujímavých bodov a lokalít na horizonte);
- vybudovanie púťavých tematických trás a chodníkov – vínne, banícke, hradné, mlynárske, ovocinárske, religiózne, putovné, lesnícke trasy, ktoré vedú aj cez skúmané chránené územia a ich urbánno-rurálne zázemie; (putovanie je ekologický spôsob, lebo desiatky a stovky km sa na trase ide pešo);
- adoptovanie a starostlivosť návštevníkov a domácich obyvateľov o stromy v intraviláne (napr. okrasné dreviny a záhony) a v extraviláne (alej), ako aj v príslušnom lese a zaznamenať mená návštevníkov a miestnych obyvateľov v obecnej kronike; podobne aj v prípade adopcie kultúrnych objektov.

⁷⁹ Hipoturistika nie je iba turistika na koňoch. Areály, ktoré sú zamerané na hipoturistiku poznáme pod názvom ranče alebo jazdecké kluby. Nachádzajú sa vo vidieckom prostredí a okrem jazdy na koni ponúkajú hipoterapiu, vychádzky do prírody, aktivity spojené so starostlivosťou o zvieratá a so zberom úrody. Na rančoch sú väčšinou prevádzkované aj gastronomické a ubytovacie služby, niekde aj táborenie a stanovanie v prírode.

Outdoorové aktivity a zdravie

- liečivá sila rovín, nížin, pahorkatín, vrchovín a pohorí, ako aj liečivá sila sopečného, krasového, ľadovcového, fluviálneho a eolického reliéfu, t. j. terapeutické pobyty v rôznom geomorfologickom reliéfe; vychádzky do prírody;
- liečivá turistika pri vodopádoch – liečivé účinky vodopádov na telo i dušu, t. j. vodopády ako terapia a pozitívny vplyv zvuku padajúcej vody na ľudský organizmus;
- kardioterapia v krajine;
- onkoterapia v krajine;
- apiterapia v krajine;
- hipoterapia v krajine;
- kanisterapia v krajine;
- colorterapia v krajine;
- speleoterapia;
- jogové cvičenia v krajine;
- zdravotné a medicínske terapie v kúpeľoch a vo wellness centrách pre rôzne vekové kategórie;
- zorganizovanie podujatí na bicykli s cieľom upevnenia zdravia, propagácie pohybu na bicykli a jeho zdravotných účinkov na organizmus s odbornou prednáškou lekára, príp. fyzioterapeuta;
- zorganizovanie podujatí pre bežkárov, príp. na snežniciach, skiaploch s cieľom upevnenia zdravia, propagácie a významu pohybu v zimných podmienkach a ich pozitívne zdravotné účinky na organizmus s odbornou prednáškou lekára, príp. fyzioterapeuta;
- putovanie po krajine, t. j. dlhšie tematické trasy, ktoré majú pozitívny vplyv nielen na kondíciu a fyzický stav návštevníka, ale aj na „vyčistenie si hlavy“ (psychiku, duchovno a duševno);

Gastroaktivity:

- ekologicky vyrábať chutné potraviny, pochutiny, koreniny, príp. cukrovinky vo svojom regióne;
- výroba a označenie produktov NON GMO⁸⁰, ktoré sú zárukou, že v celom výrobnom procese nebola použitá surovina, zložka, pomocná látka, resp. prostredie, ktoré obsahuje geneticky modifikované organizmy;
- zdokonaľovať pomocou inovatívnych metód vysokokvalitné, ekologicky vyrobené potraviny a tradičné recepty. Podporovať pestovanie starých druhov ovocia a zeleniny

⁸⁰ Geneticky modifikované organizmy (GMO) sú také organizmy, ktorých genetická výbava bola zmenená, čím sa im umelo pridali nové vlastnosti. Niektoré rastliny sa geneticky modifikujú, aby boli odolnejšie voči chorobám, škodcom, či suchu, alebo aby prinášali vyššiu úrodu.

Európska legislatíva zaväzuje výrobcov potravín a krmív, aby na svojich výrobkoch označovali, či obsahujú geneticky modifikované organizmy. Pokiaľ nejaká GMO zložka vo výrobku predstavuje viac ako 0,9% hmotnosti celkového produktu, musí byť táto zložka uvedená na obale. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/20151013STO97392/gmo-najcastejsie-otazky-a-odpovede>

alebo v chove dávno zabudnutých plemien zvierat. Vďaka vedomostiam, priekopníckemu duchu a precíznosti miestnych kulinárov sa dajú vytvárať kreatívne jedlá plné skutočných prirodzených chutí;

- vytvoriť ponuku prioritne tradičných miestnych jedál a nápojov, tzv. miestna gastronómia; K už existujúcim regionálnym produktom pridať ďalšie produkty, jedlá a nápoje produkované a poskytované na lokálnej úrovni, napr. zázvorníky na Záhorí;
- pripraviť ochutnávky, (príp. aj príprava samotnými návštevníkmi), miestnych gastro špecialít; Dobré jedlo musí ponúkať viac než len zoznam ingrediencií. Jedlo by malo mať svoj príbeh, ktorý kuchár/časník vie hosťom pútavo prezentovať. Dobré jedlo nielen vyživuje telo, ale aj otvára myseľ a spája ľudí. Ponuku treba postaviť na rozmanitých tradičných chutných jedlách a nie iba na bryndzových haluškách;
- produkcia a predaj bioproduktov s certifikátom vysokej kvality (napr. z obilnín, ovocia, zeleniny, medu, propolisu, bylín a pod.);
- vytvoriť ponuku jedla pre lacto-glutenfree hostí, jednoduché jedlá z prvotriednych surovín (napr. tatarák z červenej repy), jedlá tzv. slovenská klasika: marhuľové gule s domácim tvarohom, palacinky s domácimi čučoriedkami, parené buchty s pravým slivkovým lekvárom, slovenský zubáč, kotlíkový guláš a pod.);
- vytvoriť kóšer ponuku jedál a nápojov aspoň počas hlavnej sezóny pre návštevníkov z Izraela;
- zorganizovať atraktívne gastronomické podujatia za účasti známych kuchárov z miestnych reštaurácií;
- ešte viac podporovať produkciu produktov „z farmy na stôl“ a tým miestnych farmárov;

Digitalizácia:

- spojenie zaujímavostí a procesov prírody, krajiny, kultúrneho dedičstva, pamiatok, histórie, života miestnych obyvateľov s modernými technológiami ako je digitalizácia, virtuálna realita, 3D projekcie, rozšírená realita, hologram, tieňohra, projekčné zrkadlá a pod.;
- príprava vlastnej kávy s vytlačením obrázka na jej hladinu alebo vytlačenie obrázka na šálku, hrnček, tričko s obrázkom, vytvoreným prostredníctvom digitalizácie, čo je výnimočným zážitkom pre návštevníka;
- online turizmus (príťažlivosť online turizmu spočíva v tom, že sa môžete cítiť, akoby ste cestovali do cieľa bez toho, aby ste ho skutočne navštívili. Cestujete prostredníctvom online priestoru, internetu, webu či aplikácií);

Miestny rozvoj:

- vybudovanie štýlových, útulných, nadčasových ekoútulní, ekoprístreškov, ekolavičiek, vyhliadok s použitím miestnych materiálov a miestnych výrobcov, miestne a architektonické vzory; spojenie tradičného a moderného;
- vybudovanie chodníkov, lavičiek, prístreškov a potrebného príslušenstva pre vozíčkarov, telesne a duševne znevýhodnené osoby;

- vybudovanie vyhladkového posedu nad cyklotrasou (t. j. časť cyklotrasy bude viditeľná z jedného vyvýšeného bodu);
- zameranie sa na exkurzie o poznávaní mestských sídiel a urbánnych procesov, ako aj vidieckych sídiel a rurálnych procesov; t. j. spoznávanie urbánno-rurálneho zázemia chránených území;
- zameranie sa na poznávanie miestnych majstrovských diel (veda, umenie, hudba, architektúra, baníctvo, mlynárstvo, hrnčiarstvo, ovocinárstvo, lesníctvo, vinohradníctvo);
- zameranie sa na kvalitné miestne originálne pochúťky: džemy, med, víno, bylinky, koreniny, syry, jogurty, pečivo, klobásy, slanina, ovocie, čokoláda, bonbóny, nápoje a ďalšie produkty predávané vo farmárskych obchodoch;
biokozmetika: mydlá, krémy, emulzie, šampóny a pod. všetko vo vysokej kvalite (napr. aj s certifikátmi), predávané v miestnych bioobchodoch;
- zaručiť kvalitu a pôvod miestneho jedla, príp. nápoja na základe udeleného „MIESTNEHO CERTIFIKÁTU KVALITY“, ktorý sa bude pravidelne obnovovať. Pečať kvality sa umiestni priamo na obal miestneho produktu a certifikát sa zarámuje a umiestni vo všetkých prevádzkach; (príkladom je Skalický trdelník a Skalický rubín, ktoré majú značku udelenú EÚ);
- príprava domácich špecialít ponúkaných návštevníkom priamo v príbytkoch miestnych obyvateľov, a tým spoznanie spôsobu ich života;
- organizovanie farmárskych trhov (cez sezónu častejšie – 2x do týždňa, mimo sezóny na mesačnej báze);
- organizovanie pravidelných tematických dní, napr. jablkový, hruškový, slivkový, marhuľový deň, Deň zelé (Deň kapusty alebo Deň zemiakov, tekvice, fazule, trdelníka, vína); organizovanie podujatí podľa profesie (Deň vinohradníkov, mlynárov a pod.), jarmoky, deň obce, hody a pod. Z týchto podujatí si návštevníci odnášajú autentický zážitok a pravidelne sa na podujatia vracajú;

Umenie:

- maľovanie, príp. maliarske kurzy organizované na lúke, v lese, v urbánnej a v rurálnej krajine, v lome (maľovanie minerálov a nerastov), pri technických, kultúrnych, historických, religióznych pamiatkach;
- fotografovanie s profesionálom – fotografovanie prírody, krajiny, ľudí, architektúry, urbánnych a rurálnych sídiel;
- vytvorenie výstavných priestorov v prírode, krajine, na hradoch (pre výtvarníkov, maliarov, sochárov, architektov, fotografov, dizajnérov, inovátorov a pod.);
- prepájanie tradícií a súčasného umenia do formy umeleckých predmetov; valaská a banická kolonizácia vyjadrená v umeleckých predmetoch;
- zorganizovanie umeleckých podujatí, sympózií, workshopov, večerov na určitú tému;
- výroba a údržba krojov; hudobných nástrojov;

Vzdelávanie:

- podávanie informácií o regióne na základe príbehov, legiend, povestí, rozprávok;
- zorganizovanie exkurzií na rôzne témy a pre rôzne vekové kategórie;
- zorganizovanie podujatia zameraného na environmentálnu výchovu;
- kreatívne aktivity v prírode pre deti (napr. čistenie studničiek);
- vybudovanie detskej interaktívnej klubovne/múzea, kde budú informácie o prírode, o ľudských činnostiach, kultúre, histórii a pod. (napr. príbeh lesa, príbeh vrchoviny, pahorkatiny, nížiny, roviny, rieky, potoka, jaskyne, priepasti, ľadovca, plesa, živočícha, + príbeh nerastných surovín, priemyslu, poľnohospodárstva, lesníctva, dopravy a pod. (t. j. hospodárskych odvetví);
- podujatie bábkového divadla v rôznom type krajiny;
- spoznávanie života v kláštoroch; na hradoch, zámkoch, kaštieľoch;
- spoznávanie prác a života súvisiacich s vinohradníctvom, baníctvom, ovocinárstvom, včelárstvom, lesníctvom a pod;

Strieborný turizmus⁸¹ :

- turistika a podujatia na rovine, nížine, pahorkatine, vrchovine a hornatine pre staršiu generáciu;
- poznávacie cesty zamerané na urbánno-rurálne prostredie (mestá a dediny, tzv. city breaks/poznávačka mesta alebo dediny/vidieckej obce);
- spoznávanie kultúrneho dedičstva (hmotné, nemotné), miestnej architektúry, pamiatok;
- kultúrno-spoločenské podujatia v urbánno-rurálnom zázemí;
- podujatia zamerané na miestnu gastronómiu;
- religiózny turizmus;
- putovanie po krajine;
- liečebné pobyty v kúpeľoch a wellness;
- rekreačné a spoločenské aktivity v krajine zorganizované aj pre zdravotne znevýhodnené osoby a vozičkárov;

V rámci navrhnutých aktivít v striebornom turizme je samozrejme potrebné vziať do úvahy niekoľko ďalších kritérií. Ide o:

⁸¹ Cestovatelia nad 55 rokov, dôchodcovia (65+) a starší seniory (70 a viac rokov) sa líšia podľa vekovej skupiny, sociálno-ekonomického profilu a osobných preferencií. „**Strieborní**“ turisti majú spravidla nižší stredný príjem ako zvyšok populácie, ale na dovolenke zvyknú minúť viac. V posledných rokoch v západných krajinách Európy tvoria väčšinu turistického trhu, pretože cestujú dlhšie (na viac dní) ako inokedy. Títo cestovatelia majú skvelé turistické skúsenosti, možno sú najnáročnejšími spotrebiteľmi. Sú však flexibilnejší, pokiaľ ide o cestovanie, a preto až tak nepreferujú hlavnú turistickú sezónu (leto a zima). Počas svojho pobytu v destinácii by si „strieborní“ turisti mali užiť zážitok z cestovania, aby mali dostatok informácií o možných aktivitách (múzeá, outdoorové aktivity, návštevy prírodnej a kultúrnej krajiny, prístup do ďalších rekreačných oblastí). Zásadný význam má primeraná infraštruktúra a vyškolený personál, ktorí je dobre oboznámený s rôznymi produktmi a službami ponúkanými v destinácii na základe ich potrieb, najmä tých, ktoré sa týkajú poskytovania zdravotných služieb, dobrých životných podmienok a vysokej úrovne gastronómie.

- Vek, t. j. aké vekové skupiny sa budú na týchto aktivitách zúčastňovať (vek 55+; 60+; 65+; 70+; 75+; 80+).
- Individuálnosť alebo skupinivosť, t. j. či aktivity a podujatia budú prioritne určené pre jednotlivcov alebo pre skupiny. Ak pre skupiny, tak zohľadniť skupiny (napr. 55+), seniori (65+), starší seniori (70+), znevýhodnené osoby.
- Sezónnosť, t. j. aktivity a podujatia budú prebiehať v hlavnej sezóne (letnej, zimnej), v mimosezónnom období, celoročne, víkendovo.

5.2 Aspekty prírodného turizmu a odporúčania

Vo všetkých nami uvedených návrhoch ide o zachovávanie prírodných, geografických, krajinných, historických a kultúrnych hodnôt, čo sú znaky prírodného a udržateľného turizmu. Tiež ide o rozvíjanie základných a doplnkových služieb. Navrhnuté aktivity už majú v sebe významné aspekty prírodného a udržateľného turizmu, ktoré označujeme skratkou **EkRoSEV** a tieto aspekty berieme do úvahy.

- 1) **Ekonomický a rozvojový aspekt**
- 2) **Sociálny aspekt**
- 3) **Environmentálny aspekt**
- 4) **Vzdelávací aspekt**

Všetky tieto aspekty vyplývajú zo základnej tézy prírodného a udržateľného turizmu, a to udržateľné využívanie (miestneho) prírodného, krajinného a kultúrneho bohatstva a dedičstva so zreteľom na ochranu životného prostredia, prírodných, krajinných a kultúrnych hodnôt a posilnenie miestnej ekonomiky prostredníctvom zapojenia miestnych obyvateľov a aktérov.

1) Ekonomický a rozvojový aspekt

Na rozvoj miestnej ekonomiky a miestneho regiónu vplýva viacero faktorov, napr. trh práce, vytvorenie nových pracovných profesií a pracovných činností, vzdelaní zamestnanci, využívanie nových informačno-komunikačných technológií, zavádzanie inovácií, kvalitný manažment a marketing a ďalšie ekonomické a rozvojové faktory, ktoré sa podieľajú na zvyšovaní životnej úrovne obyvateľov, konkurencieschopnosti miestneho regiónu a na spokojnosti obyvateľov a aktérov.

Odporúčania pre prírodný turizmus v rámci ekonomického a rozvojového aspektu:

- vytvoriť originálnu ponuku;
- vytvoriť značku destinácie;
- vytvoriť atmosféru ľudskej interakcie, čo je pridaná hodnota udržateľného turizmu;
- vytvoriť atraktívne miestne produkty, služby a balíky pre návštevníkov, ktoré sú založené na jedinečnom prírodnom, krajinnom bohatstve a kultúrnom dedičstve, stávanie na lokálnosti;

- vytvoriť značku (branding), logo, slogan pre lokálny/regionálny produkt a služby v turizme, ktoré budú identické k značke destinácie;
- presadzovať správny manažment, marketing a propagáciu prírodného a udržateľného turizmu v danom území, predovšetkým prírodných, krajinných a kultúrnych jedinečností;
- uprednostňovať miestnych zamestnancov pre potreby prírodného turizmu, podporovať rozvoj turizmu v regiónoch, a to aj v menej rozvinutých (zaostávajúcich) regiónoch;
- zabezpečovať ekonomickú udržateľnosť návštevníckych bodov záujmu, aktivít a organizovaných podujatí so zreteľom na ochranu životného prostredia, prírody a krajiny;
- presadzovať zodpovednejší prístup aktérov a návštevníkov k prírode, krajine a miestnemu regiónu;

2) Sociálny aspekt

Ten sa týka ľudskej spoločnosti a javov, ktoré ju s ňou spájajú a vytvárajú.

V rámci prírodného turizmu ide o obyvateľov, návštevníkov, zamestnancov, podnikateľov, nezamestnaných, hendikepovaných, dobrovoľníkov a ďalších aktérov participujúcich na prírodnom a udržateľnom turizme, ktorí vytvárajú svoje typické spoločenstvá.

Odporúčania pre prírodný turizmus v rámci sociálneho aspektu:

- podnecovať a mobilizovať obyvateľov k participácii na miestnom rozvoji, vytvárať skupiny expertov, komunitné skupiny, dobrovoľníkov a nadšencov prírodného a udržateľného turizmu;
- stimulovať miestnych obyvateľov a komunity k zodpovednosti za svoj región, za dianie, rozhodovanie a prebiehajúce aktivity v ňom (a to aj za aktivity nielen z hľadiska prírodného turizmu);
- zapájať seniorov, dobrovoľníkov, nezamestnaných a aj ľudí so zdravotným znevýhodnením do nenáročných činností, súvisiacich s prírodným turizmom (tvorba suvenírov, lokálnych produktov, práce na doplnkových službách, práce v službách pre návštevníkov (napr. preprava batožiny počas dlhšej pešej turistiky z mesta/dediny A do mesta/dediny B));
- nabádať miestnych obyvateľov k súdržnosti, spolupatričnosti, solidárnosti, patriotizmu napr. prostredníctvom organizovania podujatí vo vidieckej obci;
- posilňovať identitu, svojráznosť a autentickosť miestneho obyvateľstva k miestnemu regiónu, a tým prispievať k rozvoju turizmu (typická identita, svojráznosť a autentickosť pôsobí ako konkurenčná výhoda);
- rešpektovať miestne zvyky, prezentovať a propagovať hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, osobnosti, technológie (v baníctve, mlynárstve, lesníctve a pod.);
- klásť dôraz na služby, ktoré maximalizujú pozitívne vplyvy cestovného ruchu;
- posilňovať aktivity cestovného ruchu súvisiace s upevňovaním zdravia;

- zabezpečiť sociálnu udržateľnosť návštevných bodov záujmu, aktivít a organizovaných podujatí.

3) Environmentálny aspekt

Tento aspekt je vnímaný predovšetkým ako starostlivosť, údržba, ochrana a rozvoj prírodných, krajinných a kultúrnych hodnôt, ktoré v sebe má každý miestny región, a teda aj skúmané chránené územia a ich urbánno-rurálne zázemie.

Odporúčania pre prírodný turizmus v rámci environmentálneho aspektu:

- udržiavať hodnoty prírodného, krajinného a kultúrneho bohatstva a dedičstva;
- vytvoriť a udržať prístupné body záujmu v chránenom území (a nielen v chránenom území) a jeho urbánno-rurálnom zázemí s hlavným dôrazom na environmentalistiku a ekológiu, ochranu a starostlivosť o životné prostredie, aj miestny rozvoj;
- zorganizovať turistické a návštevné podujatia a vytvoriť ekobalíky CR;
- zamerať sa na e-dopravu (e-busy, e-kolobežky, e-bicykle), príp. na vodíkovú dopravu, t. j. minimalizovať autá a individuálnu dopravu tak, aby netrpela príroda, ale zároveň, aby sa ľudia dostali tam, kam potrebujú;
- zvyšovať environmentálne povedomie medzi obyvateľmi, návštevníkmi a aktérmi o osobitostiach a ohrozeniach týchto hodnôt;
- eliminovať ekologickú stopu, odpady, energetickú náročnosť, približovať sa k dekarbonizácii;
- zabezpečiť environmentálnu udržateľnosť návštevných bodov záujmu, aktivít a organizovaných podujatí.

4) Vzdelávací aspekt

Jedným z významných znakov prírodného turizmu sú vekové skupiny, ktoré sa podieľajú a môžu sa v budúcnosti podieľať na ochrane životného prostredia, prírody, krajiny, biodiverzity, na zachovávaní prírodného a kultúrneho dedičstva a na miestnom rozvoji. Najmladšou vekovou skupinou môžu byť deti v materských škôlkach, žiaci na základných a stredných školách, študenti na vysokých školách a univerzitách, potom dospelí a seniori či študenti na univerzitách tretieho veku.

Odporúčania pre prírodný turizmus v rámci vzdelávacieho aspektu:

- vytvárať produkty, ktoré v sebe majú edukáciu, čiže obsahujú vzdelávacie aktivity, prostredníctvom ktorých sú návštevníci vzdelávaní a vychovávaní k udržateľnosti, zvyšuje sa ich environmentálne povedomie a prispieva sa k rozvoju miestnej ekonomiky;
- vytvárať produkty, v ktorých je kladený dôraz na učenie sa o dôležitosti a starostlivosti o životné prostredie, prírodu, ako aj učenie o dôležitosti a starostlivosti o krajinné a kultúrne prostredie, t. j. to, čo vytvára človek a učenie o miestnom a regionálnom rozvoji (so znakmi udržateľnosti);

- zabezpečiť edukačnú udržateľnosť návštevných bodov záujmu, aktivít a organizovaných podujatí.

5.3 Postavenie miestnych aktérov v prírodnom a udržateľnom turizme

V prírodnom a udržateľnom turizme zohrávajú významnú úlohu miestni aktéri, čiže subjekty, ktoré sa podieľajú na rozvoji miestneho turizmu, fungovaní služieb, potrieb a produktov pre návštevníkov prichádzajúcich tráviť svoj voľný čas do určitého regiónu. Ide o viaceré subjekty, ktoré vstupujú do rozvoja a podpory turizmu, do tvorby a realizácie produktu CR, do poskytovania služieb, spojených s trávením voľného času návštevníkov a aj do propagácie, informovanosti a edukácie.

Keďže cestovný ruch je prierezové odvetvie, tak k miestnym aktérom patria v prvom rade miestni obyvatelia (viac o tejto skupine uvedieme v kap. 5.4.), mestské a obecné samosprávy (hlavne ich odbory a oddelenia cestovného ruchu, regionálneho rozvoja, životného prostredia, kultúry, športu, školstva, dopravy, bezpečnosti a pod.). Potom oblastné organizácie cestovného ruchu (OOCR, príp. krajské), inštitúcie zamerané na životné prostredie, na krajinu, prírodu, lesy, poľnohospodársku výrobu, rozvoj vidieka, univerzity a školy, podnikatelia, poskytovatelia verejných služieb a napokon aj neštátne organizácie, občianske združenia, spolky a pod.

Mestské a obecné samosprávy sa zameriavajú na:

- vytvorenie významných a strategických materiálov súvisiacich s cestovným ruchom, regionálnym a miestnym rozvojom, životným prostredím, plánovaním, kultúrou, športom, školstvom a pod. (napr. PHRSR);
- propagáciu mesta/vidieckej obce a podujatí, ktoré samospráva organizuje;
- budovanie a upevňovanie značky mesta/vidieckej obce;
- vzájomnú spoluprácu s aktérmi pri tvorbe produktov CR;

OOCR⁸² sa zameriavajú na:

- tvorbu produktov, na podporu, propagáciu, rozvoj cestovného ruchu a podporu svojich členov;
- spoluprácu so svojimi členmi, s viacerými miestnymi aktérmi zameranými na rozvoj, produkty CR a podporu cestovného ruchu;
- spoluprácu s ďalšími OOCR a s príslušnou krajskou organizáciou CR (KOCR);

Inštitúcie zacielené na:

- životné prostredie (SAŽP, MŽP SR)

⁸² OOCR je založená podľa zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov na podporu a propagáciu cestovného ruchu a na vytváranie podmienok rozvoja cestovného ruchu na území jej zakladateľov a členov s cieľom udržateľného rozvoja cestovného ruchu a ochrany záujmov svojich členov. OOCR spolupracuje so svojou krajskou organizáciou CR (KOCR) a s ostatnými OOCR-kami. Podrobnejšie informácie o OOCR sú uvedené v danom zákone a v Registri organizácií cestovného ruchu.

- starostlivosť o životné prostredie;
- tvorbu krajiny, plánovanie (krajinné, územné, strategické) a procesy v krajine (prírodnej, kultúrnej, urbánnej, rurálnej, antropogénnej, a pod.);
- ochranu prírody a krajiny (ŠOP SR, MŽP SR)
 - ochrana prírody, ochrana krajiny; správa jaskýň;
- lesy (MŽP SR, Lesy SR, š.p.; neštátni vlastníci lesov a pozemkov)
 - hospodárska a ochranná činnosť v lesoch; vzdelávacia (tzv. lesná pedagogika);
- poľnohospodársku výrobu a rozvoj vidieka (poľ. podniky, farmári)
 - poľnohospodárska ekoprodukcia a rozvoj vidieka (rozvoj vidieckeho CR);
- priemyselnú výrobu (podniky, firmy a podnikatelia)
 - priemyselná produkcia;
- služby (podniky, firmy, podnikatelia)
 - produkcia služieb;

Univerzity a vysoké školy sa zameriavajú na:

- vedecká, výskumná a vzdelávaciu činnosť v oblasti cestovného ruchu, ekonomiky, regionálneho rozvoja, geografie a jej prírodnej, krajinej, urbánnej, rurálnej a antropogénnej sféry, environmentalistiky a ekológie;
- zvyšovanie environmentálneho povedomia v oblasti turizmu prostredníctvom edukačnej činnosti (prednášky, semináre, podujatia);
- organizovanie akcií zameraných na zodpovedný CR a udržateľné využívanie krajiny;
- spoluprácu s viacerými miestnymi aktérmi zameranými na rozvoj a podporu cestovného ruchu a environmentu;

Základné a stredné školy sa zameriavajú na:

- výchovno-vzdelávaciu činnosť žiakov;
- organizáciu vzdelávacích podujatí v rámci prírodovedných, spoločenských, ekonomických, odborných a výchovných predmetov;

Miestni podnikatelia sa zameriavajú na:

- poskytovanie svojich služieb spätých s cestovným ruchom, cestovaním a spoznávaním krajiny;
- propagáciu miestneho regiónu z hľadiska CR na svojom webe a prostredníctvom svojich propagačných materiálov;
- spoluprácu s ďalšími aktérmi CR;

Poskytovatelia verejných služieb sa zameriavajú na:

- verejné dopravné, poštové, bankové, zdravotné, maloobchodné, komunálne a iné verejné služby, ktoré sú typické využívaním nielen návštevníkmi, ale hlavne miestnymi obyvateľmi;

Mimovládne organizácie⁸³, občianske združenia, spolky, cirkevné inštitúcie sa zameriavajú na:

- podporu rozvoja cestovného ruchu;
- propagáciu miestneho regiónu;
- spoluprácu s ďalšími aktérmi pri rozvoji cestovného ruchu a regionálneho rozvoja (RR);
- organizovanie podujatí súvisiacich s ich produktom a s rozvojom CR a RR;

Tu je potrebné poznamenať, že medzi všetkými vyššie uvedenými subjektmi ide v súčasnosti predovšetkým o individuálnu spoluprácu v rámci rozvoja prírodného turizmu a udržateľného cestovného ruchu na miestnej úrovni. Absentuje väčšie angažovanie štátneho sektora.

5.4 Posilnenie lokálnych pracovných miest, produkcie výroby a služieb, zlepšovanie životnej úrovne

Lokálne pracovné miesta pomáhajú udržiavať v chode miestnu (lokálnu) ekonomiku, zamestnanosť a miestny rozvoj. Podieľajú sa na nich, resp. mali by sa na nich podieľať predovšetkým priami miestni obyvatelia, t. j. obyvatelia, ktorí priamo žijú vo vidieckych obciach a mestách patriacich do najbližšieho urbánno-rurálneho zázemia, v ktorom sa poskytujú produkty a služby CR. Vhodné je uprednostňovať práve domácich miestnych obyvateľov, lebo oni najlepšie poznajú miestny región, svoju dedinu, lokalitu a potreby pre turizmus, zatiaľ čo ľudia dochádzajúci za prácou z iného regiónu či okresu až tak dobre nepoznajú miestny región.

Potrebné je uvedomiť si, že miestni obyvatelia, chápaní ako pracovná sila, zohrávajú kľúčovú úlohu v rozvoji prírodného a udržateľného turizmu, a to kvôli ich vedomostiam, znalostiam a skúsenostiam o miestnom regióne, jeho prírode, krajine, histórii, geografii, kultúre, osobnostiach, hospodárskych odvetviach a voľnočasových aktivitách.

Aj v rámci turizmu sa znalosti stávajú rozhodujúcim faktorom pre tvorbu nových produktov a služieb. V súčasnosti sú znalosti, čiže informácie transformované do roviny praktického uplatnenia a použitia veľmi dôležité, lebo prostredníctvom nich dochádza k neustálemu zlepšovaniu, k rozvoju, inováciám a aj k prosperite. Platí, že dobrá úroveň a kvalita ľudského kapitálu prispieva k posilneniu pozície miestneho regiónu.

⁸³ V rámci mimovládnych organizácií ide napr. o Klub slovenských turistov (KST), Slovenský cykloklub, občianske združenia, miestne akčné skupiny (MAS), vzdelávacie organizácie, cirkevné inštitúcie a ďalšie. Niektoré obč. združenia vstupujú aj do tvorby produktov CR.

Miestni obyvatelia sú tiež subjektom, ktorý dokáže riešiť problémy a úlohy, tiež sú príjemcovia a využívatelia nových informácií a sú potenciálni zlepšovateľia či inovátori. Často sa vzdelávajú, lebo vedia, že investícia do seba je tou najlepšou investíciou, akú kedy urobili. Zlepší to nie len ich život, zlepši to aj životy všetkých okolo nich. Počúvajú ľudí, ktorí im hovoria, ako sa zlepšovať, sú vytrvalí a hlavne uvoľnení. Pracujú na svojich osobných hodnotách, ktorými sú sebadôvera, nekonvenčnosť (atypickosť), úprimnosť, tvrdá práca, ale aj pohostinnosť a štedrosť. Radosť zo života im prinášajú detaily, ktoré zažívajú vo výnimočných okamihoch a veľakrát je to práve spoločne s návštevníkmi, ktorých považujú za svojich špeciálnych hostí. Dávajú do svojho podnikania vedomosti, vzdelanie, smelosť, sny a kus seba samého, čo vnímový návštevník ihneď postrehne a ocení. Tým prispievajú k zvyšovaniu efektívnosti, k oddialeniu konkurencie a k rozvoju svojho miestneho regiónu.

Dnes už miestni obyvatelia nie sú vnímaní „iba“ ako pracovná sila, ktorá vykonáva činnosti a prácu, ktorú jej niekto zadá, príp. si ju zadá sama, ak je v pozícii samostatne zárobkovo činnnej osoby (SZČO), alebo v pozícii podnikateľa. Sú vnímaní ako vzdelaná pracovná sila, schopná riadiť, rozhodovať, zdokonaľovať sa, prinášať inovácie a robiť svoju prácu s nadšením.

A práve preto sú miestni obyvatelia vhodnými adeptmi na posilnenie lokálnych pracovných miest. Či už ide o **manažérov**, ktorí študovali na domácich či zahraničných univerzitách a hlavne majú skúsenosti s riadením firiem a pracovných tímov, alebo ide o **výrobcov produktov** miestnej gastronómie (jedlá, nápoje, cukrovinky) s prvkami dôvtipu a vynachádzavosti, či o **malých a stredných podnikateľov** poskytujúcich služby v CR pre návštevníkov. Miestni obyvatelia sa teda môžu podieľať na miestnej zamestnanosti **v gastrosektore** ako špecialisti a uznávaní kuchári, vinári, pivári, cukrári, pekári, barmani, čašníci a pod. Zároveň sa svojimi činnosťami budú podieľať na produkcii miestnej výroby a aj v službách.

Niektorí miestni obyvatelia sa tiež môžu podieľať na posilnení zamestnanosti ako **lokálni sprievodcovia**, samozrejme, s potrebnými odbornými certifikátmi zo sprievodcovstva. Pridanou hodnotou je dokonalé poznanie miestneho prírodného, geografického, historického, krajinného, urbánneho, rurálneho a socioekonomického prostredia. Perfektné poznanie jeho minulosti a súčasnosti, jeho vzťahov, väzieb, príčin a súvislostí.

Už aj v súčasnosti sa môžeme stretnúť s tvorivými **podnikateľmi** v rámci produktov a služieb v cestovnom ruchu. Ide o aktívnych, energických a optimistických ľudí, ktorí napr. v rámci svojich zariadení a služieb investujú do zelených technológií. Či už je to poskytovanie služieb **v e-doprave** (prenájom e-bikov, e-kolobežiek, transport batožiny počas dlhších túr), alebo vo svojich **ubytovacích zariadeniach** používajú technológie s nízkou spotrebou energie a vody, kvetinové záhony a visuté kvety polievajú zachytenou dažďovou vodou. V **stravovacích zariadeniach** sa zameriavajú aj na ponuku miestnych biojedál a nápojov. Niektorí miestni farmári vyrábajú produkty na podporu imunity (rôzne

sirupy, šťavy, džemy, tinktúry) bez aditív, konzervantov, farbív a dodávajú ich do stravovacích zariadení CR. Ďalší stavajú na produkcii, v rámci ktorej im okrem kvalitného produktu ide o zachovanie rodinnej či miestnej tradície. Takto sa významnou mierou podieľajú na ekonomickej a sociálnej udržateľnosti.

Iní sa môžu zamerať na poskytovanie ďalších **služieb spojených so športom, kultúrou, zdravotným turizmom**. Ide napr. o tieto profesie: prevádzkovatelia športových zariadení (posilňovní, ihrísk, vlekov, lanoviek a pod.), inštruktori (celosezónnych, letných, zimných, halových športov), animátori (programy pre deti a dospelých). Potom prevádzkovatelia wellness zariadení, zariadení a služieb pre zdravotný turizmus (lekári, maséri, terapeuti), referenti kultúrnych a spoločenských podujatí.

V miestnom regióne však žijú aj **obyvatelia, ktorí nikdy nepracovali v turizme**. Ide napr. o miestnych poľnohospodárov, farmárov, furmanov, pracovníkov v lesoch, ktorí sa podieľajú na obhospodarovaní lesov, výsadbe stromov, starostlivosti o les, zvieratá, odstraňovaní náletových drevín, kosení lúk, produkcii rastlinnej a živočíšnej výroby, drobní remeselníci, zamestnanci v komunálnych službách (napr. údržba zimných ciest a chodníkov) a pod. Tieto pracovné sily sa tiež podieľajú na vytváraní príjemného prostredia pre návštevníkov i miestnych obyvateľov a je potrebné s nimi počítať.

Po pandemickom období sa očakáva **mierne zvyšovanie životnej úrovne** obyvateľov Slovenska i EÚ. Dá sa to dosiahnuť:

- 1) Využívaním nových poznatkov, znalostí a technológií vo všetkých aspektoch života, a teda aj v turizme.
- 2) Rastom produktivity práce.
- 3) Inovatívnym podnikateľským prostredím.
- 4) Zdravou krajinou a zdravým národom.
- 5) Digitalizáciou, online priestorom a modernizáciou.

Určite ešte existuje viac faktorov, ktoré sa podieľajú na zvyšovaní životnej úrovne obyvateľov (na túto tému sa dá napísať ďalšia štúdia).

Slovensko sa teraz (r. 2021) nachádza v pandemickom období, ktoré ho ekonomicky výrazne oslabuje. SR má v porovnaní s priemerom EÚ o štvrtinu nižšiu životnú úroveň. Dobiehanie vyspelých ekonomík z rokov 2003 až 2008 je už minulosťou. A ekonomický model založený na lacnej pracovnej sile a zahraničných investíciách sa tiež už vyčerpal.

Aby bolo možné obnoviť hospodárstvo Slovenska po koronakríze, je nutná kapitálová injekcia a tou je napr. **Plán obnovy a odolnosti SR**⁸⁴. Je to spoločná reakcia krajín EÚ na pandemické obdobie COVID-19. Vďaka tomuto Plánu obnovy a odolnosti môže Slovensko

⁸⁴ Plán obnovy a odolnosti SR (2021) Dostupné na: <https://www.planobnovy.sk/> (Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky je súčasťou spoločnej reakcie krajín EÚ na silný pokles hospodárstva v dôsledku pandémie koronavírusu COVID-19. Slovenská ekonomika klesla v roku 2020 o 5,2 percenta. Približne 50 tisíc ľudí prišlo o prácu. Slovensko zároveň musí riešiť dlhodobú výzvu ako zabrániť stagnácii životnej úrovne.)

v najbližších rokoch viac investovať. A práve kombinácia investícií, reforiem a efektívnych verejných politík umožní Slovensku opäť dobiehať životnú úroveň priemeru EÚ a dosiahnuť zlepšenie v kľúčových oblastiach ovplyvňujúcich kvalitu života na Slovensku.

Avšak sa nestačí spoliehať iba na európske peniaze. Na našej, t. j. na národnej úrovni je nutné zjednodušiť čerpanie podpôr, odstrániť byrokráciu, urobiť nevyhnutné zmeny vo verejnom obstarávaní, podporiť miestne projekty a miestnych dodávateľov produktov a služieb, zjednodušiť paušálne platby, a ak je to nutné, tak aj zmeniť zákony.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že Slovensko je vnímané ako bezpečná destinácia pre domácich i zahraničných cestovateľov a návštevníkov, čo je obrovská výhoda pre cestovný ruch, rozvoj regiónov, posilnenie ekonomiky a posilnenie pracovných miest. Túto bezpečnosť si je potrebné udržať aj do budúcnosti.

Cestovný ruch by sa mal stať diverzifikovanejším (pestrejším), odolnejším a udržateľnejším, čím by sa posilnili aj pracovné miesta v tomto odvetví a miestna ekonomika. Tomuto by pomohli flexibilnejšie pracovné podmienky, lebo destinácie cestovného ruchu by pracovali s vyššou kapacitou zamestnancov počas celého roka. Kariéra v oblasti turizmu by sa zlepšila pracovnými zmluvami a dohodami o vykonaní práce na dlhšie časové obdobie (dnes je to iba 350 hod. na rok v rámci dohody o vykonaní práce) a väčšími príležitosťami na zvyšovanie kvalifikácie a rekvalifikácie.

CR by bol odolnejší a udržateľnejší aj so zvýšenou digitalizáciou a s lepším riadením a zmierňovaním nepriaznivých vplyvov cestovného ruchu na životné prostredie, ľudské zdravie a miestne komunity.

Turistické produkty by boli postavené na exkluzivite prírodného a kultúrneho dedičstva, na geograficky rozmanitej krajine, rekreačnom potenciáli, na vysokej kvalite produktov a služieb CR, na nápaditosti⁸⁵ a digitalizácii bez poškodzovania územia. Ak sa toto dosiahne, tak potom by už nebolo potrebné zvyšovať počty návštevníkov, tie by sa stabilizovali. Miestni podnikatelia a aktéri v turizme by sa sústredili už len na kvalitu a pestrosť služieb. Príjmy z turizmu by zostali na miestnej úrovni a v miestnej komunite, čím by dochádzalo k ich reinvestíciám a k zvyšovaniu životnej úrovne miestnych obyvateľov i návštevníkov.

Sústredenie sa na miestnu prírodu, krajinu, geografiu, kultúru, históriu, gastronómiu, osobnosti, podujatia, rekreačné aktivity (v rámci produktových balíkov CR) však neznamená, že by došlo k zničeniu týchto zložiek. Zážitky nemusia byť viazané iba na prísne chránené územia. Viac zážitkov a pobytov návštevníkov sa môže organizovať aj

⁸⁵ Môže to byť napr. múzeum s interaktívnymi prvkami o prírode, krajine, kultúre, obyvateľoch pre deti a dospelých; repliky historických strojov a zariadení; ukážka práce baníka (mlynára, ovocinára a pod.) prostredníctvom filmovej projekcie premietnutá priamo v bani; 3D model podzemia; geologické a geomorfologické procesy prebiehajúce v minulosti a premietnuté priamo v štôlni; ukážka osídlenia územia, histórie a zobrazené rôzne prírodné, urbánne, rurálne, socioekonomické javy a procesy danej lokality pod.

mimo týchto prísne chránených území, t. j. v nižšom stupni ochrany prírody a samozrejme aj v urbánno-rurálnom zázemí, ktoré je súčasťou chránených území.

V urbánno-rurálnom zázemí sa tiež nachádzajú jedinečné lokality, ktoré sú pre návštevníkov zaujímavé, autentické a výnimočné. Týmto by sa rozložili toky turistov a odľahčili by sa najviac navštevované lokality. Zavedením praktických opatrení a rozhodnutí sa prispeje k udržateľnosti a symbióze medzi prírodou, krajinou, návštevníkmi, poskytovateľmi služieb a miestnymi obyvateľmi. Tiež sa prispeje k zachovaniu hodnôt miestnej kultúry, k zachovaniu prírodného, krajinného, kultúrno-historického i socioekonomického potenciálu územia. Pritom zachovávanie týchto hodnôt je cieľom všetkých, t. j. pre tých, ktorí tu žijú a pracujú (v turizme), a tých, ktorí sem prichádzajú ako návštevníci.

A keďže záujem o turizmus rastie a pandémia COVID-19 naďalej zvyšuje dopyt po tzv. blízkom turizme a menej preplnených destináciách, s pobytmi na čerstvom vzduchu a s autentickými zážitkami, tak **prírodný turizmus môže významne prispieť k obnove a udržateľnosti cestovného ruchu**. Na druhej strane zostaňme realisti a neočakávajme, že cestovný ruch je Popoluška, ktorá rozvinie úplne všetky zaostávajúce regióny.

5.5 Udržateľný cestovný ruch

Svetová organizácia cestovného ruchu (UNWTO) definuje udržateľný cestovný ruch (turizmus) takto: „*Udržateľný cestovný ruch je taký, ktorý plne zohľadňuje svoje súčasné aj budúce hospodárske (ekonomické), sociálne a environmentálne vplyvy, riešenia potrieb návštevníkov, odvetví hospodárstva, životného prostredia aj domáceho obyvateľstva.*“⁸⁶

Uvedené vyjadrenie nie je len oficiálnou definíciou, ktorú prijala UNWTO, ale odzrkadľuje aj prístup k rozvoju cestovného ruchu, ktorý už dlhodobo rezonuje v medzinárodnom prostredí. Na základe prezentovanej definície je udržateľný turizmus prostriedkom na „ochranu a udržanie prírodných, ekonomických, sociálnych, kultúrnych a environmentálnych zdrojov (zásob) sveta a zároveň zabezpečenie toho, aby cestovný ruch využíval svoj potenciál ako nástroj na znižovanie chudoby.“⁸⁷

Podľa Programu životného prostredia OSN by tento typ cestovného ruchu mal:

- optimálne využívať environmentálne zdroje,
- rešpektovať sociálno-kultúrnu autentickosť hostiteľských komunit,
- zabezpečiť životaschopné dlhodobé ekonomické operácie (procesy).⁸⁸

Protokol o trvalo udržateľnom cestovnom ruchu k Rámcovému dohovoru o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát (Karpatský dohovor) definuje v Kapitole I, čl. 3 trvalo udržateľný cestovný ruch ako: „Cestovný ruch, ktorý zabezpečuje trvalo udržateľné využívanie environmentálnych zdrojov, predchádza vzniku hrozieb pre biologickú a krajinnú diverzitu,

⁸⁶ UNWTO (2021). Dostupné na: <https://www.unwto.org/sustainable-development>

⁸⁷ UNWTO (2021). Dostupné na <https://www.unwto.org/sustainable-development>

⁸⁸ UNWTO (2021). Dostupné na <https://www.unwto.org/sustainable-development>

od ktorej je vnútorne závislý, a minimalizuje nepriaznivé environmentálne, ekonomické, kultúrne a sociálne vplyvy; poskytuje príležitosť na vzdelávanie zvyšujúce poznanie a rešpektovanie prírodných ekosystémov a biologických zdrojov; rešpektuje sociálno-kultúrnu autentickosť hostiteľských komunit, pričom zachováva nimi vytvorené a živé kultúrne dedičstvo a tradičné hodnoty, prispieva k pochopeniu a tolerancii medzi kultúrami, prispieva k zabezpečeniu životaschopných, dlhodobých ekonomických činností, poskytuje sociálno-ekonomické výhody všetkým zainteresovaným, ktoré sú spravodlivo rozdelené vrátane stabilných pracovných a zárobkových príležitostí a sociálnych služieb pre hostiteľské komunity, čím prispieva k zmierňovaniu chudoby.“⁸⁹

Jednoducho povedané, **udržateľný cestovný ruch** je rozvoj hospodárskeho odvetvia (t. j. cestovného ruchu) v regióne takým spôsobom, aby nepoškodil alebo nevyčerpал zdroje, ktoré robia región atraktívnym pre návštevníkov, turistov i domácich obyvateľov.

Zameranie na udržateľnosť by pomohlo odvetviu cestovného ruchu v konečnom dôsledku šetriť zdroje, chrániť prírodu a krajinu, stať sa odolnejším, znižovať negatívne vplyvy na životné prostredie, miestne obyvateľstvo, miestnu ekonomiku a zároveň zdieľať výhody.

„Každá organizácia, inštitúcia a firma sa musí snažiť obmedziť alebo znížiť environmentálne náklady podnikania. Veľa sa hovorí o dekarbonizácii dodávateľského reťazca. Ale podnikatelia, ktorí premýšľajú viac o budúcnosti, sa už teraz snažia zlepšovať sa vo všetkých obchodných operáciách.“(Gunn, 2020)⁹⁰

Udržateľnosť je tiež spojená s odolnosťou, pretože odolnosť znamená schopnosť prispôbiť sa a prežiť dlhodobo. Akémukoľvek podnikaniu, ktoré ignoruje udržateľnosť, sa v tomto období vedomej spotreby pravdepodobne nebude dobre dariť.

Dosiahnutie udržateľného cestovného ruchu je nepretržitý proces a vyžaduje si viacero kľúčových krokov. V stručnosti niektoré uvedieme:

1) Zvyšovanie informovanosti, komunikácia a vzdelávanie

Veľmi dôležitou súčasťou prechodu na udržateľný turizmus je informovanosť a záujem samotných cestovateľov, návštevníkov, turistov a aktérov o udržateľnosť. Komunikácia na túto tému intenzívne prebieha v turisticky vyspelých krajinách Európy a sveta a aktérom prináša výsledky vo forme nových postupov, modelov a produktov. Na Slovensku sa intenzívnejšie hovorí o udržateľnosti v súvislosti so záväzkami a povinnosťami SR voči medzinárodným a národným vyhláseniam, dokumentom a podujatiam. Vzdelávanie žiakov, študentov a aktérov v oblasti udržateľného turizmu je

⁸⁹ MŽP SR (2020): Karpatský dohovor. Dostupný na <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/karpatsky-dohovor/>

⁹⁰ Gunn, A.C; Var,T.(2020): Tourism Planning. Basics, Concepts, Cases. Geography, Urban Studies Routledge, New York, 2020. 464 p., e-book ISBN 9781003061656

už dnes nevyhnutnosťou, preto je potrebné na Slovensku sa zamerať na aktivity prírodného turizmu aj na vzdelávanie k udržateľnosti.

2) Autentickejšie a „pomalšie“ dovolenkové zážitky

Návštevníci sa v súčasnosti zaujímajú o menej známe destinácie. Vyhľadávajú hlavne také destinácie, kde nie je masovosť, kde by prežili autentické prázdniny a dovolenky, kde je „pomalšie“ životné tempo miestnych obyvateľov, kde sa obyvatelia nenáhli. Chcú aspoň na chvíľu „žiť ako miestni“ a oceňujú miestnu krajinu a kultúru novými spôsobmi. Okrem tradičných kultúrnych „miest“ sa aktívnymi formami turizmu stávajú aj múzeá a knižnice, miestne umenie a zážitky z nehmotného kultúrneho dedičstva, akými sú festivaly, tradičné postupy výroby produktov, remeslá a zručnosti.

Pandémia COVID-19 teda posunula trend smerom k cestovnému ruchu, ktorý je založený na blízkosti destinácií a na **menej preplnených destináciách** v prírode a aj v urbánnej a rurálnej krajine. Tento vývoj naznačuje premiestnenie problému s nadmerným turizmom (masovosťou) do destinácií, ktoré predtým len zriedka zažili taký rýchly nárast alebo akumuláciu počtu návštevníkov. Je dôležité monitorovať a riadiť tento trend, aby sa predišlo vytváraniu nových problémov s masovosťou v blízkych destináciách, udržateľnosťou a odolnosťou.

3) Zdravotný, lekársky a wellness turizmus

Práve teraz v postpandemickom období sa očakáva, že zdravotný, lekársky a wellness turizmus bude rásť rýchlejším tempom, lebo každý človek si práve v pandemickom období uvedomuje oveľa viac hodnotu zdravia. Turizmus pre zdravie je komplexný a rýchlo sa meniaci segment, ktorému musia lepšie porozumieť v tých destináciách, ktoré chcú využívať príležitosti a lepšie riešiť výzvy. Tak tradičné, ako aj vznikajúce turistické destinácie čoraz viac využívajú potenciál turizmu pre zdravie pri hľadaní pestrosti, zvýšení príjmov alebo riešení sezónnosti.

4) Strieborná ekonomika a cestovný ruch

Staršia generácia (vek 55+), seniori (65+) a starší seniori (70+) sa stávajú významnou záujmovou skupinou pre cestovanie a cestovný ruch. Starší ľudia disponujú s časom, záujmom a financiami na cestovanie po domovskej krajine, ako aj v zahraničí. Majú záujem o spoznávanie nových lokalít a chcú využiť ponuky na rekreáciu, ktoré pre nich pripravujú či už domáci alebo zahraniční poskytovatelia produktov a služieb v CR. Je to dôležitá skupina, ktorá už významne prispieva do striebornej ekonomiky v turisticky vyspelých štátoch. Aj pre miestnych slovenských aktérov CR sa stávajú seniori zlatou príležitosťou, pretože z demografického hľadiska počet seniorov na Slovensku bude naďalej rásť.

Starší ľudia môžu mať pri cestovaní alebo navštevovaní turistických atrakcií a destinácií trochu odlišné očakávania a záujmy ako mladší návštevníci, preto je dobré, keď

poskytovatelia služieb CR poznajú ich potreby, porozumejú ich záujmom a preferenciám a pripravajú sa na ne.

5) Spestrenie zážitkov z turizmu (diverzifikácia turizmu)

Zážitok je subjektívna kategória, jav, ktorý je založený na individuálnom a vnútornom pociťovaní určitej situácie a je zdrojom osobnej skúsenosti. Nové balíčky CR budú musieť vziať do úvahy rozmanité záujmy cestovateľov a návštevníkov a ponúknuť možnosti záujemcom o prírodu, krajinu, kultúru, šport, zdravie, gastronómiu a interakciu s miestnymi obyvateľmi. Aj na Slovensku sa bude klásť dôraz na zvýšené používanie digitálnych zariadení, s cieľom spestriť (diverzifikovať) zážitok návštevníka.

6) Rozvoj, kreativita a ekonomický prínos

Turizmus je výhodným akcelerátorom rozvoja regiónov a zdrojom príjmov jeho obyvateľov. Zatiaľ čo budovať konkurencieschopné produkty je možné aj s menšími investíciami. Kľúčovou je kreativita a inovatívnosť⁹¹. Rozvoj turizmu (prírodného a udržateľného) zveľaďuje krajinu a prospieva k rozvoju kultúry a kultúrnosti a v končnom dôsledku zvyšuje životnú úroveň obyvateľov regiónu či lokality.

Dôležité je položiť si tieto otázky:

- 1.** Aký ekonomický (sociálny a environmentálny) prínos má pre určitú turistickú lokalitu každoročne organizované podujatie s návštevnosťou niekoľko stoviek (tisícok) hostí?
- 2.** Prečo sa zahraničné destinácie „bijú“ o hosťovanie atraktívnych spoločenských, športových či kultúrnych podujatí?

Nemci, Rakúšania i Taliani majú dnes vopred presne vypočítané nielen investície potrebné na dané podujatie, ale presne aj to, koľko na podujatí zarobí gastronómia, ubytovacie kapacity, maloobchod, dopravcovia, doplnkové služby a všetci ostatní. Koľko ľudí podujatie zamestná a koľkým sezónnym pracovníkom prinesie dočasnú prácu. Už pri zrode podujatia (organizovaného mestom či dedinou) si treba klásť mnohé otázky a požadovať konkrétne odpovede. Snaha zrealizovať „podujatie pre podujatie“ by v budúcnosti už nemala obstať. Sú to neefektívne a zbytočne vynaložené peniaze a čas.

7) Mobilita

Zvýšený domáci cestovný ruch prispieva k rozvoju možností udržateľnej mobility. Ponuka udržateľného cestovného ruchu môže byť posilnená aktívnou podporou zodpovedného cestovania a to motivovaním návštevníkov, aby používali udržateľné spôsoby dopravy, akou je železničná doprava, verejná hromadná doprava, cyklodoprava, e-busy, e-biky, e-

⁹¹ Zaujímavá je iniciatíva Európskej komisie, ktorá každoročne oceňuje destinácie za udržateľné a inovatívne postupy cestovného ruchu prostredníctvom dvoch iniciatív: 1) „Európske hlavné mesto inteligentného turizmu“ pre mestá s viac ako 100 tis. obyvateľmi a 2) „Európske destinácie excelentnosti“ pre destinácie s počtom obyvateľov od 25 tis. do 100 tis. obyvateľov. Všetci členovia týchto sietí by mali byť vyzvaní, aby predvádzali dobré príklady opatrení a záväzkov, týkajúcich sa zelenej a digitálnej transformácie. Pre rok 2022 sú súťažnými mestami: Benátky (Taliansko), Bordeaux (Francúzsko), Dublin (Írsko), Florencia (Taliansko), Ljubljana (Slovinsko), Palma de Mallorca (Španielsko) a Valencia (Španielsko). Viac na https://smart-tourism-capital.ec.europa.eu/index_en

kolobežky, a tým sa znížia emisie uhlíka, zlepši sa kvalita ovzdušia a z rekreačných, mestských a vidieckych častí sa stanú príjemnejšie miesta pre oddych, život a prácu.

Významnou úlohou je zosúladiť funkčných a priestorových atribútov v území pre dobudovanie parkovacích miest v blízkosti nástupných bodov, ku ktorým nie je možné dopraviť sa verejnou či kyvadlovou dopravou a taktiež vybudovanie záchytných parkovísk, z ktorých by sa návštevník dostal do a z destinácie/územia pešo, na bicykli, e-busom, e-kolobežkou, e-bikom.

8) Propagácia a marketing

Tak ako sa zmenil cestovný ruch a správanie cestovateľov a návštevníkov počas pandémie (a zmení sa aj v postpandemickom období), tak sa mení aj spôsob, akým sa uvádzajú na trh produkty a služby cestovného ruchu. A tu vstupuje do hry propagácia a marketing cestovného ruchu, čo sú vlastne marketingové stratégie, ktoré používajú konkrétny marketingový plán a techniky na propagáciu turistických produktov a služieb.

Keď v súčasnosti hovoríme o marketingu cestovného ruchu, má zmysel zamerať sa ešte viac na digitálny (online) marketing, pretože v cestovnom ruchu je online komunikácia a propagácia dôležitejšia než v ktoromkoľvek inom odvetví vzhľadom na špecifiká spotrebiteľského procesu.

9) Zvnútra-navonok

Úspech je výsledkom zmien po línii zvnútra-navonok. Myslenie každého človeka a jeho emócie zobrazujú to, ako sa správa vo svojom vnútri, a činy a reakcie sú prejavom toho, ako sa správa navonok. Myslenie, emócie a správanie miestnych obyvateľov, podnikateľov, aktérov a napokon i návštevníkov ich dovedú buď k úspechu alebo k neúspechu.

Podľa Európskej komisie ešte chýba spoločný rámec pre monitorovanie udržateľnosti destinácií, t. j. kľúčové ukazovatele výkonnosti udržateľných destinácií⁹².

K udržateľnosti navrhujeme, aby:

- sa zelené zručnosti stali súčasťou odbornej prípravy a zvyšovania kvalifikácie aktérov v CR, manažérov CR, marketérov CR a aj v rámci rekvalifikácie v CR;
- sa využívali digitálne riešenia pre environmentálne zručnosti;
- zamestnanci zameraní na udržateľný CR, životné prostredie, prírodu, plánovanie, regionálny rozvoj sa podieľali na odbornom vzdelávaní aktérov v rámci prírodného a udržateľného CR;
- digitalizácia cestovného ruchu zároveň viedla k širokému spektru príležitostí pre destinácie a malé a stredné podniky;

⁹² Európska komisia (2020): Commission Communication „A European Strategy for more growth and jobs in coastal and maritime tourism.“ (COM 2014) <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/a-european-strategy-for-more>

- sa zabezpečilo stabilné online pripojenie aj vo vidieckych oblastiach a v menej prístupných, t. j. horských oblastiach;
- prebiehal zber údajov ohľadom cestovného ruchu, regionálneho rozvoja, životného prostredia na miestnej úrovni v rámci ŠÚ SR;
- sa zvýšila atraktivita budov v CR z hľadiska kvality, dizajnu, zníženia emisnej náročnosti použitých stavebných materiálov, energetickej náročnosti a pod. (napr. pri ubytovacích, stravovacích budovách, mikropodnikoch, malých a stredných podnikoch a pri budovaní novej infraštruktúry, príp. pri rekonštrukciách budov);
- sa zobrali do úvahy daňové iniciatívy súvisiace s turizmom, spravodlivé a jednoduché zdaňovanie a napokon prispôsobenie DPH (dane z pridanej hodnoty) miestnej ekonomike a rozvoju odvetvia turizmu.

5.6 Manažment prírodného turizmu

Definície manažmentu sú rôzne. Pôvodne bol pojem manažment chápaný ako „umenie riadiť podnikovú činnosť prostredníctvom ľudí“ (Follett, 1924)⁹³. Bol vnímaný ako „proces začínajúci predvídaním, pokračujúci organizovaním, prikazovaním a koordinovaním končiaci kontrolou“. Neskôr bol ponímaný ako „umenie dosiahnuť vytýčené ciele podniku“ a P. F. Drucker (1993)⁹⁴ definoval „manažment ako proces koordinovania činností skupiny pracovníkov, ktorý je realizovaný jednotlivcom alebo skupinou ľudí s cieľom dosahovania určitých výsledkov, ktoré nie je možné dosiahnuť individuálnou praxou. Manažment je proces dosiahnutia stanovených cieľov prostredníctvom ľudí a efektívnej integrácie a koordinácie zdrojov.“

V rámci turizmu je základom dobrého fungovania destinácie destinačný manažment. Aby územie mohlo byť destináciou, tak podľa Páskovej a kol. (2002)⁹⁵ by malo spĺňať tieto podmienky: subjekty majú spoločné ciele a stratégiu na ich dosiahnutie; subjekty fungujú pod spoločnou značkou; destinácia je riadená ako finančná investícia, a teda vyhodnocuje ziskový potenciál pri každom produkte; „zbiera“ svoje silné stránky a sieťuje ich do väčších celkov (pobytové balíky, tematické cesty, špeciálne produkty a služby); propaguje sa ako jeden komplexný produkt; je vyhľadávaným miestom návštevníka; turisti vedia, čo ponúka; turisti vedia, ktorý jej produkt je kľúčový; poskytovatelia služieb v území spolupracujú.

Pojem „destinačný manažment“ sa v turisticky vyspelých krajinách začal používať v 90. rokoch 20. storočia. Rakúski marketingoví experti Bartl a Schmidt (1998)⁹⁶ veľmi výstižne vysvetľujú destinačný manažment vo svojej publikácii (*Destinationsmanagement*) ako

⁹³ Follet, M.P. (1924): Creative experience. FB&c Ltc., 300 p. ISBN 978-0-243-38190-6

⁹⁴ Drucker, P.F.; Maciariello, J.A. (1993): Management. Revised Edition. 551 p. ISBN 978-06-12566-02

⁹⁵ Pásková, M. a kol. (2002): Výkladový slovník cestovního ruchu. Praha. Ministerstvo pro místní rozvoj. 448 s. ISBN 80-239-0152-4

⁹⁶ Bartl, H. – Schmidt, F. (1998): Destinationsmanagement – Ein Weg für starke Tourismusregionen. Institut für regionale Innovation. Wien. 1998.

„stratégiu a cestu pre silné regióny, ktoré majú odvahu ku koncentrácii síl pre spoločný rozvoj, organizáciu a aktívny predaj svojich kľúčových konkurenčných výhod. Touto cestou vznikajú destinácie, ktoré ponúkajú klientovi perfektne zorganizovaný reťazec služieb, zodpovedajúci jeho voľbe, ktorý zahŕňa celý proces od informácie, cez pohodlnú rezerváciu, bezchybný priebeh pobytu až po návrat domov.“

Na Slovensku pôsobia oblastné organizácie cestovného ruchu (OOCR-ky) v regiónoch cestovného ruchu ako organizácie destinačného manažmentu. Sú založené na spolupráci všetkých svojich členov (samospráva, podnikatelia, občianske, záujmové a profesijné združenia, dopravcovia, touroperátori a ďalší) pri tvorbe a riadení návštevníckej ponuky v regióne. Od podnikového manažmentu sa destinačný manažment odlišuje v zásadnej veci – kým podniky sledujú svoje individuálne záujmy, s cieľom dosiahnuť zisk a navzájom si aj konkurujú, subjekty cestovného ruchu združené v destinácii sa spoločnými silami usilujú poskytnúť návštevníkovi (turistovi) komplexný produkt, a preto navzájom spolupracujú aj konkurenčné subjekty. Ide teda o kooperáciu konkurentov. Každý podnikateľský subjekt sa snaží prežiť, byť ziskový, pričom využíva možnosti spolupráce s ostatnými.

V destinácii tak, ako v každej ekonomickej jednotke, treba plánovať a koordinovať činnosti jednotlivých aktérov, vypracovať stratégiu rozvoja turizmu, stratégiu získania zákazníka, marketingovú, ako aj komunikačnú stratégiu a presadzovať sa na trhu.

Keďže v prírodnom turizme ide tiež o zohľadnenie ochrany prírody a krajiny, je tiež potrebné pre každé chránené územie vypracovať stratégiu, ktorá bude v súlade s rozvojom prírodného turizmu, s akcentom na zachovanie prírodného a kultúrneho dedičstva, ako aj so zabezpečením pracovných miest a miestneho (regionálneho) rozvoja. Na rozvoji prírodného turizmu teda participuje viac aktérov a efektívne riadenie destinácie si vyžaduje **určiť jednotlivým aktérom kompetencie a zodpovednosti**.

Ešte pred vypracovaním akejkoľvek stratégie a akčného plánu je nutné v skúmaných chránených územiach **vykonať nasledovné nevyhnutné kroky** (s multidisciplinárnym tímom odborníkov):

- spustiť procesy vo vzťahu k zonácii v skúmaných chránených územiach (MŽP SR);
- ochrániť najcennejšie lokality v skúmaných chránených územiach (MŽP SR);
- aktualizovať návštevný poriadok chráneného územia, pričom sa zapracujú možnosti pre rozvoj prírodného a udržateľného turizmu (správy chránených území, príslušná OOCR, odd. CR, ŽP, RR v samosprávach);
- poznať výsledky analýz prírodných, kultúrnych, socioekonomických, infraštruktúrnych podmienok, existujúce aktivity a služby CR v danom území, pretože výsledky týchto analýz sú nevyhnutnou súčasťou ďalších manažérskych a marketingových postupov (experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, regionálny rozvoj, životné prostredie, prírodu, krajinu, kultúru, manažment);

- poznať prírodné, krajinné, historické a kultúrne dedičstvo v území, infraštruktúru cestovného ruchu, hospodárske a sociálne podmienky s ohľadom na otázky kapacity, potrieb a príležitosti (experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, regionálny rozvoj, životné prostredie, prírodu, krajinu, kultúru);
- následne pokračovať v pravidelných intervaloch vo vykonávaní týchto analýz, napr. pravidelne po 2 rokoch (príp. po 3), čím sa reaguje na aktuálne zmeny a prebiehajúce procesy v území (experti na cestovný ruch, geografiu, regionálny rozvoj, životné prostredie, prírodu, krajinu, kultúru);
- poznať názory návštevníkov, miestnych obyvateľov, podnikateľov a aktérov na témy ochrany prírody a krajiny, starostlivosť o ŽP, na aktivity a podujatia v rámci prírodného turizmu a udržateľného turizmu v danom území, na zamestnanosť, ekonomické a rekreačné aktivity a ďalší možný rozvoj. Pomôže to dosiahnuť lepší súlad medzi ponukou a dopytom (experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, regionálny rozvoj, životné prostredie, prírodu, krajinu);
- poznať reálnu návštevnosť destinácie a mať riešenia na usmernenia tokov návštevníkov (experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, regionálny rozvoj, životné prostredie, prírodu, krajinu, kultúru);
- poznať vývoj a reálny stav produktov, služieb a aktivít cestovného ruchu a ďalších hospodárskych činností (experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, regionálny rozvoj, životné prostredie, krajinu, ekonómia);
- poznať očakávanú zamestnanosť miestnych obyvateľov, produkciu výrobkov a služieb (ekonómia, experti na cestovný ruch, turizmus, regionálny rozvoj, regionálnu geografiu, životné prostredie);
- poznať očakávané príjmy a výdavky na manažment chránených území, manažment turizmu, príp. na manažment ďalších činností (experti na cestovný ruch, turizmus, regionálny rozvoj, socioekonomickú geografiu, životné prostredie, krajinu, ekonómia);
- zapojiť zainteresované strany (aktérov) do tvorby manažérskych a marketingových postupov, t. j. štátne inštitúcie, obyvateľov, súkromných vlastníkov pozemkov, turistov, verejnosť, neštátne organizácie a pod. (príslušná OOCR, odd. CR v samosprávach, podnikatelia, vlastníci pozemkov, experti na cestovný ruch, turizmus, regionálny rozvoj, životné prostredie, prírodu, krajinu, ekonomiku, manažment, marketing);
- zabezpečiť dobrú komunikáciu medzi chráneným územím, miestnymi obyvateľmi a návštevníkmi (marketéri, experti na komunikáciu, všetci aktéri);
- zamerať sa na participatívny prístup aktérov. Každé chránené územie je iné. Strategické priority a akčné programy by sa mali určovať na miestnej úrovni práve pomocou participatívneho prístupu opísaného vyššie (experti na cestovný ruch, turizmus, regionálny rozvoj, regionálnu geografiu, životné prostredie, prírodu, krajinu a aktéri v predmetnom území);
- venovať osobitnú pozornosť určitým typom návštevníkov, ktorí sú často prehliadaní, ako sú zdravotne postihnutí, chorí alebo zotavujúci sa ľudia a nízkopříjmové skupiny. Pokiaľ

ide o prístup návštevníkov, je potrebné sa vyhnúť akejkoľvek forme elitárstva (experti na cestovný ruch, turizmus, regionálny rozvoj, životné prostredie, krajinu, manažéri, samosprávy);

- zabezpečiť, aby bola propagácia územia (regiónu) založená na autentických obrazoch a bola citlivá na potreby a kapacitu v rôznom čase a na rôznych miestach, t. j. poskytovať dostupné a kvalitné informácie návštevníkom v regióne a v jeho urbánno-rurálnom zázemí a okolí (marketéri, experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, životné prostredie, krajinu);
- propagovať miestne výrobky, potraviny, remeslá, služby (producenti výrobkov a služieb, marketéri, všetci aktéri);
- monitorovať a regulovať počty návštevníkov v priestore a čase (experti na cestovný ruch, turizmus, geografiu, životné prostredie, prírodu, krajinu, podniky a zariadenia CR);
- podporiť využívanie verejnej dopravy, cyklistiky, chôdze, e-dopravy ako alternatívy k súkromným autám (všetci aktéri, MŽP SR, MDaV SR);
- zvýšiť povedomie verejnosti o súlade ochrany prírody s rozvojom prírodného a udržateľného turizmu a s územným, krajinným a strategickým plánovaním (MŽP SR, sekcia CR na MDaV SR, MŠVaV SR, univerzity, školy, privátny sektor);
- sústrediť sa na užšiu spoluprácu s inštitúciami v karpatskom regióne (napr. Poľsko, Ukrajina, Rumunsko) a v alpskom regióne (napr. Rakúsko, Nemecko, Taliansko, Slovinsko) (MŽP SR, MDaV SR (sekcia CR), MIRRI, miestne samosprávy, podnikatelia, neštátne inštitúcie).

Vzdelávacie aktivity

Pred vypracovaním akejkoľvek stratégie v dotknutých územiach bude potrebné uskutočniť vzdelávaciu prípravu zainteresovaných osôb, aby mohli vypracovať akčný plán, marketingový plán, analýzu profilu návštevníka, financovanie destinácií a ďalšie potrebné dokumenty. Príslušné vzdelávacie aktivity zabezpačiť formou kurzov už spomínanými expertmi na životné prostredie, cestovný ruch, geografiu, prírodu, krajinu, kultúru, regionálny rozvoj a odborníkmi z príslušných fakúlt univerzít.

Aktéri, ktorí budú (mali by) spolupracovať:

1. Štátne inštitúcie a ich rozpočtové a príspevkové organizácie:
MŽP SR (SAŽP, ŠOP SR), MDaV SR (sekcia CR), MPaRV SR (Agentúra pre rozvoj vidieka), MIRRI SR (sekcia regionálneho rozvoja), MK SR (Pamiatkový úrad; múzeá, galérie, knižnice, UNESCO pamiatky, hmotné a nehmotné kultúrne bohatstvo a pod.), MŠVaV SR (výskumné a vzdelávacie inštitúty, regionálne školstvo); MH SR; MF SR;
2. Verejné inštitúcie – VÚC, samosprávy miest a samosprávy obcí;
3. Akademické inštitúcie – univerzity, výskumné ústavy, vysoké, stredné, základné a materské školy;
4. Podnikatelia;

5. Neštátne inštitúcie – neštátni vlastníci pozemkov, občianske združenia, spolky, dobrovoľnícke organizácie, únie, zväzy, cirkvi a pod.;

V rámci ďalšieho kroku nasleduje **stratégia rozvoja prírodného turizmu (v regióne/územi)**. Strategické riadenie prírodného turizmu a územného rozvoja sleduje základný cieľ, a tým je rast kvality života obyvateľov a jej udržateľnosť. Kvalita života však nie je ľahko definovateľný ukazovateľ. Nie je ju možné definovať iba výškou zárobku, majetkom, čistým vzduchom, bezpečnosťou, kvalitne poskytovanou službou. Ide o dosiahnutie určitej úrovne vo všetkých zložkách života obyvateľov.

Rast kvality života vyžaduje rovnako zvyšovanie kvality životného prostredia, ako aj rast ekonomiky, rozvoj technickej a sociálnej infraštruktúry, rast konkurencieschopnosti voči iným obciam/regiónom (v SR a dokonca i v Európe). Tiež vyžaduje skvalitnenie imidžu obce či regiónu a s tým súvisiacu kvalitnú miestnu, resp. regionálnu politiku, kvalitný integrovaný manažment krajiny vrátane územného rozvoja a strategického plánovania socioekonomických činností a aj aktivít v PHRSR.

Miestna stratégia pre prírodný a udržateľný turizmus by mala pamätať na základnú premisu, ktorá v sebe zahŕňa takú formu rozvoja, riadenia alebo činnosti cestovného ruchu, ktorá zabezpečuje ochranu a zachovanie prírodných, kultúrnych a sociálnych zdrojov a prispieva pozitívnym a spravodlivým spôsobom k ekonomickému a sociálnemu rozvoju a k dostupným životným potrebám jednotlivcov, ktorí žijú, pracujú alebo bývajú v chránených územiach (a nielen v chránených územiach).

V rámci manažmentu je ďalším krokom **akčný plán**. Ide o sled cieľov, opatrení a činností s časovým horizontom a zodpovednými subjektmi za plnenie úloh v pláne, ktoré pomáhajú pri napĺňaní vízie, ktorú si aktéri v destinácii zdefinujú hneď na začiatku spolupráce. Akčný plán sa odporúča pravidelne aktualizovať (hlavne kvôli koordinácii aktivít v území). Súčasťou akčného plánu sú aj spôsoby a zdroje financovania, monitorovanie a hodnotenie dosiahnutého pokroku predovšetkým v ekonomickej a sociálnej oblasti.

Potom nasleduje **marketingový plán**. Ide o uvedenie spôsobov, akými môže destinácia dosahovať svoje marketingové, obchodné a predajné aktivity. Kvalitne spracovaný, akceptovaný a aplikovaný marketingový plán je základným predpokladom úspešnosti destinácie na trhu. Plán má 8 základných komponentov: 1. misia, 2. vízia, 3. marketingová analýza (s PESTEL analýzou a ďalšími potrebnými analýzami), 4. segmentácia trhu, 5. marketingová stratégia, 6. marketingový mix, 7. realizačný (marketingový) plán, 8. kontrola. Pri marketingu, ako aj pri manažmente je potrebné poznať **profil návštevníka**, čiže mať čo najdetailnejšie odpovede na otázky: Kto je náš návštevník? Kedy nakupuje? Ako nakupuje? Kde nakupuje? V akom množstve nakupuje? Ako často nakupuje?

Základnou funkciou manažmentu je vytvorenie organizačnej štruktúry, ktorá umožní systematickú deľbu práce, koordináciu aktivít, delegovanie právomocí a zabezpečovanie

plnenia cieľov. Stratégia by mala obsahovať konkrétne ciele a na ne naviazané opatrenia a zodpovednosti za ich realizáciu, jednotlivé opatrenia by mali mať definované očakávané efekty a tieto efekty by mali byť parametrizované tak, aby sa transparentne mohol monitorovať a hodnotiť proces implementácie stratégie a aby sa včas mohli prijať opatrenia v prípade nízkej efektívnosti alebo neúčinnosti parciálnych opatrení a stratégie ako celku. Každé skúmané územie a jeho urbánno-rurálne zázemie majú svoje špecifické podmienky na rozvoj CR. Preto aj manažmentové a marketingové aktivity, i komunikácia sa budú odlišovať. Aktéri v danom území autenticky a detailne poznajú situáciu a konkrétne subjekty, podnikateľov a zapojené inštitúcie v rámci životného prostredia, prírody, krajiny, cestovného ruchu, regionálneho a udržateľného rozvoja. Preto odporúčame, aby sa zosieťovali a spoločne s expertmi na životné prostredie, prírodu, krajinu, cestovný ruch, regionálnu geografiu, regionálny rozvoj si navrhli participatívne manažérske a marketingové postupy, stratégiu, ktorá smeruje k spokojnosti návštevníkov i ich samotných, pričom aktivity v stratégii budú v súlade s prírodou blízky turizmom, s rozvojom miestneho regiónu, so zachovávaním prírodného, krajinného bohatstva, kultúrneho dedičstva a s udržateľným CR. Tiež je potrebná aj angažovanosť podnikateľov, neštátnych subjektov a podpora štátu z hľadiska manažmentu, marketingu, komunikácie a financií.

Financovanie ochrany prírody, destinácií a manažmentu

V dokumente Konceptcia ochrany prírody a krajiny sa uvádzajú aj zdroje financovania ochrany prírody a krajiny: „Štrukturálne fondy (EŠIF), Kohézny fond, program LIFE, Spoločná poľnohospodárska politika a programy cezhraničnej spolupráce by mali v nasledujúcich rokoch predstavovať dôležitú časť výdavkov na ochranu prírody, biodiverzity a krajiny. Z týchto zdrojov však nie je možné pokryť všetky náklady na zachovanie, manažment a obnovu ohrozených biotopov a druhov, chránených území a území medzinárodného významu. Systematická ochrana prírody a krajiny si bude vyžadovať aj primeraný podiel výdavkov zo štátneho rozpočtu na presadenie cieľov a opatrení tejto koncepcie, najmä na vykonávanie pravidelných nevyhnutných opatrení pri manažmente niektorých biotopov a druhov, revitalizácie ekosystémov, implementáciu programov záchrany a programov starostlivosti o územia, biotopy a druhy, stabilné financovanie výskumu a monitoringu pre včasné diagnostikovanie nepriaznivých trendov a dopadov na indikátory biodiverzity, zabezpečenie kontroly v teréne i environmentálnu výchovu a vzdelávanie. Časť nákladov na realizáciu cieľov Konceptcie ochrany prírody a krajiny možno pokryť v rámci partnerstiev so súkromným sektorom, predovšetkým priemyselnými podnikmi.“⁹⁷

V súčasnosti neexistuje priama finančná podpora destinácií, manažmentu cestovného ruchu a manažmentu chránených území v skúmaných územiach od štátnych inštitúcií⁹⁸.

⁹⁷ Konceptcia ochrany prírody a krajiny (KOPK) do r. 2030. Dostupné na: Slov-Lex <https://www.slov-lex.sk>

⁹⁸ Tu neberieme do úvahy finančnú podporu MDaV SR v r. 2020 a 2021 v rámci pomoci podnikateľom počas núdzového stavu zavedeného cez pandémiu COVID-19, keď museli byť ich prevádzky zatvorené.

Zainteresované ministerstvá nemajú vyčlenené financie na priamu podporu prírodného a udržateľného turizmu, na organizované podujatia súvisiace s prírodným turizmom a rekreáciou v skúmaných územiach a v ich urbánno-rurálnom zázemí. Preto je potrebné už teraz venovať zvýšenú pozornosť zdrojom financovania, lebo bez nich sa nezaobíde žiadna stratégia rozvoja prírodného a udržateľného turizmu a na papieri potom zostanú iba plány.

Miestne samosprávy – VÚC, mestá a vidiecke obce, dokážu finančne podporiť (predovšetkým prostredníctvom dotácií) organizovanie niektorých podujatí, prípadne pokryť časť výdavkov na rekonštrukciu či výstavbu turistickú a rekreačnú infraštruktúry, avšak nejde o finančnú podporu na pravidelnej mesačnej báze. Preto je potrebné vytvoriť finančný mechanizmus na úrovni štátnych a verejných inštitúcií, ktorý bude obsahovať cieľnú finančnú podporu na rozvoj prírodného a udržateľného cestovného ruchu.

V súčasnosti sa dá získať finančná podpora pre destináciu prostredníctvom účasti aktérov v národných a medzinárodných projektoch, čo niektorí aktéri aj využívajú.

Ďalšou možnosťou je efektívne využiť financie z Plánu obnovy a odolnosti, ako aj z programov cezhraničnej spolupráce, ktoré sú určené práve na podporu rozvoja regiónov a aktivít zameraných na posilnenie miestnej zamestnanosti, mäkkých foriem turizmu a na podporu aktivít smerujúcich k zlepšovaniu životného prostredia.

6. PRÍKLADY PRÍRODNÉHO A UDRŽATEĽNÉHO TURIZMU V ZAHRANIČÍ

- Európsky diplom za ochranu prírody – Krimllerské vodopády (Salzburgsko, Rakúsko)
- Úcta k prírode, zachovávanie kultúrneho a historického dedičstva – CHÂTEL (Savojsko, Francúzsko)
- Tradícia, kvalita, modernosť v údolí Val Badia (Alta Badia, Taliansko)
- Regionálne jedinečnosti Berchtesgadenu (južné Bavorsko, Nemecko)
- Bledské jazero, ostrov, kostol a hrad (Bled, Slovinsko)

Uvedené príklady prírodného a udržateľného turizmu zo zahraničia sú v **PRÍLOHE č. 6.**

7. PRÍKLADY PRÍRODNÉHO A UDRŽATEĽNÉHO TURIZMU NA SLOVENSKU

- Náučný chodník SERPENTÍNY URPIŇ (Banská Bystrica)
- Výnimočná Kremnická kalvária (Kremnica)
- Jedinečné bohatstvo a dedičstvo na Záhorí (juhozápadné Slovensko)
- Značka SKALICKÝ TRDELNÍK a SKALICKÝ RUBÍN (Skalica)
- Tri ďalšie jedinečnosti prírodného turizmu v Španej Doline (Špania Dolina)
- Kam až oko dovidí z rozhľadne Háj (Nová Baňa)

Uvedené príklady prírodného a udržateľného turizmu zo Slovenska sú v **PRÍLOHE č. 7.**

ZÁVER

V súčasnej online dobe sa vďaka internetu už takmer každý človek môže „dostať“ kamkoľvek. Poznávanie vzdialených kútov sveta, i tých čo máme „za rohom“, je prostredníctvom použitia aplikácie Google Earth (a jej podobným) veľmi jednoduché a rýchle.

Miesta a lokality sa na obrazovke dajú priblížiť, môžu sa vizuálne skúmať, avšak aj napriek takejto technickej vymoženosti predsa len navštevujeme prírodné, krajinné, historické, kultúrne, religiózne zaujímavosti a lokality, a to z viacerých dôvodov: túžime spoznať veľkoleposť prírody, vidieť rôzne miesta, mestá, dedinky i krajinu, uniknúť z tlaku pracovného života, zažiť dobrodružstvá, a tým získať autentický zážitok, a aj viac sa dozvedieť o životnom prostredí a podieľať sa na jeho starostlivosti. Pohyb v prírode a spoznávanie prírodného a kultúrneho dedičstva nás robí zdravšími a šťastnejšími. V prírode a krajine sa upokojíme, povzbudíme svoj krvný obeh a vyčistíme si hlavu.

Súčasná spoločnosť vníma turizmus už ako stabilnú súčasť svojho života, svojich potrieb a len ťažko sa ho vzdá. V danej situácii na trhu cestovného ruchu budú úspešné tie destinácie, ktoré sa po koronakríze prispôbia transformačným procesom na strane dopytu aj ponuky.

Na cestovný ruch v chránenom území a jeho urbánno-rurálnom zázemí sú potrebné rozsiahle konzultácie a treba posilniť pozitívne interakcie medzi cestovným ruchom a inými hospodárskymi odvetvami v danom území. Jedným z cieľov turizmu je reagovať na očakávania návštevníkov tým, že bude mať cestovanie zmysel, turizmus poskytne čas na objavovanie, spoznávanie a stretávanie sa s inými ľuďmi a návštevník získa skúsenosti a zážitky tým, že dá aj niečo zo seba. Na druhej strane je potrebné zachovávať kvalitné životné prostredie aj v kontexte cestovného ruchu.

COVID-19 ukázal, že bez prírody neprežijeme. Uvedomili sme si, že prechádzka v prírode je obrovským bonusom pre ľudstvo. Stačí iba 2-hodinová vychádzka do lesa a imunitný systém sa stimuluje a významne posilní. Terpény, ktoré produkujú rastliny a stromy, pozitívne vplyvajú na dýchací aparát, nimi sa posilňuje imunita, pretože majú liečivé účinky. Vnímanie energie krajiny má blahodarný vplyv aj na psychiku človeka. Koronavírus prispel k tomu, že ľudia na Slovensku znova objavili vzťah k prírode, uvedomili si, aký obrovský dar máme v podobe našej krajiny. O tento dar – o nesmiernu geografickú a biologickú diverzitu, kultúrnu rozmanitosť a históriu je potrebné postarať sa, aby ju mohli užívať aj generácie, ktoré prídu po nás.

A kľúčom k obnove životného prostredia, prírody, krajiny a turizmu je spolupráca, perspektívny, zodpovedný a participatívny prístup. Všetci spoločne musíme myslieť na roky, ktoré sú pred nami a vytvárať aktivity v oblasti prírody, krajiny a turizmu sociálne, ekonomicky a ekologicky udržateľným spôsobom. Po pandémie koronavírusu musíme ísť ďalej. Prichádza potreba zmeny, dynamika oživenia a nové inšpirácie. Podme to spolu zvládnuť.

ZOZNAM MÁP A OBRÁZKOV

Mapa 1 Národná sústava chránených území Slovenska k r. 2021	39
Mapa 2 Poloha národných parkov Malá Fatra a Veľká Fatra	55
Mapa 3 Poloha CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie, CHKO Záhorie	69
Obr. 1 Spolupráca, koordinácia a vzájomná podpora sektorov pri prírodnom turizme	29
Obr. 2 Produkt prírodného turizmu a vzájomné vzťahy	36

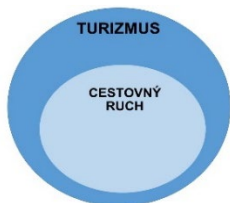
ZOZNAM TABULIEK

Tab. 1 CHKO na Slovensku	40
Tab. 2 Národné parky na Slovensku	41
Tab. 3 10 naj- pozoruhodností v NP Malá Fatra a v jeho urbánno-rurálnom zázemí	50
Tab. 4 10 naj- pozoruhodností v NP Veľká Fatra a v jeho urbánno-rurálnom zázemí	54
Tab. 5 10 naj- pozoruhodností v CHKO Štiavnické vrchy a v jej urbánno-rurálnom zázemí	59
Tab. 6 10 naj- pozoruhodností v CHKO Ponitrie a v jej urbánno-rurálnom zázemí	63
Tab. 7 10 naj- pozoruhodností v CHKO Záhorie a v jej urbánno-rurálnom zázemí	69
Tab. 8 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí NP Malá Fatra	71
Tab. 9 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí NP Veľká Fatra	73
Tab. 10 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Štiavnické vrchy	74
Tab. 11 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Ponitrie	75
Tab. 12 Kultúrno-historické prvky v urbánno-rurálnom zázemí CHKO Záhorie	76
Tab. 13 Návštevnosť miest v zázemí skúmaných chránených území v r. 2020 a 2019	79
Tab. 14 Schneiderov index v r. 2020 a 2019	80
Tab. 15 Ubytovacie zariadenia v mestách v zázemí skúmaných chránených území v r. 2020 a 2019	81
Tab. 16 Počty prenocovaní a ich rozdiel v r. 2020 a 2019	82
Tab. 17 Intenzita prenocovaní a hustota ubytovacích zariadení v mestách v zázemí skúmaných chránených územiach v r. 2020	83
Tab. 18 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	86
Tab. 19 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov NP Malá Fatra	87
Tab. 20 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	89
Tab. 21 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov NP Veľká Fatra	90
Tab. 22 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	92
Tab. 23 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov CHKO Štiavnické vrchy	93
Tab. 24 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	96
Tab. 25 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov CHKO Ponitrie	97
Tab. 26 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup?	99
Tab. 27 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od návštevníkov CHKO Záhorie	100
Tab. 28 Respondenti podľa pohlavia	101
Tab. 29 Respondenti podľa trvalého pobytu v kraji	101
Tab. 30 Respondenti podľa veku	102
Tab. 31 Výber chráneného územia	102
Tab. 32 Dĺžka pobytu v chránenom území	103
Tab. 33 Koľko eur ste ochotný zaplatiť za jeden vstup? (všetci respondenti)	104
Tab. 34 Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov	106
Tab. 35 SWOT analýza v skúmaných chránených územiach a v ich urbánno-rurálnych zázemiach z hľadiska prírodného turizmu	113

ZOZNAM TERMINOLOGICKÝCH POJMOV

V tejto časti uvádzame prehľad vybraných a často používaných pojmov.

Cestovný ruch – je významovo užší pojem ako pojem turizmus, pričom ide o spoločenské aktivity, ktoré sú bezprostredne spojené s premiestňovaním obyvateľstva za účelom oddychu a regenerácie ako aj o skúmanie charakteru a dôsledkov interakcií v tomto smere medzi človekom a prostredím (Matlovičová a kol., 2015). Podľa Mariota (1983) je cestovný ruch spoločenskou aktivitou, ktorá podmieňuje premiestňovanie obyvateľstva do častí krajinskej sféry, ktoré sú charakterizované interakciou krajinných prvkov a schopné vyvolať dočasnú zmenu miesta pobytu. (Pozri pojem *turizmus*).

Turizmus – širšie chápaný komplex spoločenských aktivít súvisiacich s premiestňovaním obyvateľov, vrátane spôsobov jeho manažmentu, marketingu ako, aj tých aktivít, ktoré s ním súvisia nepriamo (sociálne, ekonomické, kultúrne a pod.) (Matlovičová a kol., 2015).

Integrovaný manažment krajiny – je založený na chápaní krajiny ako geosystému, t. j. integrovaného systému priestoru, georeliéfu a všetkých ostatných prírodných, človekom ovplyvnených a človekom vytvorených komponentov krajiny – materiálnych zdrojov v určitom území – akými sú geologické, vodné, pôdne, biotické zdroje, klíma, využitie krajiny, objekty vytvorené človekom, sociálno-ekonomické javy v krajine a ich vzťahy (Miklós, Izakovičová, 1997).

Z krajinnno-ekologického hľadiska je základným cieľom integrovaného manažmentu krajiny zosúladenie lokalizácie a fungovania všetkých požadovaných ľudských aktivít s prírodným, sociálno-ekonomickým, kultúrno-historickým a infraštruktúrnym potenciálom daného regiónu. Takýto vývoj je založený na synchronizovanej rovnováhe ponuky, ktorá predstavuje rozvojové požiadavky spoločnosti v tomto regióne (Bastian a kol., 2020).

Krajina – je komplexný systém priestoru, polohy, georeliéfu a všetkých ostatných vzájomne funkčne prepojených hmotných prvkov, prirodzených aj pretvorených človekom, a javov v krajine vyplývajúcich z ich väzieb. Dá sa povedať, že je to súbor prvkov krajinskej sféry a ich vzájomných vzťahov každého s každým (Drdoš a kol., 1995). Ide teda o „integrovaný geosystém s konkrétnou hmotnou a priestorovou štruktúrou, hmotnými prvkami a vzťahmi. Krajina v sebe zahŕňa systém materiálnych prvkov synergicky interagujúcich cez svoje vlastnosti v priestorovej a časovej dimenzii, jej materiálna štruktúra má svoj vonkajší prejav, obraz, ktorý sa diferencuje v priestore a čase svojou vizuálnou štruktúrou. Nástroje zamerané na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny sa musia opierať o takúto definíciu.“ (Miklós, 2010).

Krajinné bohatstvo – výsledok spolupôsobenia charakteristických znakov prírodného prostredia a hmotných prejavov socioekonomických aktivít človeka. Spolupôsobením a prelínaním objektov, javov a procesov prírodného a socioekonomického charakteru sa vytvárajú neopakovateľné, rozmanité a jedinečné zoskupenia, ktoré sú prejavom územnej identity (Miklós, Diviaková, 2019).

Krajinná scenéria – kombinácia prírodných, socioekonomických, kultúrnych a historických objektov a charakteristík danej oblasti. Tieto objekty a charakteristiky môžu byť ľuďmi vnímané ako typické znaky identifikujúce konkrétny priestor. Rozhodujúce sú často dominantné znaky, ktoré určujú rázovitosť krajiny v širších, nadradených teritoriálnych celkoch. Napr. pamätník – kultúrna dominanta krajiny predstavuje typický dominantný znak, ktorý je výsledkom ľudskej činnosti v krajine a ktorý sa zásadnou mierou spolupodieľa na jej obraze. Dominantami môžu byť stavby, ale aj človekom pretvorený reliéf, alebo prírodná dominanta (Lohmann, Passo Netto, 2017).

Krajinný ráz (obraz) je súborom špecifických charakteristík pre určitú konkrétnu oblasť či miesto v krajine, ktoré sú príčinou jej komplexného – funkčného, priestorového, vizuálneho, senzuálneho a iného prejavu a robia ju tak typickou až nezameniteľnou (Bukáček, Matějka, 1999).

Kultúrne bohatstvo (dedičstvo) – hmotné objekty a nehmotné kultúrne znaky a charakteristiky, ktoré sú súčasťou materiálneho a duchovného bohatstva každého štátu (Koc, 2020). V texte používame výrazy kultúrne bohatstvo a kultúrne dedičstvo ako synonymá.

Kultúrna krajina – typ krajiny, ktorej prvky a zoskupenia sú významné z hľadiska prírodných a sociálno-ekonomických javov. Vyskytuje sa aj v podobe bez prírodných zložiek (Belčáková, 2013).

Mesto – na vymedzenie pojmu mesto sa najčastejšie používa funkčné kritérium. Toto kritérium je väčšinou založené na analýze štruktúry obyvateľstva podľa hospodárskych odvetví, pretože mesto sa od dediny (vidieckej obce) líši okrem iného aj odlišnou skladbou svojich funkcií. Mesto musí spĺňať väčšinou dve požiadavky: musí mať prevahu nepoľnohospodárskeho obyvateľstva a polyfunkčný charakter. V praxi je toto kritérium často spojené s kritériom štatistickým (Baran, Bašovský, 1998).

Definovanie mesta legislatívnym spôsobom platí aj na Slovensku. Podľa zákona č. 453/2001 o obecnom zriadení môže Národná rada Slovenskej republiky podľa § 22 na návrh vlády vyhlásiť za mesto tú obec, ktorá:

- a) je hospodárskym, administratívnym a kultúrnym centrom alebo centrom cestovného ruchu, alebo kúpeľným miestom,
- b) zabezpečuje služby aj pre obyvateľov okolitých obcí,
- c) má zabezpečené dopravné spojenie s okolitými obcami,
- d) má aspoň v časti územia mestský charakter zástavby,
- e) má najmenej 5 000 obyvateľov.

Jednotlivé body (napríklad d) „mestský charakter zástavby“) sú zároveň bližšie špecifikované inými právnymi normami a v opodstatnených prípadoch je možné udeliť štatút mesta aj obci, ktorá nespĺňa všetky kritériá.

Sídlo ako základná priestorová jednotka sídelnej (a urbánnej) geografie nemôže byť ohraničené na základe administratívnych hraníc (katastrálnych, obecných), ani na základe hraníc intravilánu, tak ako ich pozná územnoplánovacia prax (Baran, Bašovský, 1998).

Obec – podľa zákona č. 453/2001 o obecnom zriadení je samostatný územný samosprávny a správny celok Slovenskej republiky; združuje osoby, ktoré majú na jej území trvalý pobyt. Základnou úlohou obce pri výkone samosprávy je starostlivosť o všestranný rozvoj jej územia a o potreby jej obyvateľov. Podľa tohto zákona je teda aj mesto obcou. Obcou je aj vidiecke sídlo. V texte používame pojmy *mesto* a *vidiecka obec (dedina)*, čím odlišujeme mesto od dediny. Vidiecka obec (dedina) sa od mesta odlišuje z viacerých hľadísk, predovšetkým z funkčného, morfológického i priestorového hľadiska.

Príroda – z existujúceho množstva prístupov k definícii prírody sa prikláňame k prístupu, ktorý preferujú prírodné vedy. V prírodných vedách sa pod pojmom príroda zahŕňa všetko od vesmíru až po subatomárne častice, vrátane všetkých živočíchov, rastlín, minerálov, všetkých prírodných zdrojov, objektov a prírodných úkazov. Zahŕňa aj správanie živočíchov a procesy súvisiace so živou a neživou hmotou. V rámci prírody Slovenska Považan, Filčák a kol. (2020) naprognózovali alternatívne scenáre pre prírodu Slovenska do r. 2050.

Prírodná krajina – typ krajiny, ktorý sa vytvára pôsobením prírodných biotických a abiotických krajinnotvorných procesov bez vplyvu človeka (bez antropogénneho vplyvu). V súčasnosti možno konštatovať, že v našej krajine snáď neexistuje ekosystém, ktorý by nebol ovplyvnený človekom. (Belčáková, 2013).

Prírodné bohatstvo – matéria, energia, javy, objekty, ktoré nevznikli zámernou činnosťou človeka, t. j. ide o to, čo vytvára a poskytuje príroda.

Prírodný turizmus – odvetvie cestovného ruchu zamerané na ukázanie prírodného bohatstva, krajinného scenérie (krajinného obrazu, krajinných štruktúr) a turistických destinácií v prírode a krajine tak, aby sa zachovávalo prírodné, krajinné a kultúrne bohatstvo, životné prostredie, rešpektoval sa spôsob miestneho obyvateľstva a aby destinačné (cieľové) miesta v krajine ostali zachované a nepoškodené pre budúce generácie (UNWTO, 2020).

Rurálny – vidiecky; týkajúci sa vidieka, vidieckych sídiel; objekt, jav, proces, črta so znakom vidieka, vidieckosti.

Udržateľný cestovný ruch – turizmus, ktorý plne zohľadňuje svoje súčasné aj budúce hospodárske (t. j. ekonomické), sociálne a environmentálne dopady, riešenia potrieb návštevníkov, odvetví hospodárstva, životného prostredia a aj miestneho obyvateľstva (UNWTO, 2020).

Tiež je to rozvoj hospodárskeho odvetvia (t. j. cestovného ruchu) v regióne takým spôsobom, aby nepoškodil alebo nevyčerpал zdroje, ktoré robia región atraktívnym pre návštevníkov, turistov i domácich obyvateľov (UNWTO, 2020).

Urbánno-rurálne zázemie – v geograficky vymedzenom území navzájom prebiehajúce procesy, väzby, informácie, reakcie, vplyvy, udalosti medzi mestom, vidieckym sídlom a prírodnou krajinou. Ide o dôležitú úlohu objektov, prvkov, znakov, vzájomných vzťahov a funkčno-priestorových, kultúrno-historických, sociálno-ekonomických charakteristík a procesov mesta a vidieckych sídiel k prírode, rekreačným priestorom, pozemkom pre výstavbu, lesom, poliam, zdrojom nerastných surovín, k obyvateľstvu, k socioekonomickým činnostiam, k miestnemu a regionálnemu rozvoju (Baran, Bašovský, 1998).

Urbánný – mestský; týkajúci sa mesta, mestských sídiel, urbanizmu; objekt, jav, proces, črta so znakom mesta, mestskosti.

LITERATÚRA

- Agenda 2030. (2020): Dostupné na: <https://agenda2030.statistics.sk/Agenda2030/na-uvod/>
Dostupné na: <https://agenda2030.statistics.sk/Agenda2030/politicky-kontext/>
- Alpský dohovor (2021): Dostupné na: <https://www.alpconv.org/en/>
- Bartl, H.; Schmidt, F. (1998): *Destination Management*. Institut für regionale Innovation. Wien. 1998.
- Bastian, O. a kol. (2020): *Assessments of biodiversity and habitat services in cities – exemplified by Dresden (Germany) and Liberec (Czech Republic)*. Ekológia (Bratislava), 39(2), 174–189. DOI: 10.2478/eko-2020-0013.
- Baran, V.; Bašovský, O. (1998): *Geografia sídiel*. Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica. 1. vydanie. 169 s.
- Belčáková, I. (2013): *Ochrana, tvorba a manažment krajiny*. 1. vydanie, Trio Publishing a STU FA Bratislava. 128 s. ISBN 978-80-89552-37-5
- Bochniček, O. a kol. (2015): *Klimatický atlas Slovenska*. Vydal SHMÚ Bratislava, 1. vyd. 2015. 132 s. ISBN 978-80-88907-91-6
- Buchwald K. (1996): *Landschaften als Gegenstand nutzungs- und umweltbezogener Planungen*. In Buchwald K., Engelhardt W. (eds.): *Umweltschutz – Grundlagen und Praxis*, Bd. 2: *Bewertung und Planung im Umweltschutz*, Bon, pp. 1-37.
- Bukáček R.; Matějka P. (1999): *Hodnocení krajinného rázu*. In: Vorel I., Sklenička P.: *Péče o krajinný ráz – cíle a metody*. ČVUT, Praha, pp. 159-187.
- Ceballos-Lescurian, H. (1996): in Kurek a kol. 2008: *Turystyka*. Wydawnictwo PWN Warszawa, 1996. 540 p. ISBN 978-83-01-15294-9
- Drdoš a kol. (1995): *Základy krajinného plánovania*. Vydavateľstvo Technickej univerzity Zvolen. 1995. 172 s.
- Drucker, F. P.; Maciariello, J. A. (1993): *Management*. Revised Edition, 1993. 551 p. ISBN 978-06-12566-02
- Ďuriš, M. (2021): *Turistika a šport v prírode*. 3. vydanie, Trenčín. 2021. 98 s.
- Dwyer, L.; Forsyth, P.; Dwyer, W. (2020): *Tourism Economics and Policy*. Channel View Publications Ltd. 2020. 640 p. ISBN 9781845417314
- Elektronická zberka zákonov (2021): Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/ezz>
- European Capitals of Smart Cities (2021): Dostupné na: https://smart-tourism-capital.ec.europa.eu/index_en
- eur-lex.europa (2021), Európska komisia (2021): *Európa ako popredná svetová destinácia cestovného ruchu – nový politický rámec pre európsky cestovný ruch*. (Brusel, 30.6.2010; KOM (2010) 352 v konečnom znení. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0352>
- Európska komisia (2010): *Stratégia Európskej únie pre Podunajskú oblasť*. 2010, 25 s. Dostupné na: https://ec.europa.eu/regional_policy/sk/information/publications/factsheets/2017/factsheet-eu-strategy-for-the-danube-region
- Európska komisia (2020): *Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. 2020. CELEX_52010DC2020, 36 s.
- Európska komisia (2020): Commission Communication „A European Strategy for more growth and jobs in coastal and maritime tourism.“ (COM 2014) <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/a-european-strategy-for-more>
- Európsky parlament (2020): *Európsky program pre cestovný ruch 2050*. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0177_SK.html
- Európsky parlament (2021): Dostupné na: www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0033_SK.html#title2
- Fennel, D. A. (2020): *Ecotourism*. 5th Edition, Routledge Publ., Ontario. 2020. 398 p., ISBN 9780367364601
- Firth, M. (2020): *Service Encounters in Tourism, Events and Hospitality*. Channel View Publications Ltd. 2020. 208 p. ISBN 9781845417260
- Follet, M. P. (1924): *Creative experience*. FB&c Ltc., 1924, 300 p. ISBN 978-0-243-38190-6
- Global Code of Ethics for Tourism (2021): *GCET*. Dostupné na: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>
- Gunn, A. C.; Var, T. (2020): *Tourism Planning. Basics, Concepts, Cases*. Geography, Urban Studies Routledge New York. 2020. 464 p. ISBN 9781003061656
- Hudec, M. (2021): Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/slovensko-sa-umiestnilo-sieste-na-svete-v-rebricku-udrzatelneho-turizmu/>
<http://chkostiavnickevrchy.sopsr.sk/priroda/fauna-a-flora/>
- CHKO Štiavnické vrchy (2021): <http://chkoponitrie.sopsr.sk/priroda/fauna/>
- CHKO Ponitrie (2021): <http://chkozahorie.sopsr.sk/priroda/lesy/>
- CHKO Záhorie (2021): <http://chkozahorie.sopsr.sk/priroda/lesy/>

- Izakovičová, Z.; Miklós, L. a kol. (2020): *Implementácia integrovaného prístupu k manažmentu krajiny v rámci Dunajskej stratégie*. (Integrated approach to the management of the landscape for the implementation of the Danube strategy). In *Ekológia* (Bratislava): International journal for ecological problems of the biosphere, 2020. vol. 39, no. 4, p. 357-379.
- Koc, E. (2020): *Cross-cultural aspects of tourism and hospitality: A services marketing and management perspective*. Routledge. London. 2020. 370 p. ISBN 9781003018193
- Lacika, J; Ondrejka, K. (2009): *Národné parky Slovenska*. 1. vyd., DAJAMA Bratislava. 2009. 127 s. ISBN 978-80-89226-27-6
- Lohmann, G.; Passo Netto, A. (2017): *Tourism theory: concepts, models and systems*. Griffith University in Australia. Queensland. 2017. 243 p., ISBN 9781780647159
- Matlovičová, K. a kol. (2015): *Turistika a jej formy*. 1. vydanie, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovská univerzita v Prešove. 2015. 552 s. ISBN 978-80-555-1530-4
- Matlovičová, K.; Matlovič, R. (2017): *Destinačný marketing pre geografov*. Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovská univerzita v Prešove. 2017. 279 s. ISBN 978-80-555-1892-3
- Mariot, P. (1983): *Geografia cestovného ruchu*. Vyd. Veda Bratislava. 248 s.
- Mason, P. (2020): *Tourism Impact, Planning and Management*. 4th edition. Routledge, New York. 2020. 53 p. ISBN ISBN: 978-0-367-22160-7 (hbk)
- MDaV SR (2020): *Programové vyhlásenie vlády na r. 2020-2024*. MDaV SR Bratislava. 2020. Dostupné na: www.mindopr.sk
- MDaV SR (2013): *Stratégia rozvoja CR do r. 2020*. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/legislativa-a-koncepcne-dokumenty/koncepcne-dokumenty/strategia-rozvoja-cestovneho-ruchu-do-roku-2020>
- MDaV SR (2021): *Stratégia rozvoja udržateľného cestovného ruchu do roku 2030*. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/legislativa-a-koncepcne-dokumenty/koncepcne-dokumenty/strategia-rozvoja-udrzatelneho-cestovneho-ruchu-do-roku-2030>
- Micheletti, S. (2015): *Overall Management Strategy+Tourism Strategy*. Fondazione Dolomiti FD4U. Cortina d'Ampezzo. 2015. 52 p.
- Miklós, L. (2010): *Krajina v dohovore a krajina vo vede*. Enviromagazín 6/2010. SAŽP. B. Bystrica. 2010. s. 20.
- Miklós, L.; Izakovičová, Z. (1997): *Landscape as a geosystem (in Slovak)*. Veda, vydavateľstvo SAV Bratislava. 1997. 153 s.
- Miklós, L.; Diviaková, A. (2019): *Stav životného prostredia - prejav kultúrneho a prírodného dedičstva*. FEE TU Zvolen. 2019. 1. vyd. 130 s., ISBN 978-80-228-3106-2
- MIRRI SR (2020): *Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj*. (2020). Dostupné na: <https://www.mirri.gov.sk/sekcie/investicie/agenda-2030/index.html>; <https://agenda2030.statistics.sk/Agenda2030/na-uvod/>
- MŽP SR; ESPRIT (2002): *Atlas krajiny SR*. MŽP SR Bratislava, ESPRIT s. r. o. Banská Štiavnica. 2002. s. 341. ISBN 80-88833-27-2
- MŽP SR (2020): *ENVIROSTRATÉGIA 2030*. Dostupné na: <https://www.minzp.sk/iep/strategicke-materialy/envirostrategia-2030.html>
- MŽP SR (2021): *Karpatský dohovor*. Dostupný na: <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/karpatsky-dohovor/>
- MŽP SR (2021): *Dohovor o biologickej diverzite*. Dostupný na: <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/dohovor-biodiverzite/>
- MŽP SR (2021): *Európsky dohovor o krajine*. Dostupný na: <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/europsky-dohovor-krajine-european-landscape-convention/>
- NP Malá Fatra (2021): <http://npsmalafatra.sopsr.sk/priroda/flora/>
- NP Malá Fatra (2021): <http://npsmalafatra.sopsr.sk/priroda/fauna/>
- NP Veľká Fatra (2021): <http://npvelkafatra.sopsr.sk/priroda/>
- Pamiatky (2021): *Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného bohatstva*. Dostupný na: http://www.pamiatky.sk/content/data/File/pamiatkovy_urad/evidencia_pamiatok/SKD/dohovor_skd.pdf
- Pásková, M.; Zelenka, J. (2002): *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Ministerstvo pro místní rozvoj Praha. 2002. ISBN 80-239-0152-4.
- Považan, R.; Filčák, R. a kol. (2020): *Scenáre pre prírodu Slovenska do r. 2050*. Vyd. MŽP SR Bratislava a SAŽP B. Bystrica. 114 s. 2020. ISBN 978-80-8213-012-9
- Slov-Lex (2021): *Koncepcia ochrany prírody a krajiny (KOPK) do r. 2030*. Dostupné na: Slov-Lex <https://www.slov-lex.sk>
- Slovenia Green (2021): *Slovenia Green*. Dostupné na: <https://www.slovenia-green.si/>
- Sweden Tourism (2021): *Sweden Tourism*. Dostupné na: <https://sweden.nordicvisitor.com/>

- Sustainable tourism in Switzerland (2021): *Sustainable tourism in Switzerland* Dostupné na: <https://www.magicswitzerland.com/sustainable-tourism-and-responsible-travel-in-switzerland/>
- TIES (2015): *Ecotourism*. Dostupné na: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/>
- Tourism Sustainable Essentials (2015): *Sustainable Tourism*. 5th Edition. Destination BC Corp. Victoria. 2015. 66 p.
- UNESCO (2021): *Culture*. Dostupné na: <https://en.unesco.org/>
- UNWTO (2021): *Sustainable development*. Dostupné na: <https://www.unwto.org/sustainable-development>; <https://www.unwto.org/>
- UNWTO (2020): *Tourism products*. Dostupné na: <https://www.unwto.org/tourism-development-products>
- UNWTO (2020a): *Rural tourism*. Dostupné na: <https://www.unwto.org/rural-tourism>
- UNWTO (2020b): *Mountain tourism*. Dostupné na: <https://www.unwto.org/mountain-tourism>
- VIA IURIS (2020): *Analýza vybranej legislatívy vo vzťahu k realizácii prírodného turizmu na Slovensku*. VIA IURIS Bratislava. 2020.
- Wallace and Pierce (1996), In Mason, P. (2003): *Tourism Impact, Planning and Management*. London: Butterworth Heinemann, 2003. 207 p., ISBN 0 7506 5970X
- Wiezik, M. a kol. (2019): *Koncept prírodného turizmu v slovenských podmienkach*. AEVIS n.o., 2019. 39 s.
- Zákony (2020): Zákon o ochrane prírody a krajiny č. 534/ 2002 Z. z. Dostupné na: www.zakonypreludi.sk
- Zákony (2021): Zákon o obecnom zriadení č. 453/ 2001 Z.z. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/453/>

PRÍLOHY

ZOZNAM PRÍLOH

PRÍLOHA č. 1 Turistika a šport v prírode

PRÍLOHA č. 2 Legislatíva

PRÍLOHA č. 3 Strategické dokumenty (národné a medzinárodné)

PRÍLOHA č. 4 Agenda 2030 inštitucionálny rámec na Slovensku

PRÍLOHA č. 5 Dotazník pre návštevníkov ohľadom prírodného turizmu

PRÍLOHA č. 6 Príklady prírodného a udržateľného turizmu v zahraničí

PRÍLOHA č. 7 Príklady prírodného a udržateľného turizmu na Slovensku

PRÍLOHA č. 8 Grafy

PRÍLOHA č. 9 Fotodokumentácia

PRÍLOHA č. 1

Ďuriš, M. (2021): Turistika a šport v prírode. Dostupné na: <https://seminare.weebly.com/turistika-a-sport-v-priacuterode.html>

PRÍLOHA č. 2

Legislatíva

Zákon 460/1992 Z. z. Ústava SR	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/
Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/543/
Zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2010/91/
Zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/326/
Zákon č. 274/2009 Z. z. o poľovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2009/274/
Zákon č. 97/2013 Z. z. o pozemkových spoločnostiach	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/97/
Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/539/
Zákon č. 309/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/309/
Zákon č. 170/2018 Z. z. o zájazdoch, spojených službách cestovného ruchu, niektorých podmienkach podnikania v cestovnom ruchu a o zmene a doplnení niektorých zákonov	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/170/
Zákon č. 544/2002 Z. Z. o Horskej záchranej službe	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/544/
Zákon č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/1/
Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/49/20140701.html
Zákon č. 50/1976 Z. z. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon)	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1976/50/
Zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov	https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2006/24/20150801.html

PRÍLOHA č. 3 Strategické dokumenty (národné a medzinárodné)

Ďalšie dokumenty na národnej úrovni
Vláda SR
Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030.
Aktualizácia národnej stratégie regionálneho rozvoja (na roky 2014 až 2020).
Ministerstvo životného prostredia SR
Aktualizácia Koncepcie geoparkov SR (2015).
Aktualizovaná národná stratégia ochrany biodiverzity do roku 2020.
Program starostlivosti o mokrade Slovenska na roky 2015-2021.
Stratégia adaptácie Slovenskej republiky na zmenu klímy – aktualizácia (do r. 2025).
Program predchádzania vzniku odpadu SR na roky 2019-2025.
Rezortná koncepcia environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu do roku 2025.
Program starostlivosti o Národný park Slovenský raj na roky 2016-2025.
Program starostlivosti o Národný park Poloniny na roky 2017-2026.
Koncepcia ochrany prírody a krajiny (KOPK) (2021).
Stratégia nízko-uhlíkového rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030 s výhľadom do roku 2050 (v procese).
Ministerstvo dopravy a výstavby SR
Aktualizácia marketingovej stratégie Sekcie cestovného ruchu na roky 2019-2020.
Stratégia rozvoja CR do r. 2020.
Stratégia rozvoja udržateľného CR do r. 2030 (v procese).
Národná stratégia rozvoja cyklistickej dopravy a cykloturistiky v Slovenskej republike.
Koncepcia mestského rozvoja SR do roku 2030.
Strategický plán rozvoja dopravy SR do roku 2030.
Koncepcia rozvoja vodnej dopravy v Slovenskej republike do roku 2030 až 2050 (v procese).
Operačný program pre sektor dopravy 2021-2027 (v procese).
Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001 v znení KURS 2011 – zmeny a doplnky č. 1 KURS 2001.
Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR
Aktualizácia Národnej stratégie regionálneho rozvoja Slovenskej republiky do r. 2030.
Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR
Program rozvoja vidieka SR 2014-2022.
Národný program stabilizácie a rozvoja Slovenského včelárstva na roky 2019/2020 až 2021/2022.
Národný podporný program v rámci spoločnej organizácie trhu s vínom na roky 2019-2023.
Ministerstvo kultúry SR
Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017-2022.
Stratégia rozvoja kultúry na roky 2014-2020.
Ministerstvo hospodárstva SR
Stratégia hospodárskej politiky Slovenskej republiky do roku 2030.
Stratégia rozvoja elektromobility v SR a jej vplyv na národné hospodárstvo Slovenskej republiky.
Národný akčný plán pre energiu z OZE do r. 2022

Zdroj: www.mirri.gov.sk/strategie/; Vlastné spracovanie (stav k marec 2021)

Ďalšie dokumenty na medzinárodnej úrovni
Tzv. Karpatský dohovor a jeho „Protokol o trvalo udržateľnom cestovnom ruchu k Rámcovému dohovoru o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát“ (Florenca, 20. október 2000).
„Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva“ (Paríž, 16. november 1972).
„Európsky dohovor o krajine“ (Florenca, 20. október 2000)
„Dohovor o ochrane európskych voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť“ (Bern, 19. september 1979).
„Dohovor o biologickej diverzite“ (Rio, 5. jún 1992).
„Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy“ (Granada, 3. október 1985), „Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva“ (revidovaný) (Valletta, 16. január 1992).

„Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami a orgánmi (Madrid, 21. máj 1980) a je ho doplňujúce protokoly.
„Európska charta miestnej samosprávy“ (Štrasburg, 15. október 1985).
„Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti v rozhodovacom procese a o prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia“ (Aarhus, 25. jún 1998).
Európska charta pre udržateľný cestovný ruch v chránených územiach (2010, 2017) <i>(European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas)</i>
Stratégia Európskej únie pre podunajskú oblasť (Brusel 17.10.2017)
Stratégia EÚ pre udržateľný CR <i>(EU Strategy for Sustainable Tourism)</i>
Spoločná práca pre budúcnosť cestovného ruchu v Európe 2020 <i>(Working together for the future of tourism in Europe 2020)</i>
Územná Agenda Európskej únie 2020: budúcnosť pre všetky miesta <i>(Territorial Agenda 2030 of the European Union: a future for all places)</i>
Európa ako popredná svetová turistická destinácia – nový politický rámec pre cestovný ruch v Európe <i>(Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe)</i>
Uznesenie Európskeho parlamentu zo 17. septembra 2020 o kultúrnej obnove Európy <i>(European Parliament resolution of 17 September 2020 on the cultural recovery of Europe)</i>
Inovácia v cestovnom ruchu – ako vytvoriť vzdelávaciu oblasť cestovného ruchu <i>(Innovation in Tourism – how to create a Tourism Learning Area)</i>
8. Environmentálny akčný program do r. 2030 <i>(The 8th Environment Action Programme to 2030)</i>
7. Environmentálny akčný program do r. 2020 <i>(The 7th EAP – The new general Union Environment Action Programme to 2020)</i>
Obnovená politika EÚ v oblasti cestovného ruchu: Za pevnejšie partnerstvo v rámci európskeho cestovného ruchu <i>(A renewed EU Tourism Policy: Towards a stronger partnership for European Tourism)</i>
Globálny etický kódex cestovného ruchu <i>(The UNWTO Framework Convention on Tourism Ethics)</i>
Uznesenie Európskeho parlamentu o nových perspektívach a nových výzvach pre udržateľný európsky cestovný ruch <i>(European Parliament resolution of 29 October 2015 on new challenges and concepts for the promotion of tourism in Europe)</i>

Zdroj: Vlastné spracovanie (stav k marcu 2021)

PRÍLOHA č. 4

Agenda 2030 inštitucionálny rámec na SK

Súbor šiestich národných priorít a 29 hlavných výziev, ktoré prispôsobujú medzinárodný záväzok Slovenska voči Agende 2030 národným podmienkam:

Priorita 1 Vzdelanie pre dôstojný život

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 4, 8, 10.)

1. Zvýšenie kvality vzdelávania a posilnenie spoločenského statusu učiteľa v kontexte medzinárodného porovnania, globálnych megatrendov a uplatňovania princípov znalostnej spoločnosti.
2. Posilnenie princípov inkluzívnosti vo vzdelávacom systéme a zabezpečenie rovných príležitostí pre všetky deti, žiakov a študentov, bez ohľadu na ich sociálny status, zdravotné postihnutie alebo národnostnú/etnickú príslušnosť, s dôrazom na zvyšovanie príležitostí pre uplatňovanie pozitívnej sociálnej mobility.
3. Vytváranie podmienok dostupnosti kvalitných pracovných príležitostí na otvorenom trhu práce pre všetky skupiny obyvateľov.
4. Prekonanie štrukturálnych nerovností medzi ponukou pracovnej sily a dopytom trhu práce, zvýšenie pripravenosti pracovnej sily na aktuálne, ako aj budúce potreby trhu práce a zabezpečenie dostatočných príležitostí pre celoživotné vzdelávanie jednotlivca.
5. Podpora spoločenských podmienok, ktoré zabezpečia stabilizáciu talentov a kvalifikovanej pracovnej sily.

Priorita 2 Smerovanie k znalostnej a environmentálne udržateľnej ekonomike pri demografických zmenách a meniacom sa globálnom prostredí

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 7, 8, 9, 10, 12.)

1. Prechod na intenzívne zdroje ekonomického rozvoja – domáci výskum, vývoj a inovácie. Reštrukturalizácia hospodárstva smerom k vyššej pridanej hodnote a k udržateľnému využívaniu domácich zdrojov. Posilnenie ekonomickej sebestačnosti regiónov a rozvoj regiónov podporujúci napĺňanie potrieb ich obyvateľov.
2. Smerovanie k environmentálne a sociálne udržateľnej výrobe a spotrebe, k obehovej ekonomike, za znižovania dotácií do problematických odvetví a internalizácie externých sociálnych a environmentálnych nákladov.
3. Budovanie infraštruktúry udržateľnej energetiky a dopravy. Rozvoj nízko-uhlíkového energetického hospodárstva postaveného na princípoch udržateľnej energetiky. Rozvoj nízko-emisného dopravného a logistického systému, posilňujúceho ekonomickú sebestačnosť regiónov.
4. Adaptácia konkurencieschopného poľnohospodárstva a lesníctva na zmenu klímy, s minimalizáciou negatívnych dopadov na zdravie, životné prostredie a biodiverzitu.

5. Zabezpečenie fiškálnej udržateľnosti demografických zmien. Generovanie verejných príjmov na udržanie sociálnych služieb štátu pri starnutí populácie a na stimuláciu smerovania ekonomiky.

Priorita 3 Znižovanie chudoby a sociálna inklúzia

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 1, 2, 10.)

1. Zníženie sociálnych a ekonomických nerovností medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva.
2. Zvýšenie miery integrácie marginalizovanej rómskej populácie.
3. Zlepšenie rovnosti príležitostí ľudí ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením aj prostredníctvom zlepšovania kvality a dostupnosti verejných služieb a boja proti diskriminácii, vrátane inštitucionálnej.
4. Posilnenie princípu solidarity pri prerozdeľovaní disponibilných zdrojov.
5. Zabezpečenie prístupu k primeranému bývaniu pre ľudí ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením.

Priorita 4 Udržateľné sídla, regióny a krajina v kontexte zmeny klímy

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 6, 7, 11, 13, 15.)

1. Inkluzívny a udržateľný sídelný a regionálny rozvoj a integrované, participatívne územné a strategické plánovanie.
2. Zabezpečenie prístupu k základným službám a zdrojom, vrátane cenovo dostupnej mobility, energie, pitnej vody a sanitácie pre všetkých, pri rešpektovaní environmentálnej udržateľnosti a zásady minimalizácie emisií.
3. Adaptácia ľudských sídiel a krajiny na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy, s cieľom zvyšovania kvality života obyvateľov a zachovania stabilných a zdravých ekosystémov.
4. Významné zníženie znečistenia a kontaminácie všetkých zložiek životného prostredia, pri zachovaní princípu znečisťovateľ platí.
5. Ochrana prírody a krajnotvorba, zameraná na zabezpečenie zdravia a stability ekosystémov, schopnosti krajiny poskytovať potrebné ekosystémové služby a zastavenie poklesu biodiverzity.

Priorita 5 Právny štát, demokracia a bezpečnosť

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 5, 16.)

1. Zlepšenie vymožitelnosti práva, prístupu k spravodlivosti pre všetkých a ochrany a podpory ľudských práv.
2. Transparentný, profesionálny a efektívny výkon verejnej správy na všetkých úrovniach zameraný na dosahovanie výsledkov. Prijímanie rozhodnutí a tvorba politik na základe relevantných a dôveryhodných dát prístupných odbornej i laickej verejnosti a implementácia konceptu hodnoty za peniaze.

3. Zabezpečenie účinného systému kontroly verejnej moci, vrátane transparentných a nezávislých kontrolných inštitúcií a orgánov ochrany práv a slobôd. Posilnenie mechanizmov a metód odhaľovania a potierania závažnej korupcie.
4. Podpora občianskej spoločnosti, vzdelávania k demokratickému občianstvu a mechanizmov participácie na tvorbe, implementácii a kontrole verejných politík.
5. Zabezpečenie prístupu verejnosti k objektívnym a pluralitným zdrojom informácií, posilnenie nezávislosti verejnoprávnych médií, kritického myslenia a mediálnej gramotnosti.
6. Efektívna identifikácia a systematické zvyšovanie reziliencie spoločnosti voči hrozbám pre právny štát, demokraciu, vnútornú i vonkajšiu bezpečnosť.

Priorita 6 Dobré zdravie

(Podpora cieľov udržateľného rozvoja: 3, 10.)

1. Podpora zdravého životného štýlu, prevencie a zodpovednosti za vlastné zdravie.
2. Zabezpečenie kvalitnej zdravotnej starostlivosti pre celú populáciu tak, aby bola dostupná geograficky, časovo i finančne.
3. Identifikácia nerovností v zdravotnom stave obyvateľstva, odhalenie príčin a ich adresné riešenie.

PRÍLOHA č. 5

A1: Dotazník pre návštevníkov ohľadom prírodného turizmu

Uvedený dotazník slúži na získanie informácií od návštevníkov o prírodnom turizme v chránených územiach NP Malá Fatra, NP Veľká Fatra, CHKO Štiavnické vrchy, CHKO Ponitrie, CHKO Záhorie.

Prírodný turizmus má za cieľ návštevníkom ukázať predovšetkým prírodné bohatstvo v chránených územiach (NP, CHKO), potom turistické destinácie, kultúrno-historické dedičstvo, pamiatky, miestnu gastronómiu, podujatia tak, aby sa zachovávalo životné prostredie, chránila sa príroda a krajina, rešpektoval sa spôsob miestneho obyvateľstva a aby destinačné (cieľové) miesta v krajine ostali zachované a nepoškodené pre budúce generácie.

Cieľom dotazníka je zistiť motívy a očakávania návštevníkov chráneného územia, ich názory na ponuku miestnych produktov a služieb, na tvorbu pracovných miest a rozvoj prírodného turizmu v regióne chráneného územia.

Ďakujeme za váš čas a ochotu pri vyjadrení názoru na predmetnú oblasť.

Dotazník je anonymný.

Pri vyplňaní voľte, prosím, odpovede na všetky otázky tak, aby čo najviac zodpovedali vašim predstavám.

1. Pohlavie

- Žena
 Muž

2. Trvalý pobyt máte v kraji:

- BA (Bratislavskom) TN (Trenčianskom) BB (Banskobystrickom) PO (Prešovskom)
 TT (Trnavskom) NR (Nitrianskom) ZA (Žilinskom) KE (Košickom)

3. Vek

- do 18 rokov
 19 - 29 r.
 30 - 39 r.
 40 - 49 r.
 50 - 59 r.
 60 - 69 r.
 nad 70 r.

4. Vyberte si jedno chránené územie, ku ktorému budú smerovať vaše ďalšie odpovede:

- NP Malá Fatra
 NP Veľká Fatra
 CHKO Štiavnické vrchy
 CHKO Ponitrie
 CHKO Záhorie

5. Dĺžka pobytu počas terajšej návštevy.

- 1 deň 2 dni 3 a viac dní

6. Aké sú vaše motívy ako návštevníka chráneného územia? (Vyberte aj viac možností):

- Pobyt v prírode, prechádzky
 Pešia turistika
 Cykloturistika
 Zimná turistika
 Bežkovanie
 Zjazdové lyžovanie
 Snowbording
 Skialpinizmus
 Činkovanie
 Vodná turistika (plavba na kanoe, kajaku, rafte)
 Závesné lietanie, paragliding
 Pozorovanie nočnej oblohy
 Pozorovanie prírody, vtáctva

- Návšteva jaskyne
- Športové podujatia
- Kultúrne podujatia
- Hudobné podujatia
- Návšteva pamiatok UNESCO
- Návšteva zámkov, hradov, zrúcanín

Uveďte iné:

7. Vaše očakávania ako návštevníka chráneného územia sú (vyberte aj viac možností):

- Nádherné výhľady na krajinu, nížinu, pahorkatiny, pohoria, doliny, rieky, mestá, obce.
- Dosiahnutie najvyššieho bodu v danom území.
- Prekonanie seba samého (hrebeňovka, plavba na kajaku, spoznanie nových lokalít a pod.)
- Kvalitné ubytovanie, strava a ďalšie poskytované služby.
- Podávané tradičné lokálne jedlá a nápoje (miestna gastronómia).
- Autentický zážitok.
- Kúpa typických miestnych produktov (gastronom., remeselných, suvenírových a pod.).
- Dobrý prístup a parkovanie.
- Požičovne bicyklov a turistických potrieb.
- Spoznanie kultúrno-historického dedičstva a historických pamiatok.

Uveďte iné:

8. Ste ochotný platiť za každý vstup do chráneného územia, pričom tento poplatok bude použitý na starostlivosť o toto chránené územie?

- Áno
- Nie

9. Ak áno, tak uveďte koľko eur za jeden vstup. Ak nie, uveďte 0 (nula) eur.

.....

10. Ponuka miestnych gastronomických, remeselných, suvenírových a pod. produktov v regióne tohto chráneného územia:

- Existuje
- Neexistuje
- Neviem

11. Uveďte existujúce miestne produkty a služby, ktoré ste si zakúpili:

.....

12. Na ďalší rozvoj prírodného turizmu v regióne tohto chráneného územia navrhujete vytvorenie týchto pracovných miest (označte aj viac možností):

- Poskytovateľ ubytovacích služieb
- Poskytovateľ stravovacích služieb
- Pracovník v informačnom centre
- Pracovník v cestovnej kancelárii (príp. v cestovnej agentúre)
- Správca minifarmy hospodárskych zvierat (ovce, kozy, kačky, zajace a pod.)
- Záhradník (úprava a údržba zelene, starostlivosť o kvetinové, bylinkové a zelenin. záhony)
- Sprievodca (zameranie na miestnu prírodu, pamiatky, históriu, súčasnosť)
- Sprievodca na hipoturistiku (turistika na koni)
- Manažér podujatí (kultúrnych, športových, spoločenských a pod.)
- Pracovník v požičovni turistických potrieb
- Prepravca batožiny
- Kuchár (zameraný na miestnu gastronómiu)
- Neviem

Uveďte iné:.....

Európsky diplom za ochranu prírody – KRIMMLERSKÉ VODOPÁDY

(Salzburgsko, Rakúsko)

Krimmlerské vodopády sa nachádzajú v západnej časti Rakúska, v spolkovej krajine Salzburgsko neďaleko horskej dediny Krimml (okres Zell Am See). Názov Krimmlerské vodopády (*nej. Krimmler Wasserfälle*) je odvodený podľa pomenovania jedného z plemien kráv.

Obr. 1 Spodná časť vodopádov s tabuľkou Európskeho diplomu za ochranu prírody

Foto O. Slobodníková

Presnou lokalizáciou vodopádov je ich pramenná oblasť Salzach, ktorej súčasťou je horský Krimmlerský potok (*Krimmler Ache*). Ten zbiera vodu z ďalších 17 potokov vytekajúcich z ľadovcov Zillertalských Álp a potom sa vlieva do horného toku rieky Salzach. Vodopády sú súčasťou Národného parku Vysoké Taury (*Hohe Tauern*) a v roku 1967 **dostali Európsky diplom za ochranu prírody**. Výška vodopádov je 380 m, sú trojstupňové. Z horného stupňa vodopádov padá voda z výšky 140 m, zo stredného z výšky 100 m a z dolného z výšky 140 m (Obr. 1).

Ročne pretečie vodopádmi okolo 177 mld. litrov vody, čo v minulosti lákalo budovateľov veľkých energetických diel. Nakoniec došlo k tomu, že časť vody bola odvedená na pohon 19 turbín, ktoré vyrábajú elektrickú energiu.

Obr. 2 Krimmlerské vodopády – stredný vodopád

Foto O. Slobodníková

Okolo vodopádov vedie v dĺžke 4,15 km upravený turistický chodník **Wasserfallweg** (*anj. Waterfall Trail*) s vyhliadkami priamo na vodopády (Obr. 2). Určite sa oplatí zastaviť na niektorej z nich, pokochať sa nádhernými a neopakovateľnými výhľadmi, úžasným pokojom a čistou prírodou, ktorá je ako stvorená na oddych. Chodník vedie až na horný stupeň vodopádov, tento výstup je dosť náročný, no dá sa zvládnuť. V spodnej časti vodopádov upravili terénne nerovnosti a sú tu **vybudované chodníky aj pre vozičkárov**.

Tiež sú tu inštalované tabule s informáciami o význame vodopádov pre človeka, o legende, ktorá sa viaže k vodopádom a aj o európskom projekte, v rámci ktorého bol chodník vybudovaný. Ročne navštívi tento prírodný unikát okolo 350 tis. návštevníkov, ich počet je však denne regulovaný, čím nedochádza k narušeniu prírodného prostredia. Služby a infraštruktúra cestovného ruchu – parkoviská, reštaurácia, toalety, informačná kancelária, detské ihrisko, fontána, občerstvenie, stánky so suvenírmi, pokladňa sú situované ešte pred vstupom do areálu vodopádov. O údržbu chodníkov, vyhládok, informačných tabúl, lavičiek, oddychových miest nachádzajúcich sa priamo na chodníku, o logistiku a manažment návštevníkov sa stará Rakúsky alpský klub (*Österreichischen Alpenverein, ÖAV; anj. Austrian Alpine Association*), do ktorého patrí aj skupina expertov na turizmus, životné prostredie, prírodu, krajinu, podnikatelia, manažéri a samospráva.

Zaujímavosti:

- ♣ Dosiahnutie súladu medzi prírodným bohatstvom a turizmom.
- ♣ Využitie určitého objemu vody z vodopádov na výrobu elektrickej energie.
- ♣ Sprístupnenie vodopádov a autentických zážitkov aj pre vozičkárov.
- ♣ Zverejnenie informácií o vodopádoch na infotabuliach vo viacerých svetových jazykoch a tým zvyšovanie environmentálneho povedomia návštevníkov.
- ♣ Finančná podpora Európskej únie pre projekt Krimmlerské vodopády.
- ♣ Zachovávanie prírodného prostredia nielen regulovaním návštevnosti.
- ♣ Vzájomná spolupráca expertov v oblasti turizmu, životného prostredia, prírody, krajiny, privátneho a verejného sektoru.

Úcta k prírode, zachovávanie kultúrneho a historického dedičstva – CHÂTEL

(Savojsko, Francúzsko)

S cestovným ruchom sa tu perfektne spájajú: úcta k prírode, zachovávanie kultúrneho a historického dedičstva a pohostinnosť. Dedinka Châtel s 1250 stálymi obyvateľmi je zaujímavá svojimi tradičnými obydliami, dnes už aj chatami, či penziónmi a reštauráciami. Nachádza sa v departemente Horné Savojsko (*Haute-Savoie*), v Rhonsko-alpskom regióne (*Rhône-Alpes*). Châtel je vo všetkých ročných obdobiach dedinkou, v ktorej objavíte neočakávané poklady, zažijete tu autentický a neopakovateľný priestor, čas, zážitok, minulosť, prítomnosť i budúcnosť.

Pokiaľ ide o alpské lokality, tak **každý región má svoju špecifickosť**, ktorá sa týka prírody, histórie, jazyka, kultúry, zvykov, obyvateľov, tradícií, gastronómie a aj obydlí či iných stavieb. V Alpách sa stavebné konštrukcie a materiály líšia od jednej doliny do druhej, z jednej dedinky do ďalšej. Niekedy kameň nahrádza drevo, inde je drevo nahradené bridlicou a v súčasnosti aj tehliami. Komín nie je všade rovnaký, podobne ako balkón, schody, stodola či kvetinová výzdoba.

Údolie Abondance, v ktorom sa nachádza aj dedinka Châtel, má výnimočné privilégium – svoj **vlastný typ obydli**a, ktorý ohromí každého návštevníka. Niektoré obydliá sú staré aj 300 rokov. Po stáročia sú ozdobou scenérie údolia Abondance (mnohé z nich sú dnes chaty či penzióny) (Obr. 1). Strecha má vždy dve rovnako dlhé časti, na každej strane mierne sklonené (zvyčajne 25 % sklon) a prevísajúce, čo umožňuje obyvateľom obydliá aj v zime chodiť alebo pracovať pod prístreškom.

Obr. 1 Typické obydlie vo francúzskej dedinke Châtel

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Krytina je vyrobená z bridlíc pochádzajúcich z mesta Essert neďaleko Châtel. Strecha môže byť tiež zakrytá „tavaillonmi“, šindľami. Pod hrebeňom strechy je možné vidieť dátum postavenia obydlia, ktorý je zobrazený napr. takto: 18+32, alebo je tam umiestnené znamenie pokory: kríž či socha svätca ako znamenie oddanosti, ochrany a úcty, a aj množstvo ťahavých kvetov.

Obydlie je postavené proti úbočiu a medzi úrovňou prednej strany (obytná časť) a zadnej strany (stodola) je veľký rozdiel. Obytná časť je orientovaná na juh. Spočiatku každého prekvapí masívna fasáda zo smrekú, ktorá rok čo rok pod vplyvom slnečných lúčov a času získava príjemnú červenkastohnedú farbu. Stodola je orientovaná na sever.

Vchod do domu je väčšinou z bočnej strany, kde je aj malý dvor (*cortna*). Z tohto malého dvora vedie chodba do kuchyne (*l'outa*), a potom do väčšej miestnosti (*le péle*) s prístupom do galérie obývacej izby. Z *pêle* sa dá ísť z jednej miestnosti do druhej. Menej domov má hlavný prístup do domu z prednej strany, pričom dvere sú umiestnené priamo v strede obydlia. Alebo sú tam vonkajšie bočné schody (prekonávajú kopcovitý terén), ktorými sa dá dostať dovnútra. Niekedy schody vedú aj do záhrady.

Obr. 2 Štvorbalkónový penzión Le Castellan s vyrezávaným dreveným zábradlím

Balkóny v Abondance sú pozoruhodné svojou jednoduchosťou. Jedinou vecou, ktorá presahuje túto jednoduchosť, je prepracovaná balustráda veľkej galérie, ktorá je balkónom. Ak domy v dedinách Bonnevaux, Vacheresse a Chevenoz majú iba jeden balkón na strane odkiaľ vychádza slnko, tak v dedinkách La Chapelle d'Abondance a Châtel môže mať dom až tri prekrývané balkóny, vždy chránené pred vetrom (Obr. 2).

Foto O. Slobodníková

A na čo sa balkóny používali? Pod balkónom sa hromadilo drevo, ktoré tam pomaly uschlo. Galéria nazývaná aj *la louie* sa používala na sušenie sena, cibule, cesnaku, aj konope.

Výnimočné a naozaj úžasné sú vyrezávané balkóny. Vertikálne vyrezané dosky zábradlia balkóna boli vo všeobecnosti rezbárskou prácou samotného majiteľa obydlia. Zručný pán domu mal vždy svoju „dielňu“, v ktorej v zime trpezlivo stružlikal.

Obr. 3. Detail vzoru na latkách balkóna v dedinke Châtel

Foto O. Slobodníková

Ponakreslení a vytvorenie pocínovaného alebo dreveného vzoru začal s prácou ... a musel mať veľké srdce a dôvtip, aby si mohol vyrezať krásny balkón. Grafickými motívmi (Obr. 3) sú kvety, štvorlístky, geometrické tvary, poháre, potom javorové listy, listy viniča, borovice, tulipány alebo narcisy (časté vo švajčiarskom regióne Wallis, s ktorým Châtel susedí).

V celej dedinke **nenájdete balkóny, na ktorých by boli rovnaké vzory**. Každý je iný, každý je svojrázny, autentický a v každom je vidieť majstrovstvo, jedinečnosť a nádheru.

Obr. 4 Súčasné typy obydli v centre dedinky Châtel

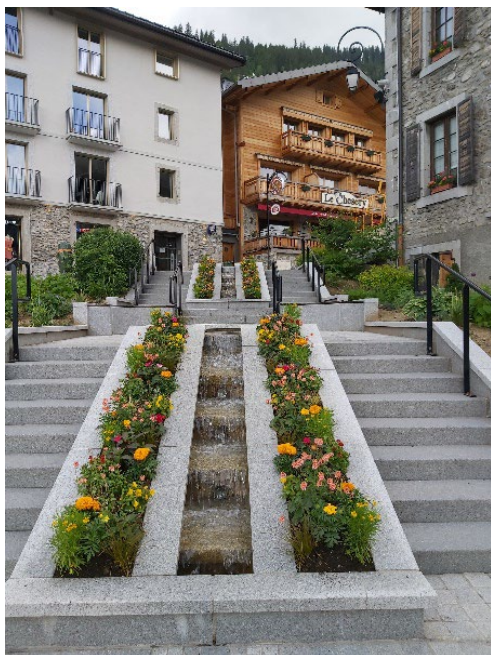

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Zaujímavosti:

- ♣ Súlad miestnej architektúry s prírodnou alpskou scenériou dokazuje, že miestni obyvatelia, podnikatelia a aktéri pôsobiaci v turizme majú úctu a rešpekt k prírode, histórii a pôvodnej kultúre.
- ♣ Zameriavanie sa na turistickú ekoinfraštruktúru, stavby s ekodizajnom a stavebné ekoprvky, ktoré obsahujú požiadavky na energetickú efektívnosť, opraviteľnosť a recyklovateľnosť sú znakmi udržateľnosti.

- ♣ Zachovávanie miestnych kultúrnych zvláštností v oblasti architektúry, napr. používanie typických miestnych stavebných materiálov, krytiny na strechy, pokračovanie vo výstavbe obydľí, penziónov a aj turistickej infraštruktúry v autentickom châtelskom štýle, zachovávanie vyrezávaných balkónov so špecifickými vzormi aj na novopostavených chatách, penziónoch, hoteloch a iných budovách i typická kvetinová výzdoba sú znakmi zodpovedného a estetického prístupu aktérov v rámci turizmu.
- ♣ Rešpektovanie a zachovávanie prírodného, kultúrneho a historického bohatstva si uvedomujú nielen miestni obyvatelia, samospráva, podnikatelia, ale aj návštevníci.
- ♣ Dedina Châtel, situovaná na svahoch francúzskych Álp, ekonomicky prospieva hlavne vďaka príjmom z celoročného cestovného ruchu, výroby a predaja poľnohospodárskych produktov a potravín od miestnych farmárov, čím dochádza k ekonomickej a sociálnej udržateľnosti.

Tradícia, kvalita, modernosť v údolí Val Badia

(Alta Badia, Taliansko)

Údolie Val Badia je jedným z bočných údolí Val Pusterie a je domovom ladinského jazyka a kultúry v južnom Tirolsku. Do začiatku 19. storočia bolo ťažké dosiahnuť údolie Val Badia kvôli jeho sťaženej dostupnosti a geografickej polohe. Vďaka tejto dlhotrvajúcej odľahlosti sú tunajšia kultúra a jazyk doteraz hlboko zakorenené v celom údolí. Dnes v Alta Badii a jej šiestich dedinkách Corvara, Colfosco, San Cassiano, Badia, La Villa a La Val pozorujeme a zažijeme **živú zmes tradície, kvality a modernosti**.

Corvara (820 obyv.) je malebná dedinka, ktorá sa nachádza 40 km východne od Bolzana. Rozprestiera sa na slnečnom úpätí pohoria Sassongher v nadmorskej výške 1 568 m a je hlavným centrom Alta Badiie, prestížnej turistickej oblasti na hornom konci údolia Val Badia. Vďaka svojej geografickej polohe v srdci Dolomitov sa Alta Badia postupne zmenila na výnimočnú turistickú oblasť, ktorá si zachovala svoj **TRADIČNÝ vysokohorský charakter**.

Už dávno v 18. storočí horolezci prvýkrát objavili krásu tejto oblasti a hôr, ktoré ju obklopujú. Mladí chlapci z Corvary sprevádzali prvých turistov a návštevníkov, ktorí prichádzali predovšetkým z Veľkej Británie. Boli to nielen rekreanti, ale aj prírodovedci, ktorí skúmali a zaujímali sa o toto jedinečné územie. Prvá lyžiarska škola v doline bola založená v Corvare v 30. rokoch minulého storočia a prvý lyžiarsky vlek bol postavený v roku 1938, keď bola otvorená toboganová sánkarská dráha *Col Alto*. Lyžiarsky vlek v roku 1946 nahradila sedačková lanovka Col Alto, prvá svojho druhu v Taliansku.

*Obr. 1 Rôzne typy **KVALITNÝCH** ubytovacích zariadení v Alta Badii*

V súčasnosti je Corvara významným turistickým strediskom v Alta Badii a so svojimi modernými ubytovacími a spoločenskými zariadeniami (Obr. 1) je jedným z najobľúbenejších dovolenkových cieľov v Alpskom regióne. Útulná, ale kozmopolitná horská dedinka Corvara ponúka škálu ubytovania od tých drahších 4 a 5 hviezdíčkových hotelov, cez rodinné penzióny, pohodlné ubytovne až po B&B (bed and breakfast) či dovolenkové byty. Je tu voľba, ktorá dokonale vyhovuje každému vkusu a rozpočtu návštevníka.

Foto O. Slobodníková

Nachádza sa tu viacero reštaurácií, príjemných barov, cukrární, čajovní a čokoládových obchodíkov, z ktorých všetky sú veľmi populárne, roztomilé a dobre sponzorované. Sú tu tiež obchody s miestnymi produktmi a suvenírmi. Existuje široký výber, ktorý zabezpečuje stravovanie pre medzinárodnú verejnosť bez toho, aby to ovplyvnilo pokoj, útulnosť a tradičný charakter tejto horskej dedinky. Nie sú tu gýče, atrapy, ani nevkusné plastové haraburdy.

Obr. 2 Lanovka smerujúca pod Piz Boè. Pohľad na Sassongher

Horská krajina a pôvabné okolie majú svoje čaro v každom ročnom období a motivujú návštevníka k pohybu. Priamo z centra Corvare premáva viacero **MODERNÝCH** lanoviek, dve do výšky cez 2 000 m, pričom jedna smeruje na severovýchod na náhornú plošinu Col Alto a druhá na juhozápad pod Piz Boè (Obr. 2).

Foto O. Slobodníková

Lanovky v lete využívajú turisti a horolezci, ktorých tešia dokonale upravené turistické trasy, množstvo túr v prírodnej rezervácii Puez-Odle, ako aj náročnejšie horolezecké výstupy na Sassongher (2 665 m) a Piz Boè (3 152 m). V zime lanovky premávajú denne a lyžiarom je umožnené pohybovať sa na zjazdovkách rôznej náročnosti. Z vrcholových staníc lanoviek je možné vidieť rakúske Alpy, ľadovec Marmolada, takmer celé údolie Val Badia a aj Val Gardena.

Majitelia lanoviek poskytujú viacero typov tzv. lift passov (napr. *Alta Badia Summer/Winter Card*), čo turistom umožňuje využívať kabínkové lanovky a vleky v celej Alta Badii, nielen v Corvare. Všetci poskytovatelia služieb sú tu perfektne navzájom zosieťovaní a dlhodobo spolupracujú, pretože si už dávno uvedomili, že prostredníctvom vzájomnej kooperácie sú viac viditeľní, viac navštevovaní, viac konkurencieschopní, viac rentabilní.

Čo sa týka udržateľného turizmu a ochrany životného prostredia tak u obyvateľov, ako aj u poskytovateľov služieb, ide už o vrodené hodnoty, dá sa povedať o tradičné hodnoty. Pretože si uvedomujú, že akákoľvek ich ekonomická činnosť, ktorú vykonávajú a živí ich, je veľmi úzko spätá s prírodou, krajinou a jej bohatstvom. Vedia, že ak si „to s nimi pokazia“, doplatia na to. Preto počas viacerých sezón realizujú projekty zamerané na ochranu tohto prostredia. Jedným z nich je aj *Alta Badia Eco-Hiker* (Obr. 3).

Obr. 3 Alta Badia Eco-Hiker – program na leto 2020

Foto O. Slobodníková

Cieľom tohto projektu je zvýšiť informovanosť turistov o ochrane životného prostredia a o Dolomitoch. Počas stretnutí *Alta Badia Eco-Hiker* majú turisti hmatateľný vplyv na prostredie, v ktorom sa práve nachádzajú, a to tým, že pomáhajú skrásľovať prostredie, robia ho viac zelenším. Účastníkov vždy sprevádza miestny odborník, ktorý je minimálne tri v jednom: 1) sprievodca – veľmi dobre pozná miestne turistické trasy, 2) expert na vysokohorské prostredie – podáva odborné informácie o geografii, geológii, ekológii, biote, 3) znalec miestnych zvykov, tradícií, kultúry, jazyka.

Takéto aktivity sú finančne a sponzorsky podporované veľkými komerčnými spoločnosťami, napr. automobilkou AUDI, módnou značkou EA7, bankou Raiffeisen, organizáciou DOLOMITI UNESCO či SÜDTIROL. Uvedeným spoločnostiam a organizáciám záleží na Dolomitoch, na vysokohorskom prostredí (nielen v údolí Val Badia), na zachovaní miestnej kultúry, v podstate na tom, aby sa neznehodnocoval prírodný, kultúrny, historický i ekonomický potenciál tohto vzácneho územia. A samozrejme ide aj o ich prestíž, vážnosť, dôstojnosť a reklamu.

Vďaka dobre rozvinutej KVALITNEJ a MODERNEJ turistickej infraštruktúre harmonicky zabudovanej v krajine a s aktérmi z verejného, súkromného a neziskového sektora je údolie Alta Badia obľúbenou destináciou športových nadšencov, aktívnych dovolenkárov a expertov na turizmus, regionálny rozvoj, životné prostredie či ekológiu.

Zaujímavosti:

- ♣ Symbióza tradícií, kvality a modernosti v rámci infraštruktúry, architektúry, prírody a krajiny.
- ♣ Partnerstvo, porozumenie a vzájomná úcta medzi obyvateľmi, samosprávami, podnikateľmi a ďalšími aktérmi pri plánovaní rekreačných zariadení, služieb a aktivít.

- ♣ Podpora projektov zameraných na starostlivosť a skrášlenie vysokohorského prostredia, jeho rurálneho zázemia, ako aj zvyšovanie environmentálneho povedomia obyvateľov, aktérov a návštevníkov.
- ♣ Komerčné firmy finančne podporujú projekty zamerané na ochranu životného prostredia, zachovávanie tradícií, miestnych kultúrnych jedinečností a budovanie kvalitnej a modernej infraštruktúry v Dolomitoch.

Regionálne jedinečnosti Berchtesgadenu

(južné Bavorsko, Nemecko)

Berchtesgaden (7 700 obyv.) je mestečko v južnom výčnelku administratívneho regiónu Horné Bavorsko, v spolkovej republike Bavorsko, neďaleko rakúskych hraníc.

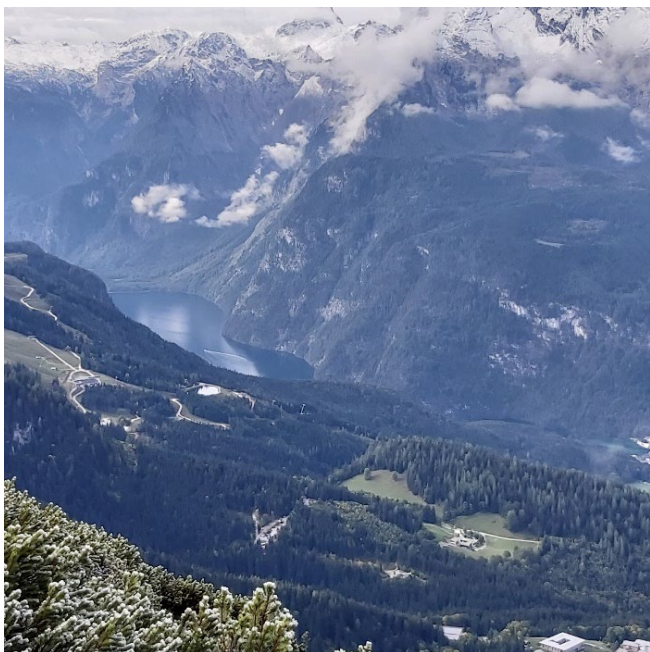
Mestečko je súčasťou alpského regiónu v okrese Berchtesgadener Land, ktorý je takmer úplne obklopený Berchtesgadenskými Alpami a na východe, juhu a juhozápade rakúskou spolkovou krajinou Salzburgsko. Aj susedné obce Bischofswiesen, Schönau am Königssee, Marktschellenberg a Ramsau tvoria okres Berchtesgadener Land v rámci geomorfologického celku Berchtesgadenská kotlina.

Potoky Königsseer Ache, Schönau am Königssee, Ramsauer Ache vytvárajú hlavný tok Berchtesgadener, ktorý sa vlieva do rieky Salzach pri Salzburgu.

V minulosti tu prebiehala **ťažba soli a kovov**, ktorá zabezpečovala ekonomický rozmach. Neskôr mestečko dostalo trhové právo (mohlo organizovať trhy) a prepošti augustiánskych kanonikov ho dokonca povýšili na hlavné centrum tohto územia.

V polovici 19. storočia sa vďaka prírodným, historickým a kultúrnym podmienkam stal turistickou destináciou s rýchlo rastúcim počtom hostí. Aj v súčasnosti je ekonomická sila Berchtesgadenu založená predovšetkým na rekreačnom potenciáli v rámci tohto alpského regiónu.

Obr. 1 Bavorské Alpy v NP Berchtesgaden

Národný park (NP) Berchtesgaden, jedinečný svojou rozmanitou krajinou a krásou, sa nachádza v Bavorských Alpách (Obr. 1). Návštevníci môžu vnímať úžasnú prírodu, dozvedieť sa viac o ochrane životného prostredia a na turistických chodníkoch pozorovať rastliny a divokú zver. Prostredie je jedinečné: drsné skaly, hlboké tmavé lesy, ľadovcové jazerá, divoké bystriny a ľadovce, ako aj pokojné zelené pastviny, idylické údolia, svište, vzácne orchidey, rôzne druhy motýľov, kamzíky, kozorožce, jelene a na oblohe niekoľko párov orlov.

Foto O. Slobodníková

Rozmanitosť je tu široká, je to jedinečný malý svet, v ktorom sa príroda dokáže rozvinúť podľa seba a kde ľudia môžu dýchať v súlade so zdravým prostredím. Množstvo ľahko

dostupných aktivít umožňuje návštevníkom zažiť túto krásu zblízka. Napríklad špeciálny turistický autobus odvezie cestujúcich z Hintersee na pastvinu Bindalm a ďalej do Hirschbichlu.

Okrem typickej alpskej prírody je tu lákadlom aj príjemná zmes kultúry, histórie a miestneho spôsobu života, ktorá priťahuje ľudí z celého sveta do Berchtesgadenu, dá sa povedať – do centra jedinečnej therapeutickej oblasti. V mestečku je historické trhovisko, architektonicky zaujímavé tradičné mestské domy, kostol, malebné farmárske a remeselné obchodíky a útulné kaviarne. Tradícia, infraštruktúra, kvetinová výzdoba ulíc a domov a hlavne prístup poskytovateľov služieb vytvára nezabudnuteľný zážitok a obohatenie návštevníkov v rámci spoznávania prírody, histórie, umenia, kultúry, sakrálnych pamiatok, športu, wellness a voľnočasových aktivít.

Jednou z prírodných jedinečností je aj hrebeň **Watzmann**, ktorému domáci obyvatelia i návštevníci dávajú prívlastky: veľký, silný, osudový. Nachádza sa nad údolím Berchtesgaden. Impozantná je nielen nadmorská výška najvyššieho vrcholu Mittelspitze 2713 m, ale predovšetkým jeho mimoriadny tvar. Podľa prieskumu magazínu *Bergsteiger* je Watzmann dokonca najkrajšou horou sveta. Turisti a horolezci nájdu v masíve Watzmann túry všetkých obtiažností, od jednoduchých túr, napríklad na Grünstein, až po náročnejšie alpské horské túry, akou je napr. hrebeňovka Watzmann.

Hrebeň má tri hlavné vrcholy: Hocheck (2651 m), Mittelspitze (2713 m) a Südspitze (2712 m, predtým nazývaný aj Schönfeldspitze). Hrebeňová túra cez tieto tri vrcholy, s názvom *Prechod Watzmannom*, je jednou z najznámejších horských túr v Bavorských Alpách. Na východ od týchto troch hlavných vrcholov leží ľadovcový kotol (kar) s názvom *Watzmannkar* so zvyškami ľadovca Watzmann, ktorý z juhu uzatvárajú takzvané *Watzmannove deti*. Hoci legenda hovorí, že detí je sedem, iba päť je samo o sebe rozpoznateľných ako vrchol. Detské štíty sú vysoké aj viac ako 2000 metrov. Kleine Watzmann (2307 m), nazývaný aj Watzmannfrau, tvorí koniec pohoria na východe.

K rekreačným jedinečnostiam patrí aj to, čo v prírode vybudoval človek. A v blízkosti Berchtesgadenu, priamo v pohorí Álp sa nachádza **historická vyhlídka Orlie hniezdo** (nem. *Kehlsteinhaus*). Za pekného počasia je dovidieť do diaľky 200 km. Mohutnú stavbu s meter hrubými základovými múrmi postavili len za jeden rok. Okrem iného mala slúžiť aj na pobavenie oficiálnych hostí A. Hitlera. Sám Hitler však navštevoval Orlie hniezdo len zriedka, keďže cesty tam sa mu zdali príliš dlhé a riskantné (po kľukatej a strmej ceste). Po skončení vojny Kehlsteinhaus (Obr. 2) unikol demolácii spojencami vďaka úsiliu vtedajšieho okresného správcu Jacoba.

V súčasnosti sa dá dostať z dolného parkoviska pomocou červených e-busov na parkovisko (1 820 m n. m.) pri Orlom hniezde. Vlastné auto, príp. autobus je potrebné odstaviť na mieste parkoviska. Ak má návštevník hosťovskú kartu *Berchtesgaden-Königsee Gästekarte*, poplatok za parkovanie je znížený na polovicu. E-busy prevádzkuje miestna

dopravná spoločnosť RVO (*Regional Verkehrs Oberbayern*). Lístok na určitý termín a hodinu je najlepšie si zakúpiť už v predstihu (aj niekoľko týždňov) prostredníctvom webovej stránky. E-busy z Hinterecku ku Kehlsteinhausu premávajú zvyčajne po štyri alebo päť e-busov za sebou, každých 25 min. Na lístku je uvedený čas odchodu z parkoviska smerom do a z Orlieho hniezda. Časy odchodov si návštevník zadáva pri kúpe lístka, či už online, alebo priamo v kase na parkovisku. Je nevyhnutné tieto časy odchodov dodržať, lebo zakúpený lístok je platný práve na daný čas a sedadlo v e-buse. Ak čas nedodržíte, máte problém.

Obr. 2 Orlie hniezdo vo výške 1 834 m n. m.

Už samotná cesta e-busom je zaujímavá – strmá, kľukatá, úzka, s výkladom v reproduktoroch. Jazyk výkladu nahlásite vodičovi pri nástupe do e-busu. Nám je najbližšia čeština. Po príchode na parkovisko pri Orlom hniezde, sa prejde cez tunel a potom sa nastúpi do výťahu. Ten návštevníkov vyvezie priamo do muzeálnej časti Orlieho hniezda. V historickej miestnosti zbadáte mramorový krb, ktorý daroval B. Mussolini Hitlerovi. Potom prejdete k informačným panelom, kde sa dočítate o histórii Orlieho hniezda, o jeho stavbe, materiáloch, architektúre, staviteľoch

Foto O. Slobodníková

a aj o stretnutiach vo vojnovom období. Texty sú doplnené fotografiami. Potom sa dajú v miestnej reštaurácii zakúpiť rôzne nápoje, či pestré jedlá vrátane kompletných obedov. Vonkajším úzkym chodníkom sa dá dostať až ku krížu, k informačným tabuliam, na ktorých sú panoramatické zábery aj s popisom vrcholov a údolí, alebo sa dá posediť si na lavičkách. Výhľady sú naozaj úžasné. Priamo pred návštevníkmi sa týči Watzmann, oblaky okolo doslova poletujú len niekoľko metrov od vás, lebo v nadmorskej výške nad 1800 m n.m. je to bežné. Pri pohľade dole je vidieť smaragdovo zelené jazero Kőningsee, potom alpské lúky s vidieckymi obydliami a aj lanovky. Návštevník získava naozaj nádherný výhľad a autentický zážitok.

Ďalšia jedinečnosť, ktorá je regionálnou výkladnou skriňou Berchtesgadenu, je **ručná práca**. Najznámejšou ručnou výrobou v regióne sú Berchtesgadenské tradičné drevené výrobky, ktoré sa vyrábajú a maľujú ručne. K najznámejším patria miniatúrne ozdoby na vianočný stromček a z nich je vychýrená ozdoba malý koník s fajkou (*Arschpfeifenrösserl*), potom sú to rôzne detské drevené hračky, domáce krabice, hrnčiarske výrobky, sláčiky a drevené hudobné nástroje súvisiace s alpskou a klasickou hudbou. K ručným prácam patrí

aj výroba typických mužských kožených nohavíc – *lederhosen*, viest, sák a vlnených svetrov, čiapok a rukavíc. A je tu aj výroba typických bavorských klobúkov. Klobúk Braun existuje od roku 1598 a v dielni v Teisendorfe sa vyrábajú tradičné klobúky aj pre arcibiskupstvo Rupertwinkel.

K tradičnej výrobe patrí aj produkcia domácich syrov, jogurtov, masiel, džemov, bylinkových čajov, muštov, domácej údenej slaniny. Tieto pochúťky predávajú farmári priamo zo svojej farmy, tzv. predaj z farmy na stôl. *Milchwerke Berchtesgadener Land* je najväčším zamestnávateľom a spracovávateľom státisícov litrov čerstvého mlieka z horských oblastí.

Viac ako 300 ročnú tradíciu a skúsenosti s výrobou turistických topánok má firma Lukas Meindl GmbH & CO.KG. Vyrába topánky najvyššej kvality. Začalo to ako obuvnícka dielňa jedného človeka a dnes je to spoločnosť, ktorá pokračuje už 9. generáciou. Zamestnáva 250 pracovníkov.

Spája sa tu tradícia, obuvníctvo a inovácia. Jedna línia, na ktorú je táto firma obzvlášť hrdá, je *Meindl Identity*. Pre svoje modely poskytuje podrobný dôkaz o pôvode kože a bola prvou spoločnosťou, ktorá zrealizovala takýto rozsiahly projekt. *Meindl Identity* znamená nielen regionálnosť a regionálny produkt, ktorý sa dostal do celého sveta, ale znamená **úplnú transparentnosť**. Začína to u ekologických farmárov v regióne. Trasa kože pokračuje cez rakúsko-bavorskú spoločnosť Alpenrind do garbiarne Heinen. Aj tu sa Meindl spolieha na krátku vzdialenosť a s oboma spoločnosťami úzko spolupracuje. Vo výrobe je potom potrebných viac ako 200 dodatočných pracovných krokov, kým sa konečne nedosiahne hotová topánka. Nakoniec je identifikačné číslo vyrazené na vnútornej strane manžety topánky a pomocou tohto identifikačného čísla je možné zistiť pôvod topánky aj na webovej stránke tejto firmy.

Zaujímavosti:

- ♣ Zaujímavý prírodný, kultúrny, historický, demografický a infraštruktúrny potenciál regiónu pre prírodný a udržateľný cestovný ruch.
- ♣ Používanie elektrodopravy na presun návštevníkov do významnej prírodnej, historickej, kultúrnej lokality Orlie hniezdo.
- ♣ Využívanie moderného online systému a aplikácií na kúpu lístkov na e-busy.
- ♣ Vybudovaná turistická infraštruktúra a poskytované služby pre návštevníkov priamo v národnom parku a v nadmorskej výške 1 843 m, kde sa nachádza príťažlivý magnet pre turistov Orlie hniezdo a, samozrejme, kvalitná infraštruktúra v rurálnom území patriacom do národného parku.
- ♣ Zachovávanie tradičnej ručnej práce a výroba kvalitných regionálnych produktov, o ktoré je veľký záujem.
- ♣ Zavedenie inovácií pri výrobe topánok z kože prostredníctvom identifikácie jej pôvodu.

Bledské jazero, ostrov, kostol a hrad

(Slovinsko)

Bledské jazero (slovin. *Blejsko jezero*) leží na severozápade Slovinska, v oblasti Triglavského národného parku (TNP). Vzniklo roztopením Bohinjského ľadovca a tektonickými pohybmi pozdĺž zlomov. Jeho dĺžka je 2,12 km a šírka 1,38 km. Maximálna hĺbka dosahuje 30 m a smaragdovo modrá voda je priehľadná do hĺbky niekoľko metrov. Jazero je obklopené pohoriami Pokljuka, Jelovica, za nimi vystupujú Karavanky a celoročne zasnežené vrcholy Júlskych Álp. Tieto pohoria tvoria bariéru a tým chránia jazero od prenikania chladných severných vetrov.

Zaujímavosťou je, že jazero nemá žiadny významný prítok, ktorý by ho zásoboval vodou. Napájané je predovšetkým podzemnými termálnymi prameňmi v severovýchodnej časti, ktoré spôsobujú, že je jedným z najteplejších alpských jazier. Mierne podnebné pásmo a voda v jazere s teplotou 26°C umožňujú kúpanie počas celého leta až do októbra. Okolo jazera vedie 5,5 km dlhý turistický chodník. Niektoré miesta na pobreží jazera nie sú pre verejnosť prístupné, ale ich môžu navštíviť iba hostia miestnych hotelov a kúpeľných zariadení. Tým dochádza k obmedzeniu počtu návštevníkov na celom brehu jazera, a ruka v ruke s tým aj k zachovávaní brehového reliéfu a jeho vegetácie.

Okrem jazera je stredobodom pozornosti rovnomenný **ostrov Bled** (*Otok Bled*), na ktorý sa dá dostať tradičnými drevenými loďkami, ktoré tu volajú **pletna** (Obr. 1).

Obr. 1 Loďky s farebnými markízami – to je pletna na Bledskom jazere

Foto O. Slobodníková

A čo je to vlastne *pletna*? Ide o drevenú loďku s plochým dnom, navrhnutú podľa konceptu benátskej gondoly, má však svoje vlastné črty. Má zahrotený luk a zadná časť sa rozšírila o stupienok, ktorý umožnil cestujúcim vstúpiť do loďky. Jej dĺžka je 7 metrov a šírka 2 metre, čo zaisťuje bezpečnú navigáciu pre 18 osôb. Pletna je poháňaná špeciálnou technikou *stehruder*, pri ktorej prievozník stojí a vesluje s dvoma veslami v zadnej časti loďky.

Zaujímavý je aj pôvod slova *pletna*. Existujú dve vysvetlenia: prvé hovorí, že loďka *pletna* získala svoje meno po svojej streche, ktorá bola kedysi prútená – v slovinčine *pleten*. Druhé vysvetlenie tvrdí, že názov pochádza z nemeckého slova *plateboot*, čo znamená loď s plochým dnom. Tieto loďky vyrábajú miestni obyvatelia dodnes a sú typické pre Bled. Ich počiatky siahajú do roku 1590. Loďky rozpoznať už zďaleka, pretože majú farebnú markízu, ktorá chráni cestujúcich pred slnkom a inými poveternostnými podmienkami. Farba markízy vždy prináleží určitej rodine, ktorá sa *pletnarstvom* živí už niekoľko generácií a toto povolanie je pre každého člena rodiny poctou.

Loďku naviguje *pletnar*, čo je vysoko vážená osoba, pretože toto povolanie nemôže robiť hocikto. Veslo sa dedilo z generácie na generáciu, spolu s technikou a so skúsenosťami, a preto povolanie *pletnar* zostalo v jednotlivých rodinách po celé storočia **zachované**. Za vlády Márie Terézie boli vlastnícke práva na loďky pridelené poľnohospodárom, ktorí dostali na obrábanie chudobnejšiu pôdu. **Na jazere je vždy iba niekoľko lodiek**, ich počet je presne stanovený a *pletnari* vítajú návštevníkov v parčíku pred hotelom Park, nachádzajúcim sa pri brehu Bledského jazera a potom v mestách Mlino a Velika Zaka.

Obr. 2 Ostrov Bled s Kostolom Nanebovzatia Panny Márie (vľavo)

Foto O. Slobodníková

Okrem zelene sa na ostrove Bled nachádza **pútnický Kostol** Nanebovzatia Panny Márie (Obr. 2) zo 17. storočia, ktorý je najväčším lákadlom pre návštevníkov. V minulosti tu žilo niekoľko mníchov, ktorí chceli byť takto spoľahlivo izolovaní od svojho okolia. Kostol má bohatý barokový interiér, sú tu fresky z 15. storočia, veľký zlatý oltár a 52 m vysoká kostolná veža, ktorá každého ohromí.

Zvonica je z pórovitého kameňa, ktorý sa tu nazýva pohánkové zrná a má jeden veľký a dva malé zvony, ktoré fungujú dodnes. Podľa legendy nechala bývala pani z blízkeho Bledského hradu zaniest' na ostrov veľký zvon, ktorý mal pri každom odbíjaní pripomínať jej mŕtveho manžela. Počas prevozu však nastala silná búrka, člny narazili do seba a zvon spadol do jazera. I keď ho následne vytiahli, odvtedy pri každej búrke počuť z jazera jeho dunivý zvuk. Podľa legendy tento **zvon plní prania**.

Na ostrove je postavená Kaplnka Matky Božej a pri liečivom prameni je do skaly vytesaná Kaplnka Panny Márie Lurdskej. Tiež je tu postavené schodisko s 99 kamennými schodmi. Dodnes existuje tradícia, že ak chce ženích uzavrieť manželstvo v kostole na ostrove, musí nevestu do kostola odniesť na rukách po všetkých 99 schodoch. V okolí tejto sakrálnej stavby sa nachádzajú aj ďalšie pekné budovy, napr. dom kurátora (ekonomický/hospodársky správca kostola), dom prepošta (prepošt je titul farára historicky významného kostola), dom sextona (osoba poverená údržbou kostola), malá pustovňa (*potičnica*) a iné.

Nachádzajú sa tu aj malé kaviarničky s terasovou vyhlídkou. Ponúkajú nápoje, zmrzlinu a koláčiky. Symbolom bledskej kuchyne je lokálny gastronomický produkt **Bledský krémový rez** (*Blejska kremna rezina*, podobný krémešu). Je to originálny krémový zákusok z r. 1953, ktorý po mnohých kombináciách surovín prvýkrát upiekol manažér cukrárne hotela Park Ištvan Lukačevič a dal mu aj názov. Dodnes tieto originálne krémové zákusky pečú každý deň v cukrárni hotela Park pri Bledskom jazere a čerstvé sú ponúkané do viacerých lokálnych cukrární a kaviarní. Z hotela Park ich dokonca vozia loďkami (pletami) na ostrov Bled. Tento chutný koláčik je ponúkaný v mnohých cukrárňach nielen v Blede, ale po celom Slovinsku. Avšak existuje iba jeden originálny Bledský krémový koláč, a to z hotela Park, ktorý už má aj svoju značku regionálneho produktu.

S krémovým koláčom je spojené ešte aj bežecké podujatie v Blede. Tí, ktorí vyhrajú *Business Run* a *Nočna 10ka* (Nočný beh na 10 km), dostanú každý rok namiesto medailí vidličky, aby mohli svoje víťazstvo osláviť ochutnaním práve tohto krémového zákuska po prechode cieľovou čiarou.

Vznik **Bledského hradu** (Obr. 3) sa datuje zhruba do 11. storočia, kedy sa stal jedným zo sídiel Brixenského biskupstva. Teraz je táto takmer rozprávkovo vyzerajúca stavba čnejúca nad Bledským jazerom vo výške asi 100 metrov, domovom múzea. Ide o najstarší hrad v Slovinsku, ktorý je aj najviac navštevovaný. Má románsku vežu, budovy v renesančnom štýle, dve nádvoría, nádherné schodisko, gotickú kaplnku, rytiersku sálu, padací most aj

priekopu. Priamo na hrade je zriadené múzeum, ktoré zachytáva históriu tejto oblasti od prvého osídlenia po súčasnosť. Sú tu umiestnené zbrane, starodávne brnenie, šperky. Informácie o histórii hradu sú poskytované vo viacerých svetových jazykoch prostredníctvom nahrávok, ktoré si návštevník môže vypočuť cez zapožičané minirádio so slúchadlami. Budovy hradu sú zdobené obrazmi erbov, maľované freskovou technikou, niektoré sú vyryté do kameňa. V historickom areáli je hradná reštaurácia, vínne pivnice, lokálna bylinková galéria s predajňou a dielne.

Obr. 3 Lodčky pletna s farebnými markízami na Bledskom jazere, v pozadí Bledský hrad, za ním Karavanky a Júlske Alpy

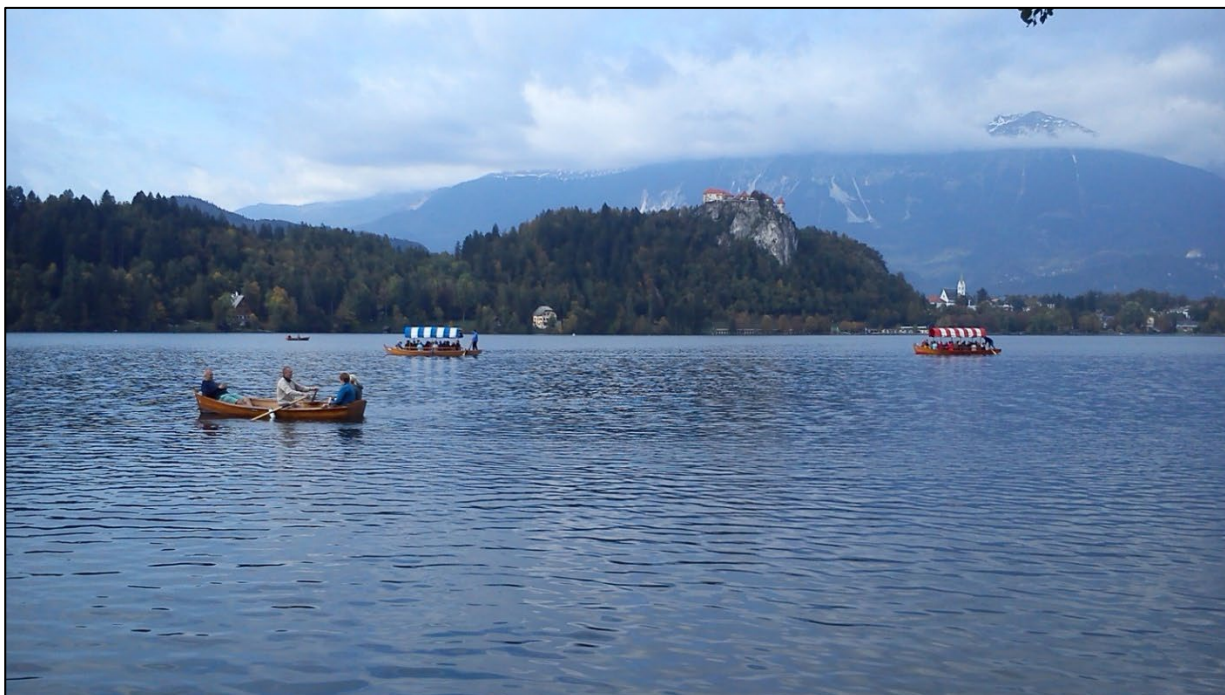

Foto O. Slobodníková

Zaujímavosti:

- ♣ V rámci prírodného turizmu a udržateľného cestovného ruchu tu realizujú viacero na prvý pohľad všedných, obyčajných aktivít, no keď sa na ne pozrieme detailnejšie, zistíme, že ide o významné opatrenia a aktivity, ktoré úzko súvisia práve s prírodným a udržateľným cestovným ruchom, so zachovávaním kultúrnych hodnôt a s podporovaním miestnej ekonomiky, lokálnych pracovných miest a produktov.
- ♣ Ide o tieto opatrenia a aktivity:
 - 1) Limitovaný prístup návštevníkov k brehu jazera Bled je kvôli tomu, aby sa zachovala brehová vegetácia, reliéf a pôvodné geomorfologické brehové útvary aj pre ďalšie generácie. Pritom tento limit prístupu turistov k jazeru všetci návštevníci chápu a tým pádom aj rešpektujú a dodržiavajú.
 - 2) Limitovaný počet lodiek na jazere prispieva k pokojnému nažívaniu vodných živočíchov a k limitovanej návštevnosti samotného ostrova Bled a jeho pamiatok. Čím sa zmierňujú negatívne vplyvy na životné prostredie. Na jazere Bled je tradíciou

veslovanie, t.j. preprava na loďkách (pletných), ktoré sú bez motora. Žiadne motorové člny, ani vodné skútre sa na hladinu nedostanú, tým sa do jazera nedostávajú škodlivé látky z motora člna, príp. skútra, a nepočuť ani hluk z motora.

3) Podporovanie lokálnej ekonomiky, tradícií a udržateľnosť výroby typických miestnych produktov tu má svoju opodstatnenosť nielen v minulosti, ale aj v súčasnosti.

♣ Výroba loďky (pletna):

- ide o zachovávanie tradičného remesla v Blede (loďkárstvo) aj pre ďalšie generácie, čím sa zachováva miestne kultúrne dedičstvo vo forme loďky (*pletna*), ktorá využíva svoje typické miestne výrobné suroviny, postupy, znaky, vizáž a účel;
- výrobu loďky realizujú miestni obyvatelia – majstri svojho remesla, čím je podporovaná tradícia, lokálna výroba (ekonomika) a lokálna pracovná sila.

♣ Profesia pletnar (prievozník, lodivod):

- ide o zachovávanie tradičnej profesie (zamestnania) pri vodnej stojatej ploche, t.j. ide o fundovanú, bezpečnú a ekologickú prepravu návštevníkov po jazere Bled z brehu jazera na ostrov Bled, pričom *pletnar* používa svoju vlastnú silu a veslá;
- pletnari sú hrdí na svoju profesiu, čím sa podporuje sebadôvera, hrdosť a povedomie nielen samotných pletnarov, ale aj všetkých miestnych obyvateľov, lebo každý pletnar a každý obyvateľ prispieva k budovaniu miestnej identity a kultúry.

♣ Bledský krémový rez (Blejska kremna rezina):

- ide o pokračovanie výroby miestneho gastronomického produktu z r. 1953 – sladkého zákusku *Blejska kremna rezina*, ktorí si návštevníci kúpia a tým zabezpečia finančný príjem pre cukrára v hoteli Park;
- tiež dochádza k zvýšeniu návštevnosti nielen miestnych cukrární, kaviarní a reštaurácií, ale aj prírody a pamiatok v Bledskom regióne, ako aj iných regiónov Slovinska;
- výrobou a predajom tohto zákusku dochádza k propagácii turistických, prírodných, kultúrnych, historických a zážitkových atrakcií Bledu a jeho okolia, k odlíšeniu sa od iných regiónov a k zmierneniu konkurencieschopnosti ďalších regiónov Slovinska voči Bledu a jeho zázemiu;
- výroba miestneho Bledského krémového rezu si zachováva čerstvosť surovín a tým aj svoju celkovú výživovú hodnotu, na výrobu sa používajú miestne suroviny. Tiež sa nemusia prekonávať extrémne vzdialenosti medzi výrobcom a spotrebiteľom, čím sa znižuje uhlíková stopa. Najvyššia konzumácia originálneho Bledského krémového rezu prebieha prioritne v Blede, t.j. v mieste jeho výroby.

♣ Legenda o zvone priani:

- existuje viacero legiend, príbehov a rozprávok, ktoré majú schopnosť priťahovať návštevníkov na určité miesto, či lokalitu. Pranie každého človeka má v sebe vysoko individuálny až intímny aspekt. Už len nádej, že keď sa človek dostane k zvonu a vidí a počuje ako zvoní, je veľkým magnetom pre návštevu tohto ostrova, lebo v návštevníkovi sa prejaví nádej, že sa splní jeho pranie. Vnútorne vyslovené osobné pranie počas zvonenia zvonu, ale hlavne šanca a uverenie, že sa snáď aj splní, pôsobí na návštevníka pozitívne, očarujúco alebo úsmevne. Ide teda o tie dojmy návštevníka, ktoré sa najviac podieľajú na príjemnom autentickom zážitku a na pozitívnom vnímaní danej lokality. Zachovávanie legiend, príbehov, rozprávok sa teda tiež podieľa na udržateľnosti cestovného ruchu;
- keďže na jazere Bled je limitovaný počet prepravných lodiek a sú presne určené hodiny na ich odjazd a príchod, tak počas dňa navštívi ostrov Bled iba určité množstvo návštevníkov. Tým nedochádza k masovosti, k preplneniu ostrova, ale dochádza ku kontrolovanému počtu návštevníkov, čím je zabezpečená ochrana ostrova Bled, jeho parku, ako aj priestorov v kultúrno-historických pamiatkach, ktoré sú na ostrove.

♣ Bylinková galéria a obchodík v areáli hradu Bled

- miestna ekonomika profituje aj z výroby a predaja miestnych bylinkových, liečivých, kozmetických, ekologických produktov v areáli hradu Bled (*Blejski Grad*), nakoľko menej finančných prostriedkov putuje národným a nadnárodným spoločnostiam zameraným na takýto typ bylinkovej výroby;
- výrobou a predajom bylinkových produktov (hlavne z levandule, rozmarínu, medu) sa podporuje miestne podnikanie, vznik nových pracovných miest, zvyšuje sa objem miestnych daní a spätných investícií do regiónu Bled;
- posilňujú a udržujú sa väzby s cestovným ruchom, prírodným turizmom, miestnym farmárstvom, marketingom, manažmentom, propagáciou, ponukou a dopytom nielen miestnych značiek, ale sa zintenzívňujú a utužujú aj vzťahy medzi konkrétnymi aktérmi z oblasti turizmu, miestneho a regionálneho rozvoja a životného prostredia.

PRÍLOHA č. 7

Náučný chodník SERPENTÍNY URPÍN

(Banská Bystrica)

Náučný chodník SERPENTÍNY URPÍN bol otvorený v r. 2014 a je ideálnym oddychovým miestom pre širokú verejnosť, deti a mládež z Banskej Bystrice a okolia. Cieľom vybudovania tohto náučného chodníka je didakticky pomôcť pedagógom **pri výučbe prírodovedy, geografie, environmentálnej výchovy a podporovať aktívny pohyb a turistiku širokej verejnosti**. Interaktívnym sprievodcom po tomto chodníku je maskot náučného chodníka – pavúk Stepníček.

Výhodou chodníka je jeho situovanie neďaleko od historického centra mesta, čo pre obyvateľov i návštevníkov znamená ľahkú dostupnosť. Trasa je nenáročná až mierne náročná, jej dĺžka je 3,6 km s prevýšením 175 m. Východiskovým bodom je železničná stanica Banská Bystrica – mesto, nazývaná aj *Malá stanica*. Koniec náučného chodníka je v mestskej časti Uhlisko (Žlté piesky pri skokanských mostíkoch).

Obr. 1 Objekty na náučnom chodníku SERPENTÍNY URPÍN

Foto E. Apfel

Riešenie úprav ako aj konštrukcie objektov drobnej architektúry – infotabule, lavičky a interaktívne prvky, sú vyhotovené v prírodnom štýle z drevnej hmoty (Obr. 1). Smerovníky sú vyhotovené v tvare už jestvujúcich smerových tabúl, charakterizujúcich lokalitu Urpína. Tadiaľto vedú aj viaceré turistické značky – modrá, žltá, zelená.

Obr. 2 Letokruhový historický kalendár

Foto E. Apfel

Hneď na začiatku trasy je pozoruhodná lavička vyrezaná z kmeňa 120-ročného dubu a na jednej z informačných tabúl je rez kmeňa stromu smreka obyčajného s vekom 282 rokov – ide o letokruhový historický kalendár (Obr. 2). Názvy, obsah i obrázky na 13 infotabuliach sú výborne prispôbené žiakom ZŠ. Na tabuliach sú informácie z lesníckej, geografickej, historickej, astrologickej a environmentálnej oblasti.

Názvy informačných tabúl:

1. Náučný chodník Serpentíny Urpín
2. Náš kamenný domov
3. Z lesa ku hviezdám
4. Štedrosť lesa
5. Lesné biotopy Urpínu
6. Vyhlíadka
7. Vtáky a ich domčeky. Hmyz a jeho význam
8. Urpínska lesostep
9. Pohľady z Vartovky
10. Čo robí lesník?
11. Spoznajte nás
12. Letokruhy
13. Práca sa verejnosťou

Zameranie chodníka je teda environmentálne, prírodovedné, geografické a ochranárske. Z najvyššieho bodu chodníka – z Vyhlíadky je dovidieť na Kremnické vrchy, mestské časti Malachov a Fončordu, z nižších bodov na centrum mesta, na mestské časti Sásovú a Sídliisko, i na pohoria Nízke Tatry a Veľkú Fatru.

Chodník je využívaný celoročne, hoci v zime nie je udržiavaný. Bol vytvorený za pomoci Mestského úradu B. Bystrica a Mestských lesov B. Bystrica s.r.o., so sídlom v Dolnom Harmanci.

Obr. 3 Hmyzí hotel

Foto E. Apfel

Obr. 4 Infotabuľa na náučnom chodníku

Foto E. Apfel

Zaujímavosti:

- ♣ Aktivita prírodného turizmu sa môžu realizovať aj v urbánnom prostredí, čo dokazuje príklad Náučného chodníka SERPENTÍNY URPIŇ, ktorý sa nachádza v katastri mesta Banská Bystrica, dokonca neďaleko jeho historického centra.
- ♣ Aktívna spolupráca mestskej samosprávy s Mestskými lesmi Banská Bystrica a ďalšími aktérmi.
- ♣ Zvyšovanie environmentálneho povedomia detí, mládeže, dospelých i seniorov prostredníctvom Náučného chodníka SERPENTÍNY URPIŇ.

Výnimočná kremnická kalvária (Kremnica)

Barokový komplex kalvárskeho kostola a Kostola sv. Kríža stojí od 18. storočia na úpäti kopca Šturc vypínajúcom sa nad mestom Kremnica. Kopec sa pôvodne nazýval **Schubersberg**.

Kalvársku cestu najskôr tvorilo osem kaplniek, tri kríže a Kostol sv. Kríža, ktoré boli postavené v rokoch 1729-1734. Kostol bol v r. 1734 už šiestym kostolom v Kremnici. Kaplnky však boli postavené z nekvalitného materiálu, takže už v polovici 18. stor. boli vybudované nanovo. Zaujímavosťou je, že popri kaplnkách bola vysadená lipová alej. Neskôr pribudlo ďalších päť kaplniek, ktoré sú zakreslené v r. 1886 aj v katastrálnom pláne Kremnice.

Obrázky, ktoré sa nachádzali v kaplnkách, namaloval Ľudevít Šrámek (kostolný maliar z Banskej Štiavnice) na pozinkovanom plechu boli lemované rámami z dubového dreva. Tieto výnimočné obrázky sú uložené v kremnickom mestskom múzeu mincí a medailí.

Pri príležitosti 200. výročia svojej existencie, t. j. v r. 1935 bola táto výnimočná kalvárska cesta vynovená, v jej závere boli vztýčené nové tri kríže.

V päťdesiatych rokoch bola v Kremnici veľká víchrica, ktorá neobišla ani kalváriu – veľa stromov spadlo a poškodilo kaplnky. V r. 1977 kostolík vyhorel, nemal strechu a počas ďalších rokov socializmu chátral spolu s kaplnkami, čím sa objekty menili na ruiny.

Obr. 1 Informačná tabuľa pred vstupom na Kalváriu

Foto O. Slobodníková

Kaplnky boli síce obnovené, ale zostali prázdne. Preto skupina umelcov vytvorila unikátnu biblickú krížovú cestu z drevených hranolov, znázorňujú všetkých 14 zastavení. Kalváriu môžeme nazvať výnimočnou, lebo na zobrazeniach sú **použiť textilie, železo, už nepotrebné zrkadlo, či dokonca lavór**. A práve týmito sú zobrazenia na kremnickej kalvárii výnimočné, netradičné a aj ekologické.

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia miestni nadšenci obnovili niektoré kaplnky. V r. 2006 pomocou projektu EÚ sa podarilo obnoviť všetkých 14 kaplniek a kostolík bol zrenovovaný tiež (Obr. 1). Nad ním je vybudovaná vyhládka so smerovníkmi, napr. do Ríma, Jeruzalema a ďalších zaujímavých miest a z nej je možné pozorovať toto úžasné „zlaté“ banské mesto a okolitú krajinu.

Kremnická kalvária je pozoruhodným miestom (Obr. 2, 3, 4), ktoré by nemal obísť nikto, kto si rád dopraje pokoj a nerušené rozjímanie. Na svoje si tu prídu miestni obyvatelia, veriaci, domáci a zahraniční turisti i milovníci technických pamiatok, keďže cesta na kalváriu vedie územím pamiatkovej zóny kremnických banských diel.

Obr. 2 Pohľad na centrum Kremnice cestou na Kalváriu

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Obr. 3 Zastavenia biblickej krížovej cesty na kremnickej Kalvárii

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Zaujímavosti:

- ♣ Výnimočná práca a úsilie nadšencov pri obnovovaní a udržiavaní religióznych objektov v prírodnom a prímestskom prostredí Kremnice.
- ♣ Reuse – opätovné použitie rôznorodých materiálov v rámci umeleckého stvárnenia jednotlivých zastavení na kremnickej Kalvárii.
- ♣ Spojenie prírodného, kultúrneho a religiózneho bohatstva, ktoré je zážitkom pre obyvateľov a návštevníkov.

Jedinečné prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo na Záhorí

(Záhorie)

Obr. 1 Borovicové lesy na Borskej nížine

Pomenovanie *Záhorie* znamená, že územie sa nachádza za horami, konkrétne za pohoriami Malé a Biele Karpaty na juhozápadnom Slovensku.

Pre Záhorie sú charakteristické **viate piesky** na Záhorskej a Borskej nížine **s borovicovými lesmi** (Obr. 1), či unikátne biotopy na nive rieky Moravy, zachované vďaka desaťročiam vynúteného klľudu na ostro stráženej hranici medzi tzv. východným a západným blokom.

Záhorie sú aj lužné lesy a lúky pri Skalických rybníkoch, nádherné brehy rieky Moravy (Obr. 1a), kde sa dá pozorovať vtáctvo a relaxovať. Je to úžasné dedičstvo, ktoré nám zanechala príroda.

Foto O. Slobodníková

Obr. 1a Rieka Morava pri Záhorskej Vsi

Foto O. Slobodníková

Obr. 2 Rotunda sv. Juraja v Skalici

Foto O. Slobodníková

Je to poschodová stavba z pieskovcových kvádrov, má polkruhovou svätyňu a kruhovú loď, ktorá sa zachovala v pôvodnej podobe. Vo vnútri sú nástenné maľby predstavujúce sv. Juraja ako zápasí s drakom.

Obr. 3 Dom kultúry v Skalici

Foto O. Slobodníková

Skalica, to je aj prístav na **Baťovom kanáli**. Tento kanál je známa technická pamiatka a vnútrozemská vodná cesta na území Česka, čiastočne aj Slovenska, ktorá slúži na

Z geografického a turistického hľadiska je Záhorie predovšetkým **Skalica** – bývalé slobodné kráľovské mesto, neďaleko rieky Moravy, na úpätí Bielych Karpát a takmer na hranici s ČR. Jej priaznivú polohu na diaľkovej trase Jantárovej cesty využíval človek na osídlenie už od dávna, o čom svedčí aj bohatá história tohto mesta. Názov zrejme pochádza od slova „skala“ a je možné, že názov mestu dala stavba známej románskej **Rotundy sv. Juraja** z 12. st. postavená zo skál (Obr. 2). Je to najhodnotnejšia stavebná pamiatka a symbol mesta. Stojí na malom návrší na okraji mesta a patrí medzi najkrajšie románske stavby na Slovensku. Postavili ju ako hradný kostolík a svojou architektúrou nadväzuje na staršie české a moravské stavby.

Skalica, to je aj **secesná budova Domu kultúry** (Obr. 3), ktorú navrhol architekt Dušan Jurkovič. Jeho priečelie zdobí mozaika inšpirovaná kresbami maliara Mikuláša Aleša.

Kedysi sa práve tu nachádzala najväčšia divadelná sála na Slovensku. Budova sa nachádza v centre, neďaleko trojuholníkového námestia s dominantou farského kostola sv. Michala archanjela.

rekreačnú plavbu. Vede z Otrokovíc do Skalice, nadväzuje však aj na splavné úseky rieky Moravy. Turistická plavebná časť má 53 km. Kanál je pomenovaný podľa zlínskeho veľkopodnikateľa Tomáša Baťu, ktorý spolufinancoval jeho stavbu. V 30. rokoch 20. storočia na ňom pracovalo takmer 1500 robotníkov, do prevádzky ho uviedli v r. 1938. Okrem vodohospodárskych cieľov slúžil ako lacná vodná cesta na dopravu surovín. Závlahový systém a vodná doprava po kanáli sa využívali do r. 1960. Na turistické účely sa kanál podarilo obnoviť až v 90. rokoch. Plavba je veľmi obľúbená a patrí k nevšedným turistickým zážitkom.

Skalicu dodnes obklopujú vinohrady s pozoruhodnými vinohradníckymi domčekmi a vínnymi pivnicami. Pri posedeniach nemôže chýbať známe skalické víno – Skalický rubín (vznikol primiešaním odrôd svätovavrinecké a portugal do frankovky) a ani sladká špecialita Skalický trdelník, obidva produkty ako prvé na Slovensku majú ochrannú známku EÚ (Obr. 4).

Obr. 4 SKALICKÝ TRDELNÍK a SKALICKÝ RUBÍN – produkty s ochrannou známkou EÚ

Foto O. Slobodníková

Záhorie, to je aj **mesto Holíč** s neskorobarokovým zámkom, bylinkovou záhradou, zámockým rybníkom, kaviarňou, výstavou umeleckých diel v exteriéri či člnkovaním okolo zámku.

Holíčsky zámok (Obr. 5) vznikol na strategicky významnom mieste moravsko-uhorského pohraničia ako hraničná pevnosť, ktorá tu stála už asi v 11. stor. ako drevený vodný nížinný hrad. Ako kamenný zámok ho začali stavať jeho majitelia Arpádovci.

Obr. 5 Holíčsky zámok

Foto O. Slobodníková

Neskôr Matúš Čák Trenčiansky vybudoval jednoposchodový gotický palác. Ďalší majiteľ bol Žigmund Luxemburský, potom Czoborovci, František Štefan Lotrinský (manžel Márie Terézie), a práve za jeho vlády sa vybudovala celá nová baroková časť a reprezentačný prístup k zámku, ako aj veľkolepý park, podzemný systém hradných chodieb, schodisko, kaplnky, výzdoby na stenách. Bývalé hospodárske budovy patriace kaštieľu, sú už renovované a mal by sa renovovať aj samotný exteriér a interiér kaštieľa. Renovácia si však vyžaduje veľké finančné prostriedky.

Najvýznamnejšou miestnosťou je tzv. Čínska sála, jej steny zdobili kožené tapety s maľovanými výjavmi – chinoisierami, potom maľby na drevenom soklovom páse a v kazetách drevených výplní. Zámocký park s bažantnicami slúžil ako miesto oddychu pre cisársky pár, jeho početné potomstvo a aj pre hostí. V súčasnosti je v záhrade inštalovaná výstava umelcov a aj informačné panely (Obr. 6), na ktorých sú umiestnené informácie a obrazy zo života Márie Terézie.

Obr. 6 Výstava v záhrade Holíčskeho zámku

Foto O. Slobodníková

Päť minút jazdy autom z centra mesta sa nachádza **Veterný mlyn** (Obr. 7) – trojpodlažná kamenná budova s kruhovým pôdorysom a veterným kolesom. Je to jeden z tzv. holandských typov veterných mlynov a jediným zachovaným kamenným mlynom na Slovensku. Práve prebieha jeho rekonštrukcia.

Záhorie je aj **Rozhľadňa na Hrebeni** (Obr. 8). Ide o 15 metrov vysokú rozhľadňu v blízkosti Veterného mlyna, je z nej krásny panoramatický výhľad na mesto i jeho okolie a veľmi mierne zvlnenú krajinu. Neďaleko rozhľadne sa nachádza **pravoslávny kostol** s typickými zlatými cibulovými vežičkami. Bol postavený a posvätený v r. 2018 ako chrám Počajevskej ikony Matky Božej a sv. Cyrila a Metoda. Zaujímavé je, že pravoslávny kostol sa nachádza práve tu na juhozápadnom Slovensku, kde má najväčšie zastúpenie katolícka cirkev a evanjelická cirkev augsburgského vyznania.

Obr. 7 Rekonštrukcia veterného mlyna

Foto O. Slobodníková

Obr. 8 Rozhl'adňa na Hrebeni

Foto O. Slobodníková

K Záhoriu patria aj **Malacky** s renovovanou **synagógou** (Obr. 9). Dala ju postaviť židovská náboženská obec podľa plánov viedenského architekta Wihelma Stiassneho. Bola miestom na spoločné modlenie, stretávanie a riadenie. Mala 400 miest na sedenie. Je postavená v maurskom slohu, s dvoma orientálnymi kupolami. Bola prvá na Slovensku postavená v orientálnom štýle. Mala tri vstupy, stredný pre mužov, dva bočné smerujúce na schodisko pre ženy. Synagóga má v interiéri v pôvodnom stave zachovanú bohato dekorovanú archu na uloženie zvitkov tóry na východnej stene. Po 2. svetovej vojne židia synagógu predali štátu a v súčasnosti je v nej základná umelecká škola. Prvé nadzemné podlažie je využívané ako ateliér a poschodie ako koncertná sála.

Malacký kaštieľ (Obr. 10) má štvorcový pôdorys s rozmermi 65x65 metrov, dve nadzemné podlažia a rozsiahle podzemné priestory, v minulosti využívané aj ako konská jazdiareň. Pod budovou a v okolí je zachovaná sieť kanalizačných chodieb a tajných chodieb vychádzajúcich z kaštieľa. Premyslený vykurovací systém celého objektu vyúsťoval do 23 unikátnych komínov francúzskeho typu. Za povšimnutie stoja slnečné hodiny na nádvorí. Posledným obyvateľom bol Mikuláš XIII. Pálffy, ktorý obýval kaštieľ so svojou manželkou do r. 1918. Potom kaštieľ spravovali františkáni, počas socializmu boli v ňom kasárne a neskôr tu bola zriadená nemocnica. Preto bol aj interiér prispôsobený medicínskym účelom, čo prispelo k znehodnoteniu kaštieľa. Od r. 2007 je vlastníkom mesto Malacky, ktoré realizuje

jeho rekonštrukciu a opravy. Niektoré reprezentačné priestory sú už zariadené historickým nábytkom a prístupné pre verejnosť.

Obr. 9 Synagóga v Malackách

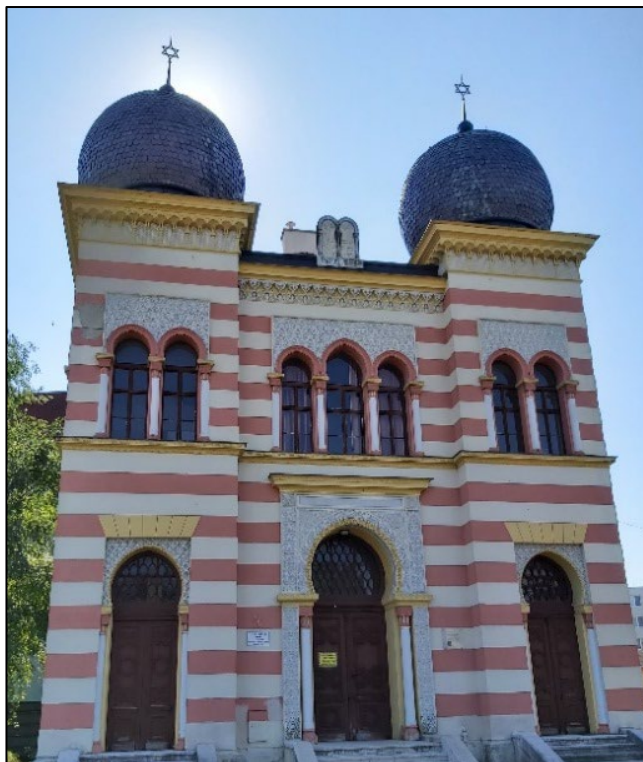

Foto O. Slobodníková

Obr. 10 Kaštieľ v Malackách

Foto O. Slobodníková

Zaujímavosti:

- ♣ Habánska kultúra (Obr. 11), Bazilika sedembolestnej Panny Márie (Obr. 12), modranská keramika, autentické záhorácke domčeky, prívetiví a otvorení ľudia hrdí na svoj kraj, prírodu, tradície, kultúru, vierovyznanie, mentalitu i nárečie – toto sú typické znaky Záhoria, ktoré sa dodnes zachovávajú vďaka miestnym obyvateľom.
- ♣ Hraničná poloha Záhoria vždy mala a má priaznivý vplyv na rozvoj tohto územia, z ktorého je už len na skok do Rakúska i do Čiech. Cezhraničná spolupráca veľmi dobre funguje v oblasti životného prostredia, turizmu a miestneho rozvoja, čím sa podporujú cezhraničné aktivity s prvkami udržateľnosti.
- ♣ Nájdeme tu veľa pozoruhodných príkladov na turistické aktivity, jedinečnosti a zážitky. Spája sa tu nápaditosť s humorom, patriotizmus s multikultúrnosťou, nevšedné s jednoduchosťou, minulé s prítomnosťou, príroda s človekom, vidiecke s mestským a rozvoj nielen turizmu, ale aj iných odvetví ekonomiky s udržateľnosťou. Je tu veľa jedinečného prírodného, historického, kultúrneho, gastronomického a religiózneho bohatstva a dedičstva. O jeho zachovávanie sa starajú samosprávy, podnikatelia a zainteresovaní aktéri, ktorí pracujú na udržateľnom rozvoji tohto regiónu.

Obr. 11 Typický habánsky dom

Foto O. Slobodníková

Obr. 12 Národná Svätyňa, Bazilika Sedembolestnej Panny Márie v Lábe v Šaštíne-Strážach

Foto O. Slobodníková

Značka SKALICKÝ TRDELNÍK a SKALICKÝ RUBÍN

(Skalica)

Pre rozvoj udržateľného turizmu je veľmi dôležitý miestny (lokálny) gastronomický produkt. Prečo?

- 1) Aby zviditeľnením práve lokálnej produkcie vzrastal záujem verejnosti o kúpu týchto produktov.
- 2) Aby sa upevnilo postavenie lokálnych producentov a ich výrobkov na trhu cestovného ruchu.
- 3) Aby sa zvýšila šanca obyvateľov, turistov, návštevníkov, rekreantov, ktorí chcú podporiť lokálnych výrobcov (a tým aj lokálnu ekonomiku a lokálnu zamestnanosť) prostredníctvom výnimočného gastronomického produktu.
- 4) Aby sa jedinečný gastronomický produkt stal ešte väčším lákadlom, ktorý domácim i zahraničným turistom prinesie vzácny zážitok.

A tých „aby“ je samozrejme ešte viac.

Lokálni producenti majú často veľmi kvalitné tradičné gastronomické (i poľnohospodárske) výrobky. A k takým patrí napr. aj **Skalický trdelník**. Považujeme ho za naše tradičné jedlo, pôvodom pochádza z Rumunska. Veľkej obľube sa teší v Čechách, Poľsku i v Rakúsku.

Korene tradičného Skalického trdelníku siahajú do 18. storočia, kedy sa v Skalici usídlil generál vo výslužbe József Gvadányi so svojim kuchárom zo Sedmohradska (územie v Rumunsku), ktorý recept priniesol. V Skalici venujú osobitú pozornosť každému trdelníku. Používajú len kvalitné suroviny, čím trdelník získava svoju nezameniteľnú chuť, vôňu, kvalitu. Cesto vyrábajú ručne. Na trdlo – drevený vyrezaný valec z hruškového dreva navinú cesto, ktoré sa na trdle pečie v peci na bukovom dreve, pričom sa trdlom točí zásadne ručne, aby sa trdelník rovnomerne upiekol. Počas pečenia sa trdelník potiera roztopeným maslom a potom sa posype práškovým cukrom. Kto chce môže dostať trdelník posypaný mletými orechmi, makom, škoricou či kakaom.

Obr. 1 SKALICKÝ TRDELNÍK má chránené zemepisné označenie udelené EÚ

V októbri 2007 získal Skalický trdelník ako prvý slovenský potravinársky výrobok ochrannú značku Európskej únie a Slovensko tak má vďaka nemu prvé ochranné označenie riadne zaregistrované Európskou komisiou. Označenie Skalický trdelník môžu mať len trdelníky vyrobené na území okresov Skalica a Senica ohraničenom riekami Morava, Teplica, Myjava a hranicami s Českom.

Foto O. Slobodníková

Obr. 2 Originálny Skalický trdelník má ochrannú značku EÚ na každom výrobku

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Výrobou Skalického trdelníka a červeného vína Skalický rubín, ktoré má chránené značenie pôvodu, sa aj naďalej rozvíja a pokračuje rodinná tradícia, čím sa **udržiava remeslo a produkt** pre ďalšie generácie. Skalický trdelník a Skalický rubín robia výbornú propagáciu Skalici a Senici (a ich okresom) nielen na Slovensku, ale aj na veľvyslanectvách a ministerstvách. „Cestovali“ už po Európe, aj do Kanady a Ameriky.

Obr. 3 Chránené značenie pôvodu má červené víno Skalický rubín

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Obr. 4 Český trdelník vyrábáný pomocou modernej elektrickej pece na vianočných trhoch vo Viedni v r. 2019

Foto O. Slobodníková

Nezabudnuteľnú chuť a vôňu napodobňujú už aj v zahraničí, kde sa takýto typ koláča nazýva *spit cake* (koláč na rošte), alebo *chimney cake* (komínový koláč), *baumkuchen* (stromový koláč), príp. má iné pomenovanie. Dokonca sa obdoba trdelníka dostala už do fastfoodov, v ktorých je zväčša piškótové cesto vytvarované do kornútko a naplnené ovocím, čokoládou, karamelom, šľahačkou a pod.

Lokálnym gastronomickým jedlám a nápojom na Slovensku však chýba marketing, distribúcia, odbyt ku koncovému spotrebiteľovi, t. j. na také miesta (regionálne a lokálne pulty), kde si môžu domáci i zahraniční turisti a návštevníci kúpiť tieto produkty. Ako to zlepšiť? Sprístupniť miesta výroby, distribúcie, odbytu pre verejnosť a poskytnúť informácie o pôvode a technologickej výrobe gastronomického produktu. Vytvoriť pre domáceho i zahraničného návštevníka výnimočný zážitok z vlastnej, príp. na mieste sprostredkovanej výroby takéhoto gastronomického produktu. A napokon zladíť gastronomický produkt so značkou regionálnej destinácie cestovného ruchu, čím sa určite podnieti záujem o takéto slovenské lokálne gastronomické produkty.

V zahraničí takéto zladenie už výborne funguje. Príkladom je **značka destinácie cestovného ruchu Südtirol** a k nej sa viažuce lokálne poľnohospodárske, potravinárske a gastronomické produkty so značkou **Quality Südtirol**.

Regionálna značka cestovného ruchu *Südtirol* (Južné Tirolsko) je geograficky vymedzená regiónom Tridentsko-Horná Adidža v talianskych Alpách, provinciou Južné Tirolsko (*Alto Adige*), pohorím Dolomity, Bolzánom (hlavným mestom provincie Južné Tirolsko) a ôsmymi národnými parkmi. V rámci aktivít turizmu sa zameriava najmä na outdoorové aktivity: lyžovanie, letnú turistiku, cykloturistiku, horolezectvo, prírode blízky turizmus (v chránených územiach), gastronomický turizmus a i. Značka *Quality Südtirol* je udeľovaná tradičným Juhotirolským poľnohospodárskym produktom, jedlám, nápojom a špecialitám vyrobeným na farmách, na ktorých sa časom preverené metódy stále používajú a tradičná poľnohospodárska produkcia je stále živá.

Značku *Quality Südtirol* majú už tieto produkty: jablká (13 odrôd, z nich najobľúbenejšie sú Golden Delicious, Red Delicious, Gala a ďalšie), šunka Merano, syr Stelvio, jablkový mušt,

bobuľové ovocie (hlavne brusnice, čučoriedky a maliny), čerešne, chlieb, zelenina (zemiaky, karfiol, špargľa, čakanka, šošovica, kapusta), grappa, liečivé bylinky a koreniny, med, džem, mlieko, pivo, víno.

Taliani takto prispievajú k udržateľnosti svojej značky regionálnej turistickej destinácie – *Südtirol* (Južné Tirolsko) a k udržateľnosti značky *Quality Südtirol* – značky poľnohospodárskych produktov, jedál, nápojov a špecialít v jednom regióne, ktorý sa aj takouto symbiózou stáva známym. A potvrdzujú, že sa to dá.

Zaujímavosti:

- ♣ Udelenie ochrannej značky Európskej únie pre slovenské výrobky SKALICKÝ TRDELNÍK a SKALICKÝ RUBÍN, čím sa podporuje zachovávanie miestnej gastronomickej špeciality, ktorá je pre návštevníkov jedinečná.
- ♣ Podpora udržateľnosti destinácie Južné Tirolsko prostredníctvom značky *Südtirol* a podpora udržateľnosti poľnohospodárskych a gastronomických produktov prostredníctvom značky *Quality Südtirol*. Tento príklad sa môže stať inšpiráciou aj pre subjekty na Slovensku.

Tri ďalšie jedinečnosti prírodného turizmu v Španej Doline

(Špania Dolina)

V bývalej baníckej dedinke, v Španej Doline, 7 km od Banskej Bystrice, pribudli od 2. októbra 2021 tri nové pozoruhodné turistické jedinečnosti, ktoré môžeme smelo zaradiť k prírodnému a udržateľnému turizmu.

Obr. 1 Odhalenie informačných tabúl 2. okt. 2021

Prvou z nich sú informačné tabule (Obr. 1), na ktorých sú uvedené informácie o **Špaňodolinskom banskom vodovode** a o **stupe** – baníckom zariadení na drvenie horniny. Texty na tabuli sú napísané v slovenčine a angličtine a s výstižnými ilustráciami. Nájdete ich umiestnené na západnej stene Baníckej krčmy v centre obce.

Foto O. Slobodníková

Obr. 2 Replika stupy

Druhou zaujímavosťou je **replika stupy** (Obr. 2, 2a), ktorá bola uvedená do prevádzky za asistencie špaňodolinských permoníkov¹. Ako stupa pracuje? To všetkým prítomným ukázal permoník, ktorý na pokyn riaditeľa Špaňodolinskej historickej školy spustil vodu, ktorá prítiekla zhora úzkym žľabom na vodné koleso, a to sa silou vody točilo.

Foto O. Slobodníková

¹ Permoník, to nie je hoci kto. Podľa baníckych povestí sú to duchovia nerastov, pokladov, skál, poddaní panovníka podzemia ríše mocného Permona, ktorý má v banských štóľňach svoje banské kráľovstvo. Vyzerajú podobne ako škriatkovia, ktorých poznáme z rozprávok. Oblečenie majú podobné, ako mávali baníci v dávnych dobách. Topánky s drevenou podrážkou, banícku halenu so širokým golierom a kus kože previazaný okolo bokov. Na hlave majú permoníci špicatú kapucňu, pomocou ktorej sa môžu urobiť neviditeľnými, kedykoľvek sa im zachce. Stačí pretiahnuť kapucňu cez tvár a permoník zmizne. Všetko vidí, všetko počuje, ale pre ľudské oko je neviditeľný. A rovnako ako baníci v tých dávnych dobách, nosí každý permoník na palci zavesený kahanec naplnený kúzelným olejom, ktorý nikdy nevyhorí. Permoníci sú veľmi čulí a oprašujú ukryté poklady, opravujú rozpukané skaly a razia cestu podzemnými chodbami. Keď permoník zaťuká na skalu svojim strieborným kladivkom, skala sa pred nim poslušne otvorí. A keď skalou prejde, skala sa za nim zase zavrie.

Na hriadeli kolesa (dlhý, úzky valec, ktorý prenáša rotačný pohyb) sú drevené výčnelky, tzv. palce, ktoré pri otáčaní slúžia na nadvihovanie tíkov (zvislých hranolov), ktoré drvia vyťaženu horninu (rudu) na menšie a jemnejšie časti.

Obr. 2a Replika stupy v Španej Doline a zvislé hranoly, ktoré drvia horninu

Foto O. Slobodníková

Foto O. Slobodníková

Obr. 3 Informačná tabuľa Náučného chodníka BANSKOU DOLINOU

Foto O. Slobodníková

Treťou turistickou zaujímavosťou je **Náučný chodník BANSKOU DOLINOU**, ktorý je súčasťou 1. etapy **Barborskej cesty** (Obr. 3). Nachádzajú sa na ňom informačné tabule a chodník návštevníkov dovedie do obce Špania Dolina. Okrem prírodného typu horského reliéfu (Obr. 6) návštevníci z tohto chodníkavidia aj antropogénne formy reliéfu po bývalej banskej činnosti, ako napr. haldy (Obr. 5), systém odvodňovacích a prívodných kanálov, či bezpečné odkaliská, ktoré pravidelne monitorujú pracovníci Rudných baní, š.p. a Slovenského vodohospodárskeho podniku, š.p. Viaceré pôvodné banícke obydľia s obytnou funkciou sa zmenili na rekreačnú funkciu (Obr. 7).

Zaujímavosti:

- ♣ V týchto troch nových turistických zaujímavostiach Španej Doliny je spojené spoznávanie prírody, krajiny, reliéfu, baníctva, histórie, pamiatok, pôvodnej obytnej funkcie baníckych obydí zmenených na rekreačnú funkciu. Toto spoznávanie môže byť produktovým balíkom prírodného turizmu.
- ♣ Spolupráca viacerých aktérov pri rozvoji turizmu, miestneho regiónu, manažmentu a marketingu, ako aj pri zachovávaní prírodného a kultúrneho bohatstva, čím sa prispieva k rozvoju prírodného a udržateľného cestovného ruchu.

Obr. 4 Informácie o odkaliskách

Foto O. Slobodníková

Obr. 5 Halda patrí k antropogénnemu reliéfu

Foto O. Slobodníková

Obr. 6 Horský reliéf okolo Španej Doliny

Foto O. Slobodníková

Obr. 7 Banícke obydlie, dnes zmenené na obydlie s rekreačnou funkciou

Foto O. Slobodníková

Kam až oko dovidí z rozhľadne Háj

(Nová Baňa)

Obr. 1 Rozhľadňa Háj

Foto O. Slobodníková

Rozhľadňa sa Háj (Obr. 1) nachádza v nadmorskej výške 625 m, na vrchu Háj, ku ktorému vedie nenáročný okružný a celoročne prístupný Náučný chodník Zvonička. Rozhľadňa bola postavená v r. 2017 **z prírodných materiálov** – z dreva, z ryolitového kameňa (ťažil sa tu) a kovu (dvojkriž). Na návštevníka pôsobí vznešene svojou celkovou výškou 21 metrov. Drevené schody prepájajú tri poschodia a vedú vo výške 12 metrov do krytej drevenej ochodze, ktorá sa nachádza po celom obvode tejto obdĺžnikovej rozhľadne. Na prednej strane sú v jej kamennej časti osadené mlynské kolesá z ryolitu, ktoré sa vyrábali v Novej Bani.

Obr. 2 Pohľad na Novú Baňu a Novobanskú kotlinu z rozhľadne Háj

Foto O. Slobodníková

Na najvyššom poschodí je umiestnený ďalekohľad, z ktorého je vraj možné za pekného počasia dovidieť až do maďarského Ostrihomu. Bližšie je vidieť Novobanskú kotlinu (Obr. 2), hrebeň Pohronského Inovca, pohorie Vtáčnik, Štiavnické vrchy, Viničný vrch, Sedlovú skalu, veľkú časť Podunajskej pahorkatiny, rýchlostnú cestu R1, samotné mesto Nová Baňa, ako aj jeho okolie s typickým rozptýleným osídlením, v tejto časti Slovenska nazývaným štále.

Pôvod názvu *štál* pochádza z nemčiny „*der Stall*“ – maštal', čo sa viaže k osídľovaniu tejto oblasti prisťahovalcami z Bavorska a Švábska, ktorí sem so sebou priniesli nemecké nárečie a hlavne rozmach baníctva. **Novobanská štálová oblasť** (Obr. 3) je jednou z mála zachovaných kultúrno-historických sídelných štruktúr, ktorá odzrkadľuje charakter socioekonomickej činnosti obyvateľstva v rámci špecifických prírodných a historických podmienok.

V Novobanskej štálovej oblasti sú názvy štálov zväčša odvodené od mena zakladateľskej rodiny (Bauer, Michalov Dvor, Matiašov Štál, Schmidalov Štál, Švarcovci, Tabernaus a pod.), ako aj od prírodného rázu lokality (Hôrka, Potôčky, Na Čiernom Blate), či historických znakov (Vápenica, Prielohy, Dolný Mlyn).

V priebehu vývoja viaceré štále zanikli. Dnes má toto rozptýlené osídlenie okrem svojej pôvodnej funkcie – poľnohospodárskej a obytnej, aj rekreačnú. Vonkajší vzhľad štálov sa však už mení prostredníctvom novej výstavby, pričom sa stavajú moderné domy, ktoré s morfológiou pôvodných obydlií nemajú už takmer nič spoločné. Pre obyvateľov je v tomto priestore vyhovujúca obytná funkcia kvôli existujúcemu bytovému fondu a pridanou hodnotou je samozrejme pekné prírodné prostredie Novobanskej kotliny a Pohronského Inovca.

Turistické oblasti stredného Pohronia zatiaľ ešte nie sú turistami veľmi objavené. K neobyčajnému zážitku určite prispeje aj návšteva štálu so sprievodcom. Prehliadka Píly a jej okolia s príznačným názvom **Od štálu k štálu** vytvára autentický zážitok pre návštevníka. K tomu jedlo z vlastnoručne dopestovaných miestnych surovín uvarených podľa vlastných rodinných receptúr, čím turista získava nezabudnuteľný zážitok.

Obr. 3 Pohľad z rozhľadne Háj: Vľavo časť mesta Nová Baňa, v strede a vpravo štále – rozptýlené osídlenie

Foto O. Slobodníková

Súčasťou dolnej časti Náučného chodníka Zvonička je aj **pútnické miesto Kohútovo** (Obr. 4), ku ktorému sa viaže legenda o ovci, ktorá vyhrabala výdatný prameň pitnej vody, práve v čase, keď obyvateľov trápilo nesmierne sucho. Novobančania toto považovali za prejav Božej milosti a začali k tomuto miestu vykonávať mariánske púte. Neskôr postavili neogotickú kaplnku a potom botanickú záhradu s rôznymi druhmi drevín. Najvýznamnejším

stromom je 34 m vysoký sekvojovec mamutí. Viaceré drevené lavičky sú vkusne umiestnené v slnečnej i v stromami zatienenej časti tohto areálu. V dolnej časti je umiestnený kruhový kameň s vytesaným nápisom *Pútnické miesto Kohútovo 1863* (Obr. 5). Práve rok dokumentuje udalosť, ktorá súvisí s objavom liečivého prameňa. Pútnické miesto Kohútovo je dnes nádherným a pokojným miestom, ktoré zaujme nielen pútnikov, ale i bežných turistov.

Obr. 4 Dvaja anjeli a Socha Panny Márie predstavujúca nepoškvrnené počatie. Vzadu Kaplnka Panny Márie.

Foto O. Slobodníková

Obr. 5 Nápis na mlynskom kameni

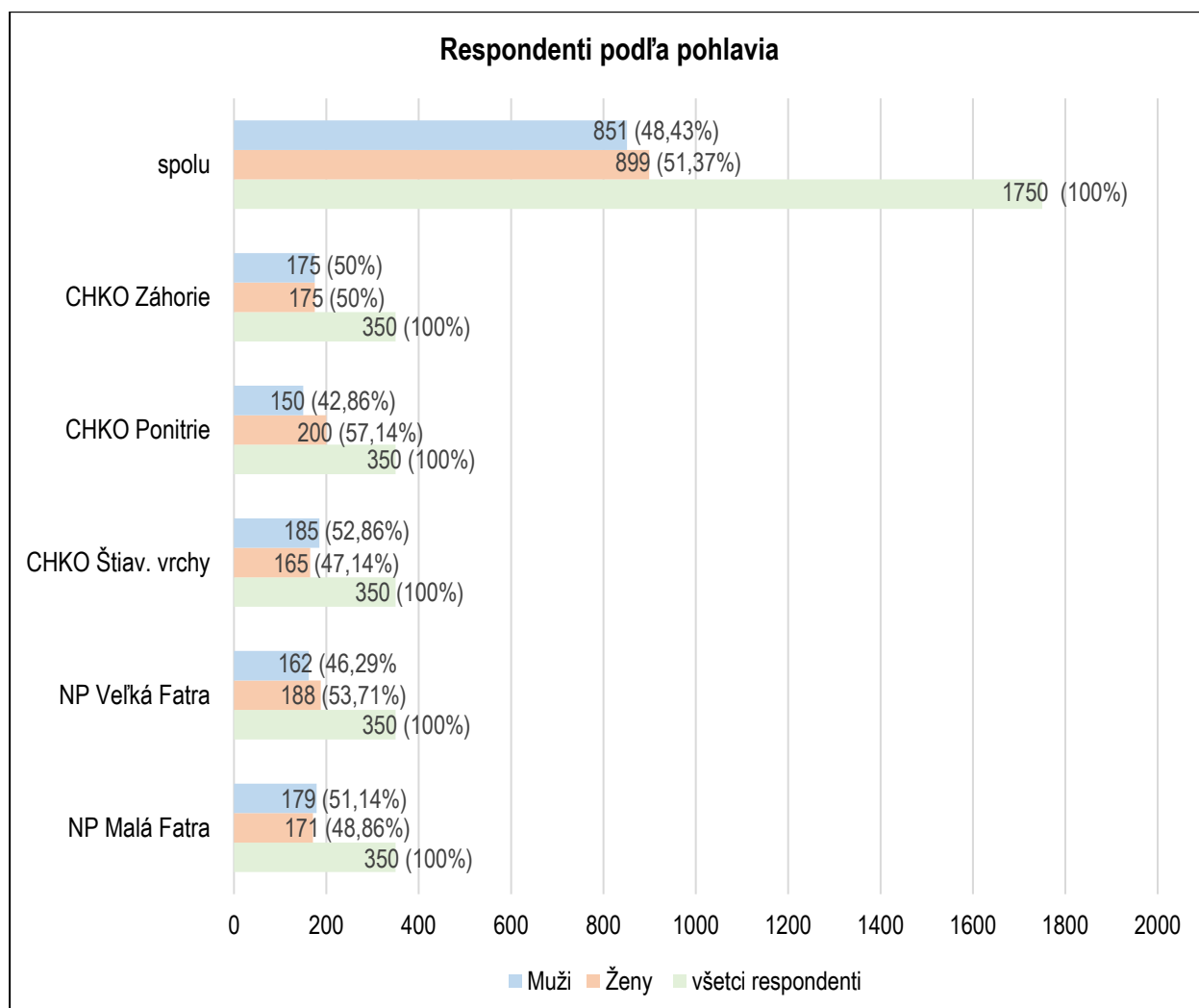
Foto O. Slobodníková

Zaujímavosti:

- ♣ Lokalizácia rozhľadne Háj v prírodnom prostredí, a pritom neďaleko mesta Nová Baňa.
- ♣ Použitie prírodných materiálov na výstavbu rozhľadne.
- ♣ Sprístupnenie Náučného chodníka Zvonička pre verejnosť a tým zvyšovanie environmentálneho povedomia o prírode, krajine, geografii, histórii, osídlení i sakrálnych pamiatkach.

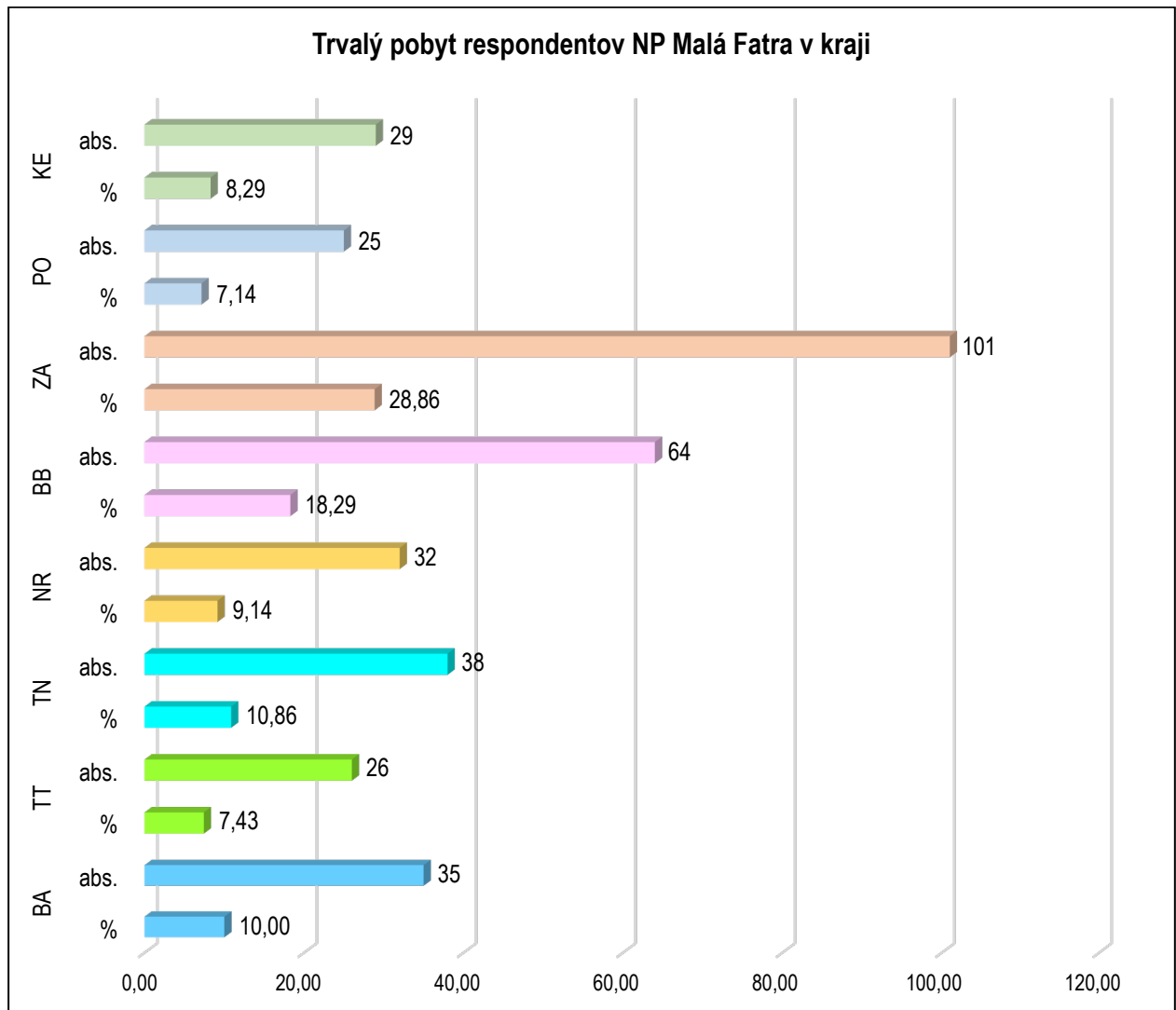
PRÍLOHA č. 8

Graf 1 Respondenti podľa pohlavia

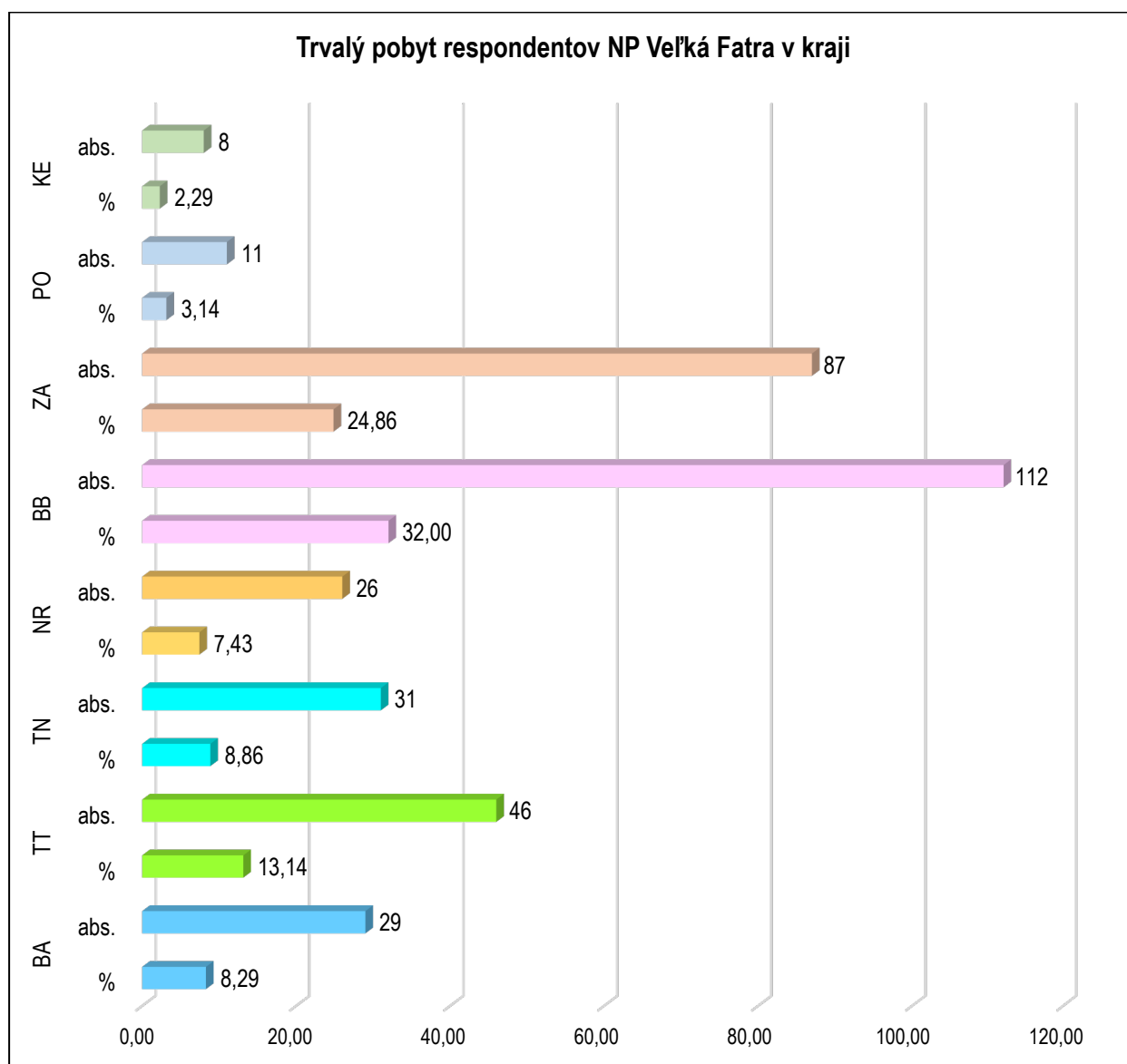
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 2a Trvalý pobyt respondentov NP Malá Fatra v kraji

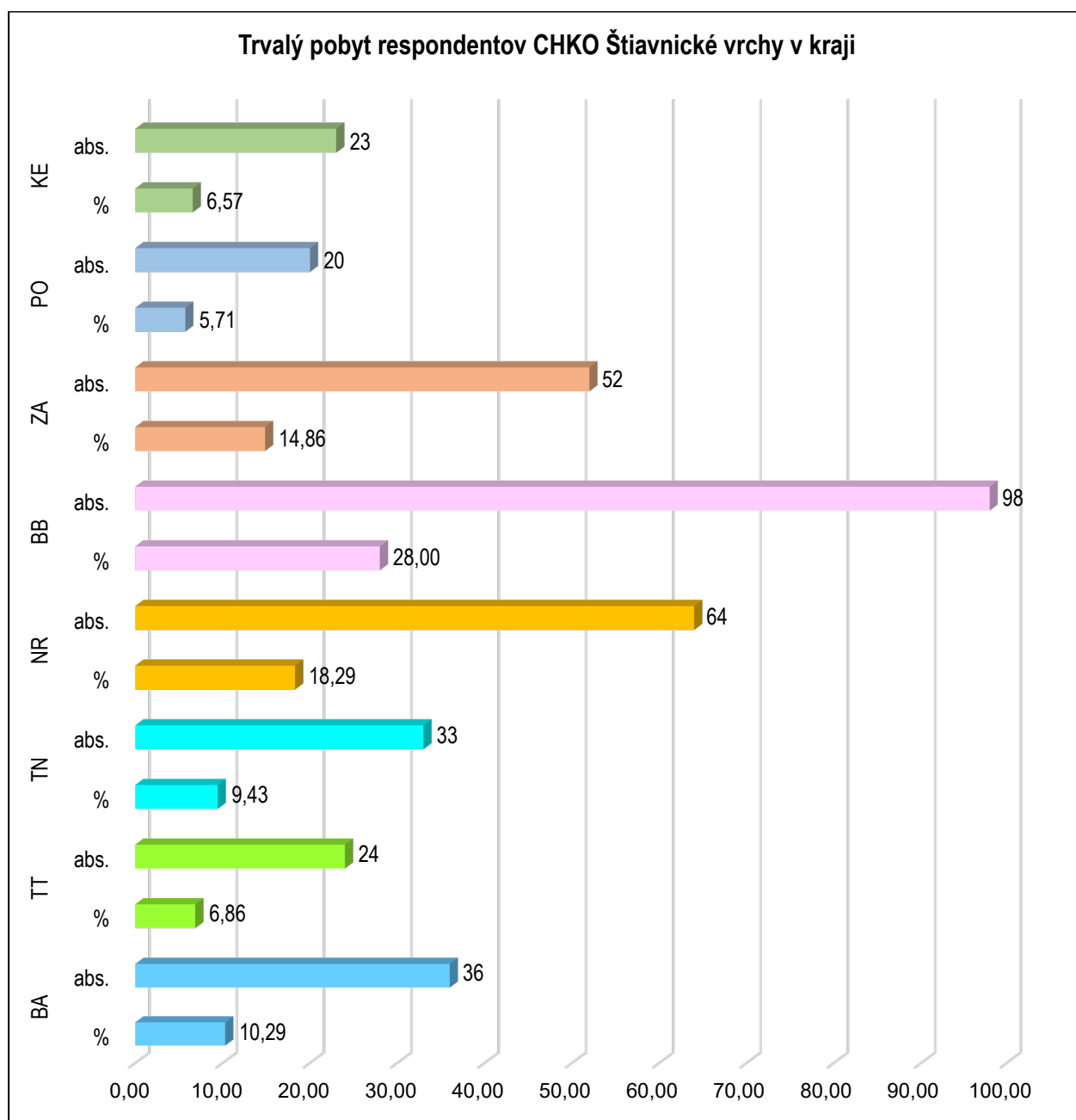
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 2b Trvalý pobyt respondentov NP Veľká Fatra v kraji

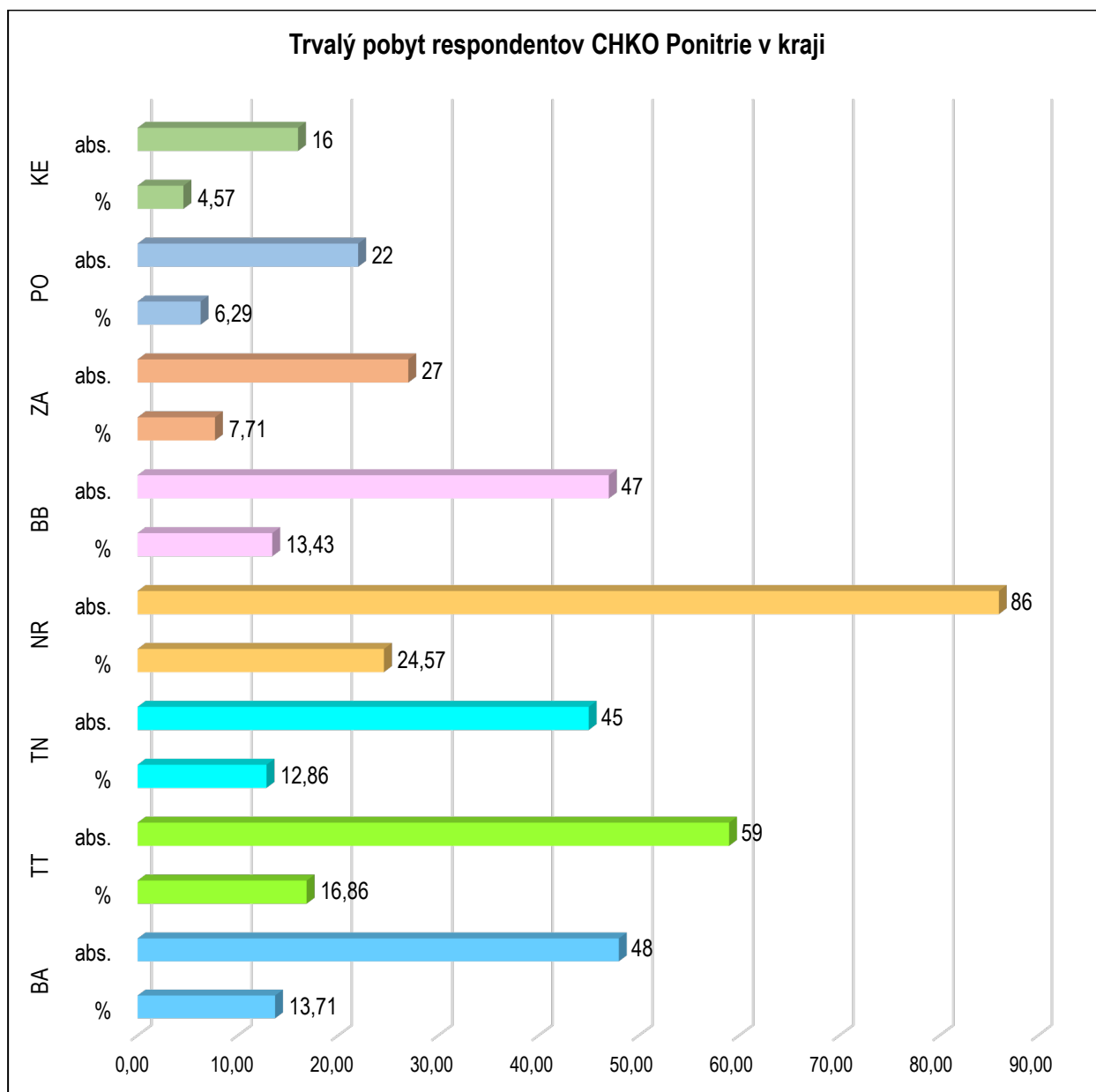
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 2c Trvalý pobyt respondentov CHKO Štiavnické vrchy v kraji

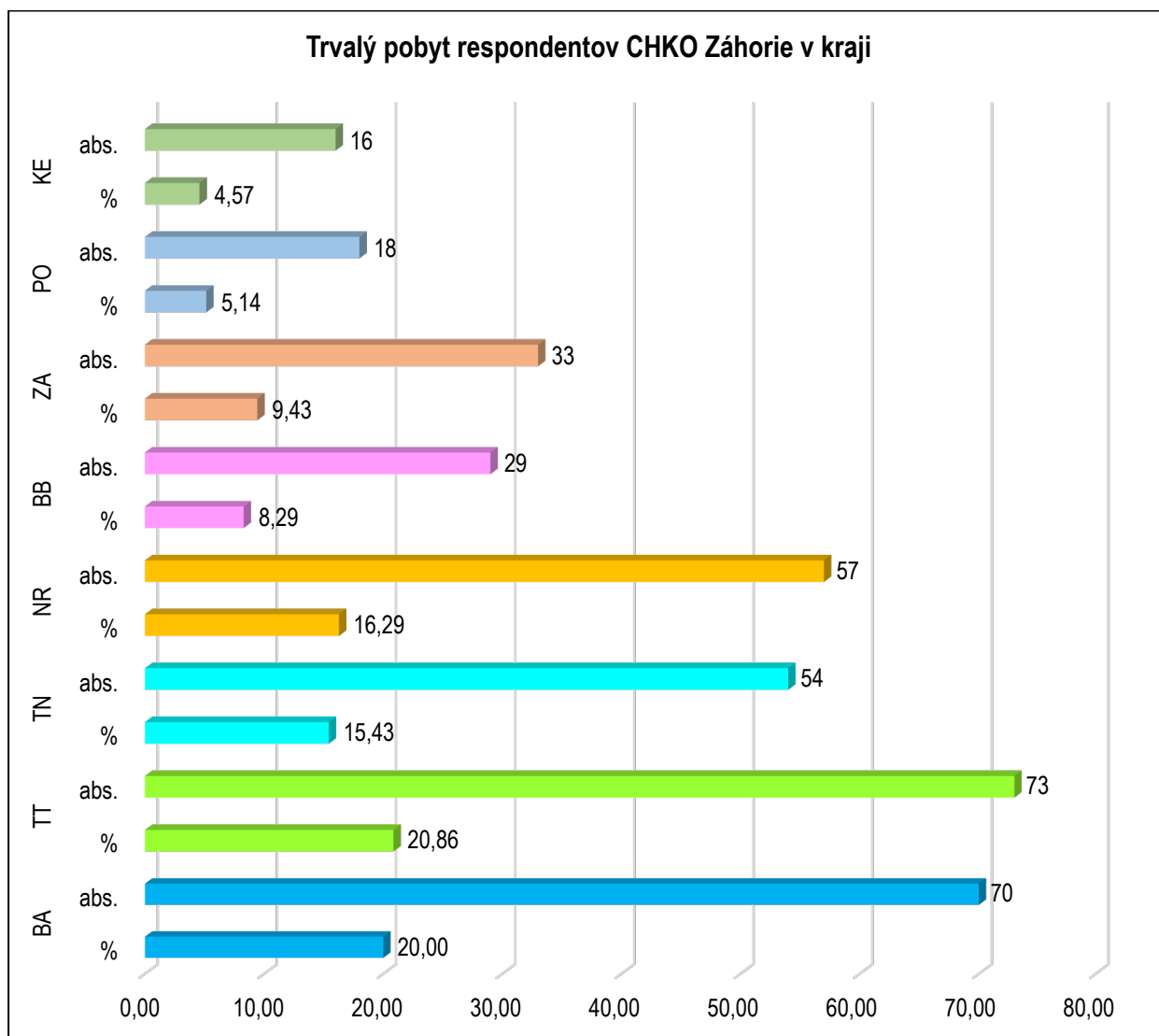
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 2d Trvalý pobyt respondentov CHKO Ponitrie v kraji

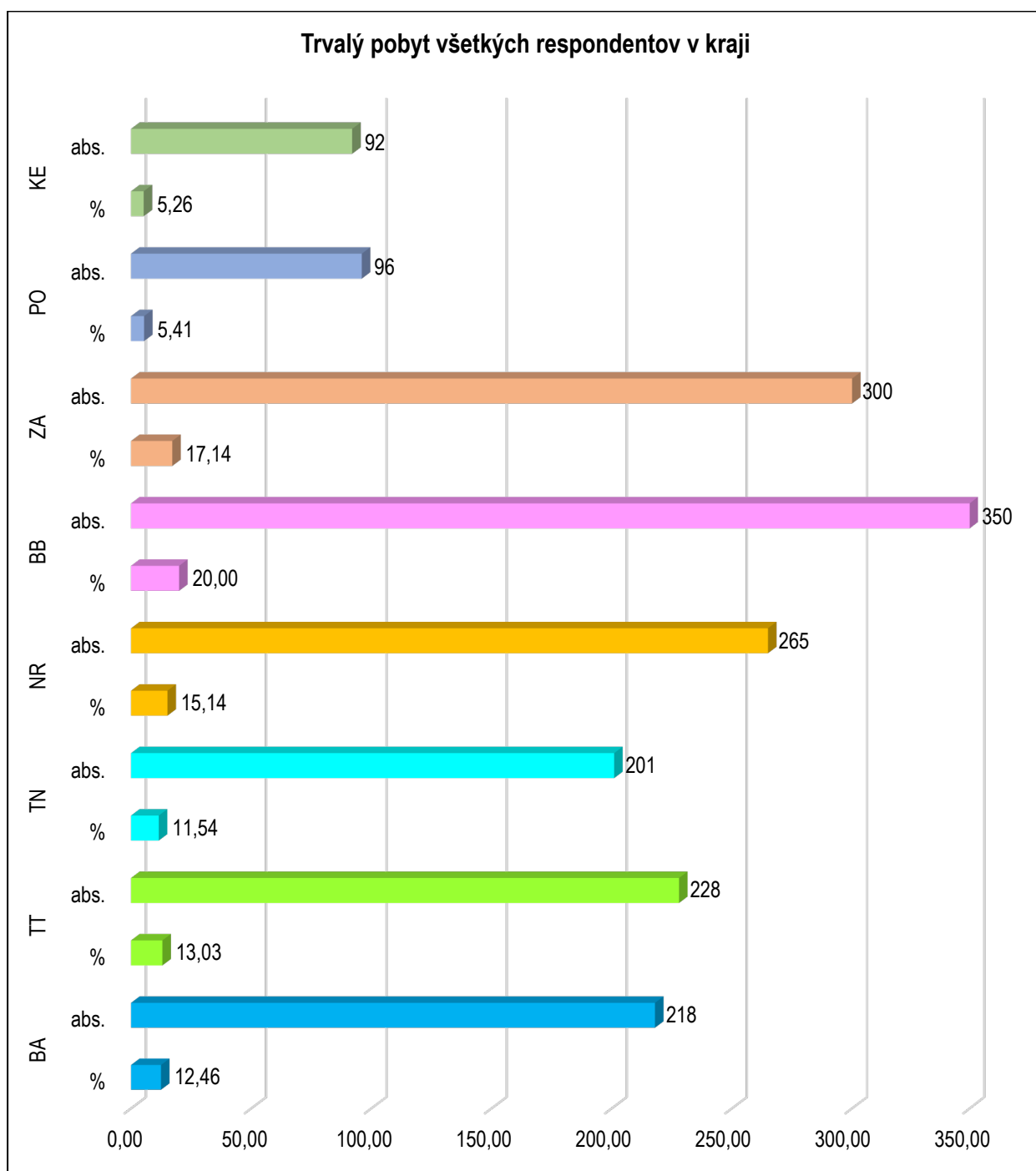
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 2e Trvalý pobyt respondentov CHKO Záhorie v kraji

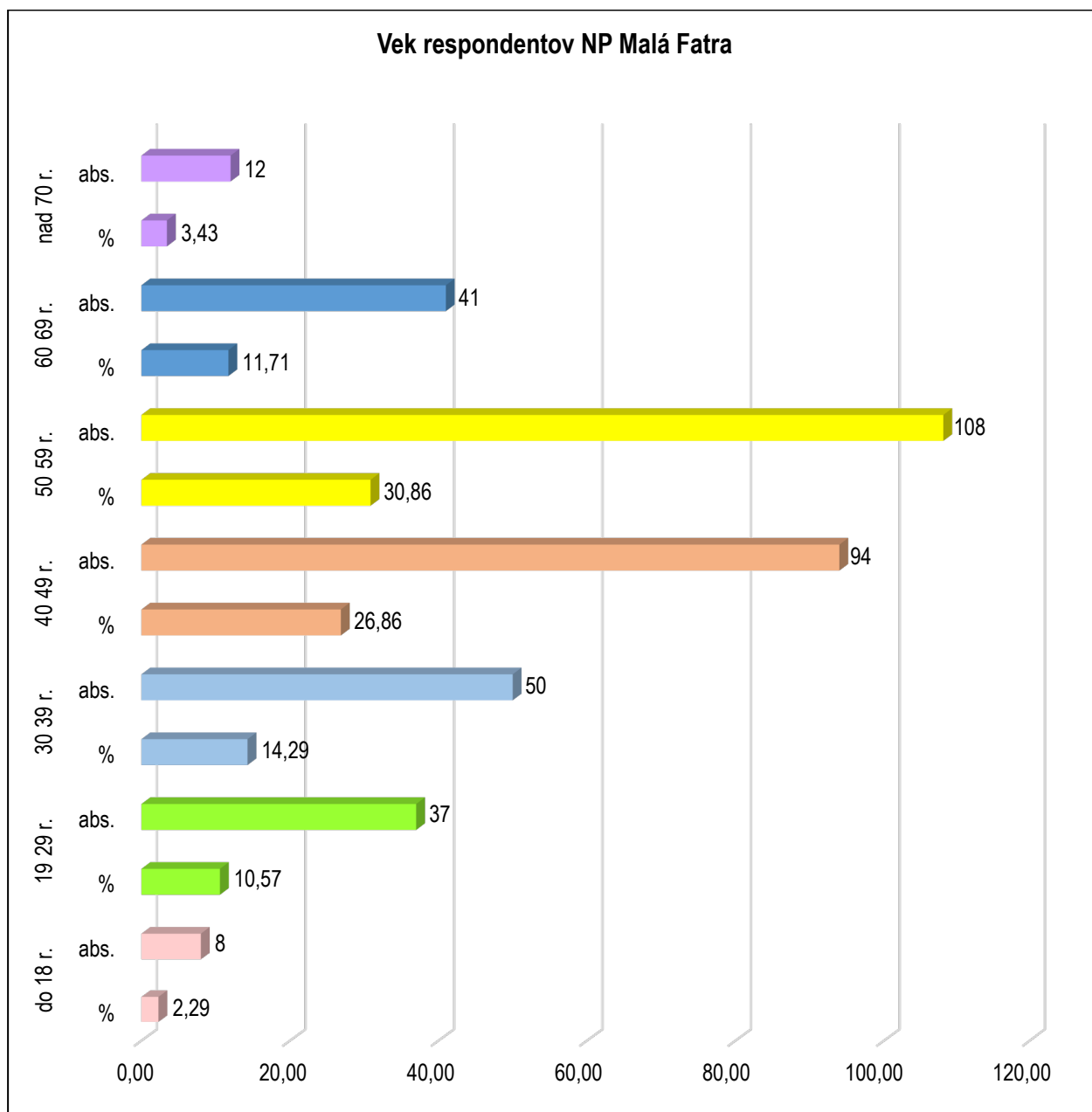
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 2f Trvalý pobyt všetkých respondentov v kraji

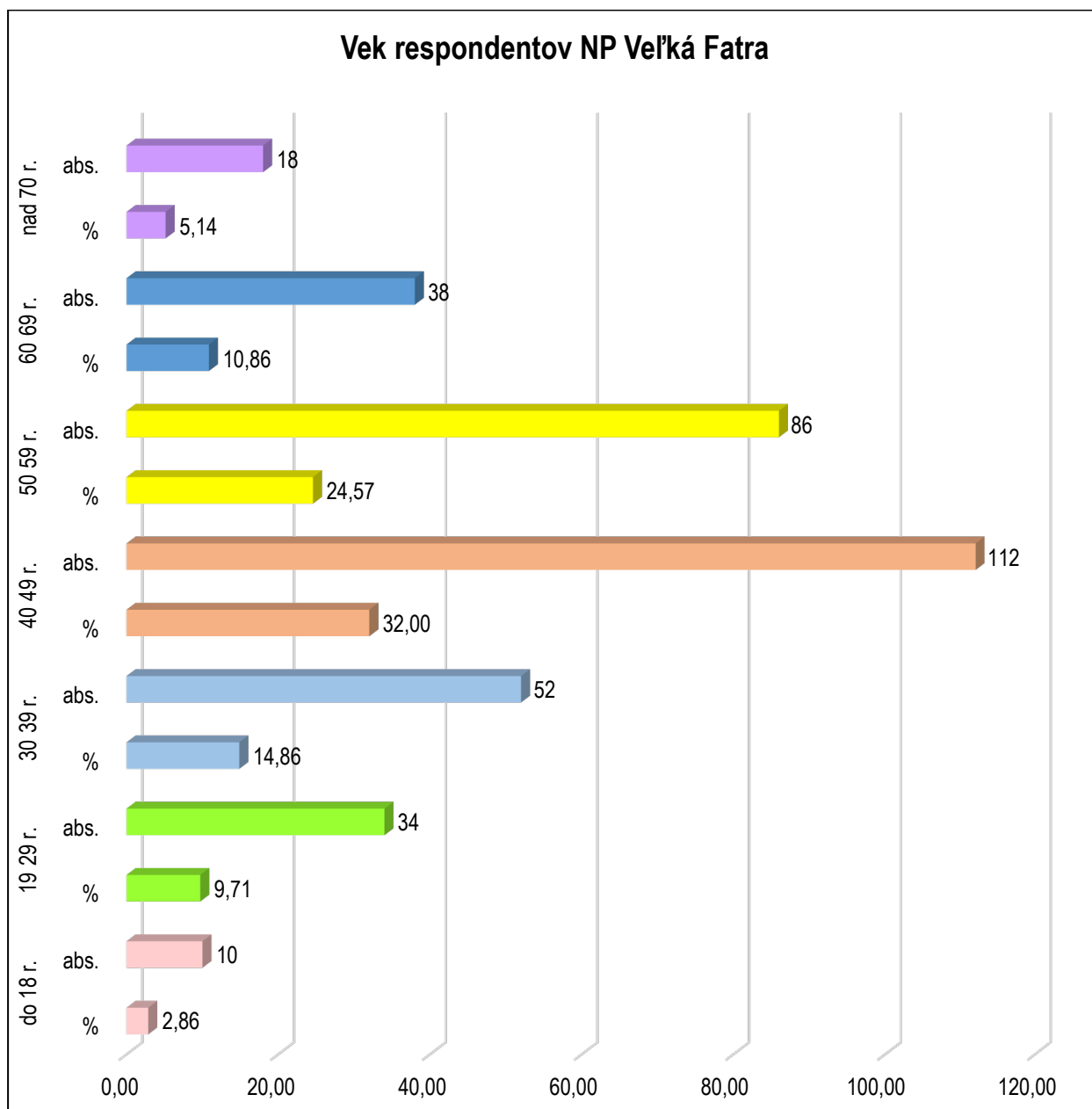
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 3a Vek respondentov NP Malá Fatra

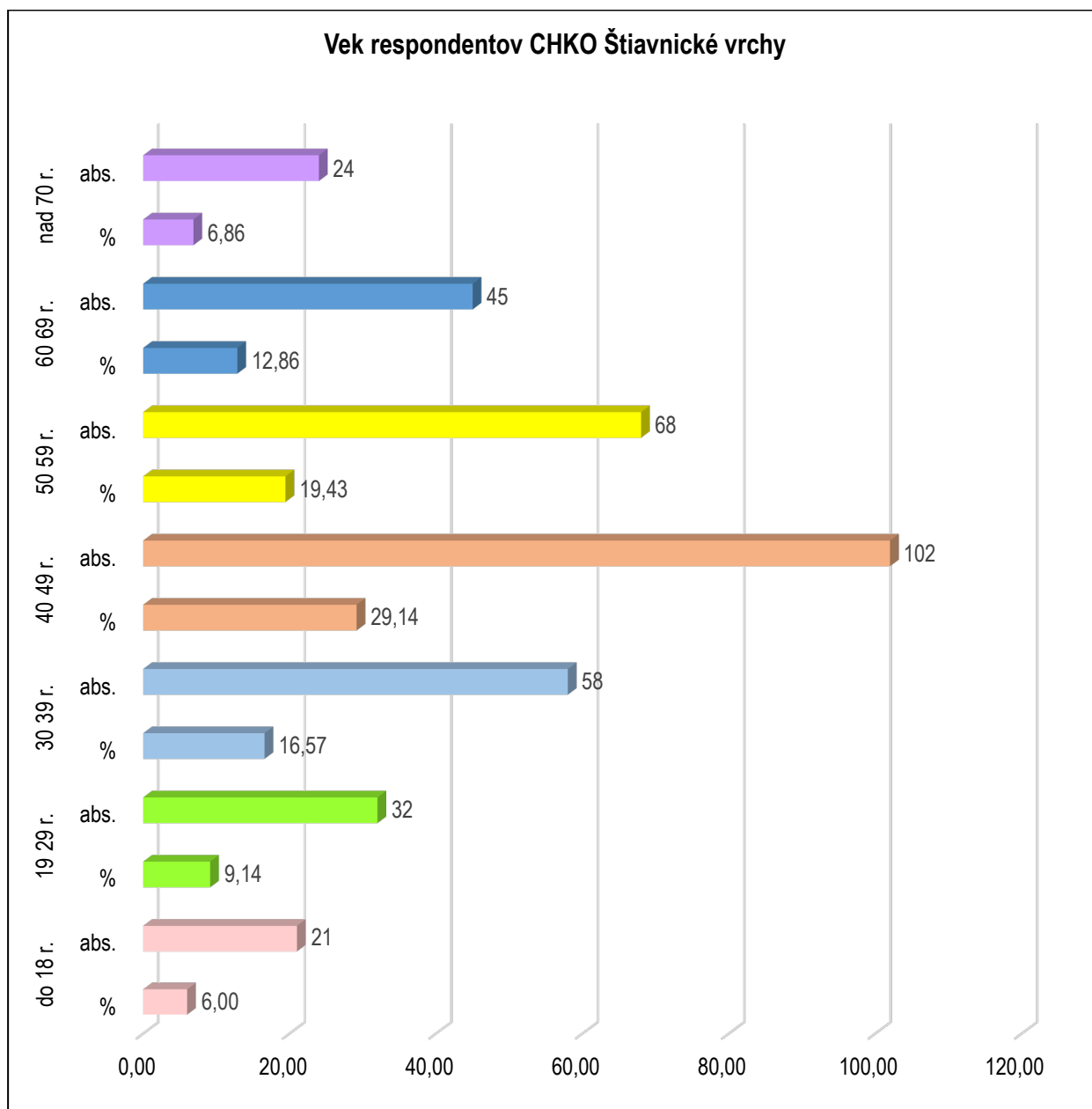
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 3b Vek respondentov NP Veľká Fatra

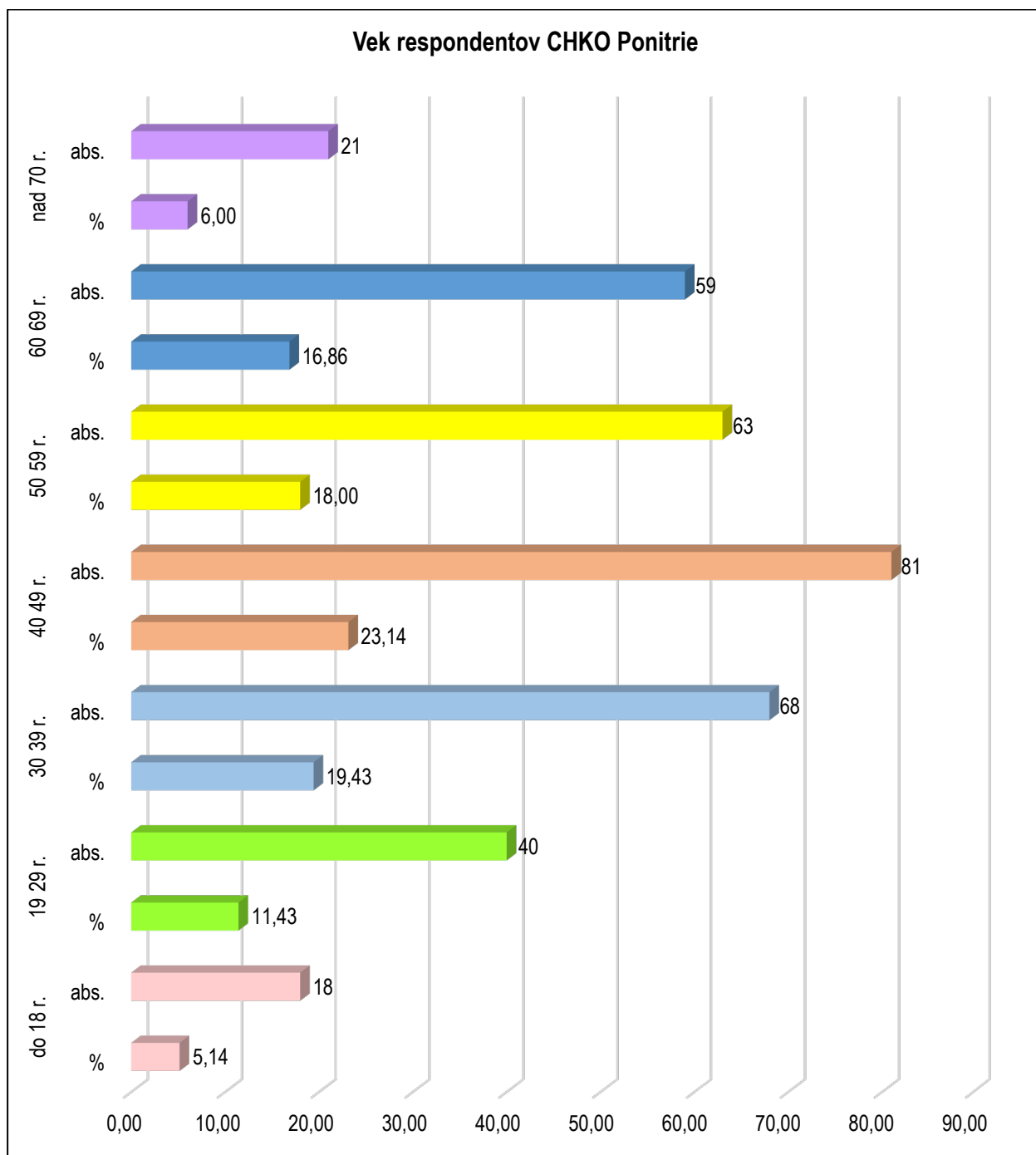
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 3c Vek respondentov CHKO Štiavnické vrchy

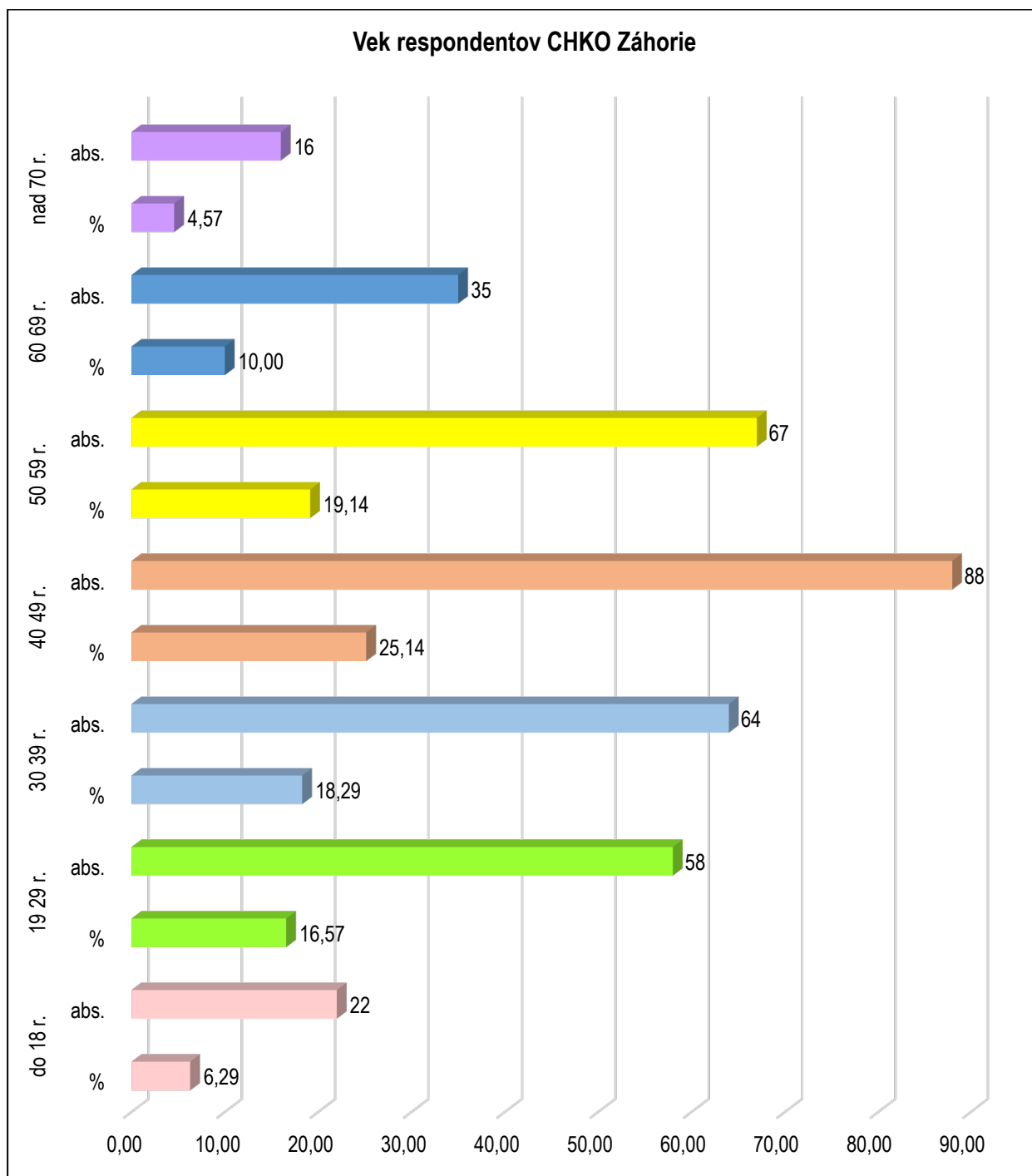
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 3d Vek respondentov CHKO Ponitrie

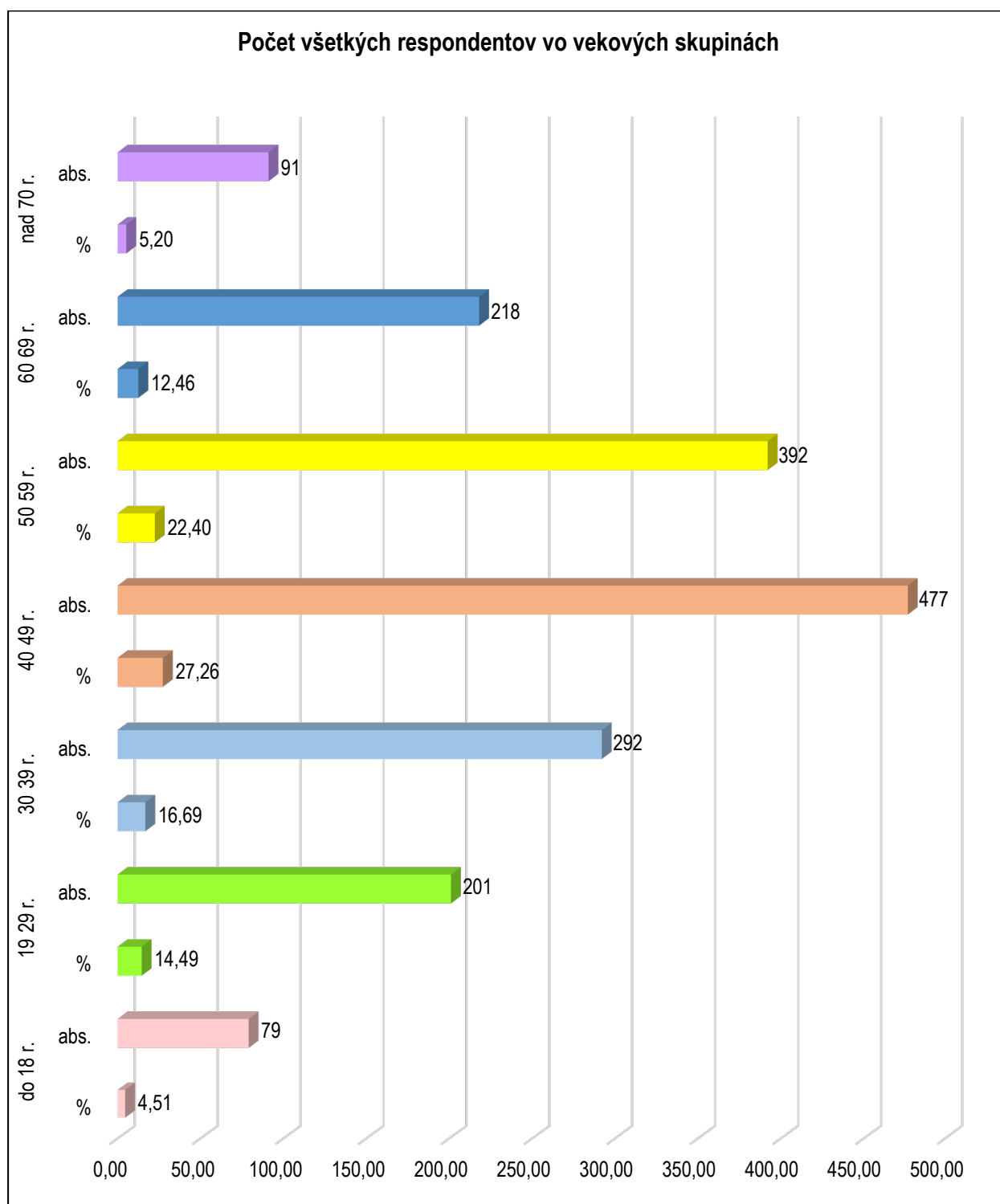
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 3e Vek respondentov CHKO Záhorie

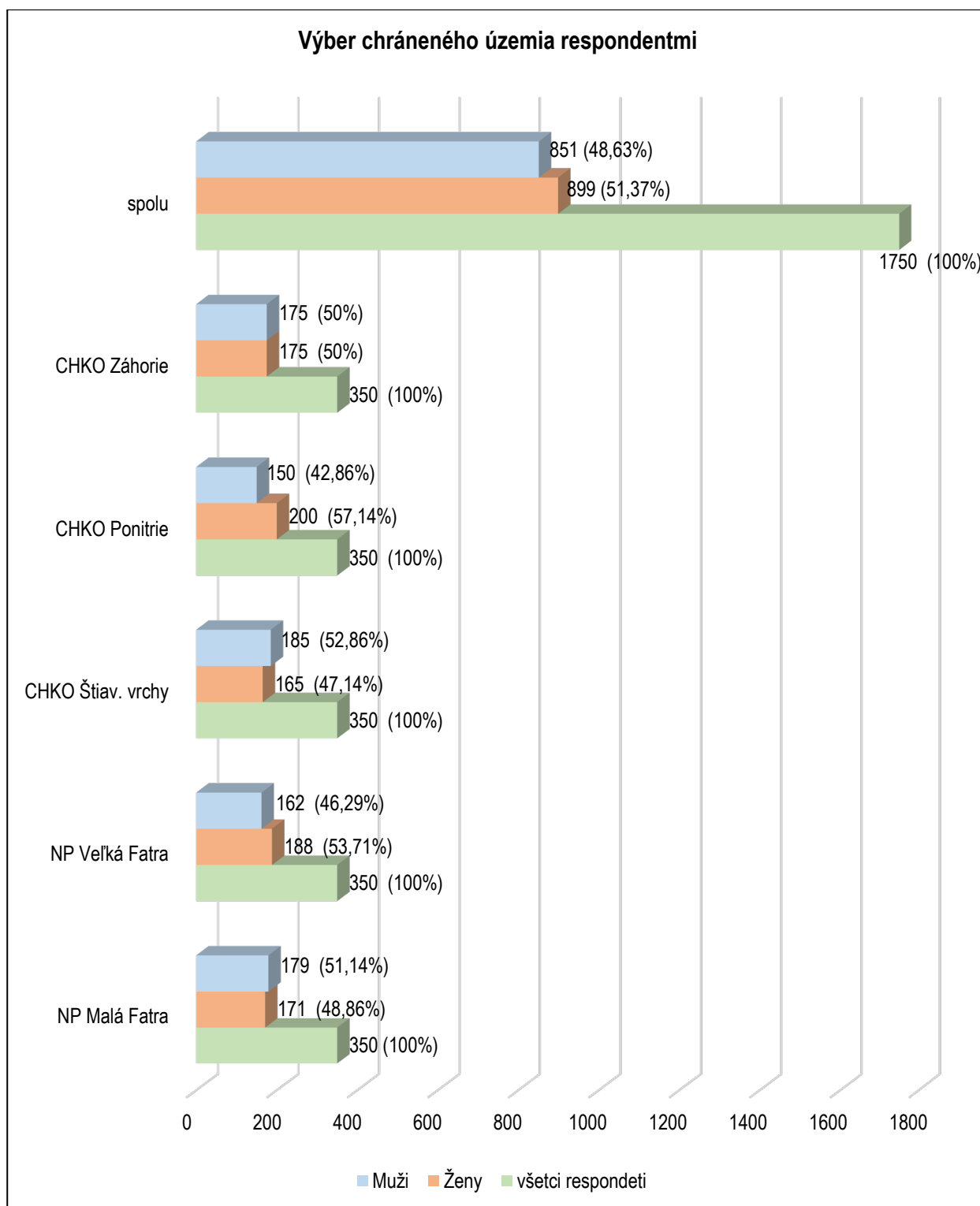
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 3f Počet všetkých respondentov vo vekových skupinách

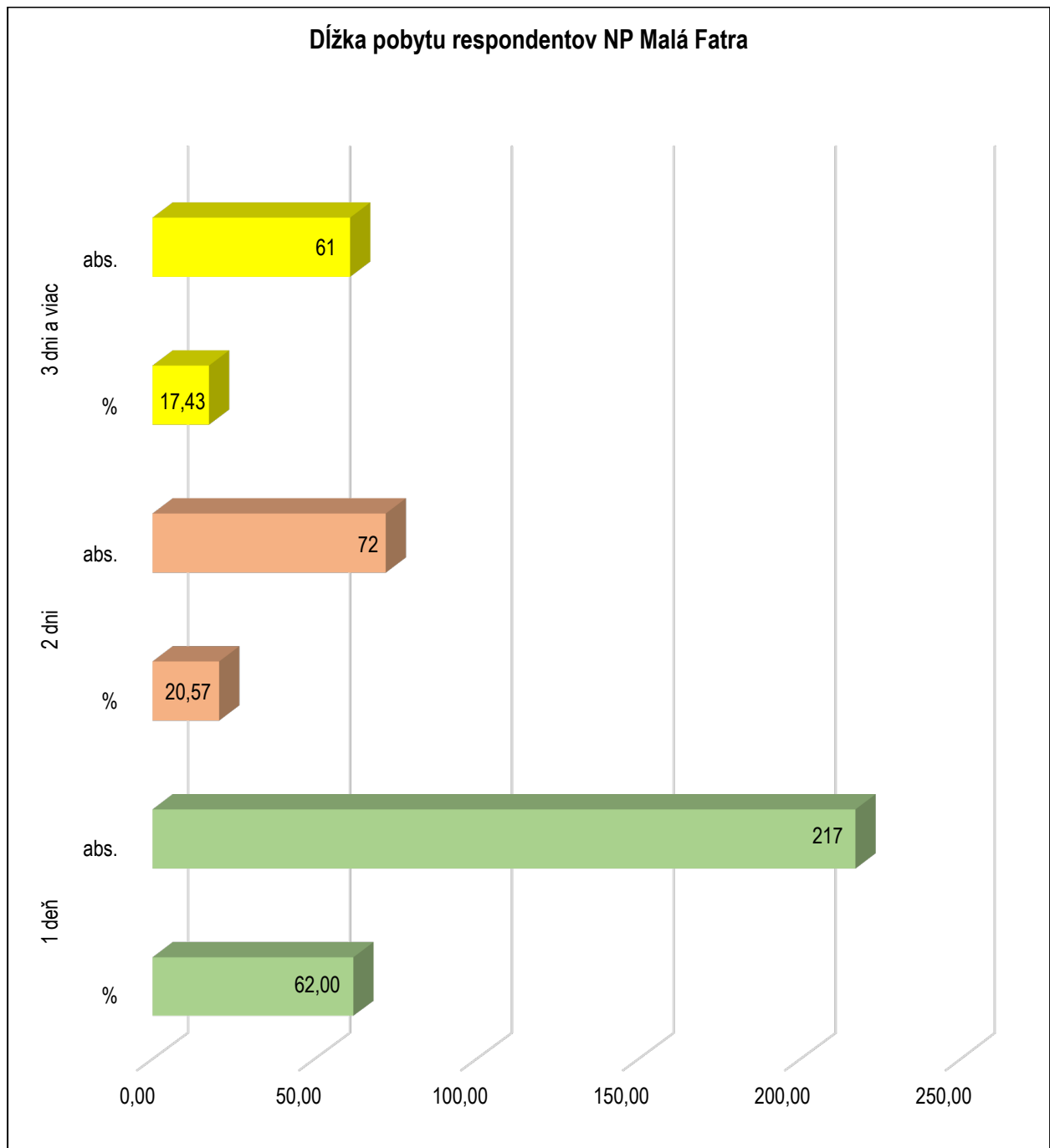
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 4 Výber chráneného územia respondentmi

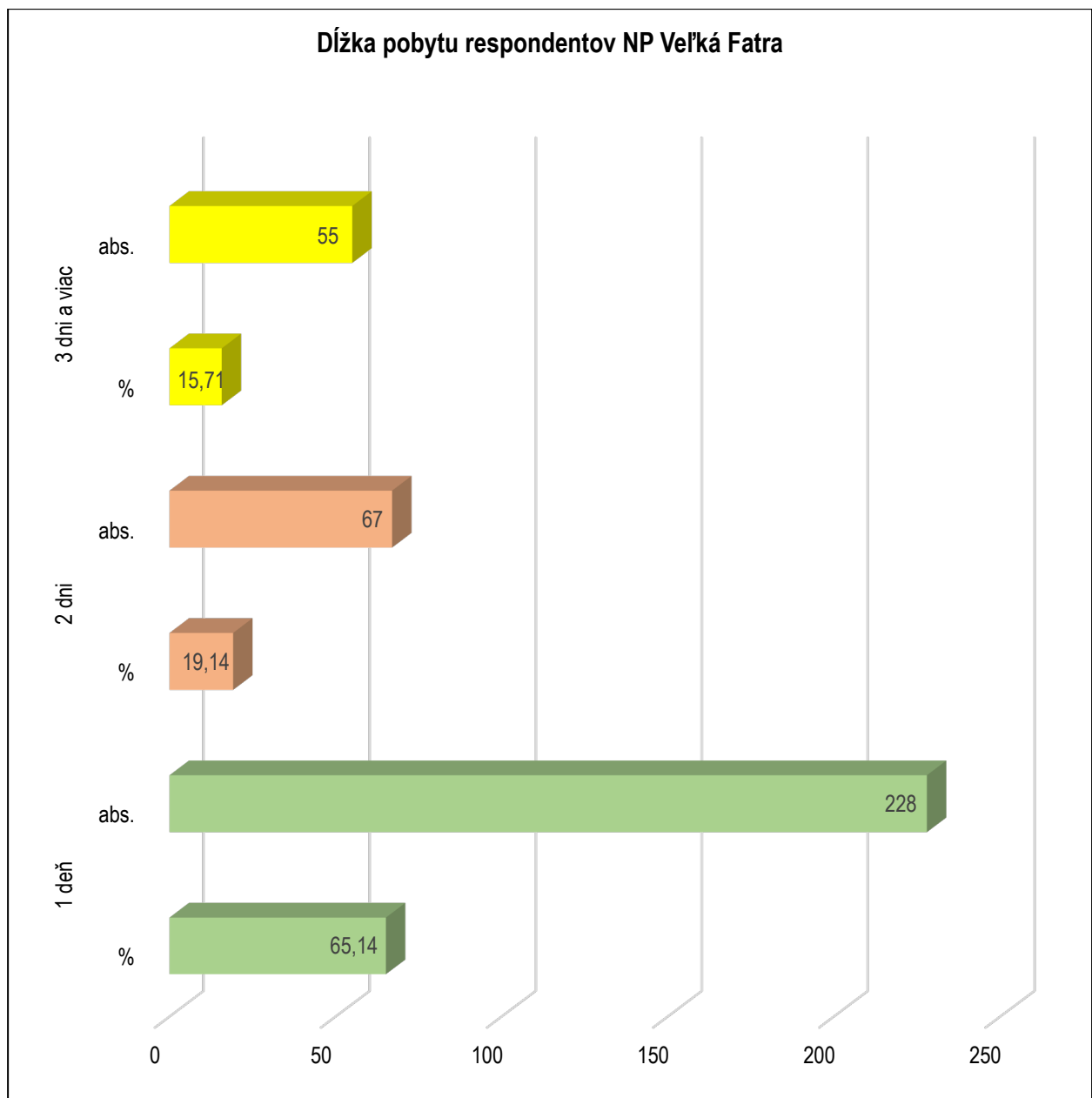
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 5a Dĺžka pobytu respondentov NP Malá Fatra

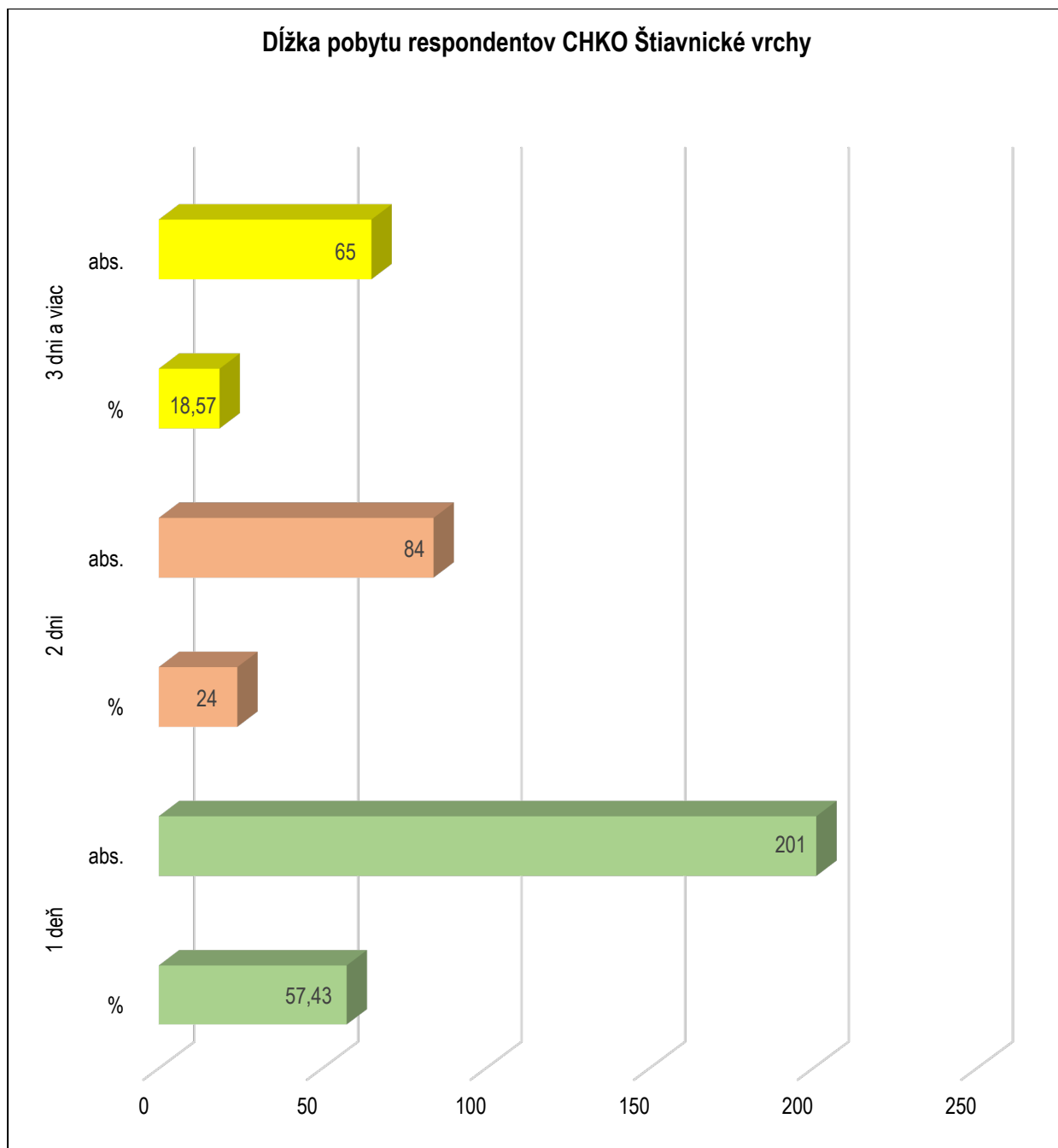
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 5b Dĺžka pobytu respondentov NP Veľká Fatra

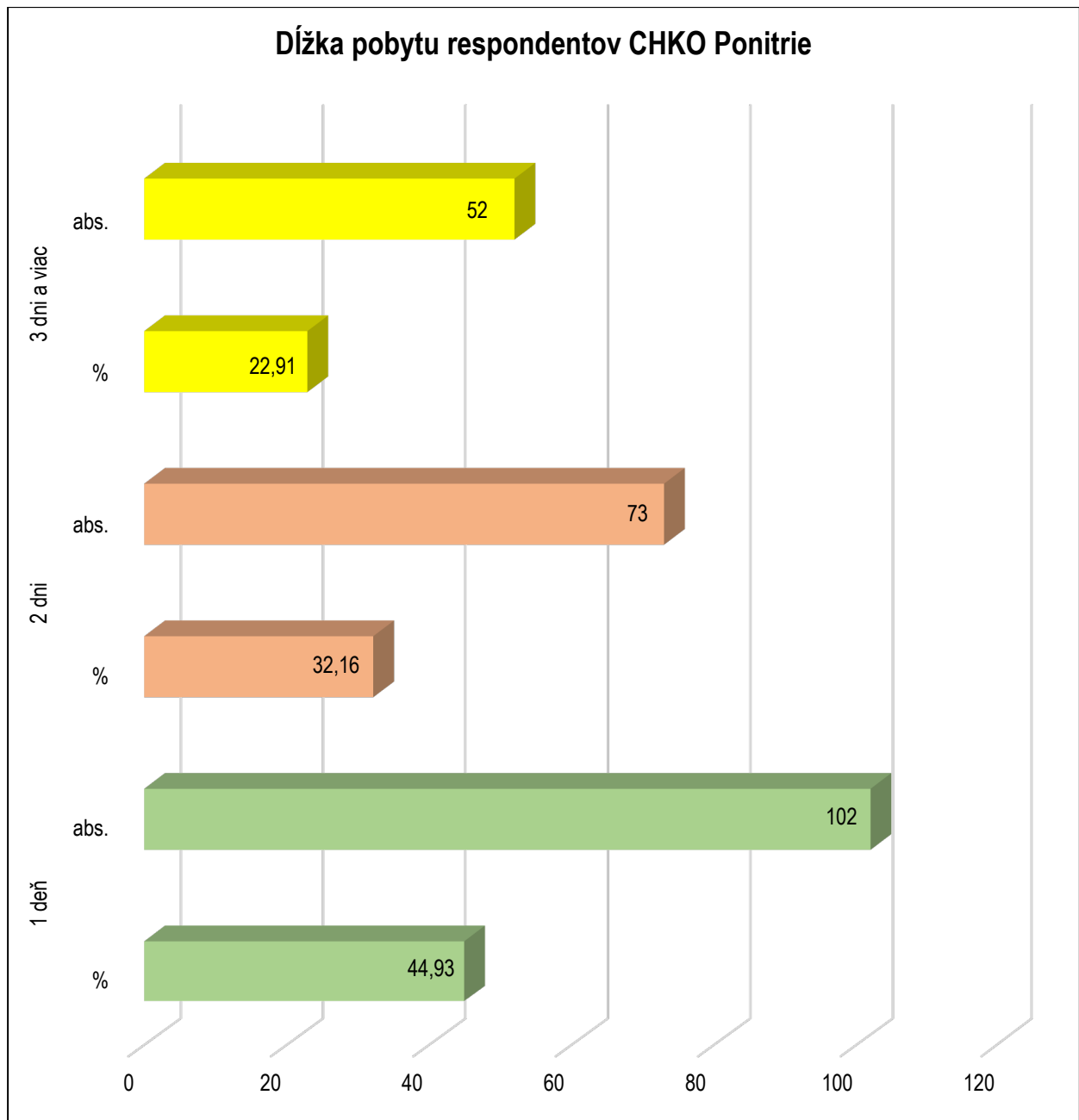
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 5c Dĺžka pobytu respondentov CHKO Štiavnické vrchy

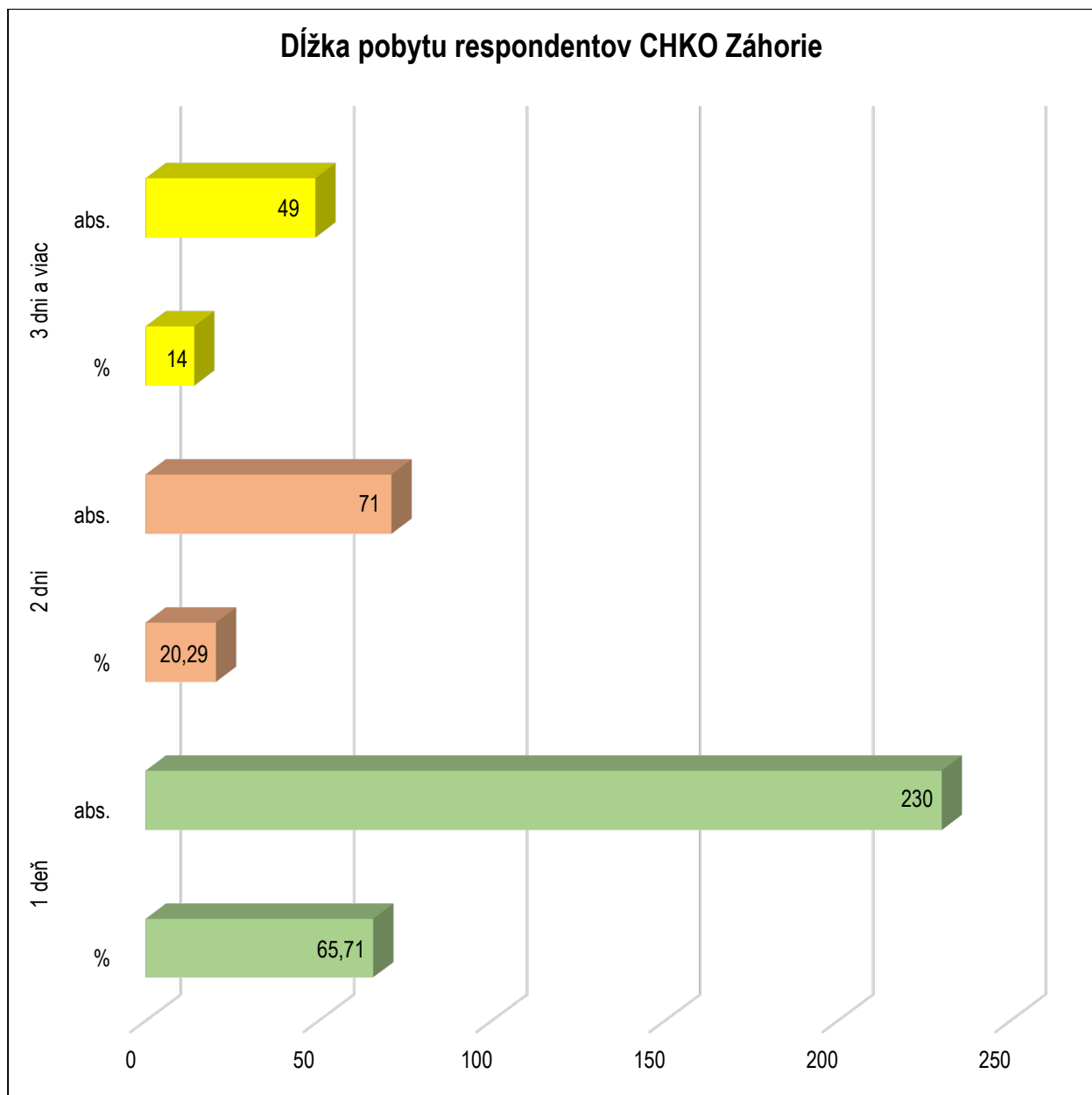
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 5d Dĺžka pobytu respondentov CHKO Ponitrie

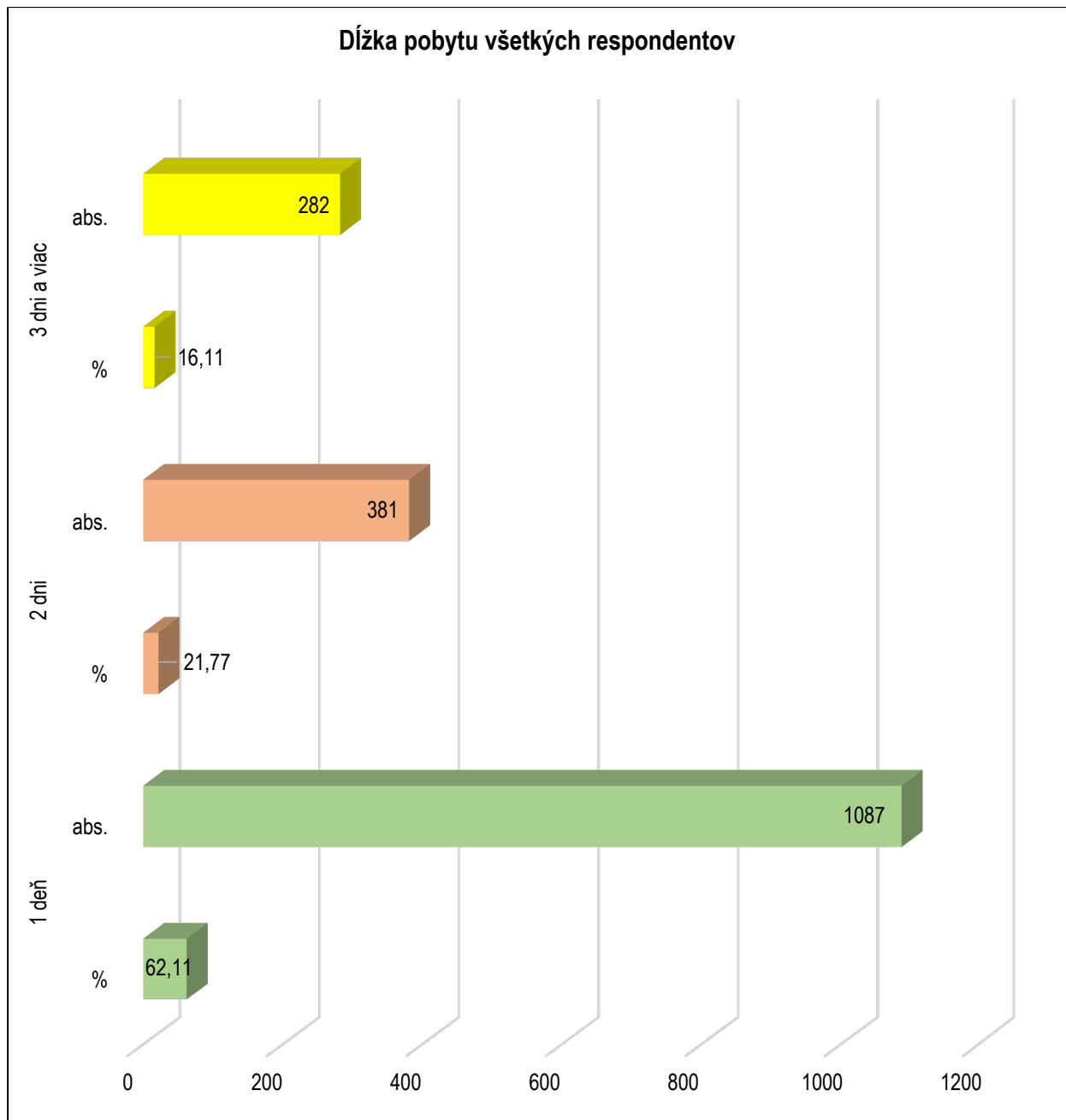
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 5e Dĺžka pobytu respondentov CHKO Záhorie

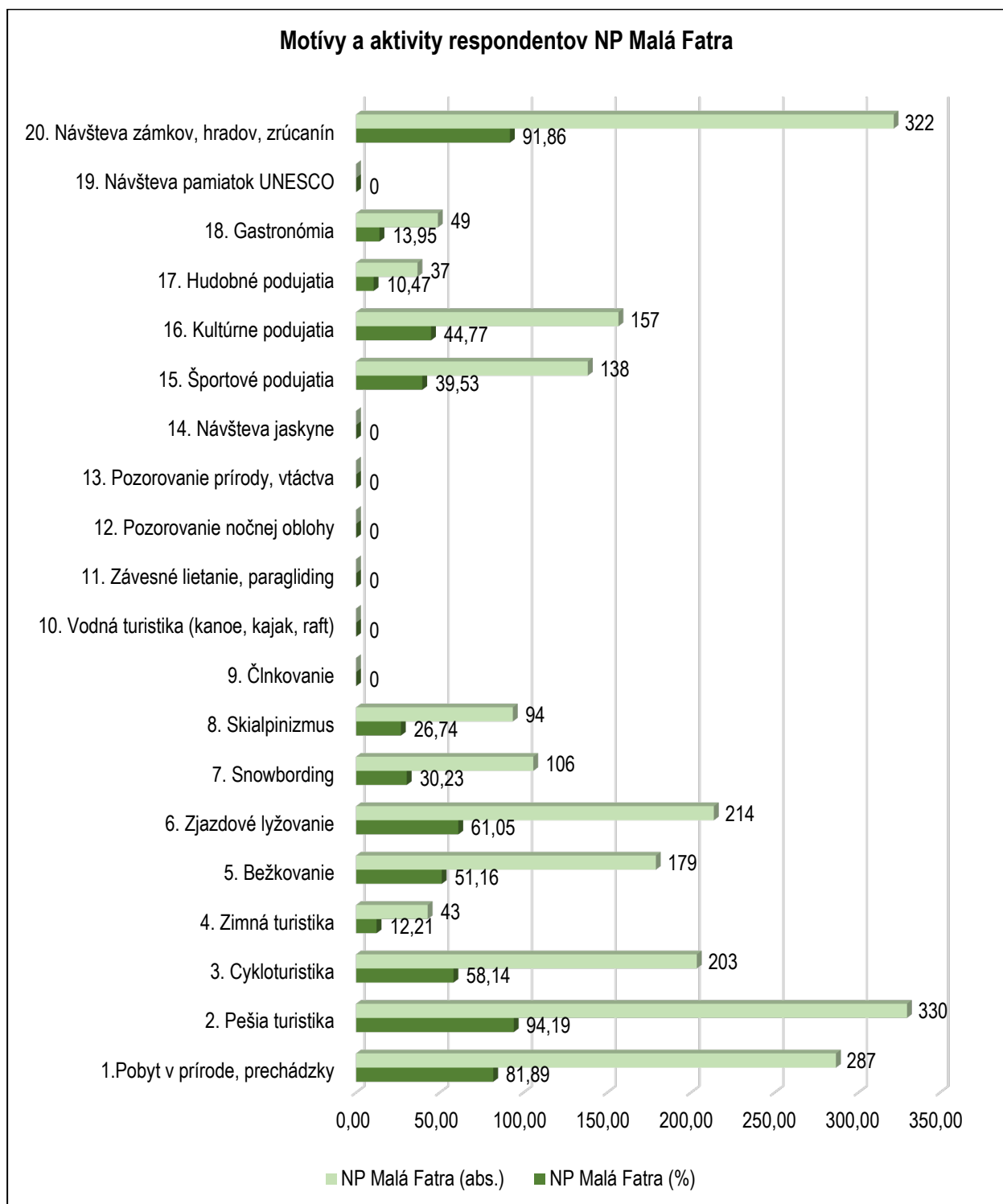
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 5f Dĺžka pobytu všetkých respondentov

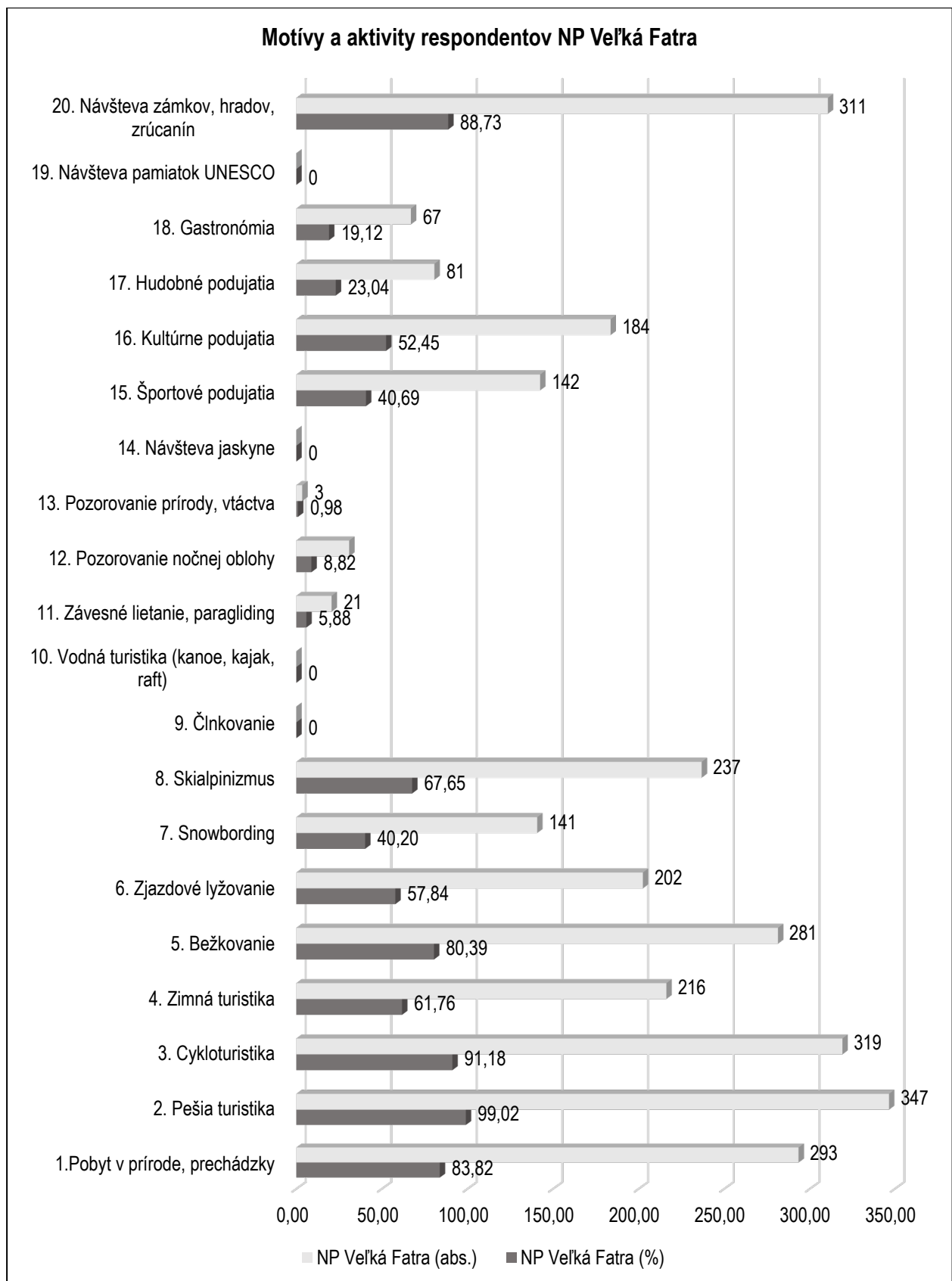
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 6a Motívy a aktivity respondentov NP Malá Fatra

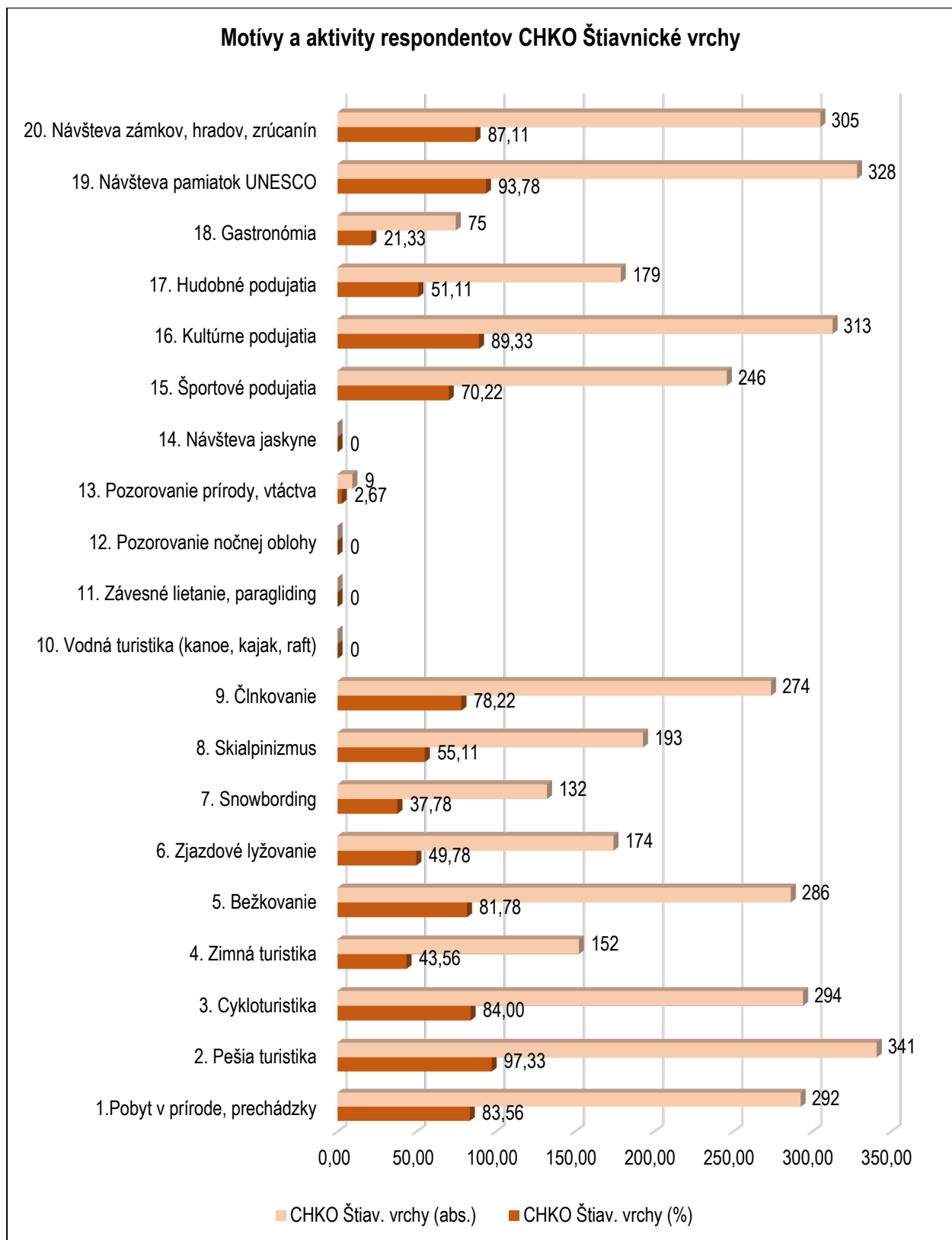
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 6b Motívy a aktivity respondentov NP Veľká Fatra

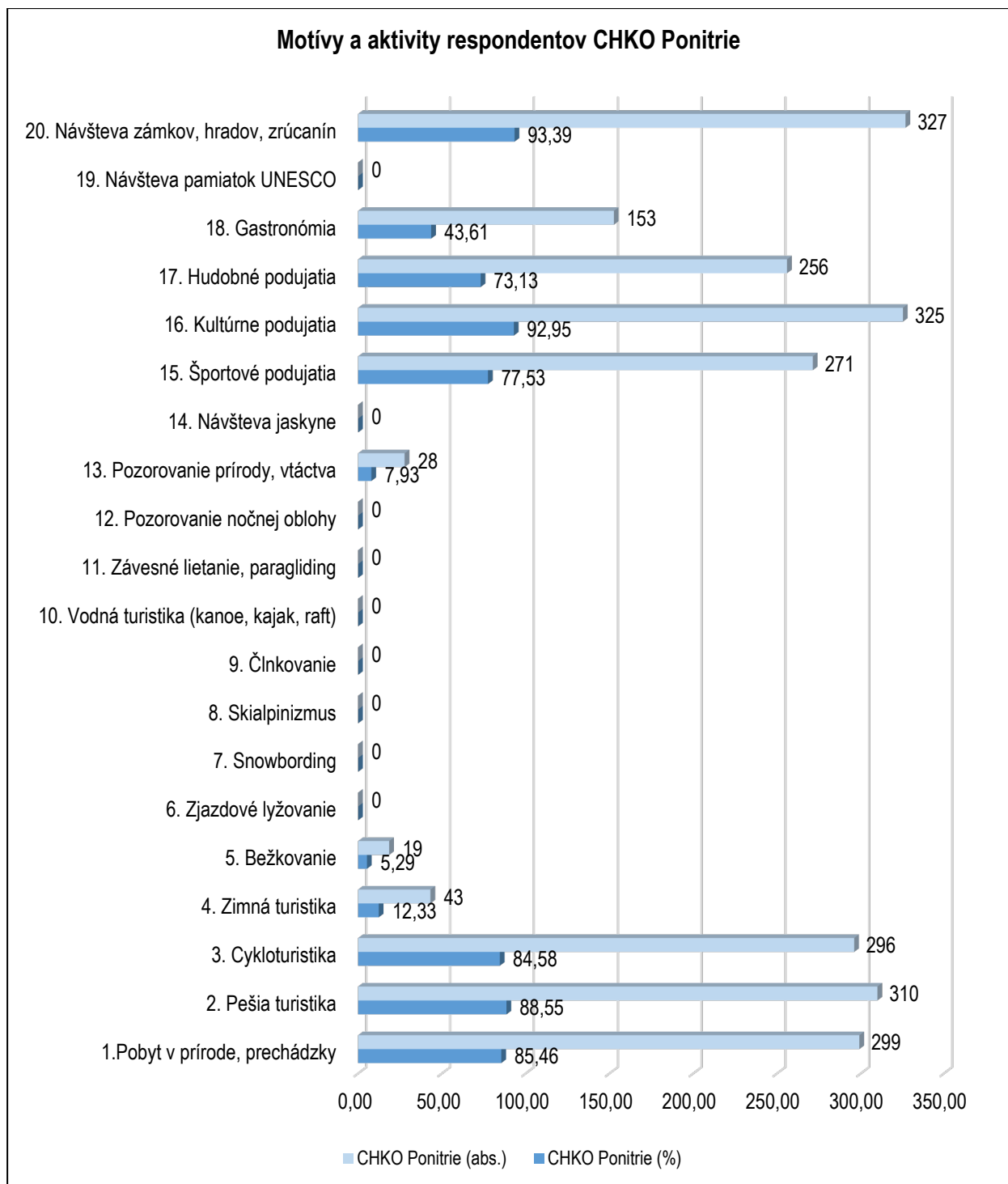
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 6c Motívy a aktivity respondentov CHKO Štiavnické vrchy

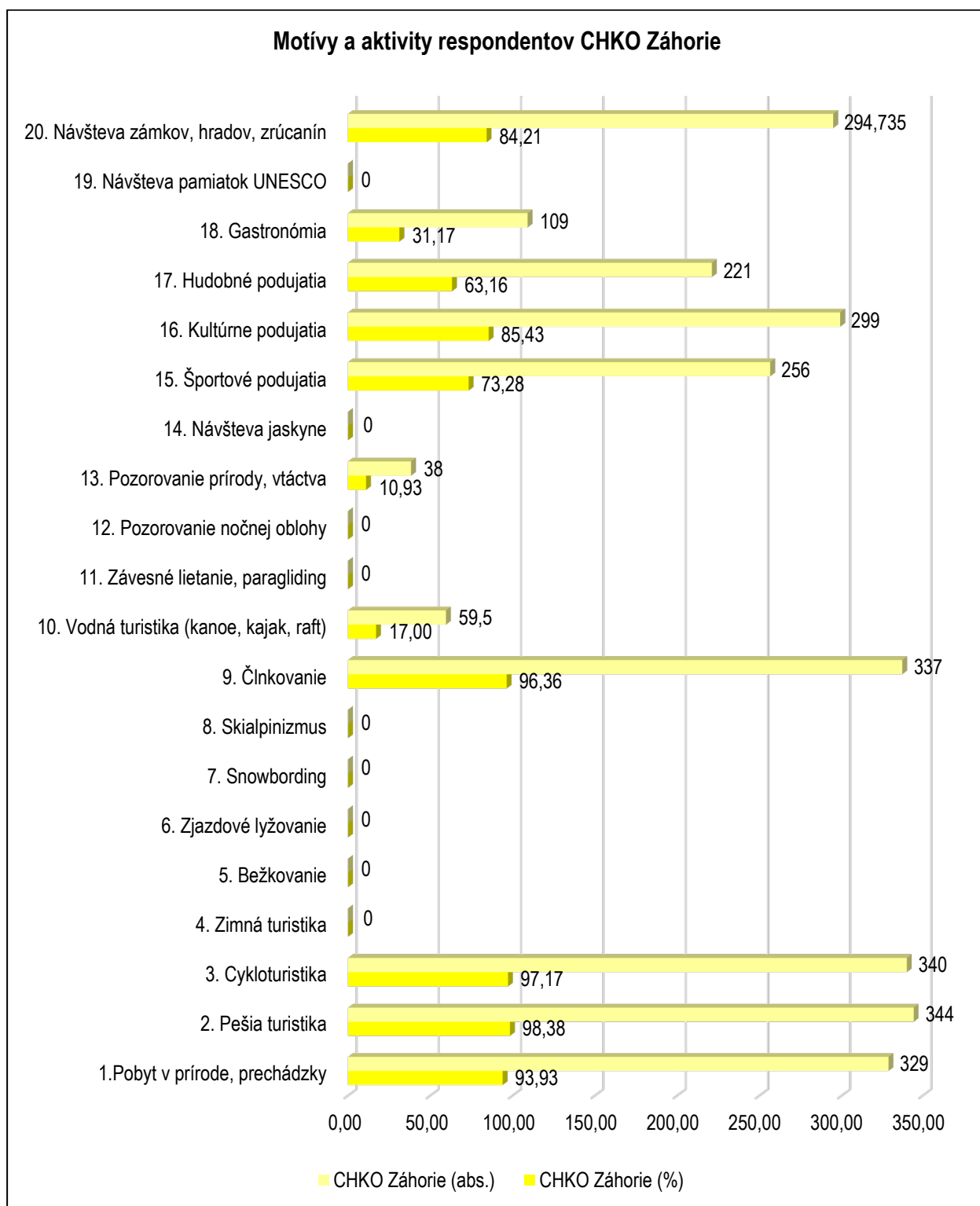
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 6d Motívy a aktivity respondentov CHKO Ponitrie

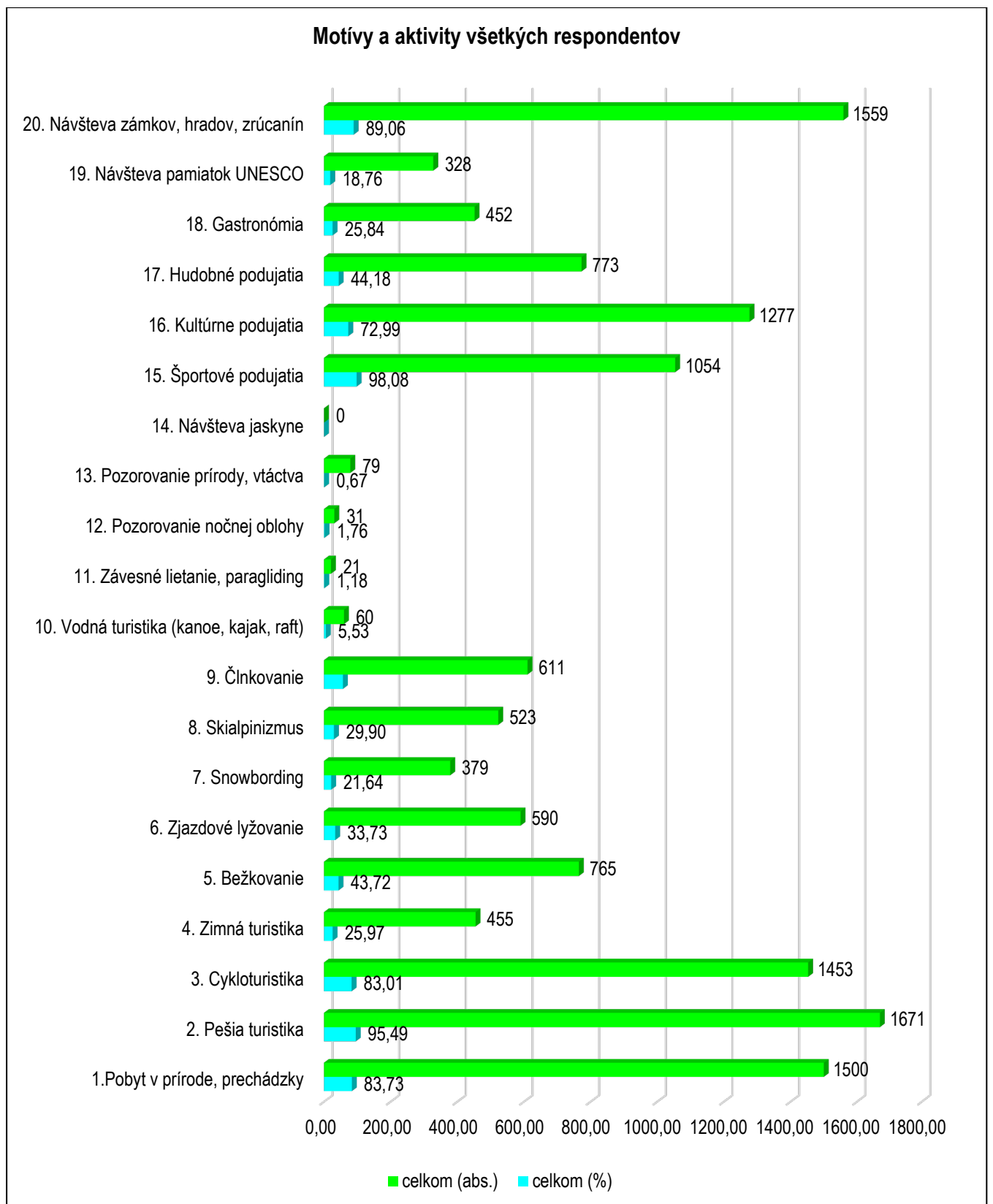
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 6e Motívy a aktivity respondentov CHKO Záhorie

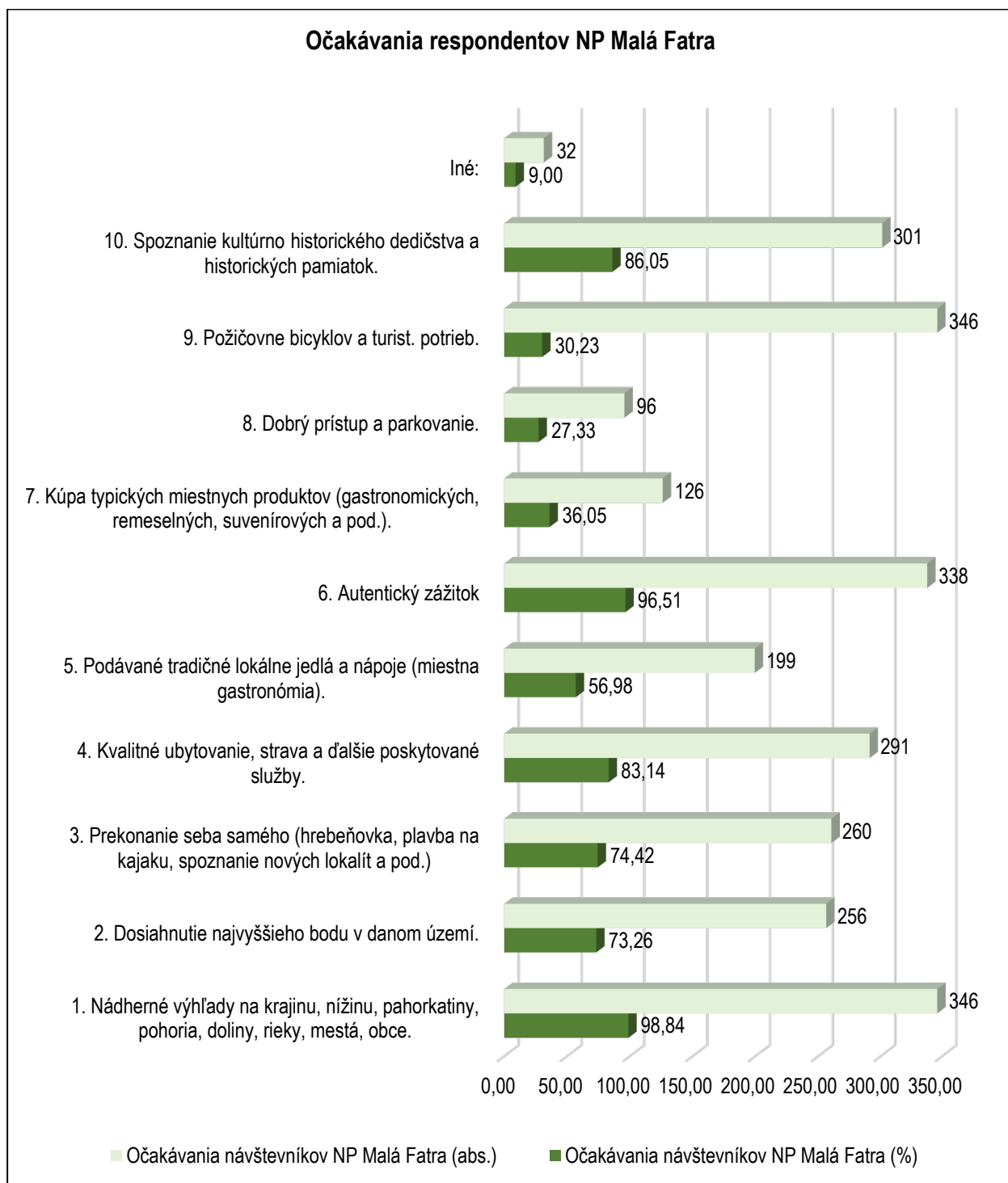
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 6f Motívy a aktivity všetkých respondentov

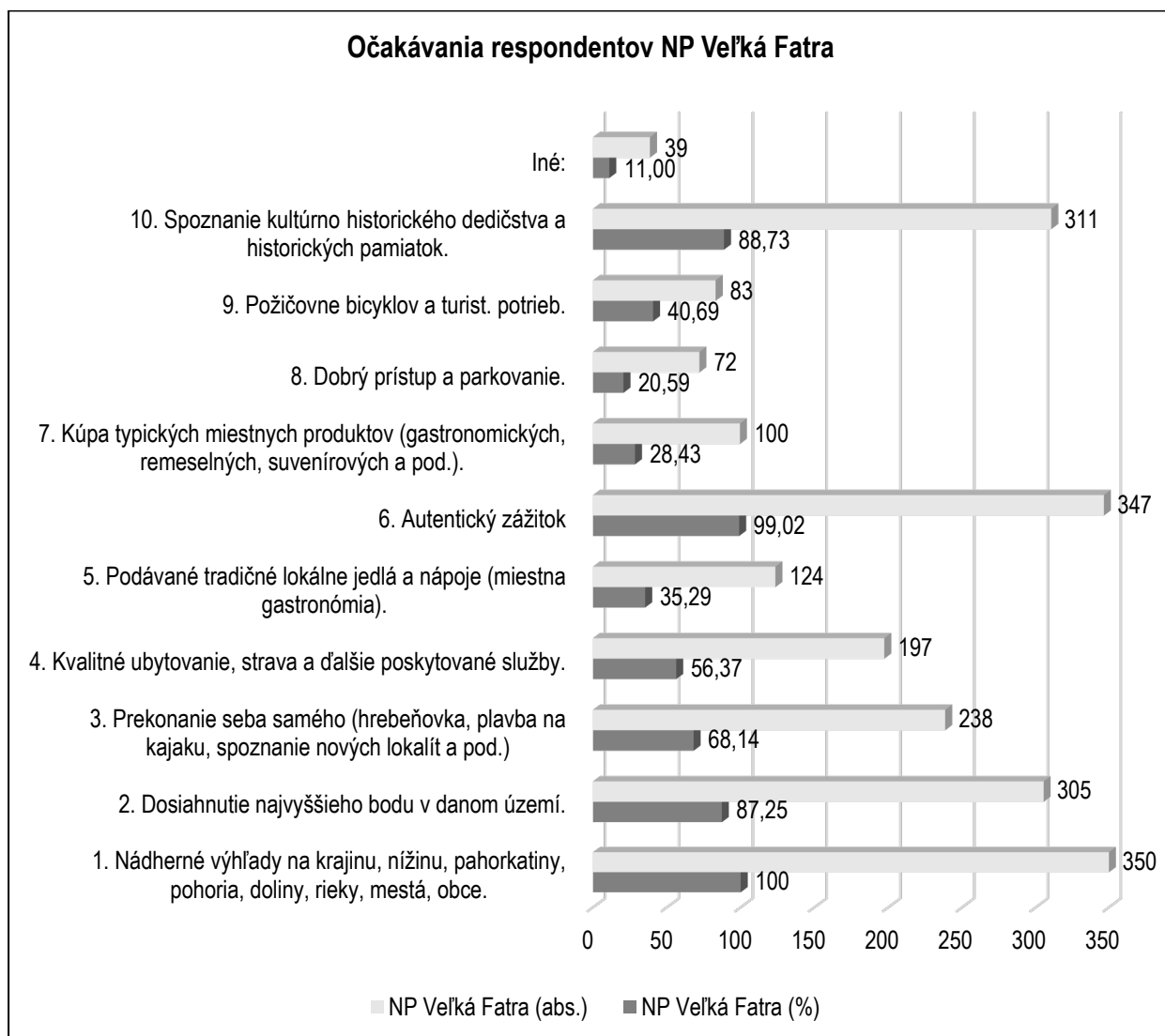
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 7a Očakávania respondentov NP Malá Fatra

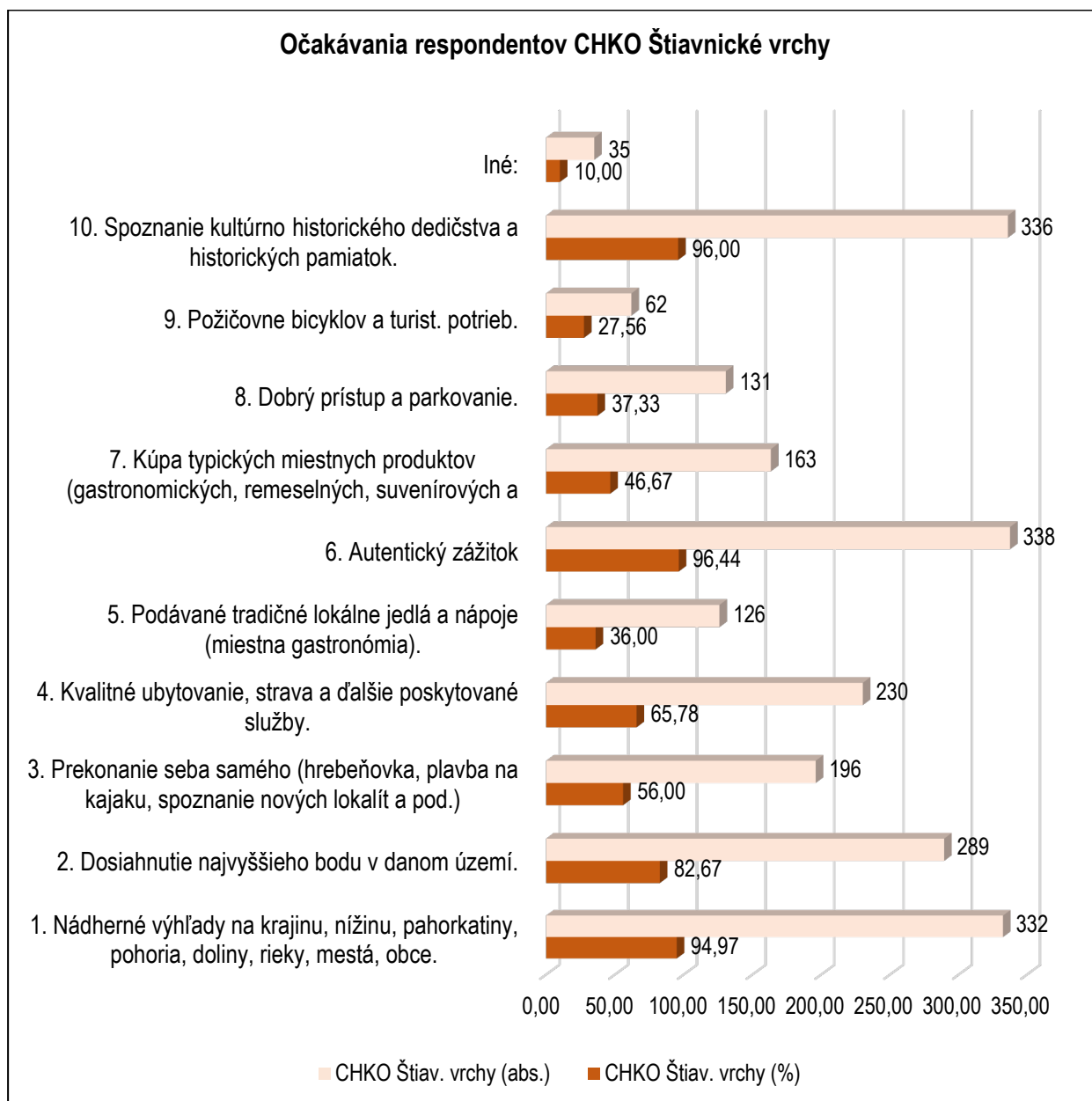
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 7b Očakávania respondentov NP Veľká Fatra

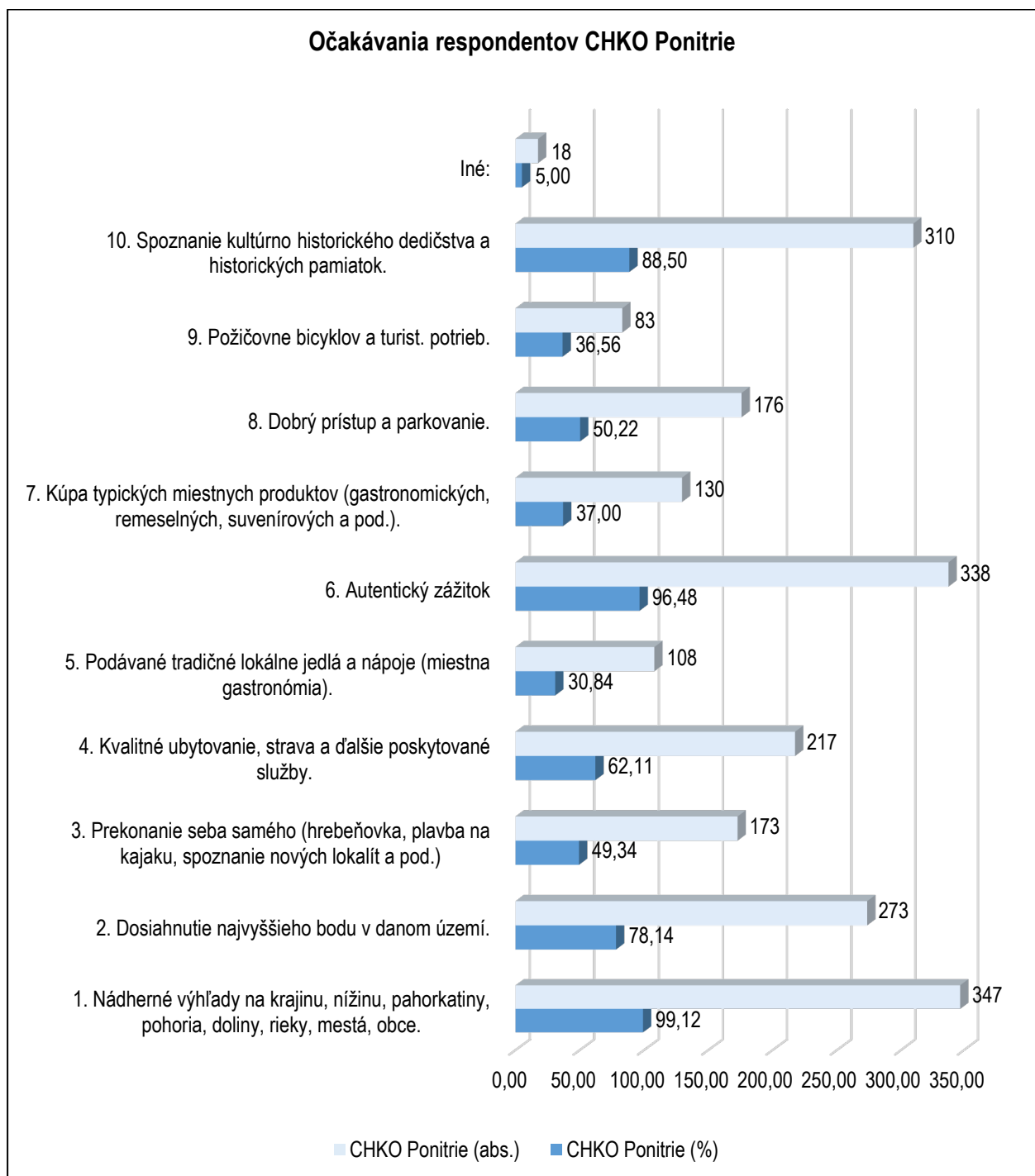
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 7c Očakávania respondentov CHKO Štiavnické vrchy

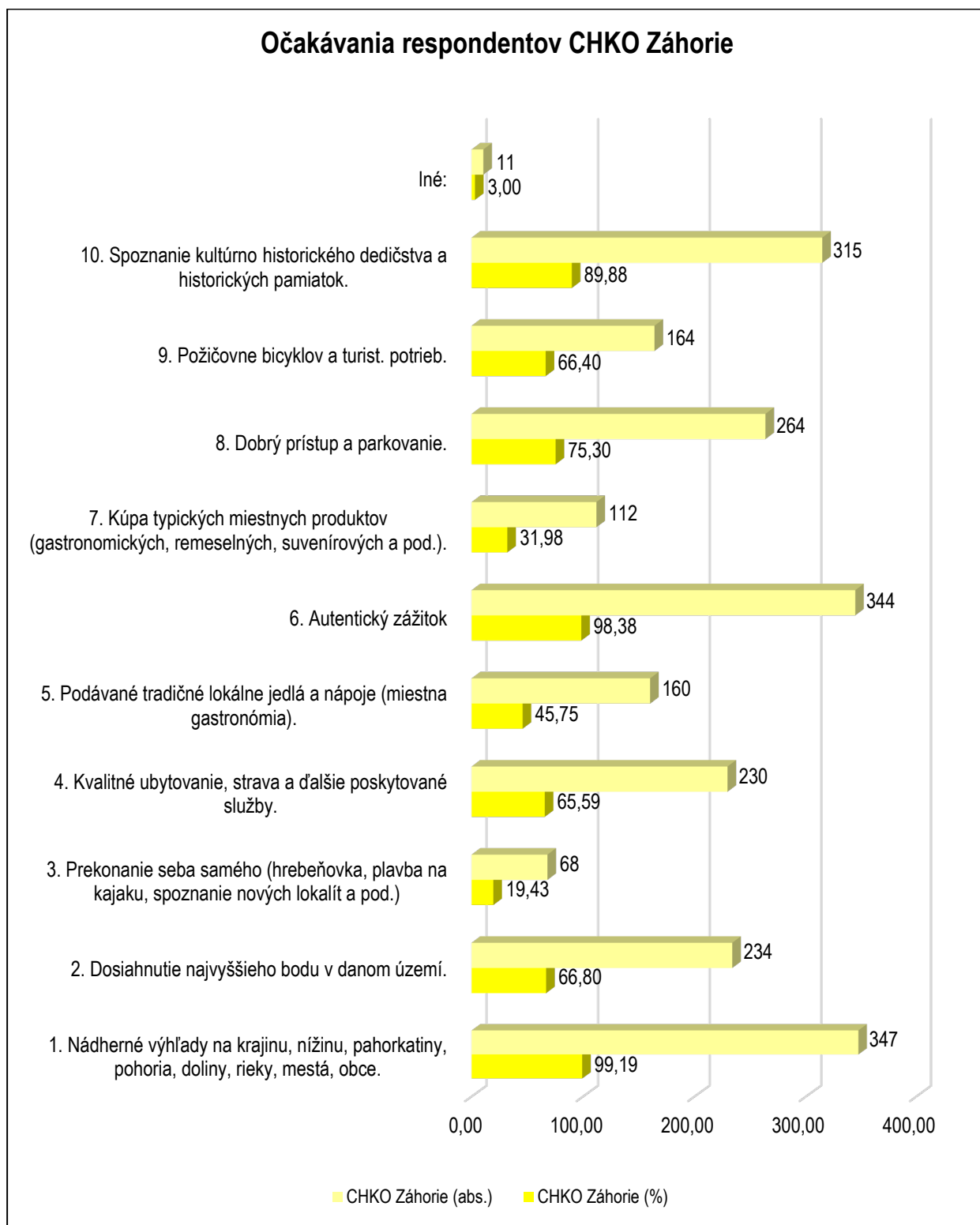
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 7d Očakávania respondentov CHKO Ponitrie

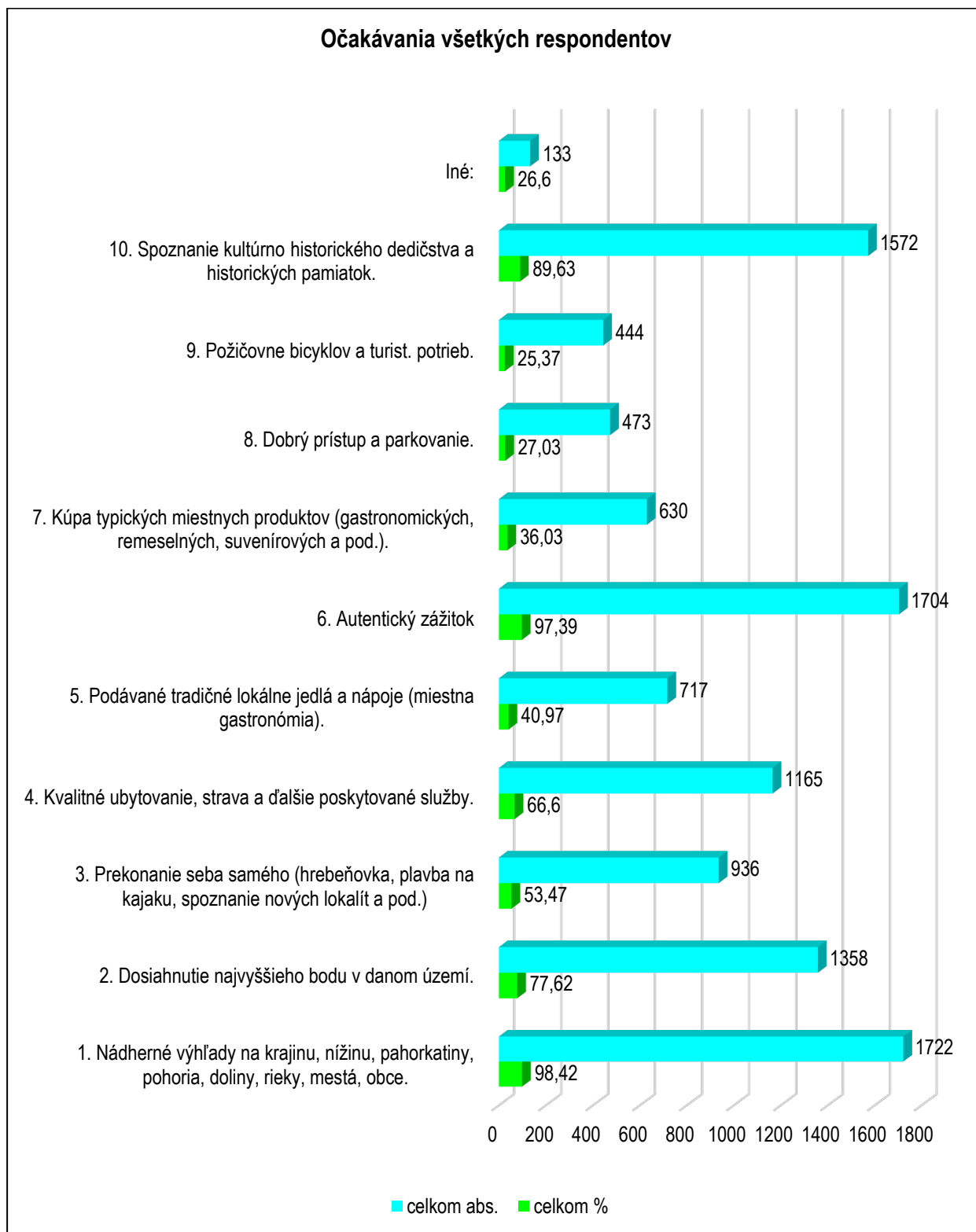
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 7e Očakávania respondentov CHKO Záhorie

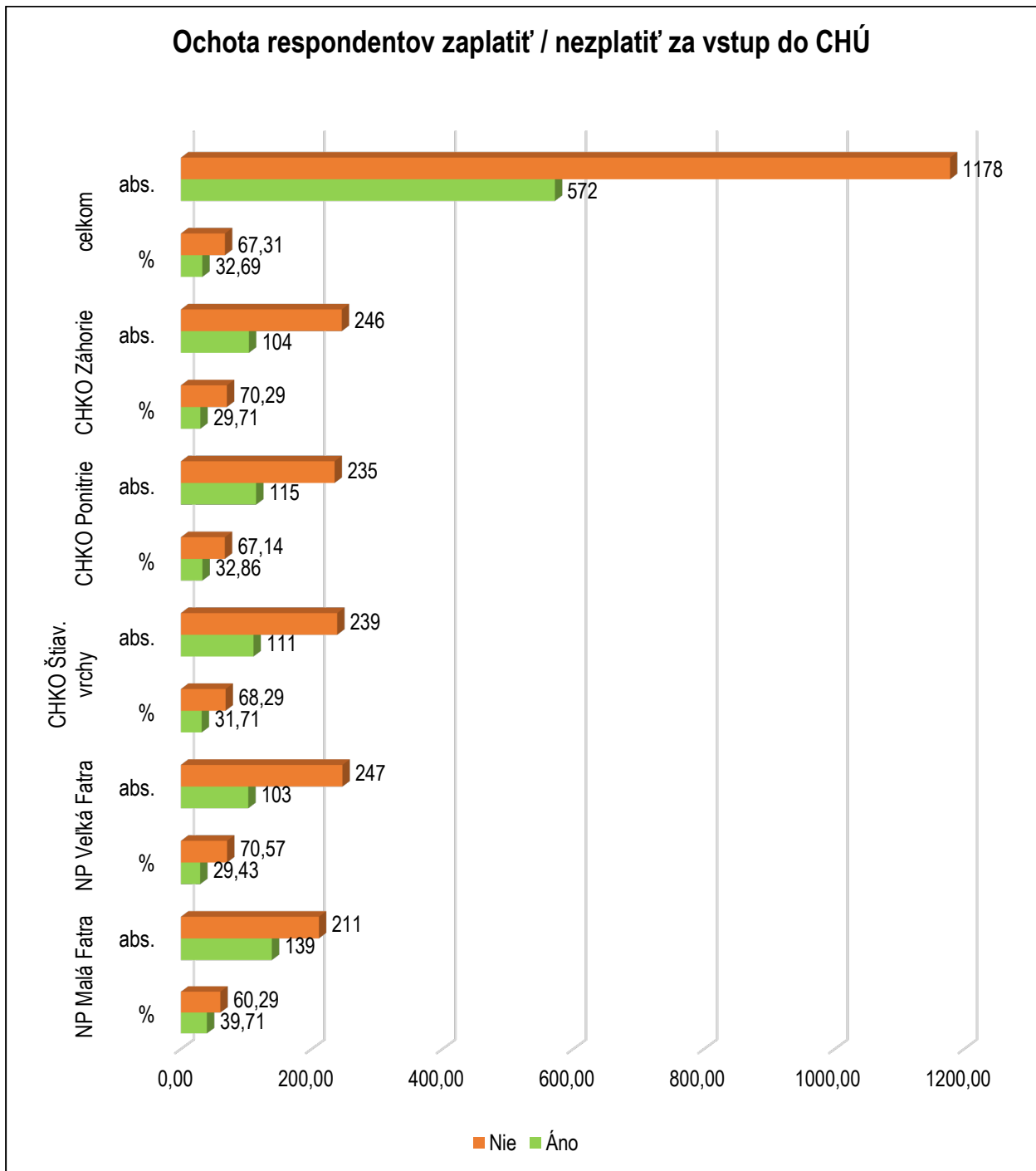
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 7f Očakávania všetkých respondentov

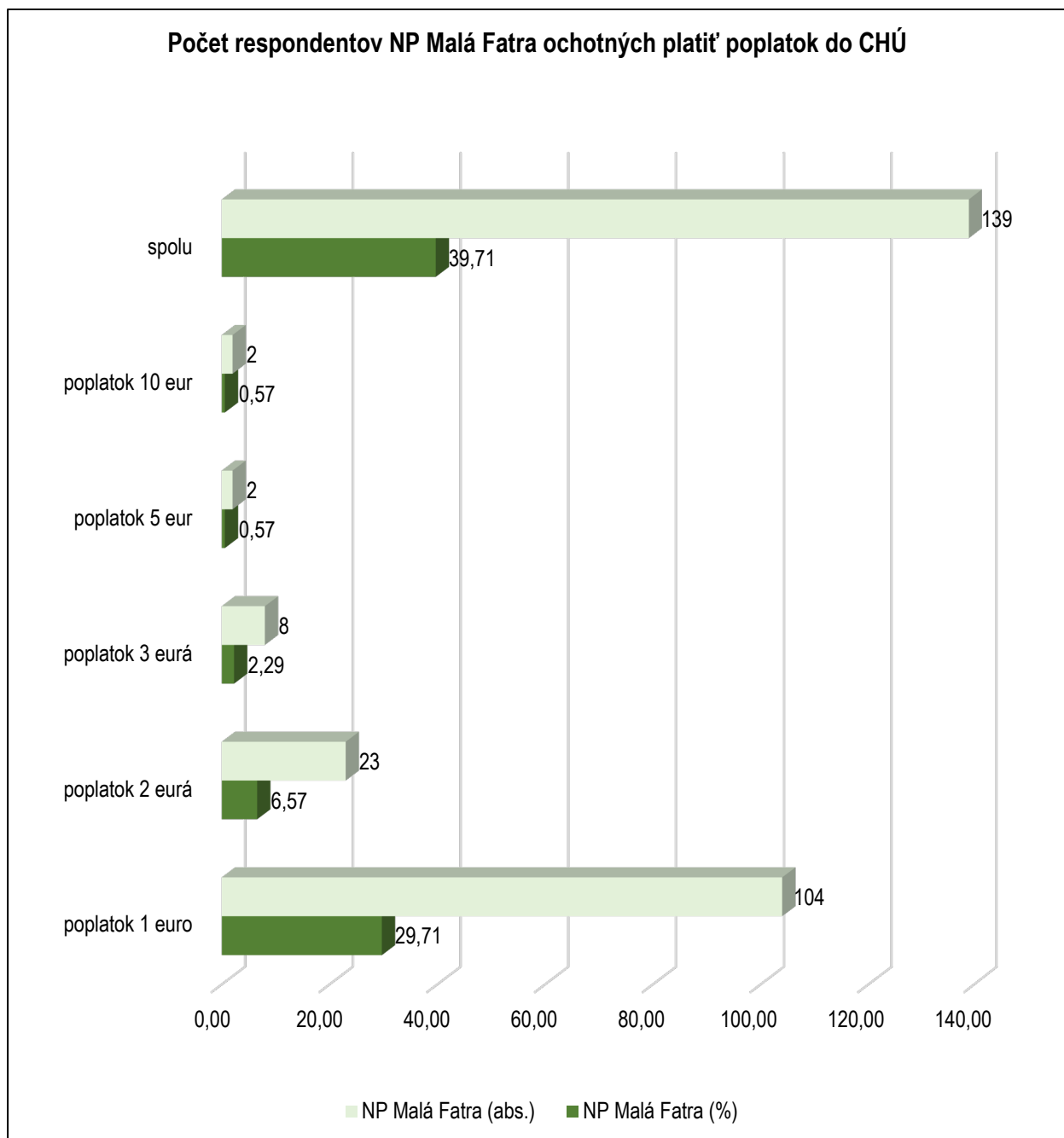
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 8 Ochota respondentov zaplatiť / nezaplatiť za vstup do chráneného územia

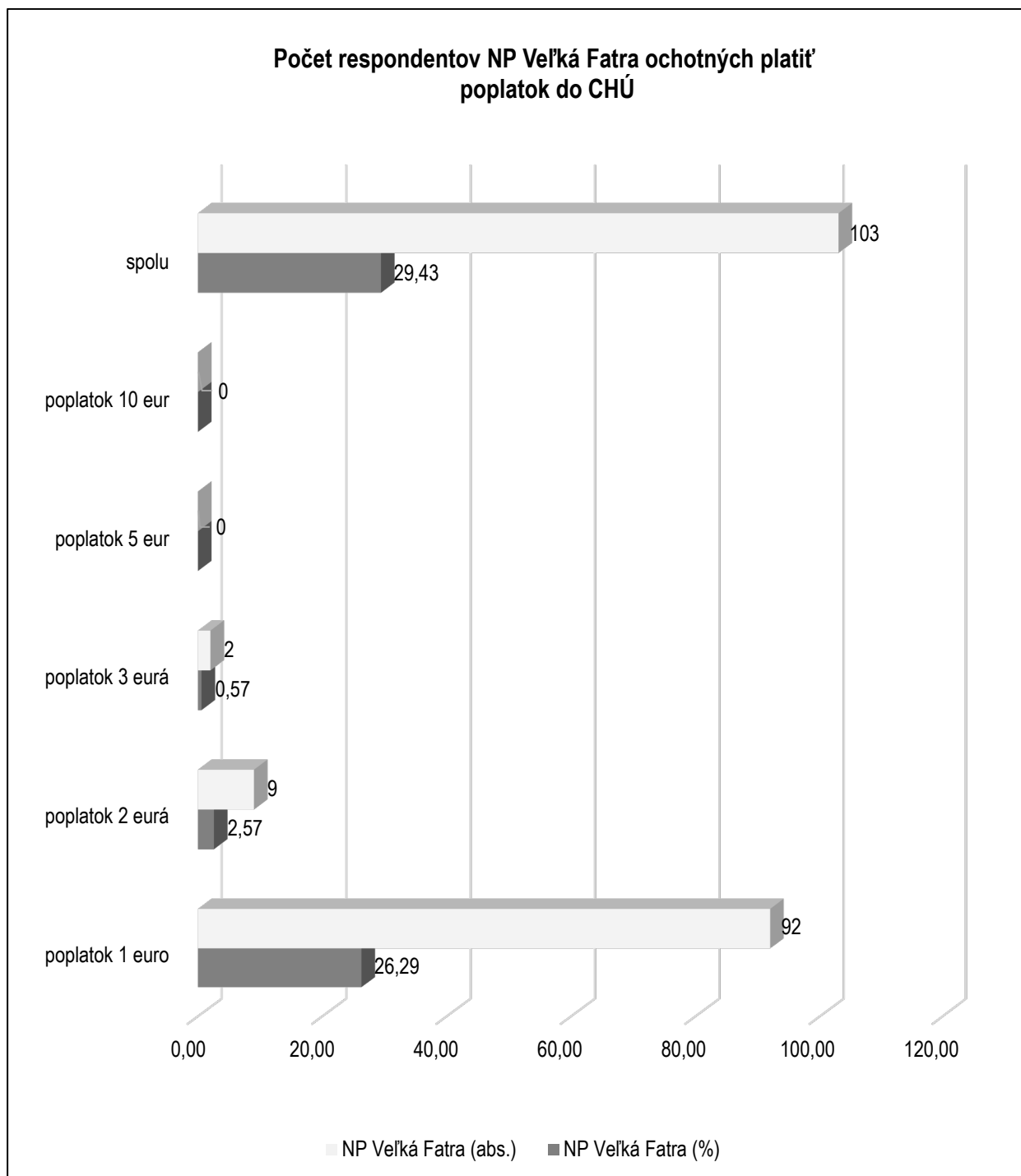
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 9a Počet respondentov NP Malá Fatra ochotných platiť poplatok do CHÚ
(priem. cena za vstup = 1,46)

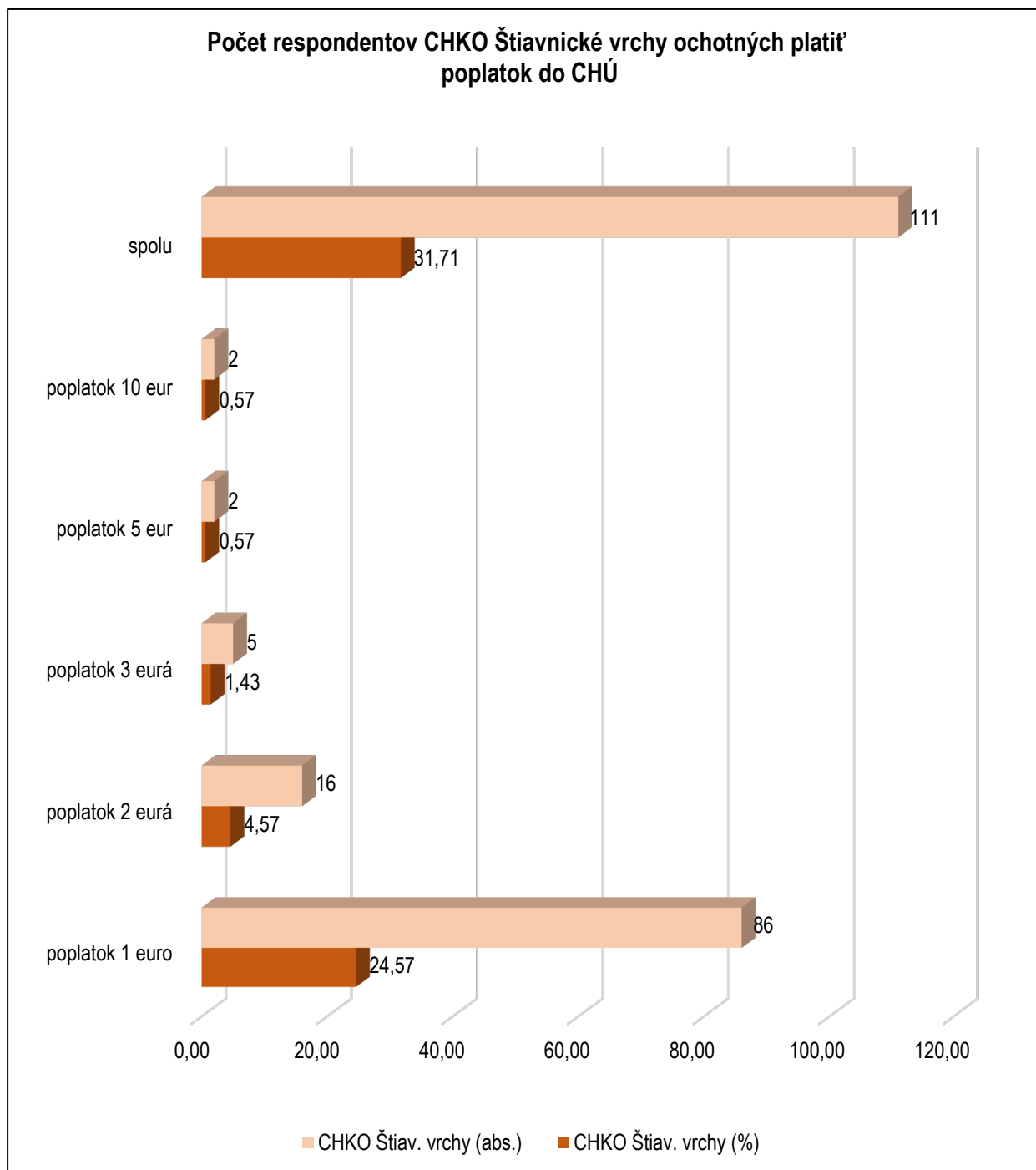
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 9b Počet respondentov NP Veľká Fatra ochotných platiť poplatok do CHÚ
(priem. cena za vstup = 1,12 €)

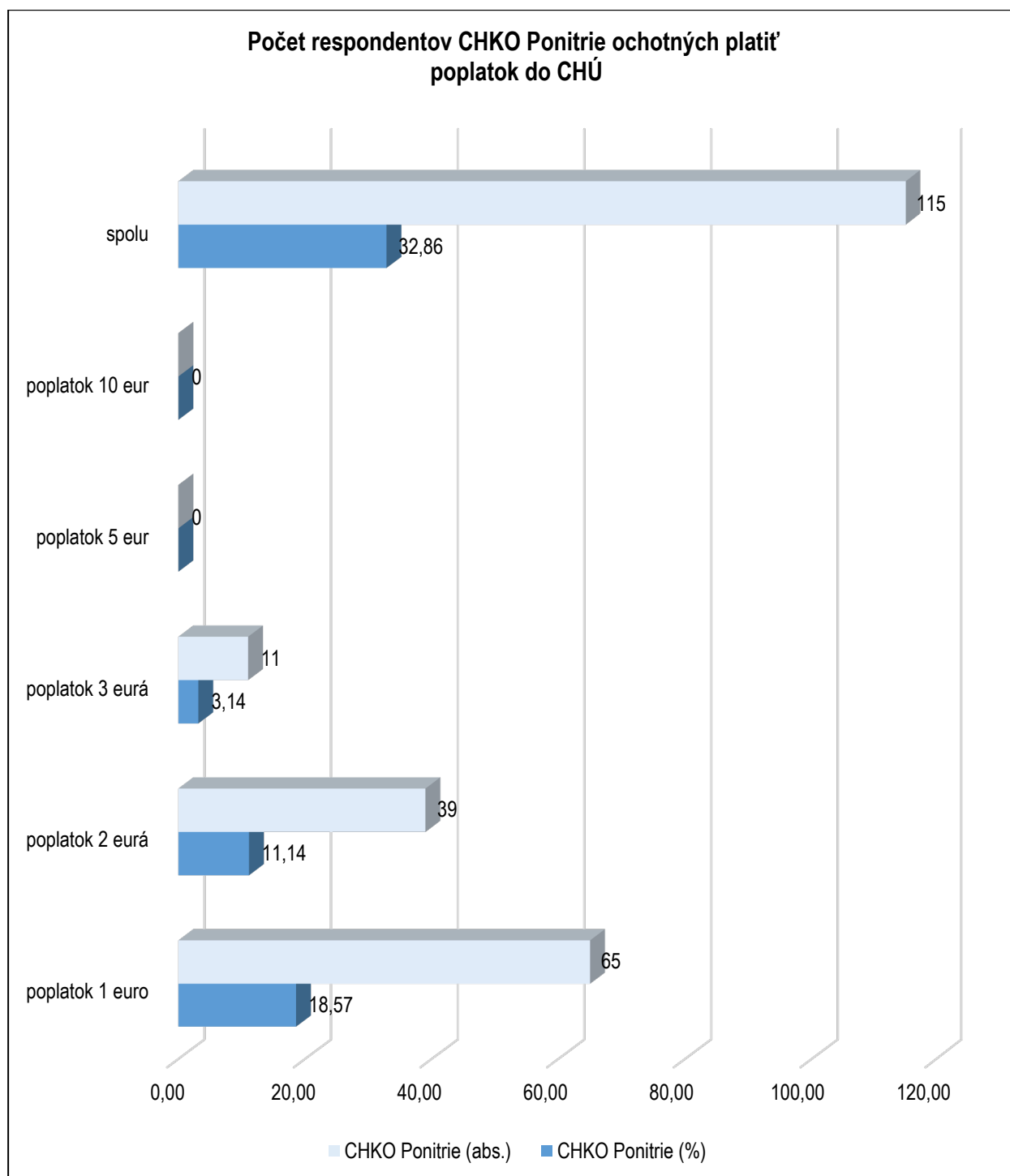
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 9c Počet respondentov CHKO Štiavnické vrchy ochotných platiť poplatkov do CHÚ
(priem. cena za vstup = 1,46 €)

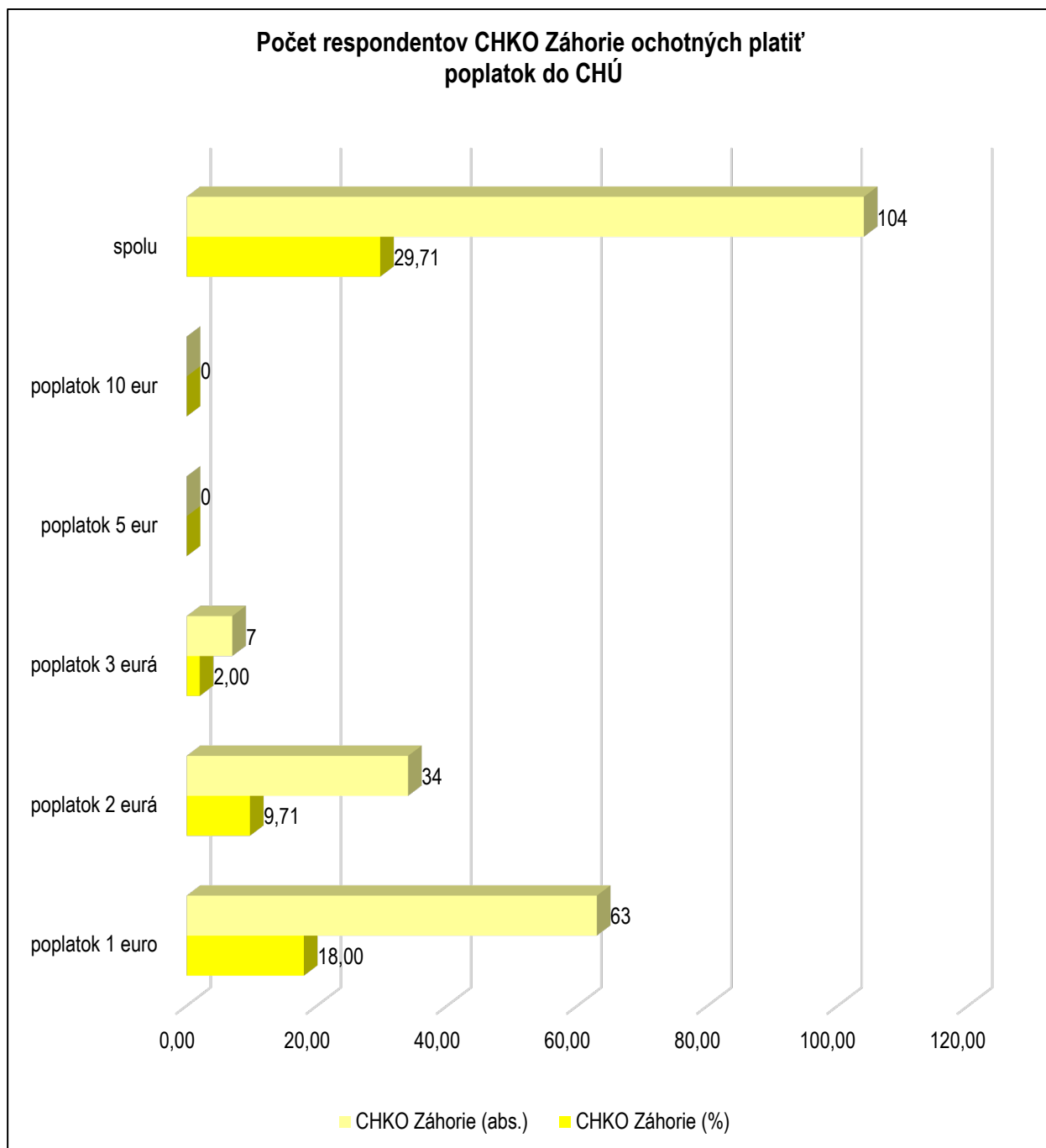
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 9d Počet respondentov CHKO Ponitrie ochotných platiť poplatkov do CHÚ
(priem. cena za vstup = 1,53 €)

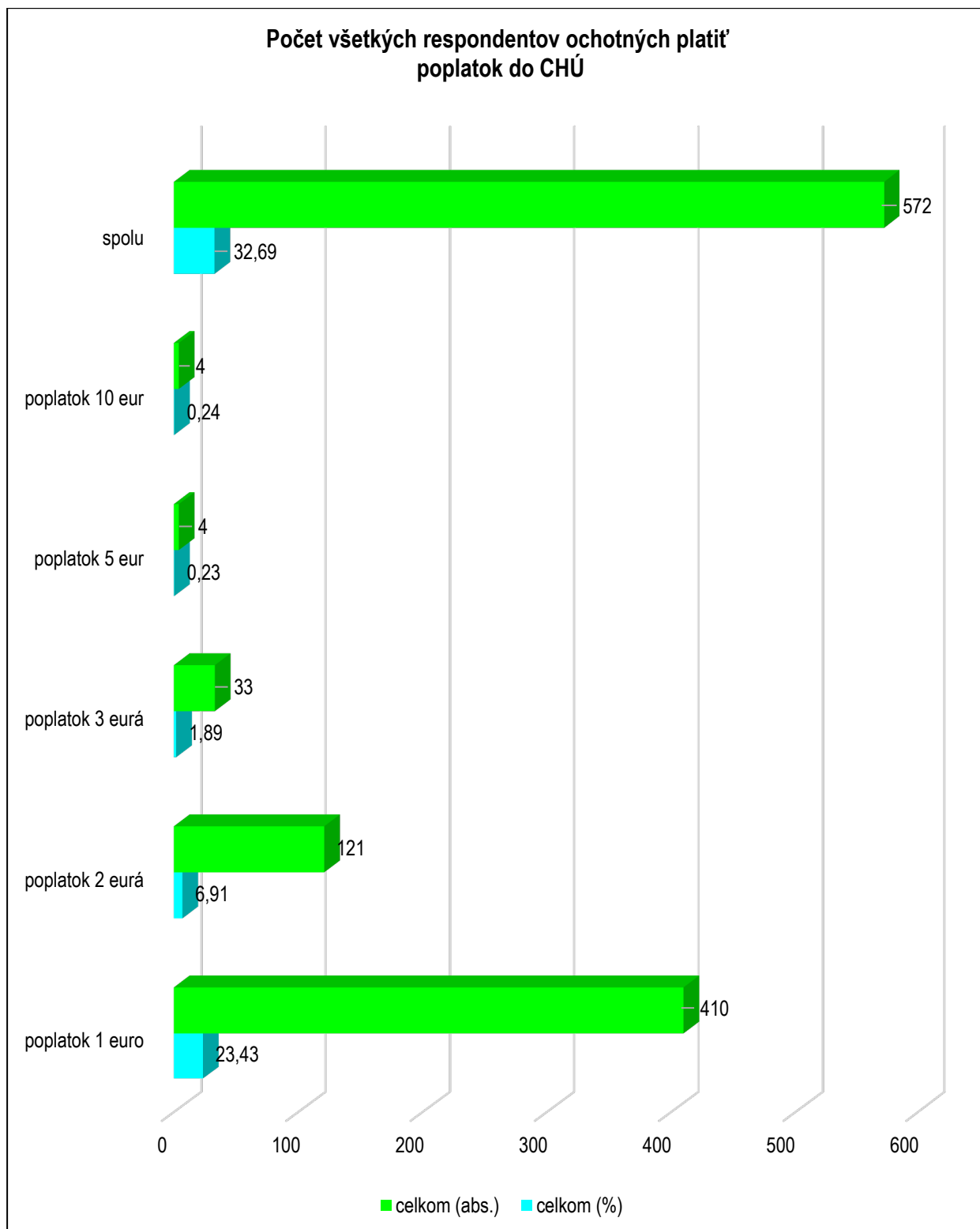
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 9e Počet respondentov CHKO Záhorie ochotných platiť poplatkov do CHÚ
(priem. cena za vstup = 1,32 €)

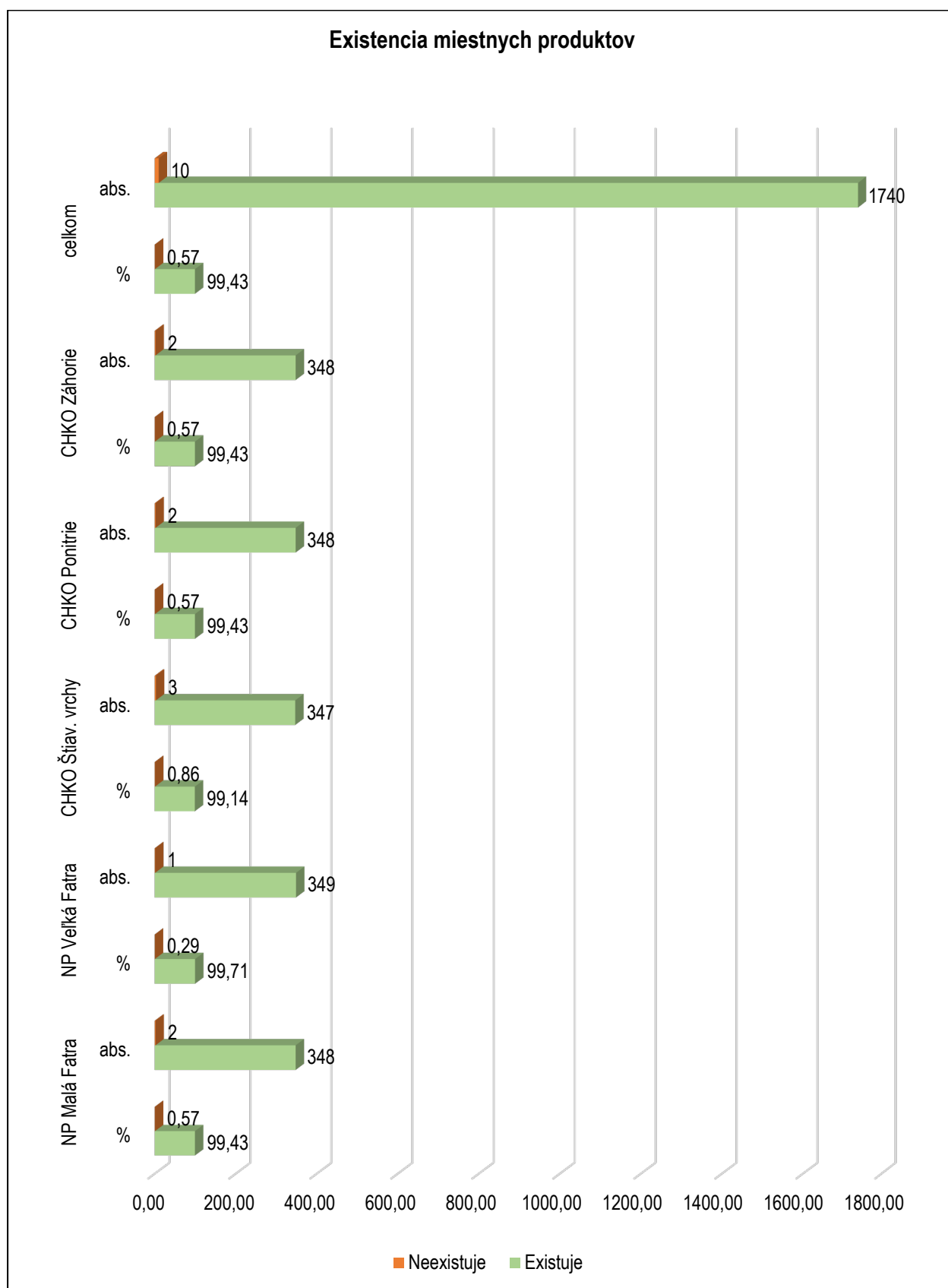
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 9f Počet všetkých respondentov ochotných platiť poplatkov do CHÚ
(priem. cena za vstup = 1,41 €)

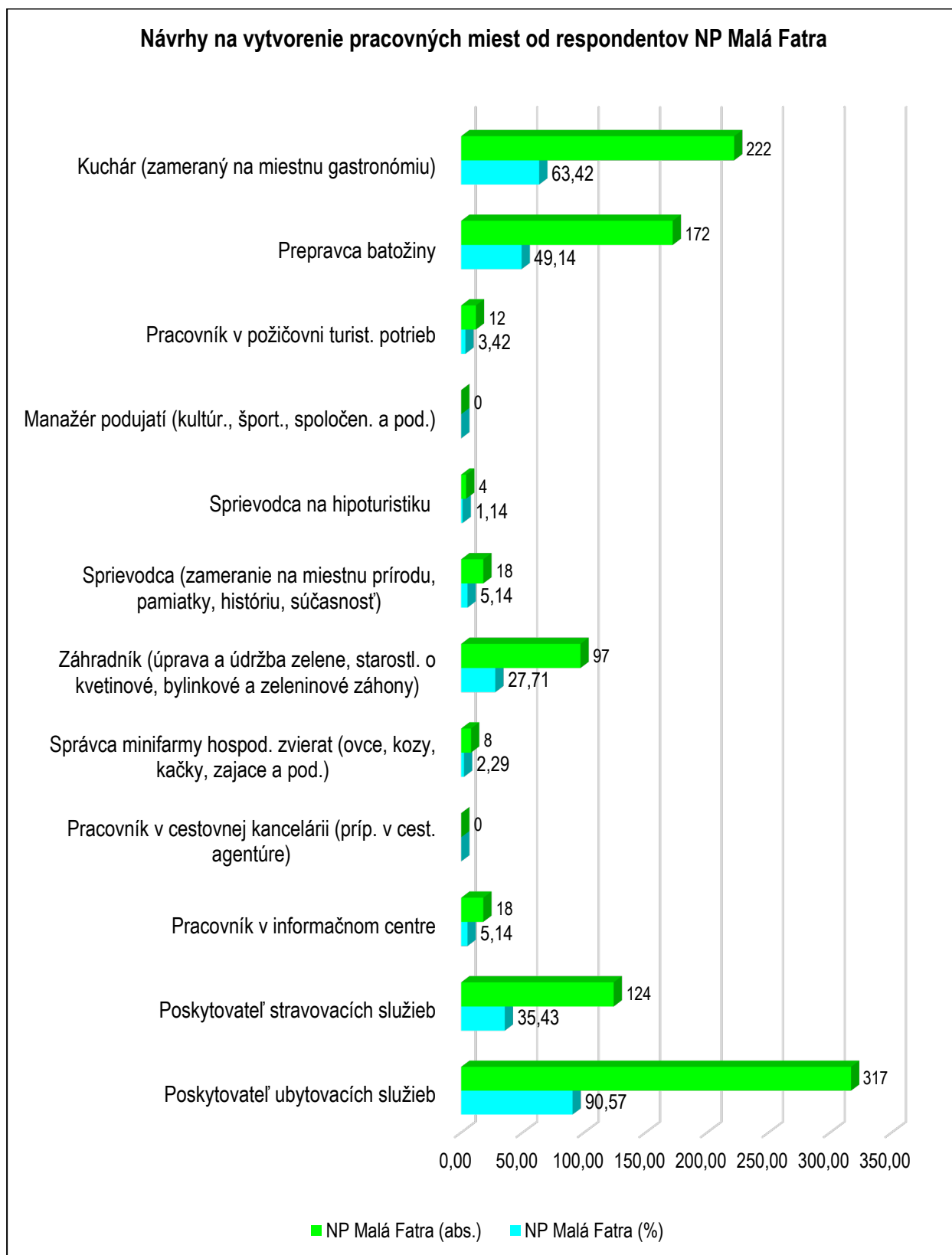
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 10 Existencia miestnych produktov

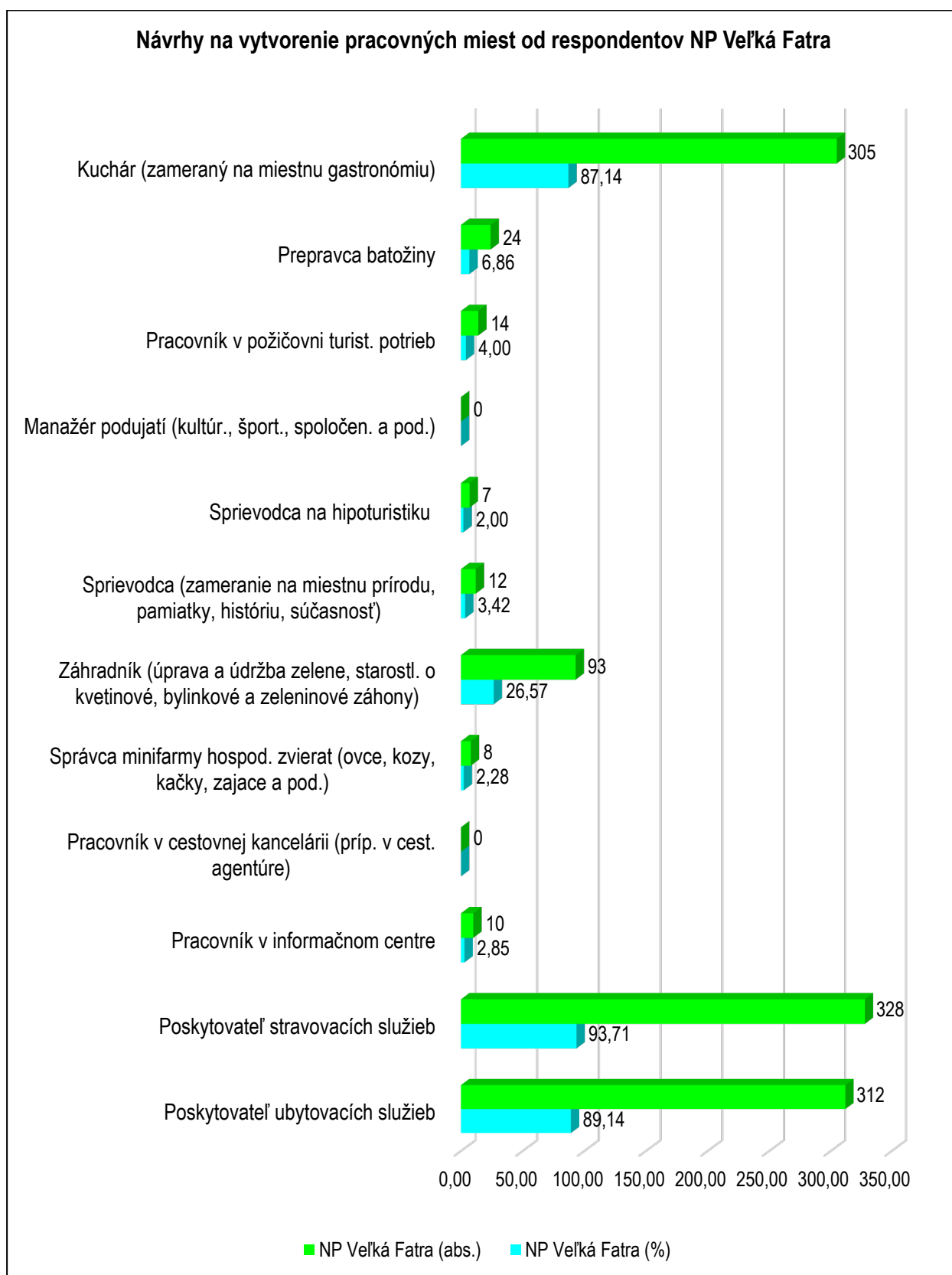
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 12a Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov NP Malá Fatra

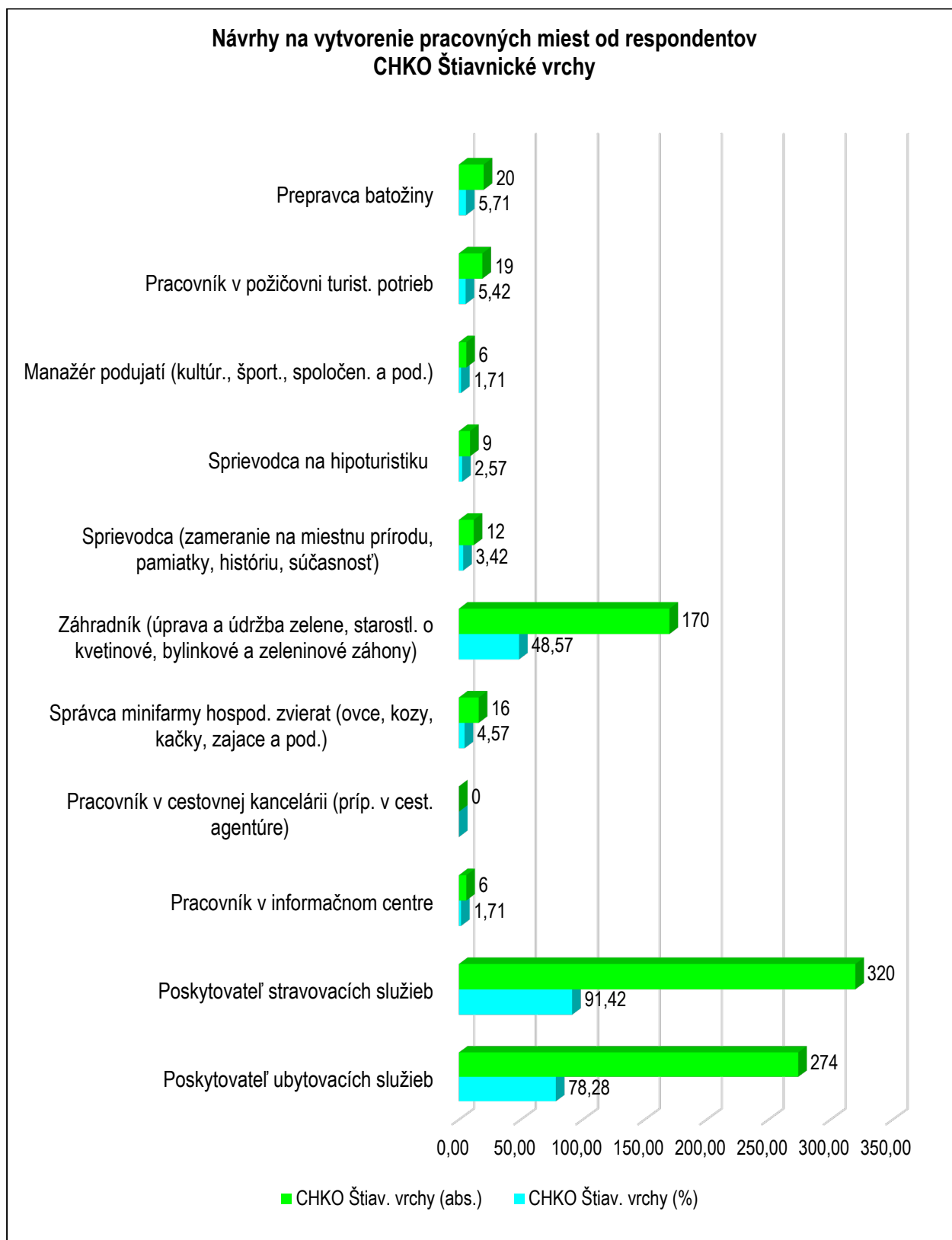
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 12b Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov NP Veľká Fatra

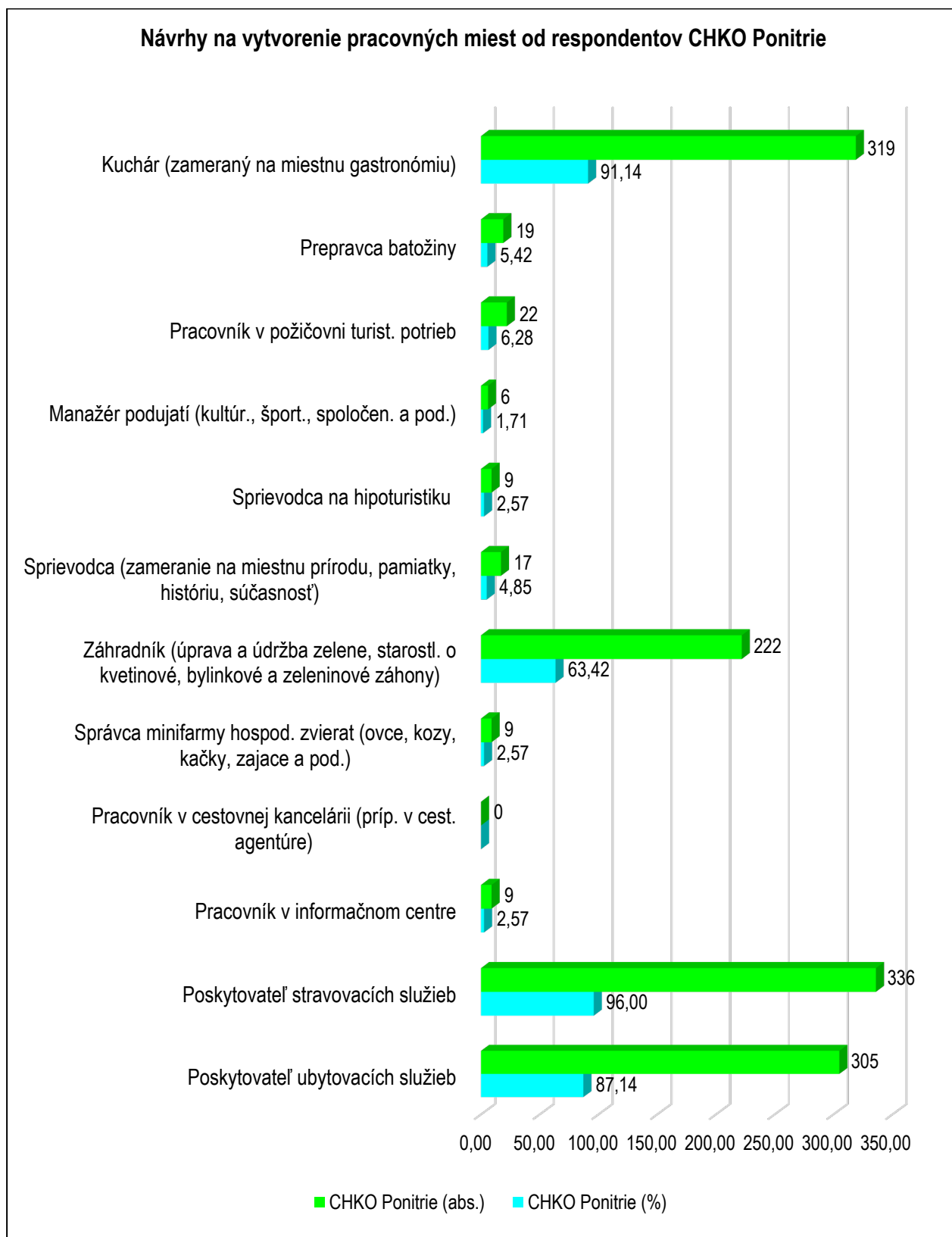
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 12c Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov CHKO Štiavnické vrchy

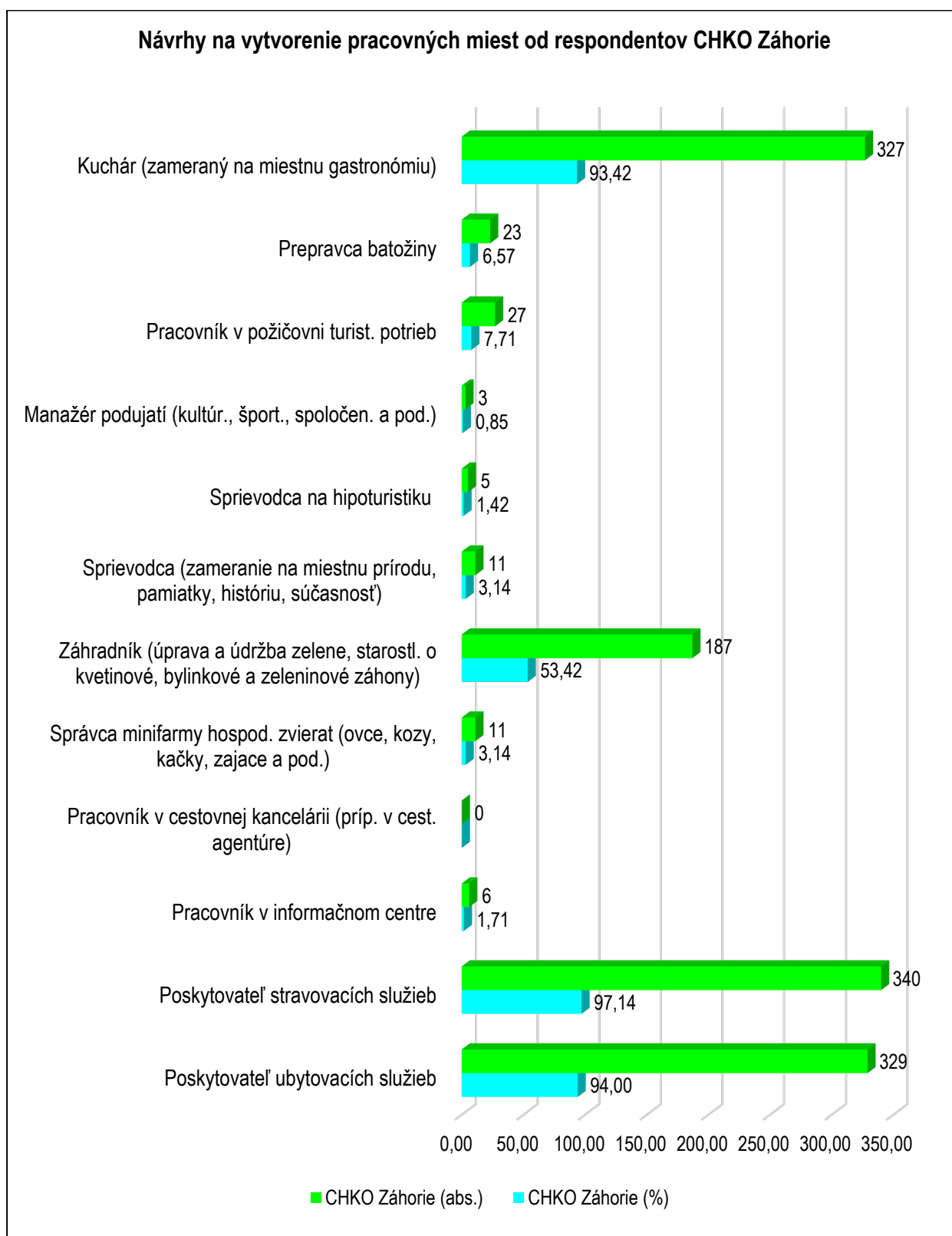
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 12d Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov CHKO Ponitrie

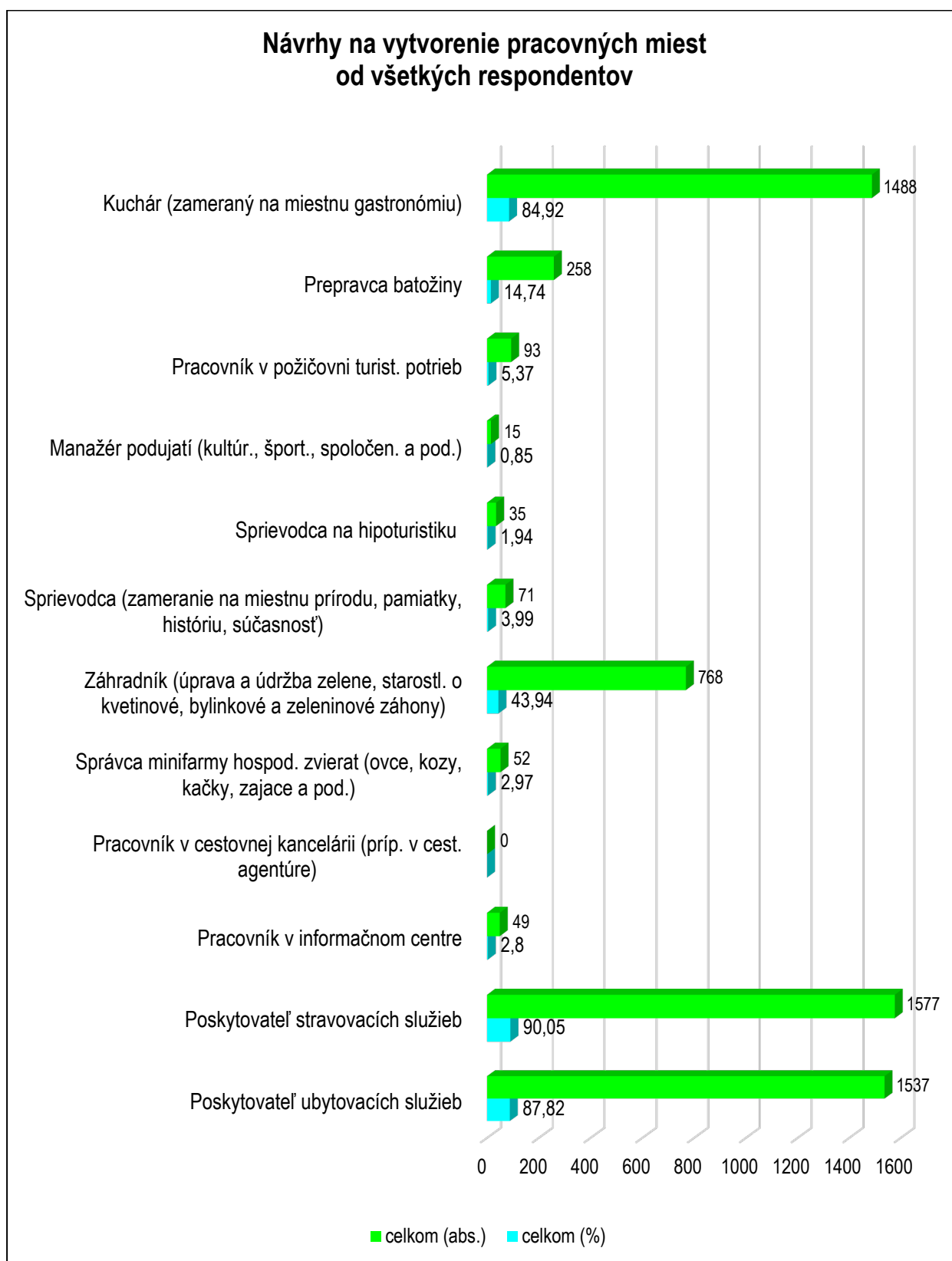
Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 12e Návrhy na vytvorenie pracovných miest od respondentov CHKO Záhorie

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

Graf 12f Návrhy na vytvorenie pracovných miest od všetkých respondentov

Zdroj: Vlastné spracovanie (2021)

PRÍLOHA č. 9

Fotografie z NP Malá Fatra

Foto 1 Informačná tabuľa NP Malá Fatra

Foto O. Slobodníková

Foto 2 Lanovka smerujúca na Chlebob

Foto O. Slobodníková

Foto 3 Chata pod Chlebobom

Foto O. Slobodníková

Foto 4 Pohľady z Malej Fatry

Foto O. Slobodníková

Foto 5 Turistický chodník na Veľký Kriváň

Foto O. Slobodníková

Foto 6 Terchová – Jánošíkov kraj

Foto O. Slobodníková

Fotografie z NP Veľká Fatra

Foto 7 Chodník na Ostrú

Foto O. Slobodníková

Foto 8 Bralný reliéf pri Ostrej

Foto O. Slobodníková

Foto 9 Pohľad na Turčiansku kotlinu z Tlstej

Foto O. Slobodníková

Foto 10 Skalné okno na Ostrej

Foto O. Slobodníková

Foto 11 Hôľny reliéf na Krížnej

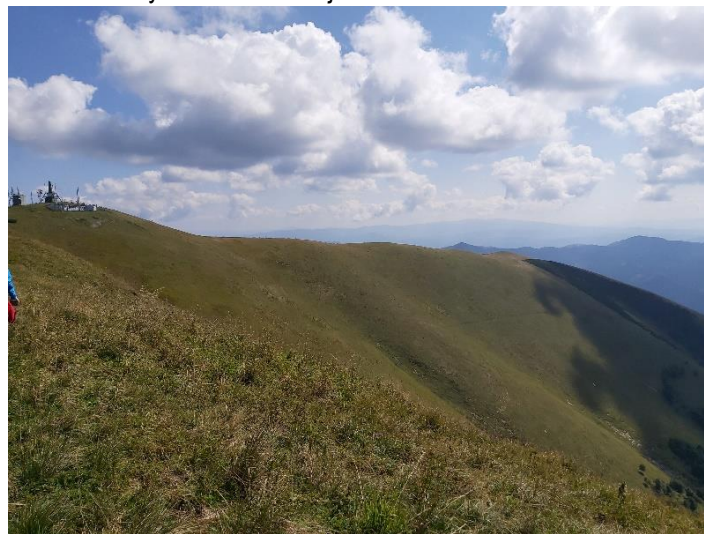

Foto O. Slobodníková

Foto 12 Turisti na Krížnej

Foto O. Slobodníková

Fotografie z CHKO Štiavnické vrchy

Foto 13 Informačná tabuľa pri výstupe na Sitno

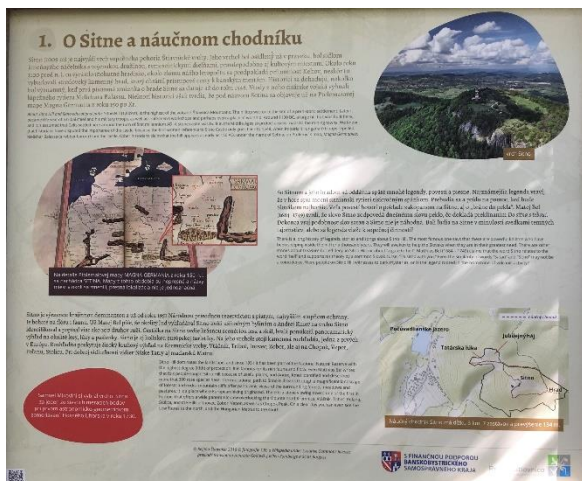

Foto O. Slobodníková

Foto 14 Pohľad na Sitno z turistického chodníka

Foto O. Slobodníková

Foto 15 Chata A. Kmeťa

Foto O. Slobodníková

Foto 16 Informačné centrum pri Sitne

Foto O. Slobodníková

Foto 17 Stravovacie zariadenia pre návštevníkov CHKO Štiavnické vrchy

Foto O. Slobodníková

Foto 18 Počúvadlo

Foto O. Slobodníková

Fotografie z CHKO Ponitrie

Foto 19 Morový stĺp pri Nitrianskom hrade

Foto O. Slobodníková

Foto 20 Interiér baziliky sv. Emeráma

Foto O. Slobodníková

Foto 21 Hrad Gýmeš

Foto O. Slobodníková

Foto 22 Kostol sv. Juraja

Foto O. Slobodníková

Foto 23 Archeologické nálezisko Valy

Foto O. Slobodníková

Foto 24 Veľká pec (archeologické nálezisko)

Foto: O. Slobodníková

Fotografie z CHKO Záhorie

Foto 25 Borovicové lesy na Borskej nížine

Foto O. Slobodníková

Foto 26 Rovinatý reliéf na Záhorí

Foto O. Slobodníková

Foto 27 Rieka Morava pri Vysokej nad Moravou

Foto O. Slobodníková

Foto 28 Rozhľadňa na Veternom vrchu

Foto O. Slobodníková

Foto 29 Rotunda sv. Juraja v Skalici

Foto O. Slobodníková

Foto 30 Holíčsky zámok

Foto O. Slobodníková

© Ministerstvo životného prostredia SR, Slovenská agentúra životného prostredia, 2022

